

Удосконалення судово-експертної та дидактичної діяльності з використанням інноваційних технологій

Христина Луценко,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7883-3764>, e-mail: about-work@ukr.net

Анна Роман,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8406-7979>, e-mail: anna_roman@ukr.net

Розглянуто проблемні питання використання інноваційних технологій у судово-експертній діяльності та дидактичному процесі. Висвітлено шляхи вдосконалення цих напрямів за рахунок нових підходів в експертній практиці та викладанні основ судової експертизи.

Ключові слова: інноваційні технології; методика; інформаційне забезпечення; судово-експертна діяльність.

Improvement of forensic and didactic activities using innovative technologies

Khrystyna Lutsenko, Anna Roman

The paper outlines problematic issues of using innovative technologies in forensic activities and didactic process. Ways to improve these areas with the help of implementing new approaches in expert practice and teaching basic forensics have been outlined.

Keywords: innovative technologies; methodology; information support; forensic activities.

Сучасні досягнення науки й техніки посідають чільне місце в судово-експертних установах. Завдяки використанню інноваційних технологій удосконалюються не тільки різні напрями судових експертиз і дидактичний процес (процес навчання), а й експертна діяльність взагалі.

Як відомо, під технологією розуміють сукупність методів роботи з будь-якими об'єктами в процесі певної професійної діяльності з метою досягнення її результатів. Під експертною технологією мають на увазі сукупність здійснення операцій, дій у певної послідовності на основі спеціальних знань. Ці операції виконують під час дослідження речових доказів (об'єктів) для вирішення завдань, поставлених перед експертом. Інноваційні технології в судовій експертизі — це використання нових методів і засобів, що сприяють реалізації поставлених завдань на сучасному рівні.

Відомо, що судова експертиза невпинно розвивається за рахунок використання нових технічних засобів, методів та методик дослідження. Такий підхід обумовлено багатьма причинами — це і зростання злочинності, і нові форми скоєння правопорушень, і поява нових об'єктів дослідження. Наприклад, останнім часом науково-дослідні інститути судових експертиз отримали для роботи сучасні портативні бездротові сканери *Artec Leo*, а також високоточні калібрувальні набори та ліцензії на програмне забезпечення *Artec*

Studio для оброблення й аналізування отриманих 3D-даних від Міністерства оборони Люксембургу. Це обладнання дасть змогу українським експертам створювати високоточні 3D-моделі об'єктів і цифрові копії всіх наявних доказів. Потенційні сфери застосування таких 3D-моделей містять оцінювання пошкоджень, аналізування малюнків плям крові, звіти про траєкторію кулі, документацію про розтин, презентації віртуальної реальності (VR), 3D-друковані докази та ін. [1].

Розглядаючи проблеми інформаційного забезпечення судово-експертних установ і враховуючи їхню специфіку, виникає потреба у їх вдосконалюванні шляхом розробки теоретичних, методичних та організаційних засад, впровадження нових методів, методик та технічних засобів, розроблення інноваційних технологій. Інформаційне забезпечення судової експертизи має бути науково організованим і безперервним щодо відбирання, підготовки та видачі систематизованої науково-технічної інформації, необхідної для вирішення судово-експертних завдань.

Одним із напрямів удосконалення судово-експертної практики є автоматизація експертного дослідження, яка полягає у використанні технічних засобів, математичних методів та програм, які частково або повністю звільняють експерта від безпосередньої участі у процесах отримання, перетворення, передавання та використання інформації під час виконання експертизи.

У зв'язку з цим виникає потреба впровадження та функціонування в судово-експертній діяльності автоматизованих інформаційних систем, що сприяють підвищенню ефективності пошуку, збирання, оброблення, зберігання, аналізування, видачі та передачі інформації. Їх функціонування сприяє підвищенню ефективності інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності шляхом застосування технічних засобів, завданням яких є досягнення максимального результату за мінімальних витрат сил, коштів і часу.

Удосконалення судово-експертної діяльності полягає також у попередженні експертних помилок, тому періодично необхідно узагальнювати й аналізувати експертну практику різних напрямів судової експертизи з метою виявлення помилок (зокрема, у застосуванні нових методів провадження судових експертиз) або їх ігнорування (якщо це не позначилося на результатах дослідження). Особливу увагу слід приділити комплексним експертизам, оцінюванню отриманих результатів та правильності їх оформлення. Інноваційні технології містять складові, важливе місце поміж яких посідають інформаційні програми, що посилює значимість науковмісних експертиз, наукове забезпечення нових видів експертиз і вимагає для їх виконання висококваліфікованих експертів та науковців. Тому наразі збільшується роль підвищення наукового рівня експертиз, підготовки наукових кадрів (аспірантів, кандидатів та докторів наук) та експертів.

Із цією метою в Національному науковому центрі «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України функціонує аспірантура та докторантура за спеціальністю 081 «Право» (за судово-експертним профілем), Міністерство освіти і науки України ліцензувало освітню діяльність у сфері вищої освіти на третьому освітньо-науковому рівні (підготовка докторів філософії) із ліцензійним обсягом 40 осіб (зокрема, іноземців та осіб без громадянства) за спеціальністю 081 «Право» [2].

Ефективність навчання експертним спеціальностям залежить від професіоналізму викладача. Він повинен не тільки орієнтуватися в нових експертних методиках, знати нову навчальну та наукову літературу, сучасне процесуальне законодавство, що охоплює всі напрями, пов'язані зі здійсненням судово-експертної діяльності, а й постійно взаємодіяти з експертами, які виконують судові експертизи, та слідчими, які їх призначають. Ураховуючи, що навчання — це процес управління

засвоєнням знань, набуттям умінь і навичок, що здійснює викладач, актуальною залишається передача готових знань за допомогою підручників, навчально-методичних посібників та різноманітних дидактичних засобів та прийомів.

Також підвищенню викладацького майстерності сприяє взаємодія викладачів, які читають курс лекцій із криміналістики та судової експертизи. Для того щоб забезпечити всебічність навчального процесу, викладач повинен орієнтуватися в нових експертних методиках, знати не лише навчальну, а й наукову літературу, сам брати участь у розробленні нових технологій та впроваджувати їх у процес викладання (наприклад, інтерактивні дошки, мультимедійний супровід тощо). Для успішного викладання теоретичних і правових засад судової експертизи необхідно продовжити підготовку спеціальних підручників, методичних і навчальних посібників з окремих напрямів експертиз. Дуже ефективною формою підготовки таких видань є спільна робота над ними викладача та провідного фахівця з державної експертної установи. У такому дослідженні спільна діяльність вдало доповнюватиме їх знання та досвід, що, безсумнівно, позитивно позначиться на засвоєнні експертної спеціальності.

Інноваційні технології успішно запроваджують у навчальний процес, підготовку підручників, навчально-методичних посібників, рекомендацій, розроблення методик практичного використання спеціальних технічних засобів отримання та оброблення інформації, удосконалення форм і методів експертно-криміналістичної діяльності. Водночас усі сучасні технології (зокрема, автоматизовані інформаційні пошукові системи) проходять обов'язкову апробацію в експертних установах, що підтверджує їх зв'язок із практичними підрозділами.

До пріоритетних напрямів такої взаємодії належать: регулярне поповнення та використання різних баз даних, інформаційних фондів; створення та впровадження в практику експертно-криміналістичних підрозділів нових розробок криміналістичної техніки; організація спільних науково-дослідних робіт зі створення нових методик проведення криміналістичних експертиз; організація та проведення взаємних стажувань та семінарів спеціалістів експертно-криміналістичних підрозділів; здійснення взаємного інформаційного та методичного забезпечення експертно-криміналістичної діяльності та ін.

Тому впровадження інноваційних технологій сприяє не тільки підвищенню якості проведення судових експертиз, ефективності дидактичного процесу і удосконаленню експертної діяльності взагалі, а й позитивно позначатиметься на розкритті та розслідування злочинів.

Перелік джерел посилання

1. ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» отримав сучасне обладнання / Національний науковий центр «Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». 31.01.2023. URL: <https://www.hniise.gov.ua/15134-nnts-se-m-zasl-prof-m-s-bokarusa-otrimav-suchasne-obladnannya.html> (дата звернення: 03.03.2023).

2. Аспірантура та докторантура. Загальні відомості / Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». URL: <https://www.hniise.gov.ua/14328-zagaln-vdomost.html> (дата звернення: 03.03.2023).

Роль експертного дослідження (висновку експерта) як джерело доказів у справі

Андрій Любченко,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», Полтавський окружний адміністративний суд, м. Полтава, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1895-3630>; e-mail: a.v.liubchenko97@gmail.com

Проаналізовано сутність висновку експерта та його значення під час доказування справи, позиції науковців щодо оцінки експертного дослідження. Зроблено акцент на необхідності вдосконалення чинного законодавства стосовно визначення системи критеріїв оцінки висновку експерта.

Ключові слова: доказ; висновок експерта; засіб доказування; внутрішнє переконання; кримінальний, цивільний, господарський процеси; система критеріїв оцінки.

The role of expert study expert conclusion as evidence in the case

Andrii Liubchenko

The essence of the expert's conclusion and its significance during the proof of the case, the position of scientists regarding the assessment of expert research are analyzed. Emphasis is placed on the need to improve the current legislation regarding the definition of the system of criteria for evaluating the expert's conclusion.

Keywords: proof; expert opinion; means of proof; inner conviction; criminal, civil, economic process; system of evaluation criteria.

Призначення судових експертиз та експертних досліджень судовим експертам державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та атестованим судовим експертам, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, їх обов'язки, права та відповідальність, організація проведення експертиз та оформлення їх результатів здійснюються у порядку, визначеному чинним законодавством [1].

Під час перевірки й оцінки експертного висновку суд з'ясує, чи було додержано вимог законодавства при призначенні та проведенні експертизи; чи не було обставин, які виключали участь експерта у справі; компетентність експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень; достатність поданих експертові об'єктів дослідження; повноту відповідей на поставлені питання та їх відповідність іншим фактичним даним; узгодженість між дослідницькою частиною

та підсумковим висновком експертизи; обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи. [2]

Л. Ніколенко у своїй праці «Доказування в господарському судочинстві» характеризує судовий доказ як сукупність трьох взаємопов'язаних елементів: змістовного, матеріального, процесуального. Змістовний елемент — інформація, що має значення для розв'язання конкретного питання, матеріальний елемент реалізується в носії інформації, процесуальний — у вимогах процесуального законодавства [3].

Водночас Ю. К. Орлов зазначав, що висновок експерта, як і будь-який інший доказ, може виявитись сумнівним або навіть неправильним із різних причин. Експерту можуть бути надані неправильні вихідні дані або несправжні об'єкти. Тому висновок експерта, як і будь-який інший доказ, має піддаватися ретельній, усебічній і критичній оцінці. Отже, висновки експерта

підлягають оцінці судом на загальних підставах [4, с. 40].

В результаті суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ із позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів — із позиції достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного рішення [5].

Доказове значення результатів експертизи визначається ще й формою проміжних та кінцевих висновків. Так, використання категоричного висновку експерта, який установив природу та сутність об'єкта, що є доказом у справі, зазвичай не становить особливих труднощів. У такому випадку суддя, переконавшись в обґрунтованості результатів експертизи, має змогу використати їх у повному обсязі для встановлення обставин, які підлягають доказуванню. На практиці ж виникають труднощі під час встановлення судом доказового значення альтернативних, вірогідних та умовних висновків експерта [6, с. 137—139].

Підсумовуючи зазначене, висловимо думку, що висновок експерта як доказ відіграє значну роль у системі інших доказів у справі. Оцінка висновку експерта підтверджується основними критеріями, визначеними у процесуальному законодавстві.

Зазначимо також, що на законодавчому рівні система критеріїв оцінки висновків експерта відсутня, тому що критерії оцінки висновків експерта за процесуальним законодавством не дають змоги провести повну оцінку висновків експерта

під час кримінального, цивільного та господарського процесів.

Перелік джерел посилання

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змін. та допов.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 14.02.2023).
2. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постанова пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (дата звернення: 14.02.2023).
3. Ніколенко Л. «Доказування в господарському судочинстві»: навч. посіб. Одеса, 2007. 415 с.
4. Орлов Ю. К. Заключение эксперта как источник выводного знания в судебном доказывании (уголовно-процессуальные, криминалистические и логико-гносеологические проблемы) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1985. 54 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 18.04.2010 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 14.02.2023).
6. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ, 2013.

Визначення залишкової несучої здатності будівельних конструкцій

Олена Максюта,

доктор філософії, Одеський НДІСЕ, м. Одеса, Україна, e-mail: maxiuta92@gmail.com

Обґрунтовано необхідність розроблення алгоритмів розрахунку елементів, що зазнають складний напружений стан та ушкодження в процесі експлуатації залізобетонних конструкцій.

Ключові слова: аварійний стан; підсилення; залізобетонні конструкції; реконструкція; оцінювання.

Determination of residual bearing capacity of building structures

Olena Maksiuta

The necessity to develop algorithms for the calculation of elements undergoing a complex stress state and damage during the operation of reinforced concrete reconstructions is described.

Keywords: emergency condition, reinforcement, reinforced concrete structures, reconstruction, evaluation.

Так званий «будівельний бум» у 1950—80-х роках, коли індустріальними методами зводилася велика кількість громадських, житлових,

промислових споруд, частина яких після економічного занепаду 1990-х років не експлуатувалась або експлуатувалась неналежним чином

і не отримувала необхідного технічного обслуговування. Багато об'єктів залишилося незавершеними, а роботи з консервації будівництва не було виконано на належному рівні. Будівлі, що зводилися на той час, розраховані на 50—60 років експлуатації, у наш час практично вичерпали свій ресурс, навіть перевищили його. На подібних будівельних об'єктах є ряд пошкоджень, усунення яких є пріоритетним напрямом. Зараз унаслідок будівельного спаду та напередодні чергової хвилі економічної кризи будівництво нових об'єктів не має колишніх обсягів, а реконструкція та підтримання старих будівель у належному стані є невідкладними справами. Вартість основних будівельних фондів України сягає майже 850 млрд грн, а середнє їхнє зношування досягає 45 %.

Основні причини, через які виникає відмова будівельних конструкцій та необхідність посилення:

- тривала експлуатація будівель, фізичне старіння матеріалів конструкцій;
- переозброєння та модернізація підприємств;
- зміна функціонального призначення будівель;
- експлуатація з перевищенням розрахункових навантажень;
- помилки проектування, виготовлення або монтажу елементів конструкції;
- форс-мажорні обставини (природні катаклізми, пожежі тощо) та інші чинники.

З огляду на зазначене вище, можна дійти висновку, що точне визначення залишкової несучої здатності є одним із найбільш важливих питань і вимагає подальшого ретельного вивчення першочергово тому, що може запобігти аварійним ситуаціям і підвищити якість робіт із реконструкції та зменшити витрати на їх виконання [1].

Найбільш важливими чинниками, які є причиною зміни технічного стану будівель у процесі їх експлуатації, є чинниками конструктивного характеру.

Рациональні конструктивні рішення забезпечують необхідну працездатність усіх елементів будівель протягом установленої тривалості їх експлуатації за мінімальних витрат праці й коштів на підтримку їх нормального стану [2]. У той же час нераціональні й помилкові конструктивні рішення можуть бути причиною швидкої втрати працездатності або руйнування окремих конструктивних елементів.

До найбільш серйозних пошкоджень, що виникають при неправильній експлуатації

конструкцій і від агресивного впливу навколишнього середовища, належать:

- утрата захисних властивостей поверхневих шарів бетону стосовно арматури [3];
- утворення в елементах конструкції різних тріщин;
- корозія арматури й відшаровування через це бетонних захисних шарів;
- розтріскування або лущення розчинної частини, порушення її зв'язку з крупним заповнювачем бетону, зниження міцності бетону;
- поява на поверхні бетону висолів;
- утрата бетоном міцності в результаті його пересушування, тривалого впливу машинного масла тощо;
- утворення люфтів у стиках підкранових балок і часткове руйнування їхніх полиць і ребер;
- пошкодження температурних швів і елементів їхніх конструкцій;
- вібрація конструкцій;
- біопшкодження конструкцій;
- механічні пошкодження від порушень правил експлуатації.

Робота залізобетонних елементів на стиснення висвітлена в працях багатьох учених. Розглянуто вплив різних чинників, але можливе пошкодження залізобетонного елемента та його вплив на напружено-деформований стан залізобетонних елементів двотаврового поперечного профілю є мало вивченим питанням. У практиці будівництва трапляються випадки, коли необхідно визначити несучу здатність пошкоджених двотаврових колон і прийняти рішення щодо їх подальшої експлуатації, ремонту або заміни, а нормативні документи не дають конкретних методів розрахунку залишкової несучої здатності елементів із ушкодженнями. Тому необхідно розробити алгоритми розрахунку елементів, що зазнають складний напружений стан та ушкодження в процесі експлуатації.

Перелік джерел посилання

1. Аксенов В. Н. Работа железобетонных колонн из высокопрочного бетона. *Бетон и железобетон*. 2008. № 6. С. 5—8.
2. Алексеев С. Н. Проблемы нормирования защиты конструкций от коррозии. *Бетон и железобетон*. 1988. № 11. С. 21—22.
3. Алиева Ж. И., Самедов М. А., Симонов М. З. Испытание внецентренно сжатых армированных колонн из легкого бетона. *Бетон и железобетон*. 1977. № 2. С. 11—12.

Оновлення методичного забезпечення судової товарознавчої експертизи взуття, що перебувало в експлуатації

Марина Мартосенко,

канд-ка техн. наук, доцентка, Полтавський НДЕКЦ МВС України, м. Полтава, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6296-0320>, e-mail: martosenko@gmail.com

Інна Шурдук,

канд-ка техн. наук, Полтавський НДЕКЦ МВС України, м. Полтава, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5287-1241>, e-mail: sinnes2007@gmail.com

Наведено обґрунтування необхідності актуалізації методичного забезпечення судової товарознавчої експертизи взуття, що перебувало в експлуатації, зокрема доповнення довідникової таблиці з визначення ступеня і відсотку фізичного зносу взуття, що перебувало в експлуатації.

Ключові слова: взуття; дефекти; ступінь зносу; вартість.

Updating methodological support of forensic merchandising examination of shoes that were in use

Maryna Martosenko, Inna Shurduk

Substantiations as to the need to update the methodological support of the forensic merchandising examination of shoes that were in use have been provided, in particular, supplements of the reference table for determining the degree and percentage of physical wear of shoes that were in use.

Keywords: shoes; defects; degree of wear; cost.

Сучасні вимоги судочинства значну увагу приділяють об'єктивізації та забезпеченню всебічності під час проведення експертиз та експертних досліджень. В експертній товарознавчій практиці єдиний підхід вирішення типових завдань, які ставлять перед експертом-товарознавцем, фіксують у методиках проведення судових експертиз та експертних досліджень Міністерства юстиції України за експертною спеціальністю 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів». Однак, чинними методиками та методичними рекомендаціями, які використовують експерти за цією спеціальністю не передбачено єдиного алгоритму проведення товарознавчих експертиз та експертних товарознавчих досліджень товарів, що перебували в експлуатації (зокрема, взуття).

Станом на березень 2023 р. у Реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України за експертною спеціальністю 12.1 зареєстровано 21 методика, серед яких лише одна стосується дослідження товарів взуттєвої групи. Водночас наявними є методика експертизи імпортного взуття (розроблена Торгово-промисловою палатою СРСР 1983 р.) та методика експертизи шкіряної сировини, шкіри та виробів із шкіри (розроблена Торгово-промисловою палатою РФ 1999 р.), які не можна застосовувати на території України з 28.01.2022 р.

Слід відмітити, що у Методиці дослідження товарів взуттєвої групи при проведенні

судово-товарознавчих експертиз [2] описано дефекти взуття, що за природою виникнення є виробничими, також відсутній опис дефектів взуття, яке перебувало в експлуатації, і втрата якості взуття внаслідок зносу та наявності дефектів. У Методичних рекомендаціях «Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів» [3], якими користуються судові експерти-товарознавці, наведено табл. 2.3.2 «Втрата якості виробів взуття внаслідок зносу та наявності дефектів», яка містить перелік із 17 позицій «товарний стан виробів, показники зносу та дефектів», що (на нашу думку) потребує розширення, враховуючи оновлений асортимент товарів взуттєвої групи, виготовлених із використанням сучасних матеріалів за новими технологіями.

Тому можна констатувати, що нагальною проблемою є актуалізація методичного забезпечення судової товарознавчої експертизи взуття, що перебувало в експлуатації, і внесення змін до довідникової таблиці з визначення ступеня і відсотку фізичного зносу взуття, що перебувало в експлуатації.

Структура Методики проведення судових товарознавчих експертиз взуття, що перебувало в експлуатації, повинна містити такі основні елементи (положення): призначення та сферу застосування; посилання на чинні нормативно-правові акти та нормативні документи; терміни та визначення понять, позначення та скорочення; посилання на методи та засоби дослідження із обов'язковим

зазначенням послідовності їх застосування; сучасну класифікацію взуття; опис матеріалів, використаних для виготовлення взуття; особливості технології виготовлення та опорядження взуття; опис конструктивних характеристик видів взуття; класифікацію та опис дефектів взуття; опис процедури ідентифікації взуття; алгоритм опису зовнішнього вигляду та фактичного стану взуття; аналіз основних сучасних класифікацій і / або класифікаторів; алгоритм експертного товарознавчого дослідження взуття; алгоритм визначення ступеню і величини зносу взуття, що перебувало в експлуатації; оцінку результатів проведеного експертного товарознавчого дослідження.

Авторки пропонують доповнити довідникову таблицю з визначення ступеня і відсотку фізичного зносу взуття, що перебувало в експлуатації, зокрема додати знос із урахуванням товарного стану досліджуваного об'єкта:

- незначний знос (дуже добрий стан взуття) — майже нові вироби, які були в нетривалій експлуатації; малозношені вироби, які не мають виробничих та експлуатаційних дефектів, утворених через неналежну експлуатацію або догляд; фурнітура в повному комплекті та в справному стані; відсутність або незначне забруднення внутрішніх деталей взуття;
- незначний знос (добрий стан) — потертість підошви без зміни її товщини на окремих ділянках; стирання краю фірмової набійки каблуків; незначна деформація верху; незначне забруднення внутрішніх деталей взуття; відсутність слідів неналежної експлуатації; вироби, які не мають виробничих та експлуатаційних дефектів, утворених через неналежну експлуатацію або догляд; відсутність характерних ознак перефарбування або ремонту;
- середній знос (задовільний стан) — знос підошви або її окремих частин не більше ніж 1/3 товщини; наявність деформації верху без різкої зміни початкової форми та незначне забруднення внутрішніх деталей взуття; наявність дефектів (недоліків) набутого характеру, що впливають на естетичний вид виробу, але не роблять суттєвого впливу на його якість; використання за призначенням та довговічність, які можна усунути за допомогою ремонту; характерні ознаки незначного ремонту підошви (заміна набійки, те саме з нарощуванням частини каблуків, переклеювання підошви по периметру, заміна

застібки-блискавки) та верху взуття (пошкодження настрочного та тачного шва);

- середній знос (придатний до використання стан) — знос підошви або її окремих частин не більше ніж 1/3 товщини; наявність деформації верху із зміною початкової форми; забруднення зовнішніх і внутрішніх деталей взуття; відсутня або непрацездатна фурнітура, відновлення якої вимагає застосування спеціальних пристосувань (кнопки, люверси, гачки, застібки-блискавки, текстильна стрічка тощо); наявні сліди ремонту (заміна внутрішнього задника із м'яких матеріалів, устілки, відновлення верху взуття із застосуванням спеціальних реагентів та оздоблювальних колодок, заміна каблуків і / або обтяжки каблуків чи платформ);
- значний знос (незадовільний стан) — наявність потертості підошви або її окремих частин більше ніж 1/3 товщини, значна деформація та забруднення деталей верху взуття; значне забруднення внутрішніх деталей взуття; наявність слідів неналежної експлуатації, неусувних дефектів (недоліків) набутого характеру (механічних пошкоджень матеріалу, дії хімічних реактивів тощо); вироби з ознаками значного ремонту (перетяжка взуття із повною заміною деталей низу і / або верху взуття (союзок, задинок, підкладки та хутра));
- значний знос (непридатний до використання/експлуатації стан) — виріб не підлягає визначенню за функціональним призначенням як взуття; значне руйнування деталей взуття; тріщини та щілини між деталями низу взуття тощо.

Розроблене доповнення до довідкової таблиці з визначення ступеня і відсотку фізичного зносу взуття, що перебувало в експлуатації, має на меті уніфікувати і спростити алгоритм товарознавчого дослідження такого взуття з одночасним підвищенням результативності судових товарознавчих експертиз.

Перелік джерел посилання

1. Методичні рекомендації по дослідженню товарів взуттєвої групи, при проведенні судово-товарознавчих експертиз : звіт про наукову роботу. Донецьк, 2006. 91 с.
2. Желавська О. О. Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів : метод. рек. Київ, 2011. 34 с.

Актуальні питання застосування штучного інтелекту у судово-експертній діяльності

Наталія Мартиненко,

доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування,
ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3234-0689>, e-mail: martynenko@hniise.gov.ua

Щоб оцінити всю міць і користь штучного інтелекту для судово-експертної системи, потрібно підготувати матеріальне та процесуальне право, передбачивши типові алгоритми прийняття рішень. Невідкладним правовим завданням забезпечення достовірності судово-експертної діяльності є створення правової регламентації штучного інтелекту для вироблення способів дослідження зв'язків між достовірністю та процесуальним актом, що містить висновки експерта у практичному застосуванні до різних ситуацій правосуддя.

Ключові слова: судово-експертна діяльність; судовий експерт; штучний інтелект.

Current issues of artificial intelligence application in forensic expert activity

Nataliia Martynenko

In order to assess the full power and benefits of artificial intelligence for the forensic system, it is necessary to prepare material and procedural law, providing for typical decision-making algorithms. An urgent legal task of ensuring the reliability of forensic expert activity is the creation of legal regulation of artificial intelligence to develop ways of researching the relationship between reliability and a procedural act containing the expert's conclusions in practical application to various situations of justice.

Keywords: forensic expert activity; forensic expert; artificial intelligence.

Інформатизація судово-експертної системи розкривається в роботах учених здебільшого, виходячи з необхідності нарощування допоміжного технічного потенціалу судово-експертних установ. Проте нині задоволення мінімальних потреб технічної оснащеності судових експертів перестало бути ідеалом їхньої функціональної ефективності. Електроніка та кіберпростір тепер посіли реальне місце безпосередніх продуктивних сил в роботі судового експерта. Тому, на нашу думку, настав час докорінного переосмислення концепції застосування інфокомунікативних засобів у судово-експертній сфері. Наразі на порядку денному стоять питання інтегрування та використання в судово-експертній діяльності раніше науково-практично не затребуваних колосальних можливостей штучного інтелекту (*Artificial Intelligence*). Система штучного інтелекту здатна використовувати багато даних, вивчати, оцінювати, обчислювати, виконувати дедуктивні міркування, абстрактно аналізувати та прогнозувати. З одного боку, впровадження штучного інтелекту сприятиме розв'язанню актуальних проблем судово-експертної діяльності, а з іншого, несе значну кількість невизначеності, дискусій та неоднозначних питань, які мають бути розв'язані вже сьогодні.

На даний момент у юридичній літературі практично нічого не розроблено з цієї

проблематики. Поки що не сформовано єдиного підходу до розуміння природи штучного інтелекту в технічній сфері, що зумовлює певну невизначеність у правовій, соціальній і морально-етичній галузях. Досі правознавці не сформулювали розуміння штучного інтелекту у вигляді правової проблеми, що потребує невідкладного розв'язання. Проте вибухоподібний розвиток кібертехнологій не залишає іншого вибору, як негайно поринути у правовий аналіз штучного інтелекту та створення юридичних засад його застосування у практичній діяльності судового експерта.

Відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленій хозпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р, «штучний інтелект — організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань; галузь штучного інтелекту — напрям діяльності у сфері інформаційних технологій, який забезпечує створення,

упровадження та використання технологій штучного інтелекту» [1].

У пункті «Р» вступу резолюції Європейського парламенту щодо норм цивільного права з робототехніки 2015/2103(INL) від 16 лютого 2017 року береться до уваги те, що існує ймовірність, що в довгостроковій перспективі штучний інтелект може перевершити інтелектуальний потенціал людини [2].

Штучний інтелект дає змогу імітувати когнітивні функції людини та отримувати під час виконання конкретних завдань результати, які можна порівняти як мінімум із результатами інтелектуальної діяльності людини.

Є кіберсистеми, здатні самонавчатися, адаптуватися до матеріального, духовного та правового життя суспільства. Штучний розум уже давно обіграє людину не тільки в азартних, а й у ділових іграх. Є програми-сперечальники, які можуть легко «переграти» людину в юридичних дебатах. Програми вже давно здатні писати та перевіряти складені людьми юридичні акти, у тому числі висновки експертів. Створено алгоритмізовані комплекси, здатні виносити правові рішення з доказовою силою та обґрунтованістю майже такою, як у судів. Є роботи-експерти, які самостійно проводять економічні, оціночні, банківські експертизи. Вони виконують їх швидше та якісніше, з математичною точністю. Коло розв'язуваних ними завдань не обмежене. На відміну від експертів-людей, вони можуть неупереджено витримувати задані параметри об'єктивності та достовірності.

Зрозуміло, якщо суспільство й правосуддя переконаються в тому, що одну й ту саму функцію за людину судового-експерта може виконувати робот, що він краще, ніж людина, справляється з дослідницьким завданням, то альтернативи роботам не буде. Штучний інтелект здатний уже зараз блискавично видати експертне рішення з багатьох типових питань, якісно його оформити, завіривши електронним підписом, який незрівнянно більш захищений, ніж звичайний людський, завірений печаткою установи. Слід зазначити, що техніка при належній експлуатації не допускає методичних помилок, вона бездоганна рівно настільки, наскільки про неї подбала людина, вбудовуючи її у правовідносини.

Нині жодна людина не має змоги відстежити всі системні зв'язки так, як це може зробити штучний інтелект. Щоб оцінити всю міць і користь штучного інтелекту для судово-експертної

системи, потрібно підготувати до цього матеріальне та процесуальне право, передбачивши в ньому типові алгоритми прийняття рішень для умов очевидності та неочевидності подій та доказів, а також для виявлення ознак достовірності експертного пізнання під час розв'язання завдань розслідування та судового розгляду кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справ. Виходячи з типових експертних завдань за значною кількістю судових справ, багато чого можна подати у вигляді алгоритмів штучного інтелекту. Штучний інтелект є найбільш ефективним способом розв'язання завдань, спрямованих на встановлення відповідності об'єкта дослідження заздалегідь заданим характеристикам та віднесення його до певного класу, роду, виду. Це пов'язано з тим, що, базуючись на паралельній обробці інформації, штучний інтелект здатний генерувати значну кількість моделей, зіставляючи до того ж вхідний образ, представлений сукупністю ознак із одним або кількома попередньо визначеними класами.

Незважаючи на цілу низку переваг штучного експертного інтелекту, він поки що залишається у сфері футурології непізаного. Формалізована кібернетично експертна діяльність відлякує також тим, що роботу-експерту будуть недоступні почуття етики, інтуїції, вірності, честі тощо. Проте штучний інтелект уже подолав поріг нерозуміння людських почуттів, моралі, моральності, звичаїв та традицій. Усе це може бути запрограмовано та виражено точною мовою кібернетичних та математичних алгоритмів. Робот-експерт уже працює і розуміє людину краще, ніж людина розуміє себе. У зв'язку з цим невідкладним правовим завданням забезпечення достовірності судово-експертної діяльності є створення правової регламентації штучного інтелекту для вироблення способів дослідження зв'язків між достовірністю та процесуальним актом, що містить висновки експерта, у практичному застосуванні до різних ситуацій правосуддя.

Ю. В. Кривицький слушно зазначає, що розроблення та використання систем штучного інтелекту мають здійснювати лише за умови дотримання верховенства права, основоположних прав і свобод людини та громадянина, демократичних цінностей, а також забезпечення відповідних гарантій під час запровадження таких технологій [3, с. 97].

До одного з основних недоліків штучного інтелекту належить імовірний результат відповіді на

поставлене запитання, тому виключати експерта із процесу дослідження, а головне, формулювання висновку не варте. Моделюючи роботу головного мозку, штучний інтелект, так само як і людина, може припускатися помилок. Тому при його використанні в судово-експертній діяльності необхідно розв'язати питання про відповідальність судового експерта в ситуації, коли система припускається помилки. Яким би досконалим не був штучний інтелект, принцип персональної відповідальності судового експерта за результати проведеного дослідження скасовувати не потрібно. Штучний інтелект можна представити як допоміжний засіб розв'язання завдань, що стоять перед судовим експертом у конкретній ситуації.

Трансформаційні перетворення, що відбуваються у світі під впливом глобалізації та цифровізації суспільних процесів, роблять неминучим подальше удосконалення, запровадження та використання технологій штучного інтелекту. Ті установи та організації, які вчасно відреагують на нові виклики сьогодення та якнайшвидше реалізують у своїй діяльності завдання

з широкого використання методів, технологій та інструментів штучного інтелекту, зможуть гарантувати собі передові місця.

Перелік джерел посилання

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.03.2023).
2. European Parliament resolution with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL))' (European Parliament, 16 February 2017). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0051&rid=9> (дата звернення: 14.03.2023).
3. Кривицький Ю. В. Штучний інтелект як інструмент правової реформи: потенціал, тенденції та перспективи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2 (119) DOI: 10.33270/01211192.90 (дата звернення: 14.03.2023).

Правова основа здійснення судової експертизи в Україні

Вікторія Маруніч,

Закарпатський НДЕКЦ МВС України, м. Ужгород, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9445-3945>, e-mail: vikismail@ukr.net

Досліджено та проаналізовано законодавство України у сфері судово-експертної діяльності.

Ключові слова: судова експертиза; докази; експерт; науково-дослідна установа; судово-експертна діяльність; державне регулювання.

The legal basis for implementing forensic examination in Ukraine

Viktoriia Marunych

Ukrainian legislation in the field of forensic expert activity have been studied and analyzed.

Keywords: forensic examination; evidence; forensic expert; research institution; forensic expert activity; state regulation.

Нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності в Україні протягом останніх років здійснювалося досить системно і динамічно. Паралельно з реформуванням судочинства в Україні відбуваються зміни в системі експертного забезпечення. На черзі реформування процесуального законодавства та правове регулювання судово-експертної діяльності.

Судова експертиза — це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять

інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [1].

Варто звернути увагу й на інше тлумачення поняття судової експертизи. Деякі науковці вважають, що судова експертиза — це самостійна процесуальна форма перевірки доказів, які вже мають місце, а також отримання нових.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», судово-експертну діяльність в Україні здійснюють державні спеціалізовані

установи, а також (у випадках і на умовах, визначених цим Законом) судові експерти, які не є працівниками зазначених установ.

До державних спеціалізованих установ (відповідно до чинного законодавства) належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України [2, с. 745].

Правові основи організації і проведення судових експертиз в Україні визначено системою нормативних актів, до яких належать: Конституція України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс адміністративного судочинства України, Митний кодекс України, Закон України «Про судову експертизу», Закон України «Про виконавче провадження», міжнародні договори й угоди про взаємну правову допомогу і співробітництво; відомчі інструкції (зокрема, Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, Інструкція про проведення судово-медичної експертизи, Порядок проведення судово-психіатричної експертизи та ін.) [3].

Виключно державні спеціалізовані установи здійснюють судово-експертну діяльність, пов'язану з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

Практика застосування Закону «Про судову експертизу» як основоположного правового регулятора відносин у сфері судово-експертної діяльності підтвердила його необхідність та важливість. За час, що минув із моменту набуття ним чинності, більшість його положень не втратила своєї актуальності, проте з часом виявилось

чимало проблем, вирішення яких потребує системного вдосконалення та уточнення нормативно-правової бази, що регулює судово-експертну діяльність, передусім шляхом внесення досить істотних змін і доповнень до зазначеного Закону. Загалом законодавство, яке регулює судово-експертну діяльність України, можна назвати судово-експертним законодавством, а систему норм права, що регулює судово-експертну діяльність в Україні,— судово-експертним правом України [2].

Слід зазначити, що під час здійснення судово-експертної діяльності водночас із правовими нормами діють також норми суспільної моралі, які в цій сфері можуть бути узагальнені як певний «Кодекс етики судових експертів України» [1].

Отже, проведення в Україні судово-правової реформи спонукає до реформування інституту судової експертизи та його вдосконалення з метою уніфікації організаційних форм і методологічних засад різних видів експертних досліджень з урахуванням міжнародного досвіду.

До того ж судово-експертна діяльність вимагає свого впорядкування відповідно до Преамбули Закону України «Про судову експертизу»: засади судово-експертної діяльності мають забезпечувати правосуддя незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Перелік джерел посилання

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
2. Сегай М. Я. Судова експертологія — наука про судово-експертну діяльність. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2. С. 740—762.
3. Форіс Ю. Б., Колонюк В. П. Правове регулювання та організація судово-експертної діяльності. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 09.12.2016). Київ, 2016. С. 225—227.

Аспекти дослідження робіт із утеплення будівель

Наталія Мацак,

ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6966-5615>, e-mail: nata120175@ukr.net

У статті йдеться про проведення будівельних робіт, пов'язаних із модернізацією тепло-опалювальних заходів та утепленням будівель, для приведення їх до нормативних рівнів.

Ключові слова: енергозбереження; огорожувальні конструкції; паливно-енергетичні ресурси; тепловтрати; термомодернізація.

Research aspects of building ansulation works

Natalia Matsak

This paper considers construction works related to modernization of heating measures and insulation of buildings to bring them to regulatory levels.

Keywords: energy saving; enclosing structures; fuel and energy resources; heat loss; thermal modernization.

Однією з головних умов енергетичної безпеки України є політика на скорочення витрат енергетичних ресурсів, тому пріоритетними є такі напрями, як утеплення будівель і модернізація інженерно-теплових систем. Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» [1] спрямовано на зменшення споживання енергії в будівлях та підвищення їх енергоефективності.

Раніше будівництво проводили з низьким рівнем теплозахисту, також було відсутнє регулювання та облік витрат теплової енергії, що давало підґрунтя для їх марнотратного використання. Реалізація енергозберігальних заходів у будинках призводить не тільки до економії паливно-енергетичних ресурсів, а й має позитивний соціальний та екологічний ефект. Важливість останнього зумовлено тим, що в сучасному світі визначальними чинниками стали зростання життєвого рівня та здоровий спосіб життя людей.

Проведення термомодернізаційних заходів було і залишається нагальною проблемою сучасності. Якщо раніше проведення таких будівельних робіт частіше всього запроваджували через реконструкцію або капітальний ремонт будівель, то тепер це пов'язано з відбудовою пошкоджених об'єктів нерухомості.

Основною метою та завданням впровадження економічних заходів енергетичного збереження є зменшення енергетичних витрат на утримання будівель і економія енергетичних ресурсів із одночасним збільшенням термінів експлуатації будівель.

У нормативних документах [2, с. 5] зазначено, що термомодернізація будівель — це проведення комплексних заходів, скерованих на покращення стану енергетичної ефективності

всіх конструктивних елементів будівель (це стосується також інженерних систем будівель). Модернізація інженерних мереж енергопостачання є також дуже важливою складовою у проведенні таких будівельно-монтажних робіт.

Щоб захистити будівельні огорожувальні конструкції від зовнішніх тепловтрат, а також знизити витрати на енергетичні ресурси, необхідно провести їх теплову ізоляцію (комплекс заходів зі зменшення витрат теплоти з приміщень), а також приведення їх до нормативних показників.

Однією з основних складових, що характеризують термомодернізаційні заходи з утеплення огорожувальних будівельних конструкцій, є проведення не внутрішнього, а саме зовнішнього утеплення, тобто шари із теплоізоляційних матеріалів необхідно розташовувати із зовнішньої боку несучої сторони стін, оскільки на межі стін та теплової ізоляції накопичується (конденсується) волога. Унаслідок цього можуть утворюватися різні грибки та бактерії. Це місце є точкою роси — температура, за якої випадає конденсат (волога з повітря перетворюється на воду).

Вимоги, що встановлено державними будівельними нормами щодо теплотехнічної ефективності та теплоізоляційної оболонки будівель, регулюють їх мінімальні значення. Але якщо технічним завданням на проектування буде економічно обґрунтоване збільшення таких показників, то такі значення можуть бути вищими за нормативні. Теплоізоляційна оболонка будівель призначена для забезпечення збереження тепла в холодну пору року, також система огорожувальних конструкцій забезпечує прохолоду в спекотний період. Ця властивість теплоізоляційної

оболонки забезпечується завдяки багатошаровій конструкції. За умов правильного виконання таких будівельних робіт шари матеріалів, що мають більш високу теплопровідність, розташовують із внутрішньої сторони конструкції.

Зрозуміло, що досягти зниження витрат на паливно-енергетичні ресурси можливо тільки за умов комплексного підходу до енергозбереження за рахунок удосконалення архітектурно-планувальних і конструктивних рішень. Також необхідне удосконалення інженерно-паливного обладнання з врахуванням кліматичних, техніко-економічних, соціальних та екологічних особливостей зон країни.

Провести якісну модернізацію будівель неможливо без правильно підібраних та якісних будівельних ізоляційних матеріалів, оскільки вони мають забезпечувати розрахунковий термін ефективної експлуатації та теплопровідності.

ДСТУ Б В.2.7-182:2009 [3] визначає методи експериментального визначення терміну ефективної експлуатації та теплопровідності будівельних ізоляційних матеріалів, застосованих під час облаштування конструкцій теплоізоляційної оболонки будинку, у розрахункових і стандартних умовах експлуатації для всіх температурних зон України.

Адже якою б досконалою не була система опалення, обов'язково потрібно враховувати

властивості теплоізоляційних матеріалів. До якісних ізоляційних матеріалів належать такі, що мають високі техніко-фізичні показники на:

- теплопровідність;
- теплоізоляцію;
- екологічність;
- паропроникність;
- щільність;
- водостійкість;
- гідрофобність.

Ці основні характеристики мають вирішальне значення під час вибору будівельних ізоляційних матеріалів, оскільки першочерговим завданням теплоізоляції будівельних конструкцій є зменшення паливно-енергетичних витрат та забезпечення оптимальними характеристиками будівлі для її енергетичної ефективності.

Перелік джерел посилання

1. Про енергетичну ефективність будівель : Закон України від 22.06.2017 р. № 2118-VIII (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text> (дата звернення: 03.03.2023).
2. ДБН В.2.6-31:2016 Теплова ізоляція будівель. Київ, 2017. 31 с.
3. ДСТУ Б В.2.7-182:2009 Будівельні матеріали. Методи визначення терміну ефективної експлуатації та теплопровідності будівельних ізоляційних матеріалів у розрахункових та стандартних умовах. Київ, 2010. 32 с.

Реалізація судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану

Юлія Мельник,

Кіровоградський НДЕКЦ МВС України, м. Кропивницький, Україна,
e-mail: melnikyuska2000@gmail.com

Судово-експертна діяльність – це складна система, яка містить суб'єкти та об'єкти, тісно пов'язані між собою. Наразі актуальною є проблема реалізації та правового регулювання цієї діяльності в умовах воєнного стану.

Ключові слова: воєнний стан; судовий експерт; судово-експертна діяльність.

Implementation of forensic expert activities under martial law

Yuliia Melnyk

Forensic expert activity is a complex system that consists of closely related to each other subjects and objects. Currently, the problem of implementing and legally regulating this activity under martial law is relevant.

Keywords: martial law, forensic expert, forensic expert activity.

Наш світ ніколи не стоїть на місці, з кожним днем відбуваються позитивні зрушення, такі як розбудова та процвітання держав, удосконалення різноманітних технологій, знань, умінь та навичок, будуються нові економічні, політичні, соціальні, правові відносини як міждержавні,

так і всередині країн. Але з удосконаленням сучасного світу поширюються негативні чинники, які безпосередньо впливають на функціонування держави — це вчинення кримінальних правопорушень, які погіршують криміногенну ситуацію, збільшують злочинність. Водночас із

удосконаленням знань і навичок осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, дедалі складнішим стає їх розслідувати.

Із 24 лютого 2022 р. через військову агресію Російської Федерації проти України Президент України ввів воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Тому розкриття скоєних кримінальних правопорушень і доведення вини конкретних осіб ускладнено. Для того щоб повно, швидко та достовірно розслідувати злочини, залучають судових експертів. Потреби учасників кримінального провадження у використанні спеціальних знань як у межах судочинства, так і поза ними дає змогу розглядати судову експертизу як самостійний і найбільш перспективний механізм створення доказової бази, захисту прав і свобод громадян, а також інтересів держави.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза — це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Відповідно до ст. 3 цього закону судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження [2].

Питання щодо реалізації судово-експертної діяльності розглядали такі науковці: М. Я. Сегай, Ю. Г. Корухов, І. В. Пиріг, Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкін, Г. О. Стрілець, В. Г. Гончаренко, М. В. Костицький, А. В. Биков, К. Е. Михайленко, Е. А. Зайцева, С. Я. Фурса, О. М. Дуфенюк та ін.

М. Я. Сегай під судово-експертною діяльністю розуміє діяльність держави, юридичних і фізичних осіб із забезпечення правосуддя незалежною, об'єктивною та кваліфікованою експертизою, здійснюваною професійними (атестованими) судовими експертами [3, с. 271].

Проект Закону України «Про судово-експертну діяльність в Україні» був першою спробою на законодавчому рівні висвітлити поняття «судово-експертна діяльність» (п. 12 ст 1 законопроекту визначає її як системну діяльність, що здійснюється визначеними цим Законом суб'єктами, пов'язана з організацією, проведенням судових експертиз, їх науково-методичним, інформаційним та кадровим забезпеченням [4]).

Належному судово-експертному забезпеченню правосуддя в умовах воєнного стану сприяє наказ Мініюсту України «Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану», де зазначено таке.

1. Зупинити проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, позапланових контрольних перевірок діяльності судових експертів та перевірок відповідності робочого місця, розпочатих відповідно до Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах.
2. Перенести проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, які мали розпочатися у період із 24.02.2022 р., відповідно до скоригованого графіка перевірок.
3. Зупинити з дня введення в Україні воєнного стану перебіг строків розгляду заяв та документів, поданих до Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України відповідно до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 р. № 301/5.
4. Продовжити строк дії свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта фахівцям, які до введення воєнного стану в Україні подали заяви та документи для проходження атестації в Центральній експертно-кваліфікаційній комісії при Міністерстві юстиції України з метою продовження строку дії свідоцтв, а також свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта, строк дії яких закінчується у період дії воєнного стану або протягом одного місяця після припинення чи скасування воєнного стану.

5. Зобов'язати фахівців протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану вжити заходів щодо продовження строку дії свідчення про присвоєння кваліфікації судового експерта у порядку, визначеному Положенням про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів [5].

Також через ведення активних бойових дій на деяких територіях окремі судово-експертні установи та судові експерти взагалі не можуть виконувати свої функціональні обов'язки через окупацію території, загрозу воєнних дій, знищення робочого місця. Судові експерти залишають рідні міста, вони вимушені переїжджати до безпечніших місць, набуваючи статусу внутрішньо переміщених осіб. Такі чинники негативно впливають на роботу судових експертів, тому що збільшується навантаження на інші судово-експертні установи, особливо з проведення судових експертиз, що прямо пов'язані з документуванням воєнних злочинів агресора. Адже визначення істини за кожним кримінальним провадженням за умов недостатності або відсутності можливості отримання інформації для доказової бази знижує ефективність правосуддя.

Отже, через воєнний стан утворилася низка проблем з реалізацією експертної діяльності, Мін'юст України хотіло полегшити та урегулювати судово-експертну діяльність у цей час, але ці спрощення не вирішують основних питань проведення судових експертиз під час воєнного

стану та потребують подальшого обговорення та вдосконалення. Для того щоб судовим експертам було легше адаптуватися до сучасних реалій роботи, необхідно покращити взаємодію між експертними підрозділами, щоби забезпечити єдність підрозділів експертної діяльності та експертно-криміналістичної діяльності взагалі — тільки так ми зможемо досягти єдності, взаємопорозуміння і перемогти ворога.

Перелік джерел посилання

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://bit.ly/3KQneXk> (дата звернення: 02.03.2023).
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та доп.). URL: <https://bit.ly/3INVnEL> (дата звернення: 02.03.2023).
3. Овсянникова І. М. Судово-експертна діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. № 21. С. 267—280.
4. Законопроект «Про судово-експертну діяльність»: паралельна реальність (міфи) та контраргументи / Міністерство юстиції України. URL: <https://bit.ly/3J9bhec> (дата звернення: 02.03.2023).
5. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану : наказ Мін'юсту України від 14.03.2022 р. № 1138/5 (зі змін. та доп.). URL: <https://bit.ly/3IJJkYT> (дата звернення: 02.03.2023).

Особливості застосування методу накладання координатних сіток у трасологічних дослідженнях

Денис Міллер,

Дніпропетровський НДЕКЦ МВС України, м. Дніпро, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6490-3006>, e-mail: dene_pox@ukr.net

Розглянуто можливість застосування методу накладання координатних сіток під час проведення ідентифікаційних трасологічних досліджень, адже недостатнє методичне забезпечення майже унеможлиблює його застосування. Сформульовано теоретичні основи використання цього методу в дослідженнях окремих видів слідів, викладено рекомендації з вибору системи координат.

Ключові слова: трасологія; топографічний метод; порівняльне дослідження; координатні сітки; ідентифікація.

Peculiarities of applying the coordinate grid overlay method in trace evidence analysis

Denis Miller

The paper outlines a possibility of applying the method of overlaying coordinate grids when conducting identification trace evidence analyses. Insufficient methodological support impedes the possibility of using this method. The theoretical basis for applying this method in researches on individual types of traces has been developed. Recommendations on the choice of a coordinate system have been outlined.

Keywords: trace evidence science; topographic method; comparative study; coordinate grids; identification.

Криміналістика, як і будь-яка наука, постійно розвивається, упроваджуються та вдосконалюються напрацювання власних науковців, залучаються здобутки супутніх наук. Тож не дивно, що в одну з найважливіших стадій у криміналістичній ідентифікації — порівняльне дослідження — широко впроваджуються математичні (побудови геометричних фігур, графічний метод, вимірювання лінійних і кутових відстаней) та топографічні методи (накладання координатних сіток та ін.). Однак, аналіз практичної діяльності судових експертів-трасологів за останні роки свідчить про негативну тенденцію — використання надто обмеженої кількості методів порівняльного дослідження, що можливо пояснити багатьма факторами, поміж яких, на нашу думку, слід виокремити недостатній теоретичний рівень висвітлення у спеціальній літературі можливостей, переваг або недоліків окремих методів. Тому докладно розглянемо один із методів порівняльного дослідження (у контексті проведення ідентифікаційних трасологічних досліджень), що дуже рідко використовують останнім часом — метод накладання координатних сіток.

Метод накладання координатних сіток є топографічним, у криміналістичній методичній літературі, яка поширена у більшості судових експертів-трасологів, його описано одним-двома реченнями чи словосполученнями, частіше лише зазначено про його існування (хоча його досить широко висвітлено та часто використовують у габітоскопічних дослідженнях — встановленні особи за ознаками зовнішності). Цей метод пов'язано з використанням пластин із прозорої плівки, пластику або скла, на яку нанесено сітка рівних квадратів. Розміри квадратів повинні забезпечувати точність проведення порівняння (у випадку трасологічних досліджень найдоцільнішими є квадрати розміром 0,5×0,5 см або 1×1 см. Накладаючи на порівнювані об'єкти (чи фотозображення зазначених об'єктів, приведених до одного масштабу) за найчіткішими орієнтовними ознаками, експерт визначає відповідність чи невідповідність розташування порівнюваних ознак відносно їх координат [2]. Для забезпечення ілюстративності висновку дослідження зорієнтовані координатні сітки «вдруковують» у зображення, а клітки зі встановленими збігами (чи розбіжностями) позначають відповідними барвниками із зазначенням їх координат у описовій частині (див. рис. 1).

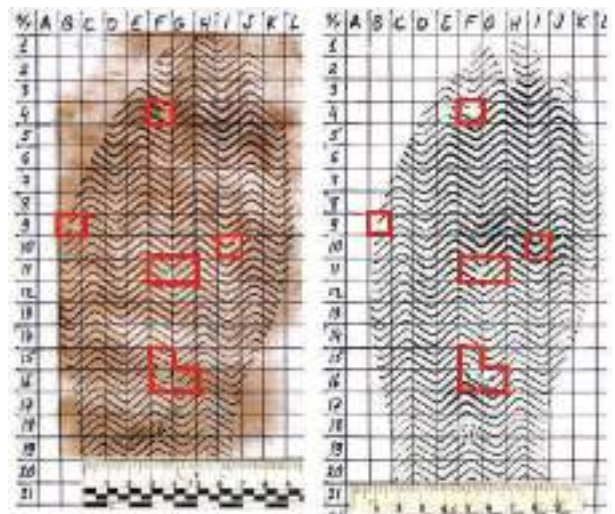

Рис. 1. Слід низу взуття та експериментальний відтиск підошовної частини взуття з розміткою (за методом накладання координатних сіток)

Найзручнішими сферами використання методу накладання координатних сіток у трасології є порівняльне дослідження статичних слідів низу взуття, транспортних засобів та знарядь зламу (у деяких випадках).

Переваги методу накладання координатних сіток:

- наочність — збіг координат, висвітлених в описовій та ілюстративній частинах висновку експерта; для особи (учасника процесу), яка не має спеціальних знань, таке подання буде досить зрозумілим;
- розташування окремих ознак у сліді та порівняльному зразку (координати на осях X та Y) досить зручно фіксувати, що полегшує роботу експерта у разі фрагментарного відображення сліду;
- відсутність необхідності винесення позначень за межі зображень, що зазвичай супроводжується довгими лініями, які перекреслюють слід у різних напрямках;
- полегшено порівняльне дослідження за наявності значної кількості однотипних порівнюваних об'єктів (наприклад, взуття з однотипним рельєфним малюнком (однострій), що є досить актуальним в умовах воєнного стану);
- широка сфера застосування під час перевірки за трасологічними обліками.

Поміж недоліків цього методу слід відзначити неможливість його застосування у порівняльному дослідженні динамічних слідів, однак це досить умовно, адже універсальний метод порівняльного дослідження у трасології взагалі відсутній.

Перелік джерел посилання

1. Салтевський М. В., Семаков Г. С. Криміналістика (криміналістична техніка) : курс лекцій. Київ, 2001. 216 с.
2. Митрохин В. К. Криминалистическая габитоскопия (установление личности по признакам внешности) : учеб. пособ. Южно-Сахалинск, 2011. 116 с.
3. Контор И. В. Криминалистические экспертизы. Характеристики экспертных методик. Библиография : учеб. пособ. Волгоград, 1990. 116 с.

Організація комунікації у процесі судової психологічної експертизи потерпілих внаслідок домашнього насильства

Марина Міхеєва,

Донецьке відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Полтава, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9949-5810>; e-mail: mary.mikheeva@ukr.net

Публікацію присвячено проблемі комунікативних аспектів судової психологічної експертизи потерпілих внаслідок домашнього насильства. Уточнено детермінанти ефективної професійної комунікації психолога-експерта.

Ключові слова: домашнє насильство; судово-психологічна експертиза; експертна бесіда; детермінанти ефективної комунікації.

Organization of communication in the process of forensic psychological examination of victims due to consequences of domestic violence

Maryna Mikheieva

The publication is devoted to the problem of communicative aspects of forensic psychological examination of victims of domestic violence. Determinants of effective professional communication of an expert psychologist are clarified.

Keywords: domestic violence, forensic psychological examination, expert interview, determinants of effective communication.

Сучасна соціальна реальність принципово змінює характер людських взаємин, призводить їх до формалізації, підсилює відчуженість близьких людей. Складність сучасного періоду розвитку суспільства зумовило поширення низки негативних явищ, серед яких особливе місто займає домашнє насильство, що актуалізує проблему підвищення ефективності слідчо-судової практики у цьому контексті.

Методологічними засадами дослідження стали положення теорії діяльності про роль міжособистісної взаємодії у життєтворчості особистості; теорії права про функції загальнообов'язкових норм поведінки, взаємозумовленість понять подія та відповідальність, взаємозумовленість сутності понять закон і право, необхідність державного забезпечення захисту основоположних прав людини [2].

Судово-психологічну експертизу потерпілих внаслідок домашнього насильства забезпечує відповідна компетентність експерта, що визначає значущість:

- спеціальних психологічних знань;

- адекватного використання методів наукової психології;
- удосконалення діагностичного інструментарію вивчення індивідуально-психологічних особливостей особистості підекспертного, своєрідності конкретної життєвої ситуації, складових неправових подій;
- уточнення процесуального статусу сторін [4].

Вектором, що визначає зміст підготовки та проведення психологічного дослідження потерпілих від домашнього насильства, є пошук та обґрунтування відповідей на такі питання:

- чи вплинули обставини, що розглядають у кримінальному провадженні, на особистість потерпілої особи як психотравмувальний фактор?
  - чи виникли внаслідок дій підозрюваного у потерпілого психічні страждання та відчуття емоційної (психічної) залежності [1]?
- Організація ефективної комунікації з підекспертними є у цьому випадку найбільш значимою умовою об'єктивного відтворення фактичного

боку події, що визначено індивідуально-психологічними особливостями особистості постраждалого сукупно із зовнішніми поведінковими проявами та внутрішніми станами. Результативність професійної комунікації психолога-експерта виявляється під час експертної бесіди, що дає змогу визначити особливості індивідуального психічного розвитку підекспертної особи, її визначальні особистісні позиції та ставлення до себе, інших і різноманітних життєвих подій. Експертна бесіда дає змогу отримувати у спілкуванні з підекспертними інформацію, яка не може бути виявлена за допомогою стандартизованих методів психологічного дослідження, тобто відомості про суб'єктивний світ потерпілого та психологічні чинники досліджуваної ситуації [3].

Аналіз теоретичних досліджень та власний досвід експертної роботи дали змогу визначити детермінанти ефективної професійної комунікації психолога-експерта з потерпілими внаслідок домашнього насильства:

- інформаційно-теоретична (знання про особливості професійної комунікації, умови, стилі та техніки ефективної комунікації);
- діяльнісно-інструментальна (навички активного слухання та ненасильницького спілкування, вміння ставити запитання);
- когнітивно-прогностична (уміння планувати комунікацію та прогнозувати її розвиток);

- особистісна (достатній рівень психологічної готовності до взаємодії, толерантності, соціальної сензитивності, спостережливості, емпатійності).

Отже, комунікативний компонент діяльності психолога-експерта є важливою складовою результативності експертного дослідження потерпілих внаслідок домашнього насильства і, відповідно, підвищення ефективності слідчо-судової практики.

Перелік джерел посилання

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Алікіна Н. Про розвиток судово-психологічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2005. Вип. 5. С. 481—484.
3. Семенюк О. А, Парашук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ, 2010. 240 с.
4. Шукліна Н., Стефанів Н., Левченко К. Особливості розгляду справ, пов'язаних із домашнім насильством. Навчальний курс для суддів. Київ. 2018. 300 с.

Судова товарознавча експертиза: проблеми методології та шляхи вдосконалення

Ганна Москаленко,

Сумський НДЕКЦ МВС України, м. Суми, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7526-8755>,
e-mail: annadipopera@gmail.com

Формування якісної методологічної бази для проведення судової товарознавчої експертизи є пріоритетним питанням для судових експертів. Запорукою ефективних змін у цьому напрямі є вдосконалення та оновлення наявних методичних джерел.

Ключові слова: судова товарознавча експертиза; розрахунок зносу; методика.

Forensic commodity examination: methodological issues and ways of their improvement

Hanna Moskalenko

Developing a quality methodological framework for conducting forensic expert analysis is a priority issue for forensic experts. The guarantee of effective changes in this direction is the improvement and updating of existing methodological sources.

Keywords: forensic commodity examination, wear calculation, methodology.

Судову товарознавчу експертизу призначають у процесі розслідування кримінальних справ та судових розглядів, пов'язаних із незаконним заволодінням чужим майном, розкраданнями, подрібками товарів та іншими злочинами. Товарознавчі дослідження проводять з метою

встановлення ринкової вартості, якості та інших характеристик товарів, що є предметами кримінальних правопорушень, для подальшого забезпечення об'єктивного розгляду справ та прийняття обґрунтованих рішень під час процесу судочинства.

До об'єктів товарознавчої експертизи належать товари продовольчої та непродовольчої групи, сировина (промислова та сільськогосподарська), обладнання (машини).

При визначенні вартості об'єктів, які належать до об'єктів товарознавчої експертизи за експертною спеціальністю 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів», необхідно звернути увагу, що вони поділяються на ті, які втрачають споживчі властивості в результаті користування (побутова техніка, обладнання, устаткування) й такі, щодо них не застосовується знос, які мають тривалий термін використання та взагалі не втрачають своєї вартості з часом (наприклад енергетичні ресурси).

Під час проведення експертних досліджень методикою передбачено застосовувати відсоток зносу до товарів, що були в ужитку / експлуатації або таких, які були придбані та тривалий час перебували на зберіганні й не використовувались за призначенням, оскільки споживчі товари мають властивість втрачати свою корисність також і внаслідок морального зносу.

Моральний знос — зміна властивостей виробів, що характеризується невідповідністю їх сучасному напрямку моди, стилю, технології тощо [1].

Ураховуючи сучасний прогрес, створення нових, більш функціональних, ергономічних та таких, що мають вищі показники корисності, енергоефективності в порівнянні з попередніми моделями та зразками, доцільність застосування зносу до нових (що не були в користуванні), але застарілих моделей, є беззаперечною.

Основним джерелом інформації під час розрахунку та визначення відсотку зносу є методики, методичні рекомендації, ДСТУ, технічна документація, інформаційні листи тощо. У реєстрі методик проведення судових експертиз [2] за експертною спеціальністю 12.1 налічується 11 чинних методик. Остання дата реєстрації методики — 29.01.2016, це «Методика дослідження якості та визначення вартості іграшок при проведенні судово-товарознавчих експертиз».

Під час проведення судової товарознавчої експертизи для визначення відсотку зносу експерти найчастіше використовують «Методику визначення вартості майна» 2004 року Харківського НДІСЕ (реєстраційний код 12.1.15) та методичні рекомендації «Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та

наявністю дефектів» 2011 року Київського НДІСЕ, яка взагалі не пройшла державну реєстрацію.

Якщо враховувати рік створення вищезазначених інформаційних нормативних джерел, час, що був витрачений на розробку та затвердження (з 1996 до 2000 р., зареєстровано 03.03.2010), очевидним є факт, що дані методичні джерела застаріли й потребують доопрацювання та удосконалення.

Сучасний асортимент товарів розширюється постійно, на зміну одним гаджетам приходять інші. Так, якщо 10—15 років тому DVD-програвач був затребуваний та користувався неабияким попитом, то зараз попит на нього дорівнює нулю, відповідно його ринкова вартість буде мінімальна.

На зміну фотоапаратам прийшла цифрова техніка, електронні носії інформації замінили касети та диски.

Особливим попитом зараз користуються електросамокати або дообладнання велосипедів електроколесом, що працює від портативної батареї живлення, додатково на велосипед установлюються прилади для повноцінної роботи електронабору. Подібних товарів не має в жодній методиці або методичних рекомендаціях, тому що за часів створення спеціальної товарознавчої літератури фахівці в галузі товарознавства та судових експертиз не могли навіть припустити, що дана категорія товарів буде створена та користуватиметься неабияким попитом.

Методика [3] передбачає застосування укрупнених показників зносу для устаткування, які розраховані на підставі шкали експертних оцінок для визначення ступеня зносу при обстеженні технічного стану машини та обладнання, вона дає змогу оцінити ступінь зносу та здатність обладнання виконувати свої функції залежно від його фізичного стану й технічних показників. Крім того, в методиці наведено показники зносу на електронно-побутові товари, асортимент яких є дуже обмеженим і застарілим.

Отже, під час виконання аналізу наявної на сьогоднішній день методологічної бази товарознавчих досліджень доходимо висновку, що існує нагальна потреба оновлення, доповнення та адаптування спеціальної товарознавчої літератури до сучасних умов.

Зміна та доповнення методологічної бази товарознавчих досліджень є необхідною для того, щоб забезпечити належний рівень якості проведених досліджень. Доповнення та оновлення методологічної бази дасть змогу враховувати нові

технології та стандарти, що забезпечить актуальність та ефективність методик дослідження. Крім того, оновлення методологічної бази товарознавчих досліджень дасть змогу використовувати більш точні та об'єктивні методи дослідження.

Оновлення методологічної бази є невід'ємною складовою процесу постійного покращення якості проведених судових досліджень. Оновлена та адаптована методологічна база дасть змогу підтримувати високі стандарти якості, що важливо для складання повного та об'єктивного висновку судової товарознавчої експертизи та подальшого процесу судочинства.

До питання про об'єкти лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи в умовах війни Росії проти України

Сергій Науменко,

канд. юрид. наук, Сумське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокариуса», м. Суми, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2167-4149>, e-mail: svhndise@meta.ua

Олена Кумеда,

канд-ка філол. наук, доцент, Сумське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокариуса», м. Суми, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6879-1388>, e-mail: olenakumeda@gmail.com

Висвітлено деякі питання семантико-текстуальної експертизи у зв'язку з актуалізацією досліджень писемного мовлення на предмет встановлення інформації, що відповідає ст. 436-2 КК України, зокрема звернуто увагу на проблемні аспекти такого різновиду експертизи, унаочнено окремі підходи лінгвістичного аналізу мовного матеріалу на конкретних прикладах.

Ключові слова: висловлювання; лексичний маркер; лінгвістична експертиза; семантика; синтаксема.

On the issue of objects of linguistic (semantic-textual) expertise in the conditions of russia's war against Ukraine

Sergiy Naumenko, Olena Kumeda

Some issues of semantic and textual examination are considered in connection the actualization of research on written speech for the purpose of establishing information that corresponds to Art. 436-2 of the Criminal Code of Ukraine, in particular, attention is paid to the problematic aspects of this type of examination, individual approaches to the linguistic expertise of linguistic material are visualized on specific examples.

Keywords: statement, lexical marker, linguistic expertise, semantics, syntactic unit.

Із початком війни актуалізувалися семантико-текстуальні дослідження писемного мовлення з метою встановлення наявності / відсутності в тексті інформації щодо виправдування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої в 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту; виправдування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України; глорифікації

осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату в 2014 році тощо (ст. 436-2 КК України [1]).

Зазвичай об'єктом дослідження стають текстові повідомлення, що їх поширюють користувачі соціальних мереж. Однак у полі зору експерта-лінгвіста відповідно до питань, сформульованих у постанові про призначення експертизи, часто опиняються також і різного роду зображення, отже, з'являється ризик вийти за межі компетенції експерта-лінгвіста. Оскільки фотозображення ворожої техніки, військових у формі

Перелік джерел посилання

1. Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів: метод. рек. / Київ, 2011. 34 с.
2. Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/> (дата звернення: 11.03.2023).
3. Методика визначення вартості майна. Харків, 2004. 112 с.
4. Шкала експертних оцінок для визначення ступеня зносу при обстеженні технічного стану машин та обладнання. URL: <https://studfile.net/preview/9099630/page:5/> (дата звернення: 11.03.2023).

рф, символіки країни-агресора, її очільників не є підставою для їхнього повного ототожнення з відповідними об'єктами чи фігурантами, лінгвістичні під час аналізу треба обирати ті мовні засоби, які б знімали питання відповідної ідентифікації, наприклад: «В аналізованому висловлюванні суб'єкта дії унаочнює фотозображення, на якому представлено молодого чоловіка у військовій формі, подібній до форми збройних сил рф».

Потреба встановлення інформації щодо визнання правомірності тимчасової окупації частини території України, а також збройної агресії Російської Федерації проти України, що кореспондує з питаннями права, у координатах судової експертизи не підлягають розв'язанню. Тут експерт керується передусім лексикографічним визначенням слова «правомірний» (який спирається на закони розвитку природи і суспільства, на право; виправданий, не випадковий [2]), семантика якого містить сему 'право', зумовлену структурою слова (містить відповідний компонент право).

Чи не найбільші труднощі для експерта-лінгвіста становить дослідження текстів стенограм, оскільки зафіксоване в них мовлення репрезентує зазвичай розмовно-побутовий стиль, якому властиві такі ознаки, як неповні речення, еліптичні й обірвані конструкції, спонтанність, інколи сумбурність, що зумовлюють ефект недомовленості й провокують дослідника на «видобування» підтекстових смислів, останнє ж неприпустиме в судовій експертизі.

Численні дослідження мовного матеріалу доводять, що аналізоване висловлювання не може містити інформацію про виправдовування й одночасно заперечення збройної агресії російської федерації проти України. Однак зафіксовано репрезентанти текстових повідомлень, що містять синтаксеми, зміст яких протиставляється: «Нету никакой войны в нашей стране, нету. Идёт освобождение нашей территории от нас, и всё»; «У нас в стране проводятся учения... Поэтому никакой войны у нас нету». Це дає підстави для висновку про наявність семантики виправдовування й заперечення в одному висловлюванні.

Серед маніфестантів глорифікації осіб, що здійснюють збройну агресію, привертають увагу молитовно-спонукальні висловлювання («Пошли, Господь, любовь и силу, и Победу в праведной войне!»; «Храни вас Бог, воины Донбасса!»), заклики-прохання молитися («Молитесь за нас, пожалуйста!!!»), оскільки не містять прямих

лексичних маркерів із семантикою прославлення / звеличення («Слава российскому солдату»; «Наши настоящие Герои!» «Низкий поклон тебе!»), однак, поза сумнівами, відбивають іллокуцію схвалення: визнання чийось дій, вчинків, рішень і т. ін. добрими, правильними; позитивне, доброзичливе ставлення до кого-, чого-небудь; позитивна оцінка, похвала [2, 3]. Так, у синтаксемі «Пошли, Господь, любовь и силу, и Победу в праведной войне!» її вербалізовано за допомогою дієслова наказового способу «пошли», об'єкти ж бажаної дії, до якої спонукає адресант, номіновано лексемами з позитивною семантикою «любовь», «сила», «Победа»; реалізацію цих об'єктів передбачено в площині «праведной войны», тобто справедливої, виправданої. Очевидно, в усіх подібних висловлюваннях семантику схвалення об'єктивують і употужнюють елементи сакральної комунікації («пошли Господь», «храни Бог») — типові елементи конфесійного стилю, що внаслідок високої частотності вживання стали трафаретними формулами в розмовному стилі, а також у публіцистиці.

Поза компетенцією експерта-лінгвіста розв'язання питань, пов'язаних із аналізом текстового матеріалу, що є показаннями свідків розмов, які містять інформацію щодо виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році тощо. Будь-які показання свідків становлять собою тексти, що не відбивають первинного мовлення, натомість є переказуванням від третьої особи, тож такі тексти не можуть бути достовірним джерелом інформації.

Практика встановлення інформації, що відповідає ст. 436-2 КК України, є відносно новою, тому лінгвістичні (семантико-текстуальні) дослідження такого характеру формують концептуально важливі експертні підходи для напрацювання виваженого науково-методологічного підґрунтя в означеному напрямі судово-експертної діяльності.

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
2. Академічний тлумачний словник української мови: В 11 т. 1970—1980. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 13.03.2023).
3. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ, 2000. 480 с.

Судовий контроль за проведенням експертизи у кримінальному провадженні: історія і сучасність

Наталія Нестор,

д-ка юрид. наук, ст. дослідниця, заслужена юристка України, Київський НДІСЕ, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4231-537X>, e-mail: nataliia.nestor@kndise.gov.ua

У тезах наукової доповіді розглянуто питання виникнення й розвитку судового контролю за проведенням судової експертизи у кримінальному процесі України. Акцентовано увагу на сучасних проблемах зазначеного напрямку судового контролю у кримінальному провадженні та визначено шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: експертиза, кримінальне провадження, судовий контроль, стадія досудового розслідування, повноваження слідчого судді.

Judicial Control Over the Conduct of a Forensic Examination in Criminal Proceedings: History and Present *Nataliia Nestor*

The abstracts deal with the issues of the emergence and development of judicial control over the conduct of forensic examination in the criminal proceedings of Ukraine. Attention is focused on modern problems of the stipulated area of judicial control in criminal proceedings and ways of their solution are determined.

Keywords: examination, criminal proceedings, judicial control, stage of pre-trial investigation, powers of the investigating judge.

Судовий контроль у кримінальному провадженні є окремим напрямом діяльності суду, здійснюваним на стадії досудового розслідування слідчим суддею (судом — у разі оскарження рішень слідчого судді), сутність якого полягає у контролі за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, проведенням інших процесуальних і та прийняттям процесуальних рішень. Його значення полягає в тому, що діяльність слідчого судді гарантує своєчасний судовий захист прав, свобод і законних інтересів учасників досудового розслідування та створює на цій стадії необхідні умови для змагальності сторін кримінального провадження.

За чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (далі — *КПК України*) судовий контроль має декілька окремих напрямів, які розрізняють за конкретними завданнями, процесуальною формою, суб'єктним складом учасників провадження, засобами доказування, рішеннями слідчого судді.

Одним із таких напрямів є судовий контроль за проведенням експертизи у кримінальному провадженні, зокрема в контексті обмеження прав, свобод і законних інтересів осіб у зв'язку з проведенням судової експертизи під час досудового розслідування, про що свідчить аналіз

положень, закріплених у ч. 5, ч. 7 ст. 115, ч. 2 ст. 197, п. 1 ч. 6 ст. 206, абз. 3 ч. 1 ст. 243, ст. 244 та 245, ч. 2 ст. 509 КПК України, якими визначено загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини, порядок залучення експерта, розгляд слідчим суддею клопотання про проведення експертизи, отримання зразків для експертизи, проведення стаціонарних психіатричних експертиз у їх системному зв'язку.

Якщо звернутись до історії становлення й розвитку цього напрямку судового контролю в національному кримінальному провадженні, то слід нагадати, що здійснення в Україні судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні як важливої окремої функції судової влади стало можливим лише після розпаду Радянського Союзу, у якому всюди панував партійний контроль єдиної дозволеної тоді комуністичної партії, а в кримінальному процесі діяв необмежений і повновладний прокурорський нагляд. Судовий контроль ідеологічно започатковано прийняттям 28 квітня 1992 року Верховною Радою України постанови «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні». Майже два десятиліття в Україні судовий контроль зосереджувався на законності та обґрунтованості деяких процесуальних рішень органів досудового слідства та прокуратури, що обмежували права громадян і був переважно формальним, епізодичним та поверхневим.

Так, наприкінці 1992 р. чинний тоді Кримінально-процесуальний кодекс УРСР (далі — *КПК 1960 р.*) доповнили нормами (ст. 99-1, ст. 236-1, ст. 236-2, ст. 236-3, ст. 236-4, оновлені редакції ст. 234, ст. 236 КПК 1960 р.), що передбачали оскарження до суду окремих дій і рішень слідчого та прокурора (постанови про відмову в порушенні та про закриття кримінальної справи, санкції прокурора на арешт тощо).

Під час так званої малої судової реформи, розпочатої влітку 2001 р., судовий контроль на досудовому розслідуванні поширено на обрання, продовження та зміну запобіжного заходу у вигляді взяття під варту особи; обшук і огляд житла й іншого володіння особи; арешт кореспонденції та зняття інформації з каналів зв'язку; направлення обвинуваченого на стаціонарну судово-медичну, судово-психіатричну експертизу; оскарження інших дій слідчого та прокурора.

Отже, можна дійти висновку, що судовий контроль за проведенням експертиз на стадії досудового розслідування виник в Україні 29.06.2001 р., коли набув чинності Закон України від 21.06.2001 р. № 2533-III «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України», відповідно до п. 60 якого ст. 205 КПК України 1960 р., що регулювала направлення обвинуваченого на стаціонарну експертизу, в оновленій редакції стверджувала: «Якщо при проведенні судово-медичної або судово-психіатричної експертизи виникає необхідність тривалого спостереження за обвинуваченим або дослідження його, суд за поданням слідчого, погодженого з прокурором, поміщає його у відповідний медичний заклад, про що виносить постанову» (ч. 1 згаданої статті). До того ж розгляд такого подання здійснювали в порядку, обумовленому для обрання запобіжного заходу, а на постанову судді прокурор, обвинувачений, його захисник чи законний представник упродовж 3 діб мали право подати апеляцію до апеляційного суду, що не зупиняло виконання постанови судді про призначення експертизи (ч. 2 цієї статті).

Проте реальне здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування розпочалось із набуттям чинності КПК України 2012 року, коли виконання відповідних повноважень було покладено на спеціально призначених для цього слідчих суддів (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України). Водночас обов'язковий судовий контроль за призначенням і проведенням експертизи первинно (відповідно до первинної редакції ст. 242—243 КПК

України) обмежували ситуаціями, пов'язаними із примусовим залученням особи, оскільки сторони кримінального провадження мали рівні права на самостійне залучення судових експертів, а сторона захисту з певних причин, визначених у ст. 244 КПК України, могла звернутися на стадії досудового розслідування до слідчого судді з клопотанням про залучення експерта.

Із 15.03.2018 р. (через зміни ст. 242—244 КПК України) усі судові експертизи під час досудового розслідування стало потрібно проводити за рішенням слідчого судді. Такий підхід призвів лише до невинновданого збільшення навантаження на слідчих суддів і строків досудового розслідування, невдоволення сторін та інших учасників кримінального провадження. Наприклад, за 2018 р. до слідчих суддів надійшло загалом 209 966 клопотань про проведення експертизи з 1 020 124 клопотань, скарг, заяв під час досудового розслідування, що становило понад 20 % навантаження на слідчого суддю [1, с. 68]. До того ж за документами Ради Європи судовий контроль за призначенням експертиз не є необхідною чи обов'язковою умовою справедливого правосуддя [2, с. 27].

Тотальний судовий контроль, що суттєво обмежував права сторін на використання можливостей експертизи та створював зайві перепони швидкому й повному розслідуванню кримінальних правопорушень, скінчився 17.10.2019 р. Проте окремі проблеми з реалізації даного напрямку діяльності слідчих суддів залишаються й негативно позначаються як на його ефективності, так і на раціональному використанні можливостей судової експертизи у кримінальному провадженні, оскільки в законі відсутній процесуальний механізм реалізації наданих слідчому судді для здійснення цього контролю повноважень.

Уже зауважено, що ч. 2 ст. 244 КПК України, якою визначено вимоги до змісту клопотання сторони захисту про залучення експерта й матеріалів для його підтвердження та додатків, не передбачає інформування слідчого судді про те: які експертизи у провадженні проведено і з якими висновками; щодо яких питань дано висновок, а щодо яких ні або чи відмовлено в наданні висновок; які експертизи перебувають на виконанні; чи продовжено строки розслідування та з яких підстав тощо [3]. Необов'язковість цієї інформації у клопотанні й додатках до нього (разом із закріпленням у ч. 3 ст. 244 КПК України порядком його розгляду, здійснюваним слідчим суддею без

повідомлення про це сторони обвинувачення та за можливої відсутності особи, яка звернулася із цим клопотанням, тобто у спрощеному письмовому порядку) робить декларативними положення ч. 5 ст. 244 КПК про те, що під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання, оскільки ці повноваження слідчого судді залишаються за межами вимог закону щодо змісту клопотання сторони захисту про залучення експерта. Усе це потребує ретельного врегулювання для унеможливлення як зволікань у кримінальному провадженні через призначення зайвих експертиз, так і зловживань з боку сторін наданими їм процесуальними правами щодо залучення судових експертів, наслідком яких можуть стати порушення прав і законних інтересів інших учасників кримінального провадження. Водночас складно погодитись із тим, що судовий контроль за проведенням експертизи у кримінальному провадженні є зайвим і обтяжливим [3], оскільки Конституція України кожному гарантує судовий захист (ч. 4 ст. 32) та право на оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб (ч. 1 ст. 55), а саме за постановами слідчих та прокурорів (переважно на стадії досудового розслідування) призначають судові експертизи, проведення яких часто пов'язано із застосуванням різного процесуального примусу й обмежень прав і свобод особи. Невипадково у практиці Європейського суду з прав людини доволі поширеними є випадки констатації порушень права особи, зокрема, передбаченого у ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод права на повагу до приватного і сімейного життя, у зв'язку із проведенням судових експертиз [4, с. 149—150].

Як і інші інститути кримінального процесуального права, інститут судового контролю зазнав певних змін після 24.02.2022 р. внаслідок збройної агресії РФ проти України. Так, Законом України від 14.04.2022 р. № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку

здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» внесено зміни та доповнення до ст. 615 КПК України, якими закріплено, що в разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надання дозволу на проведення певних гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, продовження строків кримінального провадження та здійснення загальних обов'язків щодо захисту прав людини, їх може виконувати керівник органу прокуратури.

Водночас у наведеному в п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України переліку статей не згадано ст. 243—244 КПК України, що регулюють порядок залучення експерта слідчим суддею і розгляд ним клопотання сторони захисту про проведення експертизи. Убачаємо, що в умовах особливого режиму кримінального провадження під час воєнного стану замість слідчого судді його повноваження також повинен виконувати керівник відповідного органу прокуратури.

Перелік джерел посилання

1. Роль слідчого судді у кримінальному провадженні : звіт за результатами дослідження / Ю. Белоусов, В. Венгер, А. Орлеан, Є. Крапивін, С. Шапутько, В. Яворська ; за заг. ред. Ю. Белоусова. Київ, 2020. 252 с.
2. Аналіз законодавчого регулювання порядку здійснення досудового розслідування «до» і «після» «поправок» А. Лозового до Кримінального процесуального законодавства України / авт. кол.: О. Банчук, Є. Крапивін, В. Петраковський, З. Симоненко. Київ, 2019. 42 с.
3. Калужна О. Про доцільність залучення експерта слідчим суддею у кримінальному процесі. Українське право. 10.04.2018. URL : <http://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukovadumka/pro-dotsilnist-zaluchennya-ekspertaslidchym-suddeyu-u-kryminalnomu-protsesiza-zakonom-2147-viii-vi/> (дата звернення: 01.03.2023).
4. Макбрайд Д. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Практика Європейського суду з прав людини. 2-ге вид. Київ, 2019. 554 с.

Підходи до криміналістичної класифікації бойових граблів

Віталій Нікітюк,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7937-7334>, e-mail: nikityuk_sha@ukr.net

Олександр Коломійцев,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1932-1034>, e-mail: sashagun@ukr.net

Олександр Герман,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6522-9381>, e-mail: herman30121966@gmail.com

Запропоновано криміналістичну класифікацію бойових граблів.

Ключові слова: бойові граблі; криміналістична класифікація; колюча дія; колючо-ріжуча дія.

Vitalii Nikitiuk, Oleksandr Kolomiitsev, Oleksandr Herman

This paper proposes a forensic classification of combat rakes.

Keywords: combat rakes, forensic classification, stinging action, prickly-cutting action.

Ратищна зброя використовувалась на всіх континентах впродовж тисячоліть. Її застосовували як під час великих баталій, так і для захисту оселі. Така зброя завжди була і є дуже різноманітною, а особливості її видів і використання залежать від територіальної належності і культури. Найбільш різноманітна і розповсюджена холодна ратищна зброя в Азії.

Одним із екзотичних видів холодної ратищної зброї, характерних для Азії, є бойові граблі.

Бойові граблі походять від сільськогосподарського знаряддя шляхом:

- подовження ратища для ураження супротивника на більших відстанях;
- укорочення ратища з метою мобільності носіння та зручності використання;
- заміни ратища на телескопічне для зручності переміщення;
- установлення гарди для захисту кисті руки;
- установлення додаткових рукояток для зручності використання в бою;
- заміною звичайних зубців на гостро заточені металеві для посилення уражаючих властивостей граблів;
- розташуванням зубців у різних площинах для можливості нанесення вражаючих ударів під різними кутами;
- установленням додаткових уражаючих елементів для використання граблів як комбінованої зброї;
- установлення металевих смуг на ратищі з метою запобігання його перерубування;
- установлення шипів у верхній частині ратища для унеможливлення перехоплення рукою.

Зазначені зміни значно підвищували бойові властивості граблів і одночасно зменшували їх робочу ефективність у сільському господарстві.

Чинна методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих із нею виробів передбачає визначення належності об'єкта досліджень до категорії холодної зброї за сукупністю таких загальних криміналістичних ознак:

- призначення для ураження цілі (наявність елементів певного виду, форми та розміру; спосіб з'єднання елементів);
- придатність для неодноразового ураження цілі [1].

Ці ознаки повністю підходять до сучасних граблів та новоробів, виготовлених за типом відомих старовинних зразків певного призначення.

Що ж до старовинних граблів, то, згідно з їх цільовим призначенням, бойові граблі, які були на озброєнні як окремих воїнів, так і війська, доцільно визначати як такі, що належать до категорії холодної зброї, а господарсько-побутові, зокрема й ті, що інколи використовувалися як зброя, — не кваліфікувати як холодну зброю. Але важливим критерієм є визначення придатності для використання за цільовим призначенням на момент дослідження, що пояснюється значним терміном зберігання, який може нараховувати сотні, а то й тисячі років, у результаті чого ратище, як правило, знищується повністю, а бойова частина — частково.

Варто зазначити, що в додатках зазначеної методики взагалі не розглянуто як класифікацію ратищної зброї, так і приклади її дослідження.

Тому з метою удосконалення чинної методики криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих із нею виробів, нами запропоновано класифікацію бойових граблів.

На підставі проведених досліджень наукових праць [2, 3] та експертного досвіду сформовано ознаки криміналістичної класифікації бойових грабелів, до яких авторами було віднесено:

- вид бойових граблів;
- спосіб дії граблів;
- вражаючі бойові елементи;
- спосіб кріплення хребта або лапи до ратища;
- матеріал виготовлення ратища, хребта та вражаючих елементів;
- довжина ратища;
- час виготовлення граблів.

За *видом* бойові граблі бувають:

- ба;
- буа коа;
- гвоздильні граблі;
- дзьоте;
- динба;
- сінобі-кумаде;
- мітре;
- пайба (па, пайбаму);
- цукубо (ягара могоара);
- чжу.

За *способом дії*:

- колюча — граблі, призначені для нанесення колючих ушкоджень;
- колючо-ріжуча — граблі, призначені для нанесення колючих та ріжучих ушкоджень.

Уражаючі елементи бойових граблів:

- зубці;
- гаки;
- ножоподібні елементи;

- кинджалоподібні елементи;
- списоподібні елементи.

За *способом кріплення хребта або лапи до ратища*:

- всадні;
- насадні;
- мотузкові;
- за допомогою кріпильних елементів;
- комбіновані.

За *матеріалом виготовлення ратища, хребта та вражаючих елементів*:

- дерев'яні;
- сталеві.

За *довжиною ратища бойових граблів*:

- короткоратищні (до 500 мм);
- середньоратищні (500—1000 мм);
- довгоратищні (понад 1000 мм).

За *часом виготовлення*:

- старовинні (понад 100 років);
- сучасні (менше 100 років).

Отже, запропонована класифікація бойових граблів дасть змогу розв'язувати діагностичні завдання щодо визначення типів, видів, конструкції та призначення об'єкта дослідження.

Перелік джерел посилання

1. Методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів : зі зм. і доп. Київ, 2014. 72 с.
2. Авдєєва Г. К., Дьяченко О. Ф., Рябухіна В. О. Українсько-російський словник спеціальних термінів криміналістичної експертизи холодної зброї. Харків, 2008. 208 с.
3. Mol Serge. Classic Weaponry of Japan: Special Weapons and Tactics of the Martial Arts. Tokyo; New York; London: Kodansha International, 2003. 160 p.

Особливості лінгвістичного дослідження письмового мовлення

Тетяна Ніколайчук,

Дніпропетровський НДІСЕ, м. Дніпро, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0009-0007-1973-3385>,
e-mail: dniprondise@ukr.net

Альона Біла,

Дніпропетровський НДІСЕ, м. Дніпро, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8271-8539>,
e-mail: dniprondise@ukr.net

Розглянуто особливості лінгвістичного дослідження письмового мовлення та види лінгвістичної експертизи, нормативно-правові акти й міжвідомчі нормативно-правові акти, якими врегульовано призначення та проведення судової експертизи.

Ключові слова: судово-експертна діяльність, лінгвістична експертиза мовлення, семантико-текстуальна (лінгвістична) експертиза, авторознавча експертиза, психолого-лінгвістична експертиза, усне мовлення, письмові тексти.

Features of the Linguistic Study of Written Speech *Tetiana Nikolaichuk, Alona Bila*

Peculiarities of the linguistic research of written communication and types of linguistic examination, normative and legal acts and interdepartmental normative legal acts regulating the appointment and conduct of forensic examination are considered.

Keywords: forensic expert activity, linguistic examination of speech, semantic-textual (linguistic) examination, transport and commodity examination, psychological-linguistic examination, oral speech, written texts.

Призначення та проведення судової лінгвістичної експертизи відіграє важливу роль під час розслідування кримінальних проваджень і розгляду судових справ, її висновки є підставою для захисту інтересів нашої держави та її громадян, а також осіб, що мають статус іноземців, і осіб без громадянства.

Відповідно до ст. 92 Конституції України засади судової експертизи визначено винятково законами України.

Кожну судову експертизу експерт здійснює із застосуванням спеціальних знань (ст. 10 Закону України «Про судову експертизу») [1].

У ст. 3 Закону України «Про судову експертизу» зазначено засади здійснення судово-експертної діяльності. По-перше, це принцип законності, по-друге, незалежності, по-третє, об'єктивності і, звісно, повноти дослідження [1].

У сучасних умовах призначення й подальше проведення лінгвістичних експертиз набуває ще ширшого значення для встановлення певних юридичних фактів.

У своїй діяльності слідчі, співробітники оперативних підрозділів, адвокати й суди звертаються до судових експертів по допомогу у вирішенні питань щодо встановлення у змісті текстів публікацій, інтернет-повідомлень, листівок, різноманітних видань, публічних виступів, телепрограм та інших джерел наявності висловлювань щодо пропаганди війни й релігійної винятковості, погроз здоров'ю та життю особи, а також закликів до повалення конституційного ладу чи захоплення державної влади, масових заворушень чи здійснення інших деструктивних дій, посягань на територіальну цілісність і недоторканість держави та ін. [2]

Усне мовлення (разом із відтворенням стенограми в протоколах) або письмові тексти (тексти, публікації, дописи, записки, повідомлення) є вагомими доказами (фактичними даними) певної інформації, без якої неможливе розслідування і розкриття злочинів.

Сьогодні існують також непоодинокі випадки, коли зміст / тлумачення нормативно-правових текстів спричиняє юридичні конфлікти. Для розв'язання непорозумінь і суперечок у юридичній діяльності звертаються до експертів у галузі лінгвістичних досліджень, у чому і полягає актуальність обраної теми.

Лінгвістична експертиза — це спеціалізоване мовознавче дослідження текстових матеріалів та інших мовних об'єктів, а також невербальних засобів комунікації в поєднанні з вербальними, які генерують смисли (скриті смисли) у повідомленні. Предмет лінгвістичної експертизи — фактичні дані, які фахівці встановлюють за допомогою спеціальних лінгвістичних знань і є суттєвими для вирішення конкретного питання, судового розгляду.

Відповідно до абз. 1 гл. 2 розд. I Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі — *Інструкція*) «у межах лінгвістичної експертизи мовлення проводяться авторознавчі та семантико-текстуальні дослідження» [3].

Семантико-текстуальна (лінгвістична) експертиза встановлює факт приниження честі, гідності та надання інформації негативного характеру, визначає наявність образливої форми такої інформації. Здійснюючи це дослідження, експерт також проводить докладний лінгвістичний аналіз тексту (або аудіо- чи відеозапису) для встановлення, чи є висловлювання, що містяться у досліджуваному тексті, оцінними судженнями або фактичними твердженнями.

Зокрема, згідно з п/п. 2.1.1 п. 2.1 гл. 2 розд. I Інструкції «авторознавчою експертизою вирішуються ідентифікаційні завдання (щодо отождолення особи автора тексту), а також діагностичні завдання (щодо умов, особливостей складання тексту, факту викривлення ознак писемного мовлення, місця формування мовленнєвих навичок, рідної мови, освіти автора документа тощо)» [3].

Крім того, у п. 2.1.1 і 2.1.2 п. 2.1 гл. 2 розд. I Інструкції наведено орієнтовний перелік питань, які можуть бути поставлені експертові під час призначення та проведення лінгвістичної експертизи: авторознавчої та семантико-текстуальної [3].

Законодавство України також дає змогу провести, зокрема, комплексну експертизу відповідно до вимог п/п. 1.2.14 п. 1.2 розд. I Інструкції (яку проводять із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань, або різних напрямів у межах однієї галузі знань для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання/питання).

Об'єктом вивчення психолого-лінгвістичної експертизи (як комплексної експертизи) також є мовлення, але саме як виявлення психічної активності особи. У відповідному дослідженні експерти групують і порівнюють різноманітні елементи мови (наприклад, семантико-граматичні: характер побудови фраз, вибір слів і конструкцій, ступінь організованості тексту), вивчають категоріальні особливості (вікові, соціальні, професійні, територіальні, етнічні, національні тощо).

Висновок експерта-лінгвіста, наприклад, може знадобитися для визначення (виявлення) обставин, пов'язаних із:

- приниженням честі, гідності та ділової репутації;
- незаконним запозиченням текстових матеріалів (порушенням авторських прав);
- смисловим змістом текстового документа;
- завуальованою інформацією в усних розмовах і письмових текстах;
- пропагандою;
- звинуваченням в екстремізмі;
- загрозою або вимаганням;
- у багатьох інших ситуаціях, що потребують застосування спеціалізованих знань лінгвіста та ін.

Підіб'ємо підсумки: лінгвістичне дослідження письмового мовлення є дослідженням продуктів

мовної діяльності, його проводять із застосуванням спеціальних знань і воно спрямоване на встановлення значущих фактів та отримання відповідей на поставлені перед експертом питання. Цим видом досліджень широко послуговується судова практика: нагальна потреба в такому методі аналізу тексту зумовили 2015 р. його виокремлення в самостійний вид судових експертиз (згідно з наказом Міністерства юстиції України «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5») [4]. Стрімкий розвиток лінгвістичної експертизи у правовій сфері потребує подальшого вивчення як методології лінгвістичної експертизи, так і особливостей її застосування в юридичній та судовій практиці України.

Перелік джерел посилання

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 25.02.2023).
2. Будко Т. В. Судово-лінгвістична експертиза: об'єктивна необхідність та суб'єктивні фактори гальмування її розвитку. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9005/1/%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%9E-%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%A2%D0%9D%D0%90_p066-069.pdf (дата звернення: 25.02.2023).
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n180> (дата звернення: 26.02.2023).
4. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5 : наказ Мін'юсту України від 27.07.2015 р. № 1350/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0915-15#n2> (дата звернення: 27.02.2023).

Перспективи впровадження штучного інтелекту у судову експертизу

Віктор Ніколенко,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-2173-9115>, e-mail: nikolenko_vv01@i.ua

Наведено переваги штучного інтелекту, які стають на допомогу експерту, та недоліки, які нейромережа здатна подолати в майбутньому. Указано проблеми, які нейромережа в сучасних умовах не здатна розв'язати.

Ключові слова: судова експертиза; штучний інтелект; нейромережа.

Perspectives of implementation of Artificial Intelligence in forensic examination

Viktor Nikolenko

The article presents the advantages of Artificial Intelligence, which help the expert, and the disadvantages that the neural network is able to overcome in the future. Issues that the neural network cannot solve in modern conditions are indicated.

Keywords: forensic examination, artificial intelligence, neural network.

Проблеми застосування штучного інтелекту у криміналістичних дослідженнях сьогодні є найактуальнішим та найбільш обговорюваним питанням, втім, як і в інших сферах людської життєдіяльності, розробка і впровадження якого втілюється у розвинутих країнах дуже швидко.

На порядку денному урядів найбільш розвинутих країн постали питання законодавчого регулювання використання штучного інтелекту в тих галузях та напрямках, де нейромережа полегшить працю людини та навіть перевершить можливості останньої.

Судова експертиза є видом дослідження, наріжним каменем якого є використання знань певної науки, а особливою рисою дослідження є саме дотримання законодавчо-процесуальних вимог із метою надання експертним висновкам статусу доказу в судовому провадженні. У разі порушення процесуального регламенту висновок експертизи не може бути використаний як джерело доказів, але все ж таки факт, який установив експерт у своєму дослідженні, обґрунтований саме науковим методом, не може вважатися недійсним або спірним.

Сентенція розвитку судової експертизи, як зазначив професор О. О. Юхно, обумовлена не стільки впливом права на технології, скільки впливом технологій на право. [4, с. 54].

Розвиток судової експертизи та ефективність використання інструментарію здебільшого обумовлені накопиченням дослідницької інформації та досвідом практики. Саме застосування штучного інтелекту дасть експерту змогу отримати найоптимальніший варіант за короткий проміжок часу, нейтралізувати людський фактор (втому, неуважність), а головне — забезпечити об'єктивність результату, яка нерідко порушується експертом.

Питанням дослідження самого інтелекту є встановлення зв'язку інтелекту з фізичним носієм, тому процес передачі штучному інтелекту функції криміналістичних досліджень буде також залежати від можливості інтеграції в нейронну мережу та когнітивних властивостей людини. Не можна нехтувати психофізичними властивостями людини-дослідника, наприклад, інтуїцією або нестандартним мисленням, які теж можуть відбитись на терміні дослідження або створенні нового підходу пошуку закономірностей тощо. Сьогодні інтегрувати такі властивості у штучний інтелект поки що неможливо.

Точність криміналістичного дослідження в більшості видів судової експертизи також залежить від розвитку наукового прогресу, швидкості оброблення інформації (зразків), порядку її накопичення та зберігання. Здавалося, що повна інтеграція штучного інтелекту у проведення судових експертиз є неминучою, але й досі залишаються різновиди судових експертиз, наукова основа яких базується на дослідках аналізаторів біологічного походження, до того ж результат базується на спостереженнях у відсутності наукової обґрунтованості прийнятого біодетектором вибору.

Рівень розвитку штучного інтелекту сьогодні здатен по закладеним алгоритмам виконувати просту роботу: установлення особи — ідентифікацію людини по вже створеним базам даних біометричного матеріалу, а саме, по зображенню на фотографії, а от дактилоскопічна ідентифікація, яка обумовлена специфікою порівняльних зразків та їх нагромадженням, потребує від штучного інтелекту більшого потенціалу. Саме досконалість нейромережі визначатиме її

спроможність проводити певну судову експертизу залежно від її складності.

Ученими Борнмутського Університету (Англія) у 2021 році проведено дослідження можливостей використання штучного інтелекту в криміналістиці, а саме у трасологічній експертизі, за результатами якої нейромережа мала визначити модель та марку взуття по відтиску підошви. Штучний інтелект впорався із завданням краще, ніж звичайний користувач, але гірше, ніж професійний експерт. При ідентифікації складових протектору підошви нейромережа не враховувала ступінь її зносу, що піддавало сумніву віднесення взуття за завданими складовими до певної моделі [5].

Науковий потенціал сучасних виробників нейромереж має різний рівень, здебільшого вони зараз у стані розробки та удосконалення, тобто ще «сирі».

Певна нейромережа здатна проводити експертизу за визначеною експертною методикою, до того ж у процесі аналізу наявного матеріалу (зразків) на основі напрацьованих математичних алгоритмів, відкидаючи фундаментальні засади усталених методів експертної науки. Нейромережа здатна ідентифікувати обличчя людини за закладеними фотографіями, але обробка відбувається без урахування ознак зовнішності людини, таких як шрам, родимка тощо [2].

Штучний інтелект має переконливі перспективи інтеграції в судову експертизу, як і в будь-якій апробованій ним галузі, актуальній для людини, за умов удосконалення процесу пошуку

результату, який буде мати певний, завжди однаковий та достовірний висновок.

Перелік джерел посилання

1. Ароцкер Л. Е. Организационные и процессуальные вопросы использования электронно-вычислительных машин в экспертной практике. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1969. Вып. 6. С. 182—183.
2. Попов В. Л. Проблемы и перспективы использования нейросетевых технологий при производстве судебных экспертиз в транспортной сфере. *Транспортное право и безопасность*. 2020. Вып. 3 (35). С. 65—75.
3. Томачинський С. М., Ковальова Н. М., Адлер О. Г. Штучний інтелект як винахідник: стан, проблеми, перспективи розвитку. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. Вып. 5(17). С. 103—110. DOI: 10.32689/2617-9660-2021-5(17)-103-110 (дата звернення: 14.03.2023).
4. Юхно О. О. Генезис і проблемні питання використання новітніх технологій та штучного інтелекту в криміналістиці, експертній діяльності й досудовому розслідуванні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вып. 3 (25). С. 40—59. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.04 (дата звернення: 14.03.2023).
5. Bennett M. R., Budka M. We trained AI to recognise footprints, but it won't replace forensic experts yet. 18 August 2021. URL: <https://uk.news.yahoo.com/trained-ai-recognise-footprints-wont-182648053.html> (дата звернення: 14.03.2023).

Проблеми використання спеціальних знань під час досудового розслідування кримінальних проваджень в умовах війни (на прикладі Донецької області)

Олексій Одерій,

д-р юрид. наук, професор, Донецький державний університет внутрішніх справ,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6999-4387>

Розглянуто питання, які виникають під час досудового розслідування кримінального провадження правоохоронцями Донецької області, пов'язані з проведенням судових експертиз. Наголошено на необхідності координації та взаємодії з правоохоронними органами інших регіонів України.

Ключові слова: кримінальні правопорушення; досудове слідство; судово-медичні експертизи.

Issues of using specific expertise during the pre-trial investigation of criminal proceedings in war conditions (on the example of Donetsk region)

Oleksii Oderii

The issues that arise during the pre-trial investigation of criminal proceedings by law enforcement officers of the Donetsk region, related to the conduct of forensic examinations, are considered. The need for coordination and cooperation with law enforcement agencies of other Ukraine's regions is emphasized.

Keywords: criminal offenses; pre-trial investigation; forensic examinations.

У кримінальних провадженнях досить часто виникають питання, які для свого вирішення потребують спеціальних знань. Практика свідчить, що у кожному випадку необхідною є проведення судової експертизи, яка є актуальним (а іноді й обов'язковим) засобом отримання доказів як стороною обвинувачення, так і стороною захисту.

Відповідно до редакції ст. 243 Кримінального процесуального кодексу України (далі — *КПК України*), яка була чинною до 2019 р., експерта залучали за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження. Однак швидко виявилися негативні наслідки такого рішення. З одного боку, слідчі та слідчі судді були перевантажені такими клопотаннями сторін, які нерідко стосувалися проведення одних і тих самих експертиз, але з різними запитаннями до експертів, а з іншого — деякі положення в цій процедурі суперечили іншим приписам щодо проведення експертиз. Тому зазначені новели кримінального процесуального законодавства не визнавали в науковому юридичному та експертному середовищі адекватними, обґрунтованими і виправданими, відзначаючи, що закладена законодавцем парадигма «санкціонування» слідчим суддею проведення судової експертизи є суперечливою, оскільки існує інститут обов'язкового призначення експертиз під час досудового розслідування (ч. 2 ст. 242 КПК України). Так, у більшості проваджень щодо кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи призначення експертизи є обов'язковим і не залежать від бажання слідчого, прокурора чи судді (визначення причини смерті, тяжкості та характеру тілесних ушкоджень, психічного стану підозрюваного, віку особи, розміру матеріальних заподіяних збитків). Окрім того, постало питання про терміни проведення експертиз, що вочевидь виходили за межі, визначені законодавством [1, с. 220—221]. Стан справ із проведення експертиз під час досудового розслідування швидко зайшов у глухий кут, тому 2019 р. законодавець був змушений змінити порядок проведення експертиз (ст. 242, 243 КПК України [2]), формально наділивши сторони кримінального провадження рівними правами у цьому питанні.

Від 24 лютого 2022 р. Україна опинилася в стані війни, наслідки якої безпосередньо впливають й на організації процесу досудового розслідування правопорушень. Розслідування

масштабних воєнних злочинів передбачає дослідження безлічі подій і проведення численних судових експертиз (судово-медичних, судово-балістичних, вибухотехнічних, екологічних та ін.). При цьому, як доречно зазначає Г. К. Авдєєва, ще до війни слідчі іноді не могли отримати висновки судових експертиз впродовж двох років через велике навантаження експертів державних установ, а в умовах війни, коли багато з-поміж них набули статусу біженців або внутрішньо переміщених осіб, пішли до армії або територіальної оборони, зайнялися волонтерською діяльністю або виїхали за межі свого населеного пункту і не мають можливості виконувати свої професійні обов'язки, отримати висновок експерта стало ще складнішим [3, с. 567]. Ба більше, навіть самі експертні установи переїхали до інших місць (наприклад, так відбулося з установами Донецької області). Тому правоохоронні органи Донеччини гостро відчували проблеми, пов'язані з використанням спеціальних знань під час досудового розслідування, найважливішими серед них є такі.

1. Унаслідок проведення бойових дій на території області фактично призупинили свою діяльність відділення судово-медичних експертиз (далі — *СМЕ*), через що значно ускладнився процес призначення та проведення СМЕ для визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, причини смерті, тощо. Практики виходили з такої ситуації у такий спосіб: для огляду трупа з ознаками насильницької смерті або підозрою на таку (так звані кримінальні трупи) за можливості (якщо це не загрожує життю та здоров'ю особи) залучали лікарів, після чого труп спрямовували до одного з відділень СМЕ Дніпропетровської області, де слідчий (за участю судово-медичного експерта) додатково докладно оглядав труп та проводив СМЕ. Під час розтину у трупа відбирали всі необхідні зразки для проведення подальших експертних досліджень (цитологічних, імунологічних, молекулярно-генетичних), які призначали до Дніпропетровського обласного відділення СМЕ та НДЕКЦ МВС України.
2. Не менш проблемним питанням став процес отримання довідок про причини смерті осіб, померлих унаслідок нещасних випадків, природних чинників, а також від обстрілів. Головним чином це було пов'язано з тим, що певні лікарі вкрай обережно ставилися до питання видачі таких довідок, інколи їх дії можна було

розцінювати як невиконання лікарями Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України [4].

3. Значно ускладнився процес призначення та проведення судово-хімічних експертиз, оскільки експертні установи Донеччини переміщено до інших областей, а, наприклад, у м. Дніпро й без потреб правоохоронців Донецької області велике навантаження, що призводило до тривалого проведення експертиз.
4. Відсутність на території Донецької області експертів та обладнання для проведення ДНК-експертиз викликає необхідність спрямовувати призначені молекулярно-генетичні експертизи до інших областей (Запорізької, Харківської тощо). І хоча найближчою установою для проведення таких експертиз є Дніпропетровське бюро СМЕ, однак проведення таких досліджень у цій установі для потреб Донецької області не мало фінансової підтримки.

Наведений перелік проблем не є вичерпним, проте на момент підготовки тез основну частину їх певної мірою вирішено, що стало можливим за рахунок тісної взаємодії керівництва правоохоронних органів Донеччини та Донецької обласної військово-цивільної адміністрації з Центральними органами влади України.

Перелік джерел посилання

1. Макаренко Є. І., Здор В. М. Проблеми призначення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. № 3. 2019. С. 218—222.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального 243 законодавства : Закон України від 04.10.2019 р. № 187-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 09.03.2023).
3. Авдеева Г. К. Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17.06.2022). Одеса, 2022. Т. 2. С. 566—569.
4. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України : наказ МВС, МОЗ, Офісу Генерального прокурора від 09.03.2022 р. № 177/450/46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#n7> (дата звернення: 09.03.2023).

Об'єкти дослідження експертиз із визначення заборгованості за кредитними зобов'язаннями військовослужбовців

Ірина Окуневич,

Дніпропетровський НДІСЕ, м. Дніпро, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7250-9477>,
e-mail: Okunevych.Iryna@gmail.com

На основі аналізу положень чинного законодавства сформовано перелік документів, які є об'єктами дослідження під час проведення судово-економічних експертиз щодо визначення заборгованості за кредитними зобов'язаннями військовослужбовців, призваним на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період.

Ключові слова: військовослужбовець; особливий період; пільги; об'єкт дослідження судово-економічної експертизи.

Research objects during conduct of forensic examinations concerning determination of debts on military service members' credit obligations

Iryna Okunevych

In this paper, based on the analysis of provisions of current legislation, a list of documents that are research objects during conduct of forensic economic examinations concerning determination of debt on credit obligations of military service members called up for military service during mobilization, special period, has been developed.

Keywords: military service member; special period; benefits; object of forensic economic research.

Сьогодні серед військових і ветеранів чимало тих, хто раніше брав кредит готівкою і/або на певні споживчі цілі. Звичайно, з-поміж таких кредитів є такі, що вчасно не повернули, тому банки, спираючись на умови кредитних договорів, продовжують нараховувати проценти за користування кредитом, штрафи та пеню.

Відповідно до п. 15 ст. 14 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, на весь час їх призову, а військовослужбовцям під час дії особливого періоду, які брали або беруть участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, які перебували або перебувають безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів,— штрафні санкції, пеня за невиконання зобов'язань перед підприємствами, установами і організаціями усіх форм власності (зокрема, банками та фізичними особами), а також проценти за користування кредитом не нараховують, крім кредитних договорів щодо придбання майна, яке віднесено чи буде віднесено до об'єктів житлового фонду (житлового будинку, квартири, майбутнього об'єкта нерухомості, об'єкта незавершеного житлового будівництва, майнових прав на них), і/або автомобіля [1].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про оборону України» особливий період визначено як такий, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [2].

В Україні особливий період діє від 17.03.2014 р. після оприлюднення Указу Президента України «Про часткову мобілізацію», затвердженого Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» [3]. Завершується особливий період відповідно до Указу Президента України про демобілізацію і станом на сьогодні його дію не скасовано.

Тому згідно з приписами п. 15 ст. 14 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» можна стверджувати, що пільги та переваги, зазначені у цьому пункті, мають військовослужбовці, які також є учасниками АТО/ООС [1]. До того ж військових звільнено від сплати штрафних санкцій

і відсотків за користування кредитами не лише щодо банків, а й інших небанківських фінансових установ (кредитних спілок, ломбардів, лізингових компаній тощо).

Тому військовослужбовець, який має кредит у банку або іншій фінансовій установі, зобов'язаний сплачувати лише борг за тілом кредиту, пільги щодо погашення основного боргу за кредитною заборгованістю та пільги зі сплати комісій за кредитом наразі законодавством України не передбачено.

Для реалізації права на пільгу щодо штрафних санкцій та відсотків за користування кредитом необхідно письмово повідомити банк про проходження військової служби та надати документи, що це підтверджують.

У Листі Міноборони України «Щодо документа, який підтверджує призов під час мобілізації та проходження військової служби» Головне управління оборонного та мобілізаційного планування Генштабу на звернення Національного банку України пояснило, якими документами підтверджувати призов під час мобілізації та проходження військової служби [4]. Виходячи з пояснень, наданих цим управлінням, основним документом, що підтверджує призов і проходження військової служби військовослужбовцем в особливий період, а також призов під час мобілізації резервістів та військовозобов'язаних, є військовий квиток, у якому у відповідних розділах здійснюються службові позначки [4].

Також за відсутності можливості надати копію сторінок військового квитка документом, що підтверджує призов на військову службу під час мобілізації, може бути: довідка про призов військовозобов'язаного на військову службу, видана військовим комісаріатом або військовою частиною (для військовозобов'язаних) або витяг із наказу чи довідка про зарахування до списків військової частини, які видає військова частина (для резервістів) [4].

Особливої уваги заслуговує визначення початку та завершення військової служби. Згідно з приписами Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», початком військової служби вважають день призову на військову службу в районному військовому комісаріаті (для військовозобов'язаних) або день зарахування до списків особового складу військової частини, про що робиться відповідний запис до військового квитка (для резервістів) [5]. Завершенням військової служби для резервістів і військовозобов'язаних (відповідно до зазначеного Закону) є день виключення військовослужбовців зі списків особового

складу військової частини, про що робиться відповідний запис до військового квитка.

Незважаючи на ухвалені закони та надані міністерствами та відомствами роз'яснення до українських судів надходять позови військовослужбовців-позичальників до фінансових установ, які в особливий період продовжують нараховувати та стягувати відсотки за кредитом, штрафи та пеню. Більшість із цих позовів суди задовольняють. Оскільки для вирішення питання щодо розміру заборгованості позичальника за кредитним договором необхідні спеціальні знання, то суди призначають судово-економічні експертизи.

Об'єкти дослідження експерта-економіста:

- кредитний договір (за наявності додаткові угоди до нього) з усіма додатками;
- графік погашення платежів або детальний розрахунок щомісячного платежу позичальника за кредитним договором;
- деталізований розрахунок суми всіх видів заборгованості позичальника за кредитом, відсотками, пенєю, штрафом із зазначенням періодів нарахування та проведення сплати відповідачем відповідних платежів, згідно з якими вбачаються терміни прострочення відповідних грошових зобов'язань згідно з умовами кредитного договору;
- детальна розшифровка сукупної вартості кредиту та реальної процентної ставки за ним, абсолютного подорожчання кредиту з урахуванням вартості всіх супутніх послуг, а також інших фінансових зобов'язань споживача, які виникають на користь третіх осіб згідно з вимогами законодавства України під час видачі кредиту;
- платіжні та касові документи, що підтверджують видачу кредиту;
- платіжні та касові документи, що підтверджують погашення заборгованості за кредитним договором (основного та простроченого боргу за кредитом, строкових і прострочених процентів, комісії тощо);
- первинні документи, що підтверджують надання позичальнику банком супутніх послуг із урахуванням їх вартості, процентної ставки за ними, а також будь-яких інших фінансових зобов'язань споживача, які пов'язані з отриманням, обслуговуванням та погашенням кредиту;
- виписки за всіма розрахунковими рахунками, відкритими банком для обслуговування кредиту за кредитним договором;
- реєстри аналітичного та синтетичного бухгалтерського обліку з обліку виданих

кредитів і нарахованих процентів, а також із повернення суми кредиту й сплати процентів;

- внутрішні нормативні документи банку, що регламентують виконання конкретних технологічних процесів, документування операцій, ведення реєстрів аналітичного й синтетичного обліку, процедури внутрішнього контролю операційної діяльності (зокрема, положення про операційну діяльність); положення про облікову політику, а також методологію та процедури з бухгалтерського обліку, що цю політику регламентують; положення про кредитування, внутрішні положення банку, що визначають політику з управління активами та пасивами, відповідно до яких було надано кредитні кошти за кредитним договором, та інші внутрішні положення банку, що регламентують порядок надання та обслуговування кредитів, механізм розрахунку реальної процентної ставки, дисконтування платежів, обчислення платежів (факт — факт, факт — 360, факт — 365 тощо), методологічне обґрунтування погашення кредиту (стандартний або ануїтетний);
- документ, що підтверджує призов і проходження військової служби військовослужбовцем в особливий період.

Перелік джерел посилання

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
2. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
3. Про часткову мобілізацію: Указ Президента України від 17.03.2014 р. № 303/2014 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303/2014#Text> (дата звернення: 03.03.2023).
4. Щодо документа, який підтверджує призов під час мобілізації та проходження військової служби: Лист Міністерства оборони України від 21.08.2014 р. № 322/2/7142 (зі змін. та доп.). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS23137> (дата звернення: 02.03.2023).
5. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 03.03.2023).

Сучасні методи дослідження руйнування шин

Євген Омельченко,

Одеський НДІСЕ, м. Одеса, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3036-3641>,
e-mail: qwer77712@ukr.net

Розглянуто випадок з експертної практики експертного дослідження за спеціальностями 10.3 «Дослідження деталей ТЗ» та 10.4 «Транспортно-трасологічні дослідження» пошкодженого автомобільного колеса з місця ДТП, за результатами якого зроблено висновок про причину дорожньо-транспортної пригоди з тяжкими наслідками.

Ключові слова: відрив протектора з фрагментами шини; відшарування; протекторна частина; дефекти шин.

Current methods of tire destruction research

Evhen Omelchenko

The article considers a case from the expert practice of expert research in the specialties 10.3 "Investigation of vehicle details" and 10.4 "Transport and tracological studies" of a damaged car wheel from the scene of a road accident, based on the results of which a conclusion was made about the cause of a road traffic accident with serious consequences.

Keywords: separation of the tread with fragments of the tire, peeling, tread part, tire defects.

Випадок із експертної практики: водій автомобіля BMW улітку (температура повітря була 25—35 °C) на дорозі втратив контроль за керуванням, що призвело до наїзду на металевий відбійник та подальше перекидання транспортного засобу, у результаті чого один пасажир загинув, водій та інші пасажери отримали тілесні ушкодження. На місці пригоди слідством була виявлена причина втрати керування — аварійне руйнування заднього правого колеса, залишки якого були вилучені та направлені на експертне дослідження. Перед експертами була поставлена задача встановити причини руйнування колеса, а також об'єктивну можливість у водія попередити це руйнування, оскільки, за його ствердженням, воно сталося раптово, без будь-яких попередніх ознак.

До ОНДІСЕ надійшло зруйноване заднє праве колесо (диск із шиною), а також його фрагменти у вигляді залишок протекторної частини шини у кількості п'яти штук (рис. 1).

Рис. 1. Зовнішній вигляд об'єктів, наданих на дослідження

Під час експертного дослідження пошкодженого колеса були використані такі прийоми

перевірки: візуальний огляд наданих об'єктів та зони цього колеса на автомобілі; зіставлення фрагментів бігової доріжки між собою, а також з балоном шини; розбирання колеса на диск та шину з наступним дослідженням внутрішньої порожнини шини.

Зовнішнім оглядом ходової частини та підвіски заднього правого колеса автомобіля пошкоджень у вигляді роз'єднань деталей вузлів та механізмів, руйнувань та подряпин металевих деталей під час експертного огляду виявлено не було.

Оглядом заднього правого колеса автомобіля було встановлено, що воно розгерметизовано внутрішнє бортове кільце шини зійшло з полки диску.

Оскільки для визначення повної картини причин та механізму пошкодження колеса розташування його фрагментів необхідно було реконструювати на балоні шини та між собою, експертами було проведено транспортно-трасологічне дослідження фрагментів бігової доріжки по лініях роз'єднання шляхом їх зіставлення по зонах спів падіння. Було зафіксовано повний їх збіг, що обумовило формування висновку про належність цих фрагментів протекторній біговій доріжці даної шини (рис. 2).

а)

б)

в)

г)

Рис. 2. Зовнішній вигляд зіставлення між собою наданих на дослідження залишків гуми протекторної частини шини заднього правого колеса

Рис. 3. Зовнішній вигляд повного збігання після зіставлення протектора шини, який був зібраний та склеєний із представлених п'яти фрагментів із балоном шини

Після повного зіставлення фрагментів колеса були встановлені характеристики шини: марка *FEDERAL HIMALAYA WS2*, розмір *235/60 R16 104T XL* (під шип), сезонність зимова з направленим малюнком протектора, країна виробник: Тайвань, індекс навантаження: 104—900 кг, індекс швидкості: T — до 190 км/ч, «26 14» — 26 неділя, 2014 рік виробництва.

Отже, був зафіксований факт експлуатації зимової шини влітку.

Також на шині були встановлені нерівномірні зони зносу внутрішньої плечової поверхні, яка відповідає тривалій експлуатації з несправною підвіскою автомобіля задовго до ДТП (рис. 4).

Рис. 4. Експлуатаційний знос внутрішньої плечової зони шини

Подальше дослідження було спрямоване на встановлення причини відриву від брекера протекторної частини шляхом аналізу поверхні, по якій відбулося роз'єднання, при цьому на оголеній сітці сталевго брекера була виявлена локальна зона, яка відрізнялася наявністю корозії та стиранням металевих ниток та шару гуми (рис. 5).

Рис. 5. Локальна зона на оголеній сітці сталевго брекера, яка відрізнялася наявністю корозії та стиранням металевих ниток та шару гуми

Далі було встановлено, що даній зоні на протекторі відповідає наскрізне пошкодження протекторної частини у вигляді проколу розміром до 10 мм (рис. 6) та значний мінус фрагмента протектора, де сталеві нитки корду характеризувалися масивною сплутаністю та збільшеною сажністю гумового шару, які відповідають утворенню локального взаємного перетирання при розшаруванні (рис. 7).

Рис. 6. Зони виявленого наскрізного пошкодження на фрагменті протекторної частини з відсутністю фрагмента гуми та відсутності пошкодження в цій же зоні сітки брекера балону шини після їх зіставлення між собою

Рис. 7. Зона відсутнього фрагменту протекторної частини, яка має масивну сплутаність та збільшену сажність гумового шару

Виявлені сліди дали змогу дійти висновку щодо внутрішнього дефекту шини у вигляді розшарування в зоні бандажу через прокол, який утворився задовго до ДТП та призвів до утворення локальної зони перетирання шарів шини з нагрівом, з чого й почався відрив протектору.

Сукупно результати дослідження дали змогу дійти висновку про причину та механізм руйнування колеса:

- а) розгерметизація колеса відбулася в результаті сходу бортового кільця шини з полки диску під час поперечного навантаження, яке утворилося через занос автомобіля в умовах ДТП;
- б) даному сходу передували відрив фрагментів протектора із шини під час повздовжнього руху автомобіля безпосередньо перед його заносом;

в) причиною відриву протектора із шини став її розігрів, який був створений комплексом дії таких установлених факторів:

- нерівномірною стертістю внутрішньої плечової зони шини, що виникла внаслідок тривалої експлуатації з несправною підвіскою автомобіля задовго до ДТП;
- внутрішніми дефектами шини у вигляді розшарування в зоні бандажу через прокол, яке утворилося також задовго до ДТП;
- значною для зимової шини у фактичному (з дефектами) стані швидкістю руху автомобіля (експертами було встановлено за даними схеми до протоколу огляду місця ДТП, що швидкість автомобіля перевищувала 130 км/год.).

Усі причини, що призвели до руйнування колеса, об'єктивно могли бути або своєчасно виявлені (дефекти шини та підвіски), або недопущені водієм (перевищення швидкості).

Застосування комплексу сучасних методів та технологій при дослідженні пошкодженого автомобільного колеса дало змогу розв'язати питання щодо причини дорожньо-транспортної пригоди та можливості у водія попередити руйнування шини.

Перелік джерел посилання

1. Експертне дослідження шин транспортних засобів : метод. рекомен. / М. С. Корчан та ін. Харків, 2005. 92 с.
2. Транспортно-трасологічна експертиза у справах дорожньо-транспортних пригод (діагностичні дослідження). Вип. 1. 1988. 100 с.

Щодо питання протидії інформаційній війні в інформаційному просторі України

Валерія Онацька,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3150-6971>, e-mail: valeri44447@gmail.com

Тетяна Савкіна,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9903-7393>, e-mail: tsavkina@gmail.com

Анна Лиманська,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2238-3447>, e-mail: as5950177@gmail.com

Визначено форми та завдання інформаційної війни Російської Федерації проти українського суспільства, проаналізовано механізм її психологічного впливу, запропоновано окремі заходи протидії в інформаційному просторі України.

Ключові слова: інформаційна війна; психологічний вплив; інформаційний простір; наратив.

**Regarding the issue of countering information warfare
throughout the Ukrainian information space
Valeriia Onatska, Tetiana Savkina, Anna Lymanska**

The paper defines forms and tasks of information warfare of the Russian Federation against Ukrainian society, analyzes the mechanism of its psychological impact, and proposes separate countermeasures throughout the Ukrainian information space.

Keywords: information warfare; psychological impact; information space; narrative.

Ст. 17 Конституції України передбачено, що «...захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [1].

Сьогодні інформаційну війну розглядають як найагресивнішу форму протиборства, проте у науковій літературі та нормативно-правових актах досі відсутнє визначення цього поняття.

Аналізували інформаційну війну як явище та її прояви в історичному аспекті, розглядали проблему впливу на масову свідомість людей такі науковці, як Л. Леонтьєва, М. Лібікі, Г. Лебон, Е. Фром, К. Юнг, Г. Ортега-і-Гассет, Ш. Сігеле та ін. [3].

У загальному вигляді інформаційну війну можна визначити як комплекс дій щодо використання, руйнування та спотворення інформації з метою зміни уявлення аудиторії про щось або сформувані такі знання, які будуть вигідними ворогові або опоненту. За механізмом дії інформаційної війни ми можемо споглядати через засоби масової інформації, медіа та інтернет-простір. Ці щоденні повідомлення здатні викликати сумніви та налаштувати вороже по відношенню одне до одного, до чинної влади чи країни взагалі. Створення гострої та напруженої ситуації у державі під час вторгнення з боку іншої країни збільшує шанси ворога послабити суспільство, щоб воно не мало змоги чинити опір. Саме у такий спосіб діє Російська Федерація відносно українського суспільства.

Основні механізми ефективного психологічного впливу в пропаганді (на думку американських авторів): ігнорування очевидних фактів і аргументів противника; замовчування і неточність тлумачення подій; спотворення протилежних думок, фальсифікація.

Наведені механізми нині дуже популярні поміж користувачів різних соціальних мереж та платформ, адже саме вони є основними джерелами новин. Такі повідомлення користувачі сприймають як достовірну інформацію. Натомість

найпопулярнішими словами у телеграм-каналах є «інсайд», «чутки», «наше джерело повідомило», що свідчить про високий рівень анонімності користувачів цих платформ. Навіть коли виявляється, що їх «передбачення» не збулося, вони поводяться, ніби нічого не сталося, і пишуть: «у нас є новий інсайд». Такі джерела інформації створюють широке поле можливостей для пропагандистської діяльності країни-агресорки, яка через поширення викривленої інформації психологічно впливає на користувачів мереж.

На окупованих територіях України ситуація в інформаційному просторі є дуже складною, в певній мірі вона залежить від позиції місцевої влади. Російська Федерація намагається знищити довіру місцевого населення до українських інформаційних порталів, використовуючи механізми психологічного впливу в своїй пропаганді, неправомірно блокуючи діяльність українських ЗМІ, медіасистем та інтернет-ресурсів. Вона створює нові джерела пропаганди, на яких підміняють поняття на такі, які для них вигідні. За своїм змістом пропаганда — це поширення політичних або ідеологічних ідей, здійснюване з метою формування у мас певного політичного світогляду.

Росія як об'єкт пропаганди транслює ідеї відданості населення країни-агресорки своєму чинному режиму, расову гордість, віру в особливу російську місію, повну довіру до лідера держави.

Такі пропагандистські ідеї поширюють за допомогою технологій, які були докладно описані у книзі «Моя боротьба»:

- повтори (пропаганда має бути багато, вона повинна бути у всьому і завжди);
- доступність і ясність (інформація, яку пропагують, має бути максимально спрощеною);
- єдність ідеї (пропаганда завжди повинна повторювати одну й ту саму ідею);
- однозначність пропагандистської ідеї (в аудиторії не має бути вибору, його вже зроблено за аудиторію);
- орієнтація на емоції мас (ідеї мають звертатися до емоцій аудиторії);

- шок-ефект (пропаганда має приголомшувати і привертати увагу) [2].

Яскравим прикладом такої пропагандистської діяльності є неправомірне захоплення українських земель, яке росіяни називають визволенням або спасінням, виправдовуючи напад на Україну метою денацифікації, тим самим впливаючи на свідомість української аудиторії, провокуючи соціальну нестабільність, психологічно впливаючи на особовий склад ЗСУ, підриваючи віру в здатність держави захистити своїх громадян та маскуючи свої справжні політичні цілі.

Згідно з вимогою Роскомнагляду, під час підготовки матеріалів про спеціальну військову операцію на сході України всі російські ЗМІ зобов'язані користуватися інформацією лише з офіційних джерел. Видання можуть друкувати матеріали, у яких ці дії називано «нападом», «вторгненням» чи «оголошенням війни», тільки якщо це пряма цитата [5].

Провідним інструментом кремлівської пропаганди проти українського суспільства є наративи — певні історії, інтерпретації подій, які розповідають роками. Наратори використовують різні маніпуляції, щоб сформувати у цільової аудиторії необхідне бачення світу. Постійне просування одних і тих самих повідомлень різними каналами робить їх переконливими для аудиторії.

Основні антиукраїнські наративи:

- в Україні потужна русофобія (цей наратив російські медіа використовують, щоб виправдати перед світом агресію проти України та анексію Криму. Під «русофобією» мають на увазі «антиросійські зміни в освіті», «тотальна українізація», нібито заборона використання російської мови тощо);
- в Україні йде громадянська війна, яка почалася через спротив російськомовного населення Криму та Сходу, що дало Росії привід до втручання;
- Україна — маріонетка Заходу (західні країни використовують Україну у власних цілях, тільки тому вона продовжує існувати. Якщо Росія не впливатиме на Україну, то це неодмінно робитиме Захід);
- в Україні процвітає фашизм (прагнення українців до незалежності та самостійності подають як радикалізм і фашизм, Революцію Гідності трактують як державний переворот, у результаті якого до влади прийшов радикальний, націоналістичний уряд);
- Україна — це недодержава, або держава, яка не відбулася та не має реальних інституцій

(тому російський вплив є необхідним, оскільки дає змогу врегулювати хаос на українській території, до чого саме місцеве населення нібито не здатне) [5].

Через активне ведення інформаційної війни проти українського суспільства виникає нагальна потреба у запровадженні дієвої стратегії інформаційної безпеки українського інформаційного простору, основні завдання якої полягатимуть у захисті цінностей аудиторії, мінімізації спотворення відомостей і забезпеченні гарантій свободи в отриманні різних за своїм значенням і змістом відомостей. Тому виникає потреба для визначення на законодавчому рівні терміна «інформаційна війна», на рівні національного права необхідно закріпити заходи відповідальності, спрямовані на запобігання та поширення інформаційної війни, а також здійснити відповідні зміни в основних міжнародних актах. Також потребують регламентації та активного запровадження сучасні технології інформаційного протидіювання, до яких належать:

- інформаційна асиметрія (здійснення контр-дезінформації або пропаганди);
- інформаційне домінування (наявність в інфосфері держави-противниці невідконтрольованих її масмедіа, громадських об'єднань, політичних сил);
- інформаційно-правове домінування (думка і голос максимальної кількості міжнародних організацій для швидкого реагування на інформаційні виклики та роз'яснення міжнародній громадськості власної точки зору);
- інформаційну залежність держави-противниці від безперервного надходження зовнішніх або альтернативних інформаційних ресурсів;
- створення громадських реєстрів ненадійних/підозрілих ресурсів;
- попередження власників інтернет-ресурсів про обмеження щодо поширення хибної, недостовірної інформації з рекомендацією про її знищення, якщо ця інформація завдає шкоди суб'єктам та об'єктам національної безпеки);
- стійкість державного апарату (зокрема, військова, поліцейська, економічна та нормативно-правова) [4].

Отже, на сьогодні українська аудиторія зазнає значного впливу, у певний час вона отримує спеціально підготовлену інформацію для поширення фейкової інформації, викривленням

реального стану речей і запуску запланованого ланцюга реакцій, що спричиняє зростання агресії в суспільстві, зниження рівня толерантності, протиставлення груп «ми» і «вони», нагнітання паніки та ін.

Швидка зміна воєнно-політичної ситуації навколо України свідчить про те, що законодавчі зміни зараз ускладнено, адже це вимагає тривалого часу, але вирішувати питання достовірності діяльності джерел інформаційного простору на рівні документів, змісту доктрин чи стратегій, які можна оперативно коригувати у випадку подальших радикальних змін зовнішньо- та внутрішньополітичної ситуації в Україні, цілком можливо.

Державні установи мають на законодавчому рівні проводити профілактичну та просвітницьку роботу серед українського суспільства щодо фільтрування поширення фейкової інформації. Людей потрібно навчати мислити критично, перевіряти будь-яку інформацію, керуватися даними офіційних, а не анонімних джерел, навчати відрізняти правду від маніпуляцій, адже стабільність та спокій в Україні залежать не лише від влади, а й від зважених дій кожного українця.

Місце і значення експертного оцінювання відповідності вебсайтів вимогам доступності

Дмитро Островецьков,

ТОВ «Агентство судових експертиз», м. Харків, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0505-2788>, e-mail: agentstvoexpertiz@gmail.com

Досліджено проблематику доступу до вебресурсів людей з обмеженими можливостями. Проаналізовано чинне законодавство й державні стандарти України у сфері цифрової доступності. Узагальнено підходи до формування вимог щодо цифрової доступності. Визначено значення судового експерта у процесі забезпечення й дотримання вимог стандартів у сфері доступності.

Ключові слова: доступність, інклюзивність, безбар'єрність, судово експертиза, вебресурси, права людей з обмеженими можливостями.

Place and value of expert assessment of websites' compliance to "accessibility" requirements

Dmytro Ostroverkhov

The problems of access to web resources for persons with disabilities were investigated. The current Ukraine legislation and state standards in the area of digital accessibility were analyzed. Generalized approaches to the formation of requirements for digital accessibility. The forensic expert's value in the process of ensuring and compliance with accessibility standards was defined.

Keywords: accessibility, inclusiveness, barrier-free, forensic, web resources, rights of persons with disabilities.

Доступність інформації в інтернеті для всіх без винятку людей — це актуальне завдання, яке має на меті залучення людей з обмеженими можливостями до суспільного життя. Доступність — це відсутність бар'єрів і перешкод для

користування інтернет-ресурсом із застосуванням допоміжних технологій, до яких належать технічні пристрої (дисплей Брайля, наприклад) та програми (програми читання з екрану, збільшення тексту тощо). Доступність не обмежується

Перелік джерел посилання

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змін та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
2. Гитлер А. Моя боротьба. Харків, 2003. 704 с.
3. Кіца М. Особливості реклами в українських інтернет-змі в умовах інформаційної війни. *Теле- та радіожурналістика*. 2015. Вип. 14. С. 170—174.
4. Приоритетным направлением информационной безопасности является обеспечение наступательности, — Турчинов / Цензор. нет. 09.04.2015. URL: https://censor.net/ru/news/332083/prioritetnym_napravleniem_informatsionnoyi_bezopasnosti_yavlyaetsya_obespechenie_nastupatelnosti_turchinov (дата звернення: 01.03.2023).
5. Толорая Л. Гібридна війна у медіапросторі Дніпропетровщини: як протистояти інформаційним загрозам / Суспільне. Новини. 21.02.2022. URL: <https://suspilne.media/202448-gibridna-vijna-u-mediaprostori-dnipropetrovsini-akprotistoati-informzagrozam> (дата звернення: 01.03.2023).

коректною взаємодією ресурсу з допоміжними технологіями, а й містить певні вимоги до візуального дизайну й інформаційної структури, які мають на меті забезпечити потреби людей із вадами зору та слуху, порушенням дрібної моторики, когнітивними захворюваннями. Це той аспект доступності, який має вплив на кожного користувача.

В додатку до Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України) [1] та у Вимогах до дизайну офіційних вебсайтів (вебпорталів) органів виконавчої влади та офіційних вебресурсів, що пов'язані з діяльністю органів виконавчої влади, та Єдиного вебпорталу Кабінету Міністрів України (затверджених наказом Міністерства цифрової трансформації України) [2] одна з обов'язкових умов для створення (модернізації) офіційних вебсайтів (вебпорталів) органів виконавчої влади — їх доступність для користувачів з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, мовлення й інтелектуального розвитку, а також із різними комбінаціями порушень (відповідно до ДСТУ *ISO/IEC 40500:2015* «Інформаційні технології. Настанова з доступності веб-контенту *W3C (WCAG) 2.0*») не нижче рівня AA.

15 червня 2022 року набув чинності ДСТУ *EN 301 549:2022* «Інформаційні технології. Вимоги щодо доступності продуктів та послуг ІКТ (*EN 301 549 V3.2.1 (2021-03), IDT*)», гармонізований з європейським стандартом методом перекладу — національний стандарт для продуктів і послуг інформаційно-комунікаційних технологій, включно з веб-сайтами, електронними документами, програмним забезпеченням, зокрема мобільними застосунками та цифровими пристроями, який засновано на *WCAG 2.1 (Web Content Accessibility Guidelines* — настанова щодо доступності вебвмісту, оприлюднена *World Wide Web Consortium (W3C) 2018* р., що є найавторитетнішим джерелом рекомендацій із забезпечення вебдоступності в усьому світі: цей документ створено людьми з обмеженими можливостями для людей з обмеженими можливостями) [3].

Постійне вдосконалення й доповнення стандартів триває. Це пов'язано насамперед із розвитком допоміжних технологій, обізнаності фахівців у галузі доступності та проведенням досліджень користувального досвіду людей з обмеженими можливостями. Так, перший стандарт *WCAG 2.0 (2008)* містив 61 критерій, наступний (*WCAG 2.1*) — уже 78, а *WCAG 2.2* — на 7 критеріїв більше. Ці стандарти розробляють так, щоб кожна

наступна версія доповнювала попередню новими вимогами й рекомендаціями [3].

Стандарти *WCAG* мають однакову структуру — «критерії успіху», іншими словами — певні вимоги щодо доступності, які можна об'єктивно перевірити. Кожен «критерій успіху» належить до одного з чотирьох базових принципів *WCAG*, а саме:

- 1) сприйнятливість. Інформація й компоненти користувального інтерфейсу мають бути представлені у такий спосіб, щоб їх могли сприймати користувачі;
- 2) керуваність. Навігація має бути доступною для всіх користувачів, включно з тими, хто використовує клавіатуру або допоміжні технології;
- 3) зрозумілість. Контент і дизайн користувацького інтерфейсу мають бути зрозумілими кожному користувачеві;
- 4) надійність. Контент має бути надійним і відображатися на всіх пристроях і в усіх програмах та застосунках, якими послуговуються користувачі, зокрема із застосуванням допоміжних технологій [3].

Кожен «критерій успіху» відповідає одному з трьох рівнів доступності: A, AA, AAA, де A — найнижчий рівень, що за більшості обставин вважають недостатнім, а AAA — найвищий, дотримання якого враховує потреби широкого кола користувачів з інвалідністю, але вимагає значних зусиль і ресурсів для втілення. Рівень AA — це розумне очікування, яке балансує між доступністю й зусиллями, необхідними для її реалізації. Саме тому «критерії успіху», які відповідають рівню доступності AA, стали основою законодавчих вимог щодо доступності в багатьох країнах [3].

Розпорядженням Кабміну України схвалено Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, метою якої є створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей для кожної людини в реалізації її прав отримувати послуги на рівні з іншими (шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності в усі сфери державної політики) [4].

Паралельно визначено основні завдання до 2030 року щодо забезпечення доступності усіх громадян до цифрових послуг і державних вебсайтів, серед яких:

- запровадження тестування всіх державних онлайн-ресурсів та онлайн-контенту на відповідність стандартам доступності;
- посилення відповідальності й удосконалення механізму контролю за дотриманням вимог

стандартів у сфері доступності до публічних онлайн-ресурсів;

- розроблення та подання на розгляд Верховної Ради України законопроекту щодо зобов'язання органів місцевого самоврядування, судової, виконавчої та законодавчої влади, підприємств та організацій комунальної і державної форм власності забезпечити відповідність онлайн-контенту й онлайн-ресурсів вимогам стандартів у сфері доступності [4].

Ухвалення чітких вимог щодо доступності інформаційно-комунікаційних технологій (ДСТУ EN 301 549:2022) і визначення обов'язків для певного кола осіб неминуче спричинить дискусії та судові справи із захисту прав людей з обмеженими можливостями й подальше усунення дискримінаційних обмежень. Набрання чинності нормативно-правовими актами щодо визначення чи посилення відповідальності за недотримання вимог стандартів у сфері доступності до публічних онлайн-ресурсів, зі свого боку, спровокує судові провадження із притягнення до відповідальності. Наприклад, за даними спеціалізованого з доступності інтернет-ресурсу «*accessibility.com*» 2022 р. у США подали 2387 позовів щодо порушень вимог до доступності вебсайтів [5].

Судова експертиза — це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Визначення відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам є одним з основних завдань експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів. Основним завданням експертизи об'єктів інтелектуальної власності (до яких належать також об'єкти авторського права, зокрема комп'ютерні програми (з певними умовами), а також вебсайт, причому як програмна частина (вебдодаток), так і контент та зовнішнє оформлення, дизайн) є визначення властивостей цих об'єктів.

Під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експерти, поміж іншого, застосовують методики проведення судових експертиз. Розроблення алгоритму проведення дослідження й методології оцінювання кожної вимоги доступності, заснованих на стандарті ДСТУ EN 301 549:2022, але з урахуванням специфіки експертної діяльності й уже наявних методичних рекомендацій, дасть змогу забезпечити такі принципи судово-експертної діяльності, як об'єктивність і повнота дослідження.

Підбиваючи підсумки, варто зауважити таке. Дослідження вебсайтів із метою надання висновку

з питань їх відповідності вимогам (стандартам) доступності, безумовно, потребує спеціальних знань, причому як у комп'ютерно-технічній та інформаційно-комунікаційній сфері, так і безпосередньо у сфері цифрової доступності. Інституція судової експертизи в Україні відіграватиме значну роль у процесі розвитку й забезпечення доступності в цифровому середовищі (у частині наукового та методичного забезпечення), а надалі шляхом здійснення практичної експертної діяльності з дослідження вебсайтів, мобільних додатків та інших інформаційно-комунікаційних технологій на предмет їх відповідності вимогам доступності. Розроблення та впровадження методичних рекомендацій з оцінювання відповідності вебсайту вимогам доступності може стати методичним підґрунтям для виконання судовими експертами відповідних експертних завдань під час провадження експертних досліджень вебсайтів, програмного забезпечення, мобільних додатків та інших об'єктів, отже, вагомим внеском у забезпечення безбар'єрності цифрового простору в Україні.

Перелік джерел посилання

1. Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 р. № 3 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.03.2022).
2. Вимоги до дизайну офіційних вебсайтів (вебпорталів) органів виконавчої влади та офіційних вебресурсів, що пов'язані з діяльністю органів виконавчої влади, та Єдиного вебпорталу Кабінету Міністрів України : затв. наказом Міністерства цифрової трансформації України від 23.06.2022 р. № 57 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0785-22#Text> (дата звернення: 15.03.2022).
3. Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1. W3C Recommendation 05 June 2018. URL: <https://www.w3.org/TR/WCAG21/> (дата звернення: 15.03.2022).
4. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : схвал. розпорядж. Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.03.2022).
5. Empowering digital accessibility for businesses / Accessibility.com. URL: <https://www.accessibility.com/complete-report-2022-website-accessibility-lawsuits> (дата звернення: 15.03.2022).

Шкідливе програмне забезпечення мобільних пристроїв і підходи до його дослідження

Євген Панов,

Сумський НДЕКЦ МВС України, м. Суми, Україна, e-mail: exp.peo@gmail.com

Розглянуто сучасні операційні системи на мобільних пристроях, шкідливе програмне забезпечення та підходи до його дослідженню.

Ключові слова: мобільні віруси, шкідливі програми, android, iOS.

Mobile malware and approaches to its investigation Yevhen Panov

This work examines modern operating systems on mobile devices, malicious software and approaches to its research.

Keywords: Mobile viruses, malware, android, iOS.

Дослідження шкідливого програмного забезпечення на мобільних пристроях є дуже важливим завданням у галузі кібербезпеки. Мобільні додатки набувають усе більшої популярності в користувачів, вони містять безліч особистої інформації, яку можуть викрасти зловмисники.

Станом на сьогодні найпопулярнішими операційними системами для мобільних пристроїв є *Android* та *iOS*.

Android — це операційна система, розроблена компанією *Google*. Вона є безкоштовною та відкритою для використання, тому дуже популярна у виробників смартфонів, планшетів та інших гаджетів. Більшість мобільних пристроїв, які випускають сьогодні, працюють на операційній системі *Android*.

iOS — це операційна система, розроблена компанією *Apple*. Вона є пропрієтарною й доступна тільки для використання на пристроях *Apple* — *iPhone* та *iPad*. Проте (зокрема, завдяки інноваційним можливостям) *iOS* також дуже популярна у користувачів смартфонів.

Інші операційні системи для мобільних пристроїв (такі, як *Windows Phone*, *BlackBerry* та *Symbian OS*), популярні в минулому: сьогодні їх використання дуже обмежене.

Існує безліч різних вірусів, які можуть атакувати пристрої на платформі *Android*. Деякі з найпоширеніших програм-вірусів на *Android*:

- *Hummingbad* — шкідлива програма, встановлювана без відома власника пристрою, яка відправляє спам і краде особисту інформацію;
- *Android/SMSSend* — вірус, який відправляє автоматичні текстові повідомлення на платні номери, що може збільшити рахунки за мобільний зв'язок;

- *Andr/Clickr-ad* — вірус, який відображає небажану рекламу на вашому телефоні та може сповільнити його роботу;
- *Android/FakeAV* — шкідлива програма, яка виглядає як антивірусна, але насправді вона, зокрема, краде особисту інформацію;
- *Android/Spy.Agent.SI* — вірус, який може відстежувати вашу активність на телефоні, красти особисту інформацію й надсилати її зловмиснику;
- *BankBot* — вірус, розроблений для крадіжки фінансових даних. Він може вивчити інформацію про банківські карти, паролі й інші фінансові дані користувача.

Інформаційні віруси (*malware*) для операційної системи *iOS* виявляють дуже рідко (через високу безпеку, яку надає сама операційна система). Водночас, хоча віруси на *iOS* не такі поширені, як на *Android*, вони все ще існують і можуть шкодити пристрою та даним користувача. Деякі з найпоширеніших шкідливих програм-вірусів на *iOS*:

- *XcodeGhost* — шкідлива програма, що потрапила в *App Store*, вона створює незвичайні запити до серверів зловмисників, які можуть призвести до витоку конфіденційної інформації користувачів;
- *WireLurker* — вірус може вплинути на *Mac*-комп'ютер і перенестися на ваш *iOS*-пристрій, використовуючи порт *USB*, що може надати зловмисникам доступ до вашого пристрою та конфіденційної інформації;
- *Masque Attack* — шкідлива програма, яка може проникнути у ваш пристрій через завантаження додатків із підозрілих джерел замість *App Store*. Цей вірус замінює легітимні додатки шкідливими копіями, що може

призвести до витоку конфіденційної інформації;

- *Pegasus* — програма-шпигун, здатна перехоплювати приватну інформацію, включно з паролями, повідомленнями та зображеннями. Його можуть установити на ваш пристрій через текстові повідомлення та незначні вразливості.

Дослідити віруси на мобільних додатках можна в різний спосіб, зокрема:

- 1) статичний аналіз — цей підхід використовують для дослідження коду додатка без запуску програми на мобільному пристрої. За допомогою статичного аналізу можна виявити потенційно небезпечні дії в коді (наприклад, використання не захищених каналів зв'язку, витік конфіденційної інформації та ін.);
- 2) динамічний аналіз — полягає в запуску додатка на мобільному пристрої з наступним моніторингом його поведінки. Динамічний аналіз дає змогу виявляти небезпечні дії, які додаток виконує в реальному часі (наприклад, відправлення SMS-повідомлень або створення підключення до віддаленого сервера);
- 3) реверс-інженерія — цей підхід використовують для аналізу збірки додатка, щоб отримати розуміння його внутрішньої структури та функцій. Реверс-інженерія дає змогу

виявляти небезпечні функції (наприклад, виклики системних функцій, які можна використати для викрадення конфіденційної інформації);

- 4) аналіз мережевої діяльності — полягає в аналізі мережевого трафіку, що генерується додатком на мобільному пристрої. Аналіз мережевої діяльності дає змогу виявляти відправлення додатком конфіденційної інформації на зовнішні сервери або здійснення небезпечних дій.

Кожен із цих підходів має свої переваги й недоліки, тому для ефективного виявлення вірусів на мобільних додатках доцільно використовувати комбінацію цих підходів. Важливо зауважити, що досліджувати віруси на мобільних додатках слід із дотриманням законодавства та правил конфіденційності.

Перелік джерел посилання

1. Srinivasan S., Saravanan R. Mobile Malware and its Evolution. *International Journal of Computer Science and Mobile Computing*. 2015. Vol. 4. Is. 4. Pp. 258—265.
2. Alzahrani N. A Survey of Mobile Malware and Security Solutions. *Ibid*. Is. 2. Pp. 553—563.
3. Naik S. H., Bhatkar V. S. Mobile Malware: A Comprehensive Survey. *International Journal of Computer Applications*. 2014. Vol. 95. No. 16. Pp. 20—26.

Напрями удосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері обліку військового майна

Ігор Папуша,

канд. юрид. наук, доцент, заслужений юрист України, Військова академія, м. Одеса, Україна

Досліджено актуальні проблеми удосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері обліку військового майна. Обґрунтовано, що практика протидії злочинності у сфері обліку військового майна зумовлює необхідність формування комплексної криміналістичної методики, що має спільний предмет посягання, подібну об'єктивну сторону їх вчинення та свою специфіку розслідування.

Ключові слова: методика розслідування; криміналістичні знання; кримінальні правопорушення у сфері обліку військового майна; тактичні операції; судові експертизи.

Directions for improving the methodology of investigating criminal offenses in the field of accounting for military property

Ihor Papusha

Significant issues for improving the methodology of investigating criminal offenses in the field of accounting for the military property are explored. It is well-founded that the practice of countering crime in the field of accounting for military property necessitates the formation of a complex forensic methodology that has a common object of encroachment, a similar objective aspect of their commission, and its own specificity of investigation.

Keywords: methodology of investigation, forensic knowledge, criminal offenses in the field of accounting for military property, tactical operations, forensic examinations.

Повномасштабна військова агресія РФ та запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинули на діяльність органів кримінальної юстиції й зумовили необхідність подолання нових викликів у сучасних умовах. Виявлення, документування та розслідування злочинів, учинених військовими РФ на території України, передбачає ретельне збирання великого масиву доказів, дослідження значного обсягу подій та матеріалів, а також активного застосування спеціальних знань та проведення великої кількості судових експертиз [1, с. 898]. За таких умов сучасна криміналістика [2, 3] покликана розробляти новітні засоби, прийоми та методи, спрямовані на протидію злочинам, пов'язаним з військовою агресією РФ проти України, та іншим злочинним проявам в умовах війни [4, с. 188].

У воєнних реаліях сьогодення особливої актуальності набувають кримінальні правопорушення у сфері обліку військового майна. Практика свідчить, що кількість кримінальних проваджень, унесених в ЄРДР за фактами спричинених військовим частинам збитків від нестачі матеріальних цінностей значно збільшується, зокрема, за ст. 191 Кримінального кодексу України (далі — *КК*) «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», ст. 410 *КК* «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем», ст. 411 *КК* «Умисне знищення або пошкодження військового майна», ст. 412 *КК* «Необережне знищення або пошкодження військового майна», ст. 413 *КК* «Втрата військового майна».

Аналіз цих статей *КК*, кримінально-правової класифікації кримінальних правопорушень та практики протидії злочинності у сфері обліку військового майна як певного різновиду злочинної діяльності у військовій сфері обґрунтовує необхідність та потребу у формуванні окремої криміналістичної методики: а) вона має спільний предмет посягання — військове майно; б) об'єктивна сторона вчинення таких кримінальних правопорушень є подібною, вона пов'язана зі сферою обліку військового майна [5—7]; в) вона має свою специфіку розслідування, зокрема, особливості виявлення ознак таких злочинів, предмет розслідування, слідчі ситуації, тактичні засоби,

організацію розслідування та застосування спеціальних знань. Навіть більше, для підтвердження збитків від нестач, підміни, розтрат, псування чи надлишків військового майна та прийняття судами відповідних рішень призначають судові економічні експертизи, проведення яких має деякі особливості, пов'язані з різними видами обліку [8, с. 502].

Очевидно, що в даному випадку мова йде про необхідність формування комплексної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері обліку військового майна. Навіть більше, виходячи із викладеного, кримінальні правопорушення у сфері обліку військового майна набувають комплексного характеру, утворюючи певного роду систему шляхом скоєння декількох кримінальних правопорушень у сукупності. Тому слідчому (прокурору) під час їх розслідування доводиться звертатися до різних видових групових і позавидових методик розслідування [11], що збільшує обсяг роботи і потребує додаткових знань та можливості застосування комплексних методико-криміналістичних рекомендацій.

Однак оскільки такі кримінальні правопорушення багатогранні, віднести комплексну методик щодо розслідування їх лише до однієї категорії методик неможливо. Комплексна методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері обліку військового майна, на нашу думку, належить до позавидових, оскільки в основу такої методики покладено саме сферу, в якій вчиняються протиправні дії та склад того чи того злочину із урахуванням і криміналістичних ознак та критеріїв їх поділу і класифікації. Формування такої комплексної криміналістичної методики має бути розраховано на конкретного адресата — слідчого (сторону кримінального провадження). Під час розроблення таких методик від описового підходу необхідно переходити до певної стандартизації та уніфікації [9, с. 447].

З огляду на викладене, вважаємо за необхідне підвищення практичного спрямування криміналістичних методик розслідування, адже побудова їх теоретико-практичних конструкцій передбачає виявлення кореляційних залежностей між елементами криміналістичної характеристики, встановлення ефективності проведення слідчих (розшукових) дій та їх оптимальне поєднання у вигляді тактичних операцій, визначення певної стадійності досудового розслідування, не обмежене лише початком розслідування [10, с. 74].

Як свідчить практика, суттєво ускладнюють процес розслідування кримінальних правопорушень у сфері обліку військового майна наявні складнощі при проведенні експертних досліджень та застосуванні спеціальних знань, а також необхідність розроблення окремої криміналістичної методики. На нашу думку, результативність та повнота встановлення всіх обставин таких правопорушень значно залежить від активного та правильного застосування слідчим спеціальних знань у процесі досудового розслідування.

У кримінальній процесуальній діяльності спеціальні знання використовуються у трьох формах: при залученні спеціалістів під час окремих слідчих (розшукових) чи судових дій; у формі консультацій та роз'яснень спеціалістів; у межах проведення судової експертизи. Водночас, як свідчать матеріали практики, під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері обліку військового майна практичні працівники нерідко ставляться до застосування спеціальних знань формально, ігноруючи можливості їх використання, що, звичайно, негативно впливає на ефективність розслідування. У більшості випадків не залучалися спеціалісти, нерідко судові експертизи проводилися більше двох місяців, а інколи судові експертизи взагалі не проводилися, оскільки використовували висновок спеціаліста, а результати залучення спеціалістів для отримання консультацій та роз'яснень взагалі не було виявлено у матеріалах кримінальних проваджень.

Аналіз практики свідчить, що найчастіше надані на дослідження документи, на жаль, унеможливають однозначність відповідей експерта (експертів), оскільки такі документи або не містять повного й достатнього обсягу інформації, або є вибіркковими, або містять значну кількість необґрунтованих виправлень, а документи, що стосуються обліку військової техніки й озброєння, яке перебуває в зоні бойових дій, складені несвоєчасно [9, с. 508]. Крім цього, важливим є залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових), судових дій. Водночас у багатьох випадках відповідні спеціалісти не залучалися, що потребує з'ясування причин.

Отже, з одного боку, питання збереження військового майна є актуальними, а, з іншого боку, існують певні проблеми під час проведення судових експертиз, зокрема судових економічних експертиз у кримінальних провадженнях,

пов'язаних із документальним підтвердженням результатів проведених перевірок або інших заходів, розмірів збитків від нестач, розкрадання, псування, підміни військового майна або його надлишків. Для розв'язання поставлених судовому експертові-економісту питань щодо документального підтвердження спричинених військової частині чи її підрозділу збитків від нестачі військового майна необхідно провести комплексне дослідження з незалежного оцінювання відповідно до національних стандартів. Під час проведення судових економічних експертиз, пов'язаних з обліком військового майна, судові експерти розв'язують ряд питань і завдань, які мають значення для встановлення доказів учинення таких правопорушень [8, с. 509].

Отже, забезпечення успішного та якісного розслідування кримінальних правопорушень у сфері обліку військового майна передбачає знання слідчим (прокурором) усього комплексу можливостей, які наявні за застосування різних форм спеціальних знань у кримінальному провадженні [10, 12], зокрема проведенні судових експертиз, залученні спеціалістів під час провадження слідчих (розшукових) дій, а також під час отримання консультацій та роз'яснень спеціалістів. До того ж слідчі часто стикаються із певними складнощами при обранні форм застосування спеціальних знань, що зумовлює необхідність з'ясування їх можливостей та уточнення об'єктів, предмету, завдань і переліку типових питань, які можуть бути розв'язані під час залучення спеціалістів та проведення судових експертиз. Крім цього, важливим залишається врахування перспективних напрямків удосконалення методики розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

Перелік джерел посилання

1. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. Modern research in world science: 5th International scientific conference (August 7—9, 2022). Lviv, 2022. Pp. 896—903.
2. Shevchuk V. Current Issues of Criminalistics in Context of War and Global Threats. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 2022. Issue 3 (28). Pp. 11—27.
3. Shepitko V. Yu., Konovalova V. O., Shevchuk V. M. et al. Scientific and technical support of investigative activities in the context of an adversarial criminal procedure. *Issues of Crime Prevention*. Vol. 1. № 42. 2021. Pp. 92—102.

4. Shevchuk V. M. The role of criminalistics in improving the efficiency of the investigation of war crimes committed by military of the RF in Ukraine. Scientific Collection «InterConf», (122): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Diversity and Inclusion in Scientific Area» (August, 26—28, 2022). Warsaw, Poland: Ceac Polonia, 2022. P. 187—195.
5. Про правовий режим майна у Збройних силах України : Закон України від 21.09.1999 р. № 1075-XIV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1075-14> (дата звернення: 15.03.2023).
6. Про затвердження Положення про порядок обліку, зберігання, списання та використання військового майна у Збройних силах : Постанова КМУ від 04.08.2000 р. № 1225 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1225-2000-п> (дата звернення: 15.03.2023).
7. Про затвердження Інструкції з обліку військового майна у Збройних силах України: наказ Міноборони України від 17.08.2017 р. № 440 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1192-17> (дата звернення: 22.10.2022).
8. Панченко Н. І., Гордієнко І. М. Особливості проведення судових економічних експертиз з питань обліку військового майна. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 500—512.
9. Shepitko V. Problems of typization of certain criminalistic methodics. *Scientific works of NU OYUA*. 2017. P. 445—451.
10. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Digital criminalistics as a strategic direction of formation of criminalistic knowledge. Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations: III International Scientific and Theoretical Conference, January 20, 2023. Amsterdam, The Netherlands. P. 73—77.
11. Orlovskiy R., Us O., Shevchuk V. Committing a Criminal Offence by an Organized Criminal Group. *Pakistan Journal of Criminology*. Vol. 14. № 2. April—June 2022. P. 33—46.
12. Shevchuk V. M. The role of digital technologies in the investigation of warcrimes in Ukraine: criminalistic problems. *Grail of Science: International scientific journal*. № 25. March, 202). P. 97—110.

Удосконалення дисциплінарної відповідальності судових експертів як одна з гарантій дотримання принципу законності під час судового розгляду

Олена Перова,

канд-ка юрид. наук, Київське відділення Львівського НДІСЕ, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6568-6715>, e-mail: olena.perova.lndise@gmail.com

Дисциплінарну відповідальність за недоліки у висновках судових експертів, які можуть мати вплив на результати судового розгляду справ, було обмежено прогалиною, пов'язаною із відсутністю визначення на рівні закону діянь, кваліфікованих як дисциплінарні проступки.

Ключові слова: дисциплінарний проступок, судовий розгляд.

The improvement of the disciplinary liability of forensic experts as one of the guarantees of compliance with the principle of legality during court proceedings

Olena Perova

Disciplinary liability for shortcomings in the conclusions of forensic experts, which may have an impact on the results of judicial proceedings, was limited by a gap related to the lack of definition at the legal level of acts that qualify as disciplinary misconduct.

Keywords: disciplinary misconduct, court proceedings.

Судово-експертна діяльність охоплює десятки напрямів досліджень і містить понад 80 видів судових експертиз, які здебільшого стосуються безпосередньо судового розгляду конкретних справ у судах загальної, адміністративної та господарської юрисдикції.

Відповідно до норм Кримінального, Цивільного, Господарського процесуальних кодексів, а також Кодексу адміністративного судочинства України висновок експерта не має для суду заздалегідь установлені сили й оцінюється разом з іншими доказами в певній справі винятково за

внутрішнім переконанням суду, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів [1—4].

Разом із висновком судового експерта суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також вірогідність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності, що необхідно для прийняття законного та обґрунтованого судового рішення, а відхилення судом висновку експерта повинно бути мотивоване в судовому рішенні. Водночас, оскільки предметом висновку судового експерта є дослідження обставин, які належать до предмета доказування у справі та встановлення яких потребує саме спеціальних знань, наявних у певного кола осіб, а в конкретно визначеній справі — у конкретно визначеного судового експерта (судових експертів у разі призначення комплексної або комісійної експертизи), окрім прямо передбаченої ст. 384—385 Кримінального кодексу відповідальності за надання завідомо неправдивого висновку або відмову експерта без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, то існують як формальні, так і спеціальні аспекти, що мають значення для справи й пов'язані з подальшою оцінкою (зокрема, прийняттям або відхиленням) судом відповідного висновку [5].

Отже, призначення та подальше дослідження судом висновку судового експерта є невід'ємною складовою будь-якого розгляду справи судом відповідної юрисдикції, а висновок експерта та дотримання ним вимог нормативно-правових актів під час проведення дослідження й оформлення його результатів опосередковано впливає на правильність висновків суду за наслідками судового розгляду такої справи. Водночас ураховуючи, що участь експерта в судовому розгляді чинними процесуальними кодексами визначено доволі обмеженою, наявність навіть формальних недоліків оформлення висновку експерта може мати наслідком його відхилення судом також із формальних підстав, а в надалі призвести до неправильного вирішення справи.

Одним із механізмів, покликаним зменшити кількість формальних недоліків висновків експерта, а також недоліків, пов'язаних із недотриманням судовими експертами нормативно-правових актів, що регламентують призначення та проведення судових експертиз, є запровадження на рівні спеціального закону чітких критеріїв та умов притягнення судових експертів до

дисциплінарної відповідальності. Так, редакція ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» до 01.01.2023 р. містила лише загальне формулювання можливості притягнення судового експерта до юридичної відповідальності, а вже порядок регулювання дисциплінарної відповідальності судового експерта під час проведення досліджень був передбачений Положенням про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 р. № 301/5 [6, 7]. До того ж чинним законодавством не встановлено кваліфікації певного діяння, недоліку або порушення, що кваліфікували б їх саме як дисциплінарний проступок судового експерта. Зазначене створювало певну правову невизначеність, оскільки (як неодноразово зазначено у правових позиціях, викладених в Постановках Верховного Суду) ані у ст. 14, ані в Законі України «Про судову експертизу» загалом (так само, як і в інших законах) не передбачено визначення діянь, які є дисциплінарними правопорушеннями (як і відповідальності за них), проте (відповідно до п. 22 ст. 92 Конституції України) виключно законами України визначено засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них, а з огляду на згадану норму Конституції України засади дисциплінарної відповідальності в контексті спірних правовідносин слід урегульовувати виключно законами України [8].

Ураховуючи нагальність проблеми 03.11.2022 р. Верховна Рада України ухвалила, а з 01.01.2023 р. відповідно набув чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» щодо удосконалення організаційно-управлінського забезпечення судово-експертної діяльності», яким фактично усунуто прогалину у визначенні типових порушень, що мають ознаки дисциплінарного проступку, наслідком скоєння яких є притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності. Також цим Законом визначено загальні засади процедури дисциплінарних проваджень, а також чинники, що впливають на накладення певного виду дисциплінарного стягнення [9].

Аналізуючи визначення дисциплінарних проступків, одразу можна виокремити з них такі, що прямо чи опосередковано впливають на оцінку

висновку експерта судом при розгляді справи. Такими проступками, зокрема, є: самостійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню, а також самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи; проведення судової експертизи судовим експертом, який є працівником державної спеціалізованої установи, без письмового доручення його керівника у разі призначення (замовлення) проведення судової експертизи державній спеціалізованій установі; передоручення проведення судової експертизи іншій особі з порушенням передбаченого законодавством порядку; порушення без поважних причин вимог законодавства щодо строків проведення судової експертизи; вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, зокрема, питань права; порушення порядку зберігання та поводження з об'єктами дослідження, матеріалами справи (провадження), що призвело або може призвести до їх втрати або пошкодження; застосування руйнівних методів дослідження з порушенням обумовленого законодавством порядку. Іншими видами проступків є такі, що не пов'язані з предметом дослідження та, відповідно, предметом доказування під час судового розгляду. Також слід зауважити, що висновки суду, викладені в судовому рішенні, що набрали законної сили, і були зроблені з урахуванням прийняття або відхилення судом висновку експерта, складеного з недоліками, у разі притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності не можуть бути переглянуті, оскільки розгляд справи та дисциплінарне провадження за своєю сутністю є окремими процедурно не пов'язаними між собою процесами, а отже, остаточною метою дисциплінарного провадження видається мінімізація допущення аналогічних порушень судовими експертами в майбутньому, тобто превентивна функція.

Крім того, варто звернути увагу, що запропонована до розгляду у Верховній Раді України редакція одного із законопроектів про судово-експертну діяльність містить уже чинну законодавчу редакцію та сформований практикою перелік типових порушень, визначених як дисциплінарний проступок судового експерта, отже, прийняття такого законопроекту додатково на законодавчому рівні закріпить нормативне регулювання процедури дисциплінарної відповідальності судових експертів [10].

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 06.03.2023).
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 06.03.2023).
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 06.03.2023).
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 06.03.2023).
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.03.2023).
6. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : затв. наказом Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#n7> (дата звернення: 06.03.2023).
7. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.; у ред. станом на 01.01.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/ed20220101#Text> (дата звернення: 06.03.2023).
8. Постанова Верховного Суду від 30.08.2022 р. у справі 640/27721/20 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105973863> (дата звернення: 06.03.2023).
9. Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» щодо удосконалення організаційно-управлінського забезпечення судово-експертної діяльності : Закон України від 03.11.2022 р. № 2716-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2716-20#n2> (дата звернення: 06.03.2023).
10. Проект закону про судово-експертну діяльність від 05.11.2021 р. № 6284. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154 (дата звернення: 06.03.2023).

Сучасні технології під час розслідування кримінальних правопорушень

Роман Перцев,

Центральний округ поліції Ізраїль, м. Рамля, Ізраїль, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9471-2962>,
e-mail: romanpertsev82@gmail.com

Дмитро Тичина,

канд. юрид. наук, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9430-6101>, e-mail: ddt0099@gmail.com

Боротьба зі злочинністю вимагає новітніх, комплексних досліджень, тому використання сучасних цифрових технологій під час проведення слідчих (розшукових) дій (зокрема, діяльність слідчого на початковому етапі досудового розслідування) є єдиною, взаємозалежною системою процесуальних дій, спрямованих на виявлення, фіксування, вилучення та дослідження слідів кримінального правопорушення, що визначає спрямованість наступного етапу розслідування.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; розслідування; слідчий; слідчі (розшукові) дії; технологія; криміналістична розвідка.

Modern Technologies Used in the Investigation of Crime

Roman Pertsev, Dmytro Tychna

The fight against crime requires the latest, comprehensive research and the use of the latest digital technologies in the conduct of investigative (detective) actions, and the activities of the investigator at the initial stage of the pre-trial investigation are the only interconnected system of procedural actions aimed at identifying, fixing, seizing and examining traces of a criminal offense, determining the further direction of the next phase of the investigation.

Keywords: criminal offense, investigation, investigator, investigative (detective) actions, technology, forensic intelligence.

Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду кримінальних правопорушень неможливо без комплексного використання спеціальних знань у різноманітних формах. У зв'язку з приведенням кримінального процесуального законодавства України у відповідність з міжнародними стандартами та запровадження змагальної моделі судочинства, особливої актуальності набуває переосмислення теоретичних, правових і праксеологічних основ використання сторонами кримінального провадження спеціальних криміналістичних знань і техніко-криміналістичних засобів із метою отримання орієнтувальної та доказової інформації [1].

Однією з вимог до проведення огляду місця події є фотографування території (зокрема, види з повітря), для чого можна застосовувати різні за можливостями і характеристиками безпілотні літальні апарати (далі — БПЛА) [2] або дрони. Вони здатні знімати відео та зображення в реальному часі, передавати їх на віддалений сервер для зберігання та подальшого використання. У такий спосіб криміналістичне картографування не тільки підвищує точність зібраних даних, а й дає змогу поліпшити представлення

цих даних. Компактність, мобільність і висока роздільна здатність відеозображення в реальному часі дає змогу досліджувати значні території за невеликий проміжок часу. Використання БПЛА допомагає мінімізувати «забруднення» сторонніми слідами самого місця події, а також скласти карту і вивчити місце до його відвідування. Застосування різних датчиків і приладів (зокрема, термальних (інфрачервоних) відеокамер) на БПЛА дає змогу побачити те, що не можна побачити неозброєним оком — невидиме теплове випромінювання або відбите об'єктами незалежно від умов видимості та часу доби. Отже, дослідження місцевості з використанням термальних відеокамер може полегшити криміналістам пошук певних предметів на місці події або людей на значній площі або у важкодоступній місцевості.

Представлення тривимірного зображення в залі суду під час судового процесу дає змогу точніше продемонструвати картину місця події та унаочнити всі речові докази, зафіксовані на місці події. Такий підхід зможе вивести криміналістику на новий рівень.

Необхідно впроваджувати технології штучного інтелекту як систематизованої сукупності інформаційних технологій, із застосуванням якої

можна виконувати складні комплексні завдання з використанням наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі ухвалення рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань (ідентифікація підозрюваних, прогнозування девіантної поведінки, розслідування на місцях вчинення кримінального правопорушення, відстеження грошових потоків, захист від фальшивих новин тощо). Використання таких можливостей у роботі правоохоронних органів є практично затребуваним та актуальним [3].

Також в Україні необхідно застосовувати метод криміналістичної розвідки (*Forensic intelligence*) [4] як нового напрямку в криміналістиці, заснованого на обробленні й використанні криміналістичної інформації (криміналістичні бази даних, серійні методи, криміналістичні дані з місця події тощо). За допомогою цього методу як засобу отримання орієнтувальної та доказової інформації за умов правильного інтелектуального оброблення всієї криміналістичної інформації (способів, слідів, часових параметрів, матеріалів відеоспостереження тощо), шляхом об'єднання її розрізаних частин під час розслідування багатоєпізодних (серійних) злочинів із метою отримання повної картини повторюваних діянь та визначення зв'язків між місцями скоєних тим самим злочинцем чи групою осіб на основі VideoAnalytics можна втричі швидше визначити потенційне коло підозрюваних, а весь їх не розкритий масив скоротити майже вдвічі.

Наприклад, одним із перших етапів використання криміналістичних даних у розвідувальних цілях у поліції Ізраїлю було застосування автоматичної системи ідентифікації відбитків пальців (*AFIS*) [5] для розкриття серійних кримінальних правопорушень проти власності (квартирних крадіжок). Було виявлено взаємозв'язок між нерозкритими кримінальними правопорушеннями, скоєними протягом року (за допомогою порівняння прихованих відбитків пальців і долонь і відбитків, залишених на місцях кримінальних правопорушень, було визначено більше ніж у 20 випадках). Дані, зібрані на основі ідентифікації *AFIS*, свідчили, що йдеться про одну людину. На основі отриманих даних було проаналізовано поведінку злочинця, і згодом його затримали на місці скоєння

кримінального правопорушення під час спроби злому квартири [5].

Варта уваги також програма *The Next Step*, що дає змогу порівнювати сліди взуття з різних місць скоєння кримінальних правопорушень за зовнішніми ознаками (візерунком слідів), орієнтуючись на геолокацію місця події (порівняння походить від ближчих між собою місць події до більш віддалених), і надає слідчим додаткові дані для розслідування (наприклад, про серійні злочини, даючи змогу виявити той самий слід, залишений на кількох, здавалося б не пов'язаних між собою подіях, навіть якщо сліди знайдено в різних містах або районах), а також збільшує базу даних відбитків взуття з місць кримінальних правопорушень. Кожне нове зображення сліду взуття, отриманого під час огляду місця події, слід заносити у цю базу даних і перевіряти поміж усіх наявних зображень виявлення збігів, навіть за відсутності конкретного підозрюваного. Виявивши збіг, спеціаліст-криміналіст проводитиме попередній аналіз даних (місця та часу скоєння кримінального правопорушення, способу вчинення), після чого оброблені дані передають до відділу розвідки для подальшого оброблення та аналізування [6].

Не можна оминати увагою й створення єдиних національних банків даних ДНК-профілів для ефективної ідентифікації особи злочинця з використанням генетичної інформації, що містять ДНК-профілі, виділені з біологічних слідів й вилучені з місць подій; а також затриманих, підозрюваних і засуджених.

Одним із показових і водночас найбільших банків даних ДНК-профілів є британська база даних *NDNAD (UK National Criminal Intelligence DNA Database)*, створена 1995 р., що містить інформацію про будь-яку особу, затриману чи заарештовану поліцією за підозрою у скоєнні злочину, до пред'явлення обвинувачення. Зразки залишилися в банку даних та не підлягали вилученню, навіть якщо надалі щодо цієї особи справу було припинено через недоведеність. Базу даних ДНК-профілів також використовують для визначення особи невідомих трупів, виявлених на місці злочину, катастроф або бойових дій, а також для ідентифікації особистості (якщо її не визначено), а також біологічних об'єктів, зв'язку їх із місцем злочину або відсіювання біологічних слідів [7].

У Великій Британії спільно з *Motorola* було зроблено:

а) додаток *CSI*, інтегрований до регіональної криміналістичної служби й системи управління та розслідування. Дані про кримінальні правопорушення записують на мобільний планшетний пристрій, за допомогою якого можна роздрукувати пломби з описом вилучених доказів відразу на місці події та наклеїти їх на пакети з речовими доказами; відбитки пальців можуть бути надіслані безпосередньо з місця злочину до відділу дактилоскопії для швидкої ідентифікації підозрюваних. Таку програму можна використовувати для складання звітів про місце вчинення кримінального правопорушення, протоколу огляду місця події;

б) технологія, що дає змогу підключати сканер відбитків пальців до планшета через порт *USB*. Знявши відбитки пальця, пристрій шукає в базах відбитків пальців, зокрема в базах даних *IDENT1* (кримінальні записи) та *IAMS* (імміграційна служба). Це пришвидшує ідентифікування підозрюваних, а також невідомих тіл на місці кримінального правопорушення, адже її можна здійснити менш ніж за 10 с.

Інша програма, *Transforming Forensics* допомогла криміналістичному центру (*RSSS*) Йоркшира розробити власний додаток для прискорення ідентифікації відбитків пальців, за допомогою якої слідчі на місці скоєння кримінального правопорушення можуть надсилати цифрові зображення відбитків пальців з місця події на планшет. Потім зображення відправляють із планшета у відділ дактилоскопії та ідентифікації [8]. Важливість такого нововведення підтверджено під час пандемії, коли *RSSS* змогла дистанційно надавати більшу частину своїх послуг.

Отже, в умовах науково-технічного прогресу, оновлення законодавства й правозастосовної практики техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у діяльності слідчих та експертних підрозділів набуває особливого значення й потребує впровадження новітніх технологій. Результати такого

дослідження слід спрямувати на вирішення наявних проблем підвищення ефективності техніко-криміналістичних досліджень, від чого залежать швидкість та повнота їх розслідування.

Перелік джерел посилання

1. Арешонков В. В. Теоретичні, правові та практико-криміналістичні засади техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів : дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2021. 568 с.
2. Al-Samman A. M., Al-Hadhrami T., Al Shami A., Alnajjar F. Research Challenges and Opportunities in Drone Forensics Models. *MDPI Journal*. 2021. № 10 (1519). DOI: 10.3390/electronics10131519 (дата звернення: 26.03.2023).
3. Федоренко О. А., Стрільців О. М., Тарасенко О. С. Використання технологій штучного інтелекту у правоохоронній діяльності: аналіт. огляд. Київ, 2022. 105 с.
4. Forensic Intelligence and Its Application in Public Safety. *Legal Desire Media*. 2020. URL: <https://legaldesire.com/forensic-intelligence-and-its-application-in-public-safety/> (дата звернення: 26.03.2023).
5. Hefetz I., Liptz Y., Vaturi S., Attias D. Use of AFIS for linking scenes of crime. *Forensic Science International*. 2016. № 262. e25–e27. DOI: 10.1016/j.forsciint.2016.03.003 (дата звернення: 26.03.2023).
6. Daniel O., Levi A., Pertsev R. The Next Step — a semi-automatic coding and comparison system for forensic footwear impressions. *Forensic Science International*. 2022. Vol. 337. DOI: 10.1016/j.forsciint.2022.111378 (дата звернення: 26.03.2023).
7. Staley K. The Police National DNA Database: Balancing Crime Detection, Human Rights and Privacy. *GeneWatch UK*. 2005. URL: <http://www.genewatch.org/> (дата звернення: 26.03.2023).
8. Government Events, Digital Policing: Using Mobile Technology in Crime Scene Investigation, Jul 2021. URL: <https://www.governmentevents.co.uk/digital-policing-using-mobile-technology-in-crime-scene-investigation/> (дата звернення: 26.03.2023).

Окремі аспекти оцінювання ефективності судової експертизи

Ірина Петрова,

докт-ка юрид. наук, професорка, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1652-6715>, e-mail: ekobezpeka.ira@gmail.com

Наголошено, що оцінювання висновку експерта є базою та невід'ємною складовою загального оцінювання судової експертизи, яку відповідні суб'єкти здійснюють у двох напрямках: на підставі визначення її якості й ефективності. Наведено тлумачення понять «якість» і «ефективність» щодо судової експертизи та виокремлено напрями, за якими має здійснюватись оцінювання якості й ефективності судової експертизи.

Ключові слова: судова експертиза, висновок експерта, якість, ефективність, результативність.

Certain aspects of evaluating the effectiveness of forensic examination

Iryna Petrova

It is emphasized that the assessment of the expert's opinion is the basis and an integral component of the general assessment of the forensic examination, which is carried out by the relevant subjects in two directions: on the basis of determining its quality and effectiveness. The interpretation of the concepts of "quality" and "effectiveness" in relation to forensic examination is given and the directions by which the assessment of the quality and effectiveness of forensic examination should be carried out are highlighted

Keywords: forensic examination, expert's opinion, quality, efficiency, effectiveness

Дослідження й оцінювання висновку експерта є базою та невід'ємною складовою загального оцінювання судової експертизи. Подібне оцінювання відповідні суб'єкти зазвичай здійснюють за двома напрямками: на підставі визначення її якості й ефективності. Наведені категорії оцінювання є взаємопов'язаними, але не тотожними.

Наприклад, якість продукції та послуг установи за ДСТУ ISO 9000:2015 визначено як здатність задовольняти замовників, а також передбаченим і непередбаченим впливом на відповідні зацікавлені сторони. Якість продукції та послуг охоплює не тільки їхні передбачені функції та характеристики, а й їхні цінність і користь для замовника, що ним сприймаються [1, с. 2]. У довідковій літературі якість трактують по-різному, а саме: внутрішню визначеність предмета, що є специфікою, яка відрізняє його від усіх решти; ступінь вартості, цінності, придатності чого-небудь для його використання за призначенням, добротність; окрема ознака, властивість будь-чого [2]. Тому якість судової експертизи можна трактувати як ступінь придатності застосування її результатів як доказу в судочинстві.

Під час розгляду питання щодо ефективності будь-якого виду діяльності, передусім ідеться про адекватність досягнутих у процесі її проведення позитивних результатів визначеним цілям; ступінь наближення результату до обраних цілей з одночасним обліком виробничих витрат (найчастіше йдеться про час, матеріальні та грошові

витрати, трудові ресурси тощо) [3, с. 231]. Тому ефективність судової експертизи — це категорія (ознака), що визначає її результативність. Крім того, ефективність судової експертизи можна визначити як відповідність досягнутих у процесі її здійснення результатів поставленим завданням, а саме: вимогам до порядку проведення експертизи й узагальнення результатів і витратам на проведення судової експертизи.

Зауважимо, що напрями оцінювання судової експертизи залежать від завдання й мети, визначених суб'єктом оцінювання у процесі його здійснення. Також слід зважати на те, що чинниками, які впливають на якість експертизи, можна вважати: наявність помилок у висновку експерта; наявність документально обґрунтованих заперечень сторін у справі або третіх сторін; кваліфікацію та професіоналізм судового експерта; дотримання експертом процесуальних норм; обрану експертом методик експертного дослідження тощо. Наведене дає змогу виокремити напрями, за якими потрібно оцінювати якість судової експертизи:

- оцінювання висновку експерта на предмет достовірності та коректності посилань на нормативно-правові акти;
- оцінювання дотримання вимог процесуального законодавства під час проведення судової експертизи;
- оцінювання компетентності судового експерта, який проводив експертизу.

Оцінювання за іншим напрямом, коли визначають ефективність судової експертизи, мають різну мету для суб'єктів, які опосередковано або безпосередньо пов'язані з її проведенням, а саме:

- для суб'єктів, які є ініціаторами її проведення,— для полегшення оцінювання висновку експерта з метою встановлення його доказової сили з позицій застосування судовим експертом знань конкретної галузі;
- для суб'єктів, що координують експертну діяльність в Україні,— для визначення раціональності організації цієї діяльності та пошуку резервів підвищення її ефективності;
- для керівників судово-експертних установ — для визначення достатності методичного, інформаційного й технічного забезпечення роботи судового експерта та визначення можливостей удосконалення експертних досліджень.

Метою визначення ефективності судової експертизи є оцінювання рівня її результативності, визначення чинників, які впливають на неї та виявлення резервів для її підвищення. Науковці стверджують, що питання оцінювання ефективності судової експертизи потребує глибокого дослідження й детального розроблення. Зауважимо, що ефективність судової експертизи пов'язана з досягнутими результатами та здійсненими витратами, що тісно пов'язує її з результатами судово-експертної діяльності. Саме тому ефективність можна розглядати як динамічну величину, що змінюється протягом різних періодів, за різних систем, у результаті зміни стану цієї системи та її впливу на навколишнє середовище [4, с. 324—325].

Складність вирішення окресленої теми пов'язана із цілою низкою чинників, про які зауважують науковці, виокремлюючи поміж них такі:

- не існує методологічної основи розрахунку ефективності судової експертизи, що зумовлено відсутністю загальних оцінних критеріїв і показників;
- ефективність слід визначати одночасно для кількох суб'єктів (для сторони, що є ініціатором проведення судової експертизи; для держави; для суб'єкта, проти якого порушено справу), а також передбачати фактичні обставини конкретної події;
- складно відмежувати результат судової експертизи від того, що є результатом роботи

слідчого, слідчого судді та судді (виокремити той ефект, який припадає саме на експертизу) [3, с. 230].

Наголосимо, що головним критерієм визначення ефективності є кінцевий результат проведення судової експертизи (висновок експерта) як сукупність її об'єктивних наслідків. Водночас слід зважати на те, що оцінювання ефективності буде неточним, якщо не врахувати витрати, пов'язані із її проведенням: витрати на оплату праці судового експерта; тривалість експертного дослідження; кількість експертів, залучених до проведення експертного дослідження, тощо. Під час оцінювання слід орієнтуватися на те, що витрати на проведення судової експертизи мають бути сумірними здобутим результатам, оскільки ступінь ефективності тим вищий, чим менше зусиль і засобів витрачено на досягнення позитивного результату.

У процесі визначення ефективності судової експертизи необхідно застосовувати системний підхід і враховувати подвійну природу самої судової експертизи. Саме тому необхідно визначити ефективність окремих елементів системи, а в остаточному розрахунку — інтегральний показник. Подвійна природа ефективності судової експертизи обумовлена тим, що об'єднує:

- ефективність експертної діяльності, яка передбачає аналізування результативності всієї сукупності судових експертиз, проведених у державі або в окремому регіоні на замовлення судових і правоохоронних органів, адвокатів, представників сторін, тощо;
- ефективність окремої експертизи, яка пов'язана з оцінюванням конкретного дослідження судового експерта, залученого до проведення цієї експертизи, і містить ефективність роботи судового експерта й ефективність безпосередньо самої експертизи.

Зауважимо, що судова експертиза буде ефективною лише за умови одночасної відповідності потребам суб'єктів, які є ініціаторами її проведення, і суспільним інтересам. Ефективність досягається завдяки повному виконанню поставлених завдань і ґрунтується на єдиному спрямуванні цілей усіх учасників судової експертизи, що пов'язані зі встановленням фактичних обставин конкретної події. Основні умови ефективності судової експертизи з урахуванням чинників, що на неї впливають:

- судовий експерт має бути досвідченим професіоналом, кваліфікацію якого

підтверджено свідоцтвом судового експерта відповідної спеціальності;

- для проведення дослідження судовий експерт має бути забезпечений усім необхідним для проведення експертного дослідження;
- призначення та проведення судової експертизи, складання висновку експерта й передавання його ініціаторам проведення експертизи мають відбуватись із дотриманням вимог чинного процесуального законодавства;
- судова експертиза є ефективною, якщо за результатами її проведення отримано економічний і соціальний ефект;
- ефективність судової експертизи залежить від волевиявлення суб'єктів її призначення та проведення (зокрема, від раціональності дій, що належать до їх компетенції).

Отже, ефективна судова експертиза — це система, яка має наукове підґрунтя, може надати об'єктивну й достовірну інформацію про

фактичні обставини конкретної події та підтверджена матеріалами, що її відображають. Судова експертиза ніколи не буде ефективною, якщо у процесі її проведення порушено законодавчо визначені процесуальні вимоги.

Перелік джерел посилання

1. ДСТУ ISO 9000:2015 Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів (ISO 9000:2015, IDT) : затв. наказом ДП «УкрНДНЦ» від 21.12.2015 р. № 230. [Чинний від 01.07.2016]. Київ, 2016. 49 с.
2. Новий тлумачний словник української мови (у 4 томах) / голов. ред.: В. Яременко, О. Сліпушко. Т. 4. Київ, 2000. 941 с.
3. Панченко І. А. Підходи до оцінки судово-бухгалтерської експертизи: сучасний стан та напрями удосконалення. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2013. Вип. 1 (10). С. 227—239.
4. Томов Й. Теория на контрола и одита. Стопанска академия «Д. А. Ценов». Свищов, 2002. 340 с.

Способи завищення вартості будівельних робіт, які визначають під час проведення судової будівельно-технічної експертизи

Дар'я Петросьянц,

ТОВ «Житлобудтрест», м. Дніпро, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1907-0661>,
e-mail: dariyapetrosiants@gmail.com

Завищення вартості будівельних робіт має типовий характер незалежно від коштів, за рахунок яких виконуються будівельні роботи.

Ключові слова: будівельна діяльність, завищення вартості будівельних робіт, кошти Державного бюджету, приватні інвестиції.

Methods of overstating costs of construction works, which are determined during judicial building-technical examination

Daria Petrosiants

Overstating of cost of construction works has typical character regardless of money due to that construction works are executed.

Keywords: building activity, overstating of cost of construction works, state budget funds, private investments.

Будівельна галузь є однією з найважливіших галузей народного господарства, від якої залежить ефективність функціонування всієї системи господарювання в країні. Важливість цієї галузі для економіки будь-якої країни можна пояснити так: капітальне будівництво створює значну кількість робочих місць і споживає продукцію багатьох галузей національної економіки. Зростання будівельної галузі неминує сприяти зростанню економіки країни та створює необхідні умови для розв'язання багатьох соціальних проблем. Проте, на сучасному етапі розвитку, доволі складно говорити про будь-яку конкурентоспроможність

будівельної галузі. Якщо на регіональному рівні чітко простежується тенденція верховенства будівельних організацій центральних районів і великих міст-мільйонерів, де наявні значні потужності й існує інвестиційна привабливість, то на глобальному рівні будівельна галузь України програє через брак необхідних фінансових та організаційних перетворень.

За даними Міністерства економіки України, за 25 років незалежності України частка будівельної галузі в економіці (ВВП) знизилась майже втричі і становить зараз лише 2,2 %. У «здоровій економіці» (наприклад, у Європейському Союзі)

будівництво дає приблизно 6—8 %. До того ж будівельна галузь забезпечує замовленнями ще понад 30 суміжних — від видобування корисних копалин до послуг ыз дизайну приміщень. Слід зазначити, що (як і у країнах ЄС) в Україні значна доля цього сектору — це малий і середній бізнес. Частка мікропідприємств у кількісній структурі будівельного сектору України складає майже 84 % [2].

За запитом «Підрядник» на Opendatabot, що надає доступ до державних даних з основних публічних реєстрів для громадян та бізнесу, знайдено понад 100 000 судових справ. Розглядаючи документи публічного доступу, судові справи мають відношення як до державних, так і до приватних інвестицій. Тому розглядати завищення вартості будівельно-монтажних лише у розрізі державних коштів не розкриє всіх способів завищення вартості будівельних робіт.

Будівництво, фінансоване державними коштами або коштами підприємств державної форми власності, здійснюють відповідно до Порядку державного фінансування капітального будівництва [1]. У цьому Порядку викладено всі умови фінансування державними коштами будівництва, капітального ремонту, технічного переоснащення, розширення та реконструкції підприємств, що працюють.

Господарський кодекс України має на меті забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі — підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами.

Законом України «Про інвестиційну діяльність» [3] визначено загальні правові, економічні й соціальні умови інвестиційної діяльності на території України. Він спрямований на забезпечення рівного захисту прав, інтересів і майна суб'єктів інвестиційної діяльності незалежно від форми власності, а також на ефективні інвестування в економіку України, розвиток міжнародного економічного співробітництва й інтеграцію.

Закон України «Про будівельні норми» [4] регулює відносини у сфері нормування у будівництві та визначає правові й організаційні засади розроблення, погодження, затвердження, реєстрації і застосування будівельних норм.

Із залученням коштів приватних інвестицій трохи складніше, оскільки замовник будівництва повинен знайти шляхи самостійно контролювати доречність витрачання власних коштів. Звісно, законодавство України регулює будівельні процеси,

виконує контроль, але у сьогоденнішніх реаліях метою замовника стає саме контроль за власними коштами.

Незалежно від форми власності підприємств замовника найчастіше завищення вартості будівельних і будівельно-монтажних робіт є такими:

- завищення обсягів виконаних робіт;
- завищення вартості матеріалів або використання матеріалів, що не відповідають дійсності;
- невідповідність актів прихованих робіт, тобто можлива взагалі відсутність цих матеріалів;
- неправильне використання чинних будівельних норм;
- завищення вартості оренди будівельної техніки;
- завищення кошторисної заробітної плати;
- некоректне використання коефіцієнтів виконання робіт.

Основними проблемними питаннями з проведення експертами будівельно-технічної експертизи щодо завищення вартості є обстеження пред'явлених до огляду обсягів, які не були виконані або їх дійсне виконання встановити практично неможливо, установлення дійсності виконання об'ємів земляних робіт, заміна або частковий ремонт різного роду комунікацій тощо.

Завищення вартості будівельних робіт має типовий характер незалежно від коштів, за рахунок яких виконуються будівельні роботи. Виявлення та систематизація основних напрямів щодо завищення вартості буде доречною не тільки для судово-технічної експертизи, а й для фахівців, що мають відношення до контролю приватного інвестування у будівництво.

Перелік джерел посилання

1. Порядок державного фінансування капітального будівництва : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1764 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1764-2001-%D0%BF> (дата звернення 10.03.2023).
2. PRO Платформа ефективного регулювання / Сайт Міністерства економіки України. URL: <https://regulation.gov.ua/dialogue/budivnytstvo> (дата звернення 10.03.2023).
3. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення 10.03.2023).
4. Про будівельні норми : Закон України від 05.11.2009 р. № 1704-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-17#Text> (дата звернення 12.03.2023).

Проблемні питання перевірки й оцінки висновку експерта в кримінальному судочинстві

Юлія Писарцова,

Сумський НДЕКЦ, м. Суми, Україна, e-mail: yuliasova86@gmail.com

Дослідження присвячено аналізу нормативно-правових засад кримінального процесуального законодавства та законодавства, пов'язаного з експертною діяльністю, щодо перевірки й оцінки висновків експертів. Серед проблем реалізації контролю в експертній діяльності автор зазначає такі проблеми, як відсутність процесуальної регламентації контролю в експертній установі й аналізу причин призначення повторних експертиз.

Ключові слова: висновок експерта, доказ, доказування, оцінка доказів, перевірка, судовий експерт.

Problematic issues of verification and evaluation of the expert's opinion in criminal proceedings

Yulia Pysartsova

The research is devoted to the analysis of the normative and legal foundations of criminal procedural legislation and legislation related to expert activity, regarding the verification and assessment of experts' conclusions. Among the problems of the implementation of control in expert activity, the author notes such issues as the lack of procedural regulation of control in the expert institution and the analysis of the reasons for the appointment of re-examinations.

Keywords: expert's opinion, evidence, proof, evaluation of evidence, verification, forensic expert.

Однією зі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні є призначення та проведення судових експертиз. Деякі види проваджень вимагають призначення і проведення експертиз за різними напрямками досліджень (наприклад, провадження за фактом смерті). Використання спеціальних знань у процесі також передбачає оцінку як результатів експертизи, так і безпосередньо всіх отриманих доказів у їх сукупності. Тому питання оцінки висновків експертиз у кримінальному провадженні було і залишається одним із актуальних.

Виходячи з того, що висновок експерта є одним із джерел доказів у кримінальному провадженні, безпосередньо в самому процесі доказування, у відповідності до ст. 94 КПК України, відбувається оцінка висновку експерта, а серед суб'єктів доказування законодавство зазначає слідчого, прокурора, слідчого суддю і суд, які діють за власним (своїм внутрішнім) переконанням і неупереджено досліджують усі обставини кримінального провадження. Оцінка відбувається за належністю, допустимістю, достовірністю та взаємозв'язку доказів між собою з метою прийняття необхідного процесуального рішення [1]. Утім, коло осіб, які збирають докази, значно вужче за коло тих, хто використовує їх: спеціаліст, експерти, цивільний позивач, цивільний відповідач, захисник, тобто це може бути, фактично, кожен учасник кримінального провадження, якого прямо або непрямо стосується процес доказування. Сама ж

оцінка доказів поділяється на процесуальну і не-процесуальну (криміналістичну) [3, с. 134].

Судовий експерт та спеціаліст дають оцінку під час допиту в суді, захисник досліджує докази разом з іншими учасниками провадження, висловлюючи думку про доказову силу висновка експерта. Цивільний позивач і відповідач можуть надавати таку оцінку у випадку, коли цей висновок прямо стосується предмета позову і відшкодування.

Оцінкою доказу є логічна розумова діяльність, пов'язана із можливістю використання будь-якого отриманого в процесі кримінального провадження доказу для обвинувачення або виправдання, тобто з метою вирішення завдань кримінального провадження [1]. Також оцінка пов'язана з використанням, корисністю, доцільністю, неупередженістю, за якої можна брати до уваги доказ і посилатися на нього під час обґрунтування процесуальних рішень або залишення доказу поза увагою.

Процесуальна оцінка передбачає використання експертизи як доказу і як специфічного виду документа. Якщо оцінювати висновок судової експертизи в якості документа, то оцінюється дотриманням вимог щодо призначення, проведення і оформлення такого документа. Щодо оцінки як доказу, то мають значення характеристики достовірності, допустимості, належності. Непроцесуальна оцінка пов'язана з перевіркою, що не ґрунтується на процесуальних вимогах: її не

прописано в положеннях КПК України, але вона має не менше значення, аніж процесуальна.

На думку Л. В. Мелех, оцінка висновку експерта містить: аналіз дотримання процесуального порядку; аналіз відповідності висновку експерта поставленому завданню; аналіз повноти висновку; оцінка наукової обґрунтованості результатів; оцінку фактичних даних, викладених експертом [3, с. 139]. Цю оцінку здійснюють не тільки слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд, а й сторона захисту (захисник, підозрюваний, підсудний), а також інші учасники (цивільний позивач і цивільний відповідач). Водночас і цей перелік не є повним, оскільки після оформлення висновку експерта проводиться триступеневий контроль у межах підрозділу Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України (судові експерти якого проводили дослідження й оформляли висновок експерта) з метою виявлення логічних та інших помилок, пов'язаних не тільки з правильністю використання методики, що є основою проведеного дослідження, а й суб'єктивним сприйняттям експерта досліджуваного факту.

Спочатку судовий експерт перевіряє правильність складеного висновку (самоперевірка), потім таку перевірку здійснює керівник сектору / відділу (за спеціалізацією), після цього оформлення перевіряє фахівець із якості (моніторинг достовірності результатів дослідження), далі — керівник підрозділу Експертної служби МВС України чи його заступники. Керівники секторів / відділів та установи зосереджуються на правильності оформлення документа й виключення помилок, яких виконавець міг припуститися в процесі написання. Моніторинг достовірності результатів дослідження містить аналіз функціонування робочого середовища, компетентності виконавця дослідження, неупередженості та незалежності [2]. Слід зауважити, що такі перевірки не передбачені процесуальним законодавством, тому що (відповідно до ст. 69 КПК України) експертом є особа, яка має наукові, технічні й інші знання та має право на проведення експертизи. На відміну від органу досудового розслідування, який очолює керівник і уповноважений відповідно до ст. 39 КПК України, не тільки визначати слідчого, який здійснюватиме розслідування, а й відсторонювати від розслідування, вживати заходів щодо усунення порушень законодавства і має право на здійснення досудового розслідування від власного імені [1], керівники секторів / відділів підрозділів Експертної служби МВС України

не зазначені як процесуальні особи в КПК України, а сам судовий експерт не належить ані до сторони захисту, ані до сторони обвинувачення та перебуває у складі інших учасників кримінального провадження. У зв'язку із цим, функції контролю й перевірки, які є різновидами оцінки, покладено на керівників у межах підрозділів Експертної служби МВС України відповідно до положень трудового законодавства, а також положень, які регулюють діяльність підрозділів Експертної служби МВС України. Тому внутрішня перевірка і контроль і є видами непроцесуальної діяльності. Виявлення в суді помилок у висновку експерта може тягнути за собою такий процесуальний наслідок, як виправлення помилок і описок. Помилки змісту призводять до призначення повторної експертизи, і це не має наслідку ані для самого судового експерта, ані для його керівництва. Тобто що сама перевірка висновку експерта, що проведення експертизи за аналогічними завданнями іншим експертом, вочевидь, має формальний характер, що дає змогу знову зробити висновок про непроцесуальний характер такої перевірки.

Оцінка аналізу відповідності висновку експерта поставленому завданню передбачає, на нашу думку, змістовні відповіді на весь комплекс поставлених перед судовим експертом запитань. Непоодинокі випадки у слідчій та експертній практиці призначення повторних експертиз, що зумовлено непослідовним викладом запитань, нестачею правильно поставлених запитань, недостатньо повними відповідями, або некоректним співвідношенням відповідей і запитань.

Також не підлягають оцінці випадки повторного призначення судової експертизи, для якого частіше за все обирається інша експертна установа, інші судові експерти. Виникає сумнів у правильності висновку експерта, але такий сумнів може знайти підтвердження, а може і не виправдатися (бути спростований). Сьогодні відсутній аналіз судової практики щодо повторно призначених експертиз, а через це відсутній аналіз причин таких випадків, об'єктивна реакція на експертів, що допускають складання висновків, щодо яких періодично, неодноразово виникають сумніви у правильності, відповідності або достовірності. Тобто не провадиться оцінка подібних випадків.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що перевірка й оцінка висновку експерта є різними за процесуальним характером процесами, що обумовлено відмінностями у процесуальних статусах керівників підрозділів Експертної служби

МВС України порівняно із суб'єктами кримінального провадження, уповноваженими проводити оцінку доказів. КПК України визначає далеко не повний перелік суб'єктів, які здійснюють оцінку висновку експерта. Серед таких суб'єктів є також захисник, підозрюваний та інші учасники процесу. Серед явищ, які необхідно досліджувати і яким потрібно надавати оцінку, є проведення повторних експертиз як явищ, що негативно впливають на строки кримінального провадження.

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 06.03.2023).

2. Про затвердження Інструкції з організації забезпечення достовірності результатів дослідження у підрозділах Експертної служби : наказ Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України від 17.09.2020 р. № 26-ЕС-Н-2020.

3. Мелєх Л. В. Оцінка доказів як заключний етап процесу доказування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2015. Т. 1. № 69. С. 132—142. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/623> (дата звернення: 06.03.2023).

До проблем методичного забезпечення судової дорожньо-технічної експертизи під час війни

Євген Півньов,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3314-5915>, e-mail: epivnov@ukr.net

Розглянуто підходи до вирішення проблем методичного забезпечення дорожньо-технічної експертизи із визначення збитків від дій російського агресора. Оскільки одним із джерел доказів у кримінальних провадженнях є висновок експерта, то саме через застосування спеціальних знань судового експерта можливо визначити розмір збитків, понесених державою в результаті руйнації (пошкоджень) дорожньої інфраструктури. Зазначено, що розроблення теоретико-правових та науково-методичних положень експертного забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із руйнуванням доріг у результаті дій російського агресора, розгляд теоретичних питань використання спеціальних знань, а також визначення напрямів підвищення ефективності використання спеціальних знань під час розслідування злочинів є важливими завданнями, що потребує вирішення в умовах реагування на виклики війни.

Ключові слова: дорожньо-технічна експертиза; розмір збитків; дорожня інфраструктура; пошкодження; руйнація доріг; стадія дослідження; висновок.

Regarding the issues of methodical provision of forensic road technical examination in wartime

Yevhen Pivnov

Approaches to solving the issues of methodical provision of road technical examination to establish damages from the actions of the Russian aggressor are considered. Since one of the sources of evidence in criminal proceedings is the expert's opinion, it is through the application of the specific expertise of a forensic expert that it is possible to determine the amount of damages suffered by the state as a result of the destruction (damage) of the road infrastructure. It is noted that the development of theoretical-legal and scientific-methodological provisions of expert support for the investigation of crimes related to the destruction of roads as a result of the actions of the Russian aggressor, the consideration of theoretical issues of the use of specific expertise, as well as the determination of directions for increasing the effectiveness of the use of specific expertise in the investigation of crimes are an important task, which needs to be solved in the conditions of responding to the challenges of war.

Keywords: road technical examination, amount of damage, road infrastructure, damage, destruction of roads, research stage, analysis, examination, conclusion.

Проблеми методичного забезпечення у вирішенні питань із визначення збитків від дій російського агресора є актуальними і наразі постають перед судовими експертами, зокрема щодо проведення дорожньо-технічних досліджень.

Адже за інформацією з інтернету станом на листопад 2022 р. унаслідок повномасштабної війни з російським агресором державній мережі доріг України за приблизною оцінкою завдано збитків на 973 млрд грн. Про це в інтерв'ю «Укрінформу»

повідомив перший заступник голови Укравтодору А. Івко. Від початку війни Україна отримала 10,6 млрд доларів безповоротної допомоги від іноземних партнерів. «Українська інфраструктура є другою ціллю ворога після наших військових об'єктів. І щодня збитки внаслідок воєнних дій лише зростають — ракетні та артилерійські обстріли не зупиняються. Статистика фактично щодня змінюється. Адже відразу після деокупації українських територій фахівці служби автомобільних доріг в областях починають обстеження, відповідно, цифра збільшується». За його інформацією інфраструктурних руйнувань зазнали 15 областей: понад 25 тис. км доріг пошкоджено, із яких 8,8 тис. км державних; зруйновано 326 мостів та шляхопроводів (зокрема, 140 — на автошляхах державного значення). Станом на липень прями збитки інфраструктури України становили понад 100 млрд доларів. До того ж за 7 місяців війни екології України було завдано збитків на 1 трлн грн [1]. За кожним випадком руйнування об'єктів критичної інфраструктури відкрито кримінальні провадження.

Оскільки одним із джерел доказів у кримінальних провадженнях є висновок експерта, то саме через застосування спеціальних знань судового експерта можливо визначити розмір збитків, понесених державою в результаті руйнації (пошкодження) дорожньої інфраструктури. Тому актуальним є розроблення методичних положень дорожньо-технічної експертизи із встановлення збитків у цьому напрямі досліджень.

Розроблення теоретико-правових та науково-методичних положень експертного забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із руйнуванням доріг у результаті дій російського агресора, розгляд теоретичних питань використання спеціальних знань в оперативно-розшуковій та слідчій діяльності, спрямованих на їх виявлення, а також визначення напрямків підвищення ефективності використання спеціальних знань під час розслідування цих злочинів є важливими завданнями, що потребують вирішення в умовах реагування на виклики війни.

Необхідною умовою ефективної діяльності правоохоронних органів у цьому напрямі є високий рівень науково-методичного забезпечення кримінального судочинства, що має у повній мірі відповідати сучасним запитам правозастосовної практики, та набуває особливого значення в сучасних умовах розвитку новітніх науково-технічних досягнень та розробки інноваційних експертних технологій. Тому особливе місце в системі

засобів і прийомів протидії воєнним злочинам належить інституту спеціальних знань обізнаних осіб, який значно розширює можливості органів досудового розслідування у протистоянні цій небезпечній злочинній діяльності. Саме тому зазначені обставини визначають актуальність та своєчасність розроблення докладних положень із удосконалення експертного забезпечення під час розслідування та судового розгляду цієї категорії злочинів, заснованого безпосередньо на використанні спеціальних знань компетентних осіб.

Підмогою для вирішення наведених проблем стають сучасні методичні матеріали, які мають єдину структуру залежно до вирішуваних завдань. Вони мають містити такі обов'язкові компоненти: обґрунтування виду експертизи, яку слід проводити; визначення об'єкта та предмета експертизи; вимоги до кваліфікації та компетенції експертів; перелік завдань, що ставлять на вирішення експертів (експертам — у разі, коли необхідне застосування спеціальних знань у різних галузях) узагалі та у відповідь на конкретні питання щодо певних об'єктів; вироблення базового термінологічного апарату; перелік типових питань; особливості виявлення значущих ознак та їхній зміст; послідовність дій експерта (експертів), стадії дослідження, що відображаються у структурі експертного дослідження. Отже, методичні матеріали мають містити структуру експертного дослідження (етапи та стадії). Докладний аналіз структури, змісту та вимог до оформлення методик було проведено і викладено у методичних рекомендаціях «Розробка експертних методик: зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів систем управління якістю, адаптованих в Україні)» [2] та ін. [3—8].

Для експертів корисною є інформація про стадії дослідження та їх зміст: аналітичного та порівняльного дослідження, а також стадія оцінювання результатів.

Аналітична стадія полягає у тому, що судовий експерт має провести дорожньо-технічні дослідження або комплексні дорожньо-технічні та вибухотехнічні (у разі необхідності визначення виду боєприпасів, якими зруйновано об'єкт дорожньої інфраструктури), під час якої вирішують такі основне питання: «Яким є розмір матеріальної шкоди, завданої власнику (державі), у результаті руйнування покриття тощо на ділянці дороги або прилеглої території за адресою (кілометр, пікет) у результаті артобстрілу тощо (дата)?» Під час проведення аналітичних досліджень експертів мають бути надані копія технічного паспорту

на об'єкт (вулиця, дорога, стоянка тощо), копія проєкту будівництва на об'єкт (за наявності), акт обстеження пошкоджень та руйнувань об'єкту дорожньої інфраструктури.

Стадія порівняльного дослідження полягає в тому, що судовий експерт застосовує загально-науковий метод порівняння не для криміналістичної ідентифікації (ототожнення об'єкта за його відображеннями), а для порівняння об'єкта, що існував раніше (за поданою документацією) із об'єктом критичної інфраструктури, який було зруйновано (пошкоджено) в результаті дій російського агресора. У такий спосіб експерт визначає обсяг руйнацій і пошкоджень та розраховує кількість і вартість матеріалів, що мають бути використані для відновлення об'єкта критичної інфраструктури з урахуванням вартості робіт. Після цього він оцінює всі отримані результати, на підставі чого проводить наступну, синтезувальну частину: зіставлення виявленої у процесі дослідження сукупності ознак, що відповідають визначеним на попередніх стадіях, і їхнє оцінювання.

Висновки, їх варіанти (категоричні, ймовірні, у формі «не надалося можливим»).

Важливо, що наведена трикомпонентна структура аналізу передбачає чіткий алгоритм проведення дослідження. Вивчення експертної практики шляхом ознайомлення з наглядовими провадженнями у сфері дорожньо-технічних досліджень та анкетування судових експертів свідчить, що надзвичайно корисною для експертів є інформація про зміст кожної стадії; формулювання завдань, що стоять перед експертами; сутність трикомпонентного аналізу; особливості виявлення ознак, значимих для відповіді на поставлені питання; алгоритм дій експерта. Отже, на особливу увагу експертів заслуговує значуща для об'єктивних висновків інформація: про характер пошкоджень об'єкта дорожньої інфраструктури; результати порівняльного аналізу проведеного дослідження із інформацією про об'єкт до його руйнування; оцінку результатів цього порівняння у синтезувальній частині висновку; критерії формулювання можливих варіантів висновків експерта (категоричний позитивний, категоричний негативний, умовно-категоричний (позитивний чи негативний), ймовірний позитивний чи негативний, неможливість вирішення поставленого питання).

Упевнені, що запропонований підхід допоможе фахівцям у галузі судових дорожньо-технічних (комплексних судових дорожньо-технічних і вибухотехнічних) експертиз розробити відповідні

методики та у межах розгляду кримінальних проваджень отримати об'єктивні результати досліджень, створивши основу його подальшої правової оцінки у суді.

Перелік джерел посилання

1. В Укравтодорі назвали суму збитків дорогам внаслідок війни. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/28/novyna/ekonomika/> (дата звернення: 15.04.2023).
2. Рувін О. Г., Полтавський А. О., Бондар М. Є. та ін. Розробка експертних методик: зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів систем управління якістю, адаптованих в Україні) : метод. рек. / за заг. ред. Л. М. Головченко, І. П. Красюка, Л. О. Євдоченко. Київ, 2014. 74 с.
3. Іщенко А. В., Палеха Ю. І., Ярослав Ю. Ю., Полтавський А. О. Нові підходи у визначенні змісту, структури, класифікації методик експертного дослідження. Інформаційні технології в економіці, менеджменті і бізнесі. Проблеми науки, практики і освіти : мат-ли XV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25—26.02.2010). Київ, 2010. С. 141—144.
4. Іщенко А. В., Палеха Ю. І., Ярослав Ю. Ю., Полтавський А. О. Задokumentовані методики експертного дослідження: нові погляди на сталі положення. Криміналістика XXI століття : мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25—26.11.2010). Харків, 2010. С. 639—644.
5. Рувін О. Г., Палеха Ю. І., Полтавський А. О., Бондар М. Є. Експертна методика як вид видання, його зміст та структура у світлі міжнародних стандартів управління якістю, адаптованих в Україні. *Криміналістика і судовая експертиза*. 2012. Вып. 57. С. 3—9.
6. Рувін О. Г., Палеха Ю. І., Полтавський А. О., Рудницька Я. Р. Поняття експертної методики як документа, його структура з урахуванням міжнародних стандартів систем управління якістю, адаптованих в Україні. *Там само*. С. 124—130.
7. Рудницька Я. Р. Визначення експертної методики як неовиду документа — черговий крок на шляху удосконалення нормативно-методичного забезпечення судово-експертної діяльності. Судово-експертне забезпечення кримінального процесу : мат-ли міжвідом. наук.-практ. семінару (Київ, 29.05.2014). Київ, 2014. С. 104—105.
8. Сімакова-Єфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика : монографія. Харків, 2016. 456 с.

Креолізовані тексти з емблематикою російської агресії в семантико-текстуальній експертизі мовлення

Наталія Піддубна,

д-ка філол. наук, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0331-0496>, e-mail: piddubnan71@gmail.com

Віталій Переяслов,

канд. філол. наук, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3262-1210>, e-mail: vitalypereyaslov@ukr.net

Ольга Ткач,

канд-ка філол. наук, доцентка, Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5489-0657>,
e-mail: olga-korelyat@ukr.net

Зосереджено увагу на ролі графічних символів «Z» і «V» у складі креолізованих текстів, пов'язаних із поширенням нарративу російської пропаганди, у контексті російсько-української війни. Запропоновано алгоритм дій експерта, продемонстровано його застосування в семантико-текстуальній експертизі мовлення.

Ключові слова: креолізований текст; графічний символ; пропаганда; семантико-текстуальна експертиза мовлення.

Creolized texts with emblems of russian aggression in the semantic and textual examination of speech Nataliia Pidubna, Vitalii Pereiaslov, Olga Tkach

The study focuses on the role of graphic symbols Z and V in creolized texts related to the spread of Russian propaganda narrative in the context of the Russian-Ukrainian war. The author proposes an algorithm of expert's actions and demonstrates its application in semantic and textual examination of speech.

Keywords: creolized text; graphic symbol; propaganda; semantic and textual examination of speech.

Креолізований текст — це текст, що містить знаки різних мовних (вербальних) і невербальних систем, тобто знаків, що належать до інших семіотичних систем, ніж природна мова. До засобів креолізації вербальних текстів належать образотворчі компоненти, що впливають на інтерпретацію тексту.

У сучасному дискурсі лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи мовлення креолізовані тексти розглядають у контексті наявності/відсутності інформації щодо виправдовування (підтримки, глорифікації та ін.) певних дій, а також як потужний інструмент пропаганди певних ідей.

У нашому дослідженні зосередимо увагу на ролі символів у складі креолізованих текстів, пов'язаних із поширенням нарративу російської пропаганди, у контексті російсько-української війни.

Основи семіології були закладені Ф. де Соссюром та Ч. Сандерсом Пірсом і знайшли подальший розвиток у працях Р. Барта, який обґрунтував ідею «денотації» та «конотації», без яких не обходиться жодне семантико-текстуальне дослідження мовлення.

Пропаганда відіграє важливу роль під час воєнних дій і спрямована передусім на власне нейтрально налаштоване населення, щоб змусити його підтримати війну. Як свідчать матеріали експертизи, графеми виконують (як і решта мовних знаків) функцію символу, мають значний ідеологічний та емоційний вплив на носіїв мови. Центральне місце серед символів, що обрала Росія для пропаганди війни в Україні, належить латинським літерам Z і V. У російськомовному мілітарному дискурсі зазначені літери використовують у словах «сВобода», «За победу» тощо, утім первинне їхнє використання вочевидь було зумовлене необхідністю розмежування військових підрозділів за напрямком наступу *Zapad* і *Vostok*.

Відтак, надавати денотативного, ідеологічного значення обраним символам російським пропагандистам довелося постфактум, тому, попри намагання кремлівських ідеологів, органічних значень вони так і не здобули. Про це свідчить глумливе ставлення самих росіян до нав'язаної символіки. Зокрема, загальновідомим став віршик, який написала й озвучила співачка Монеточка: «Знают дети с малых лет, // Что такое

буква "Z". // Ведь не звать такое глупо, // Буква "Z" — это Зал*па!».

Незважаючи на доволі критичне сприйняття зазначених символів воєнної агресії певною частиною російського суспільства, це не завадило ідеологам намагатися навіть сакралізувати їх. Говорячи про сакралізацію, маємо на увазі її широке розуміння, коли під сакральним можна назвати ідеологічні роботи, виступи, які певна суспільна група приймає аксіоматично (некритично) як основу свого світогляду (зокрема, коли в російському суспільстві політична путінська ідеологія взяла верх над релігією, культурою і здоровим глуздом). Наприклад, через зображення на списі Георгія Побідоносця прапора у вигляді георгіївської стрічки, що має обриси літери Z, або ж зображень на Великодньому хлібі.

У лінгвістичній семантико-текстуальній експертизі мовлення останнім часом значного поширення набули креолізовані тексти, де невербальну частину публікації становлять зображення зазначених символів російської агресії, що різною мірою пов'язані з характеристиками вербального тексту.

Візуальні елементи передусім передають змістовно-фактуальну інформацію; як важливий складник зображення часто виступає змістовно-концептуальною інформацією, що (як і будь-який конотативний зміст) розпізнають не всі адресати.

Провідними функціями візуальних елементів у сфері інтернет-комунікації є інформативно-ілюстративна, експресивна та оцінна.

Методика аналізу креолізованого тексту із символікою війни містить такі кроки:

- 1) ідентифікація мультимодального (вербально-візуального) складника;
- 2) опис візуального компонента зображення;
- 3) опис вербального компонента зображення;
- 4) виявлення типів взаємовідносин вербального та візуального компонентів зображення;
- 5) інтерпретація змісту зображення.

Коротко розглянемо алгоритм дій експерта під час аналізування креолізованих текстів. На етапі первинного занурення в інформаційне інтернет-джерело необхідно ознайомитися із загальними характеристиками обраного сайту, звернути увагу на можливі тематики, рубрики, назву групи, характеристики учасників тощо. На наступному етапі на основі тексту проводять лінгвістичний аналіз і синтез. На прагматичному етапі спочатку стисло передають зміст публікації,

потім докладно аналізують його з видозміною і припущенням подальшого напрямку розвитку дослідження. у такий спосіб вибудовують парадигму використання вербальної інформації, кліше, фраз, термінів у структурно й ситуативно схожих мовленнєвих прикладах.

Під час аналізування семантичної структури креолізованих текстів із символікою російської агресії доцільно розпочинати з визначення:

- предмета мовлення/тематики (про кого/що і що саме йдеться);
- ставлення до предмета мовлення (оцінка адресантом предмета мовлення);
- комунікативної мети (навіщо повідомляють аналізовану інформацію).

Проілюструймо прикладом з практики експертної роботи (див. рис. 1).

Рис. 1

Спочатку ми ідентифікували й описали вербальний і візуальний компоненти наведеного креолізованого тексту. Візуальний компонент містить зображення символу Z та осіб у військовій формі різних часів. Вербальний компонент складається із загального заклик-гасла «ПОБЕДА БУДЕТ ЗА НАМИ!», що становить тематично-змістовий центр зображення, та пояснювального речення, яке обґрунтовує головну думку: «Низкий поклон нашим воинам, которые сегодня, как и наши деды в 1945-м, ведут борьбу с нацизмом».

Вербальна частина співвідноситься із зображенням символу агресії РФ, літери Z у правій верхній частині зображення та доповнюється ним на денотативному рівні. Крім того, відбувається кореляція на семіотичному рівні між зображенням на тлі пропагандистської листівки часів Другої світової війни із зображенням солдатів Радянської армії, які встановлюють прапор, імовірно, над Рейхстагом, та Z, чим ототожнюється їх

символічне значення як емблематики перемоги, пропагується наратив: російські солдати ведуть боротьбу з нацизмом (німецьким — у Другій світовій війні й українським — у 2022—2023 рр.). Аналогію з боротьбою проти нацизму підкреслено гаслом часів Другої світової війни «Победа будет за нами!», модернізоване з указівкою на російську армію внаслідок використання латинської літери Z.

Шляхом лексико-синтаксичного та грама-тичного аналізу визначено, що це висловлюван-ня виражено у формі інклюзивного непрямого заклик-гасла «Победа будет за нами!», поси-леного використанням латинської літери Z як символу російської армії та її агресивних дій в Україні, етикетного фразеологізму «низкий по-клон», ужитого на знак подяки російським вої-нам. На семантичному рівні лексичним маркером поняття «підтримка» є вживання особового зай-менника «мы» («за нами»), присвійного «наши»

(«как и наши деды в 1945-м, ведут борьбу с на-цизмом»), що вказує на ототожнення користува-чем себе з учасниками зображуваних подій.

На основі дискурсивного, змістового та пред-метно-тематичного аналізу визначено, що у цьо-му висловлюванні міститься інформація щодо підтримки діяльності В. Путіна та збройного вторгнення російської армії на територію Укра-їни, виражена у формі заклик-гасла.

Проаналізоване повідомлення містить також оцінну інформацію, а саме: негативно оцінює Україну через використання негативно-оцінно-го компонента, вираженого лексею «нацизм». У сучасному дискурсі актуальний зміст наведено-го слова — підкреслити негативне ставлення до України та до її захисників.

Дослідження креолізованих текстів із сим-волікою війни потребує пильнішого розгляду з огляду на їх ідеологічно-пропагандистську мобільність і значеннєву сугестію.

Використання судових експертиз із метою формування профайлінгової моделі й ідентифікації суб'єкта кримінального правопорушення

Тетяна Подзолкова,

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0096-3678>, e-mail: t.podzolkova@khai.edu

В Україні правоохоронні органи тільки починають запроваджувати в свою діяльність методи профілювання з метою більш ефективної боротьби зі злочинністю. Враховуючи зарубіжний досвід, важливо своєчасно розвивати впровадження таких методів. Збираючи дані про минуле та поведінку підозрюваних за допомогою складних аналітичних методів, профайлери можуть створити вичерпні портрети злочинців, щоб поліція могла приймати більш обґрунтовані рішення про те, як найкраще запобігти майбутнім правопорушенням.

Ключові слова: судова експертиза, профайлінг, профайлінгова модель, профілювання, профіль злочинця, криміналістичне моделювання, психологічний профіль.

The use of forensic examinations with the purpose of forming a profiling model and identifying the subject of a criminal offense

Tetiana Podzolkova

In Ukraine, law enforcement agencies are just beginning to introduce profiling methods in their activities in order to fight crime more effectively. Taking into account foreign experience, it is important to develop the implementation of such methods in a timely manner. By gathering data about suspects' past and behavior through sophisticated analytical techniques, profilers can create comprehensive portraits of criminals so that police can make more informed decisions about how best to prevent future offending.

Keywords: forensic examination, profiling, profiling model, criminal profile, forensic modeling, psychological profile.

Сучасні методи профілювання пройшли дов-гий шлях від часів, коли профайлери повинні були покладатися виключно на інтуїцію та перед-чуття, засновані на особистому досвіді й розумін-ні. Сьогодні передові алгоритми використовують

для аналізу значних добірок даних для виявлен-ня моделей поведінки, звичок і характеристик правопорушників. Профілювання тісно пов'яза-но із судово-медичними експертизами, адже пе-редбачає аналіз різних доказів — таких, як ДНК,

відбитки пальців, кров та інші речові докази, щоб створити профіль злочинця. Профільювання також містить відстеження діяльності особи до та після злочину й вивчення будь-яких зв'язків із подібними нерозкритими або незавершеними справами. Зокрема, аналіз цифрових доказів, залишених злочинцями (електронні листи, історія пошуку в інтернеті, публікації в соціальних мережах тощо).

Проблеми криміналістичного моделювання вивчали відомі вітчизняні та зарубіжні науковці: Р. С. Белкін, А. А. Бухаченко, Т. С. Волчецька, Г. А. Густов, А. В. Дулов, В. А. Журавель, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, І. М. Лузгін, В. Г. Лукашевич, В. А. Образцов, О. Р. Ратинов, В. Ю. Шепітько.

Криміналістичні портрети, психологічні профілі, суб'єктивні портрети тощо складали: С. Н. Богомолова, А. М. Зінін, А. А. Протасевич, В. А. Образцов, М. В. Салтевський, А. М. Столяренко [1].

Профайлінг і судові експертизи можуть бути дуже корисні для розкриття злочинів: їх взаємодія може допомогти виявити злочинця та забезпечити належну правосудність.

Профайлінг — це процес створення профільної моделі злочинця на основі збору й аналізу інформації про злочин та потенційного злочинця. Судові експертизи, з іншого боку, є методом наукового дослідження фізичних доказів, що їх використовують у розслідуванні злочинів (ДНК-аналіз, балістика, аналіз документів та ін.).

Сучасне кримінальне профільювання з'явилося завдяки спільній роботі криміналістів, медичних експертів, кримінальних психологів і психіатрів. Перша спроба пов'язати антисоціальну поведінку і біологічні особливості особистості належить тюремному лікареві Чезаре Ломброзо [2].

Чезаре Ломброзо — італійський лікар і кримінолог кінця XIX століття, який одним із перших запропонував зв'язок між асоціальною поведінкою та біологічними особливостями особистості. Він стверджував, що певні фізичні риси (наприклад, великі щелепи, низькі чола або асиметричні обличчя) свідчать про схильність до злочинної діяльності. Відтоді теорії Ломброзо значною мірою дискредитовано через брак емпіричних доказів. Однак сучасні психологічні дослідження встановили, що між біологією та поведінкою справді існує зв'язок. Дослідження виявили кореляції між певними неврологічними особливостями (зокрема, підвищення рівня гормону стресу або зниження активності префронтальної кори

головного мозку) і антисоціальною поведінкою, що підтверджує оригінальну гіпотезу Ломброзо.

Незважаючи на деякі проблемні питання щодо ефективності застосування методу профайлінга, профільювання злочинців успішно застосовують у поліцейській практиці вже понад століття. Ця методика набуває все більшої популярності в усіх країнах світу (зокрема, в Україні). Межі профільювання розширюються поступово від своєї первісної спрямованості на психологію до вивчення соціальних мереж, соціальних процесів, психодинаміки й особистості.

Процес складання криміналістичного портрета невідомого злочинця за слідами на місці злочину сьогодні є новітнім напрямом діяльності слідчих у правоохоронних органах. Повнота профілю залежить від інформації, отриманої на місці злочину, від постраждалих, свідків та очевидців [2].

У правоохоронних органах повнота криміналістичного портрета невідомого злочинця залежить від різних чинників. По-перше, слідчі повинні зібрати та проаналізувати всі наявні докази з місця злочину, включно з речовими доказами (відбитки пальців, волокна одягу та зразки ДНК); відео чи фотодокази; свідчення очевидців; та будь-які інші підказки, які можуть бути доречними. Це дає змогу слідчим скласти більш повне уявлення про підозрюваних та їхні можливі мотиви вчинення злочину. Потім слідчі повинні використовувати ці докази для розроблення психологічного профілю невідомого злочинця, що має зважати на такі чинники: вік, стать, рівень освіти, сімейне походження й історія злочинної поведінки (якщо така є), щоб краще зрозуміти, із ким вони мають справу. Крім того, сучасні правоохоронні органи все частіше використовують складні комп'ютерні алгоритми разом із програмним забезпеченням для розпізнавання облич, щоб допомогти створити точний портрет потенційних підозрюваних. Нарешті, ці дані використовують у поєднанні з іншими інструментами розслідування (опитуванням свідків або інших осіб, пов'язаних із підозрюваним) для більш глибокого розуміння їх особистості та можливих мотивів їхніх злочинів.

Методи генетичних досліджень швидко розвиваються, науковці розробляють інноваційні ДНК-технології для застосування в медицині та криміналістиці: досліджують питання ДНК-ідентифікації за кольором очей і волосся, віком; вивчають психологічні, етнографічні й популяційні особливості людини [3, с. 13].

Можливості дослідження об'єктів методами ДНК-аналізу дійсно вражають: це дає змогу співвідносити сліди з конкретною людиною; ідентифікувати особу того, хто залишив сліди в різний час і в різних місцях; установлювати біологічне споріднення. Ідентифікація особи методами ДНК-аналізу сьогодні є одним з перспективних напрямів використання науково-технічних досягнень у правоохоронній діяльності, і суттєво сприяє розслідуванню серійних і замовних убивств, зґвалтувань та інших тяжких і особливо тяжких злочинів. За допомогою даних геномної реєстрації стане можливим не тільки розкриття, а й попередження злочинів. Банк даних із інформацією про специфічні особливості генетичного профілю серійних убивць, дасть змогу завжди тримати таких осіб у полі зору, за потреби їх контролювати, а в разі отримання інформації про факт сексуального вбивства оперативно перевірити таких осіб на причетність до скоєння злочину. Здійснення геномної реєстрації також може слугувати потужним стримуючим чинником для осіб, схильних до скоєння злочинів, тобто матиме профілактичне значення [4, с. 33].

Варто зазначити, що більшість інформаційної діяльності злочинців перенесено у віртуальний світ. Це пов'язано з тим, що так працювати значно безпечніше. Використання сучасних інформаційних технологій, зокрема соціальних мереж, під час виявлення й розслідування злочинів є необхідною умовою для їх ефективності та потребує подальшого докладного дослідження й аналізу з метою визначення та вдосконалення напрямів використання зазначених категорій у діяльності правоохоронних органів.

Доволі часто особи самі виставляють фото- та відеоматеріали, які підтверджують скоєння ними злочину. Під час виконання завдань працівники правоохоронних органів можуть використовувати інформацію, викладену на інтернет-сторінках про обставини скоєння злочину, можливих свідків, особу правопорушника (місце роботи, навчання; особи, із якими спілкується; інтереси), фотоматеріали [5, с. 41].

Цифрові фотографічні зображення із соціальних мереж не завжди об'єктивно й достовірно відтворюють реальність, що є обов'язковою умовою для провадження судової портретної експертизи: через застосування різноманітних ефектів

фотокорекції зображень, особа, яку на них відтворено, може набути інших ознак зовнішності [6].

Взаємодія між профайлінгом і судовими експертизами може бути важливою для встановлення ідентичності злочинця та зв'язку його з конкретним злочином. Профайлінг може допомогти ідентифікувати характеристики потенційного злочинця та прогнозувати його поведінку. Зібрана від судових експертиз фізична доказова база може допомогти ідентифікувати злочинця, підтвердити його причетність до злочину й визначити деталі його дій.

Також судові експертизи можуть бути корисними для підтвердження чи спростування гіпотез, розроблених на основі профайлінгу. Наприклад, якщо профайлінг зазначає певні фізичні характеристики злочинця (наприклад, розмір і форма відбитка пальця), то судова експертиза може підтвердити або спростувати цю гіпотезу.

Перелік джерел посилання

1. Калюга К. В. До проблеми моделювання типового криміналістичного портрета злочинця в різних видах злочинів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 5 (14). С. 110—114.
2. Його ж. Окремі аспекти історії практики застосування методу профайлінгу. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 308—316. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.29 (дата звернення: 09.03.2023).
3. Тихонов С. В. Перспективи національної бази ДНК. Використання досягнень сучасної науки й техніки в розкритті злочинів: мат-ли міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 25.02.2021). Київ, 2021. С. 11—14.
4. Александренко О. В., Женунтій В. І. Перспективи й проблемні питання використання даних геномної реєстрації в розкритті та розслідуванні злочинів. Там само. С. 32—35.
5. Брисковська О. М. Використання соціальних мереж як інструменту протидії кримінальним правопорушенням. Там само. С. 41—43.
6. Колеснікова І. А., Демидова Є. Є., Домашенко О. М., Латиш К. В. Профілактика експертних помилок під час дослідження цифрових фотозображень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 6. С. 427—429. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-6/94 (дата звернення: 09.03.2023).

Біометрична реєстрація: проблеми сьогодення

Андрій Полтавський,

Навчально-науковий інститут № 2, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4401-8996>, e-mail: a.polt1966@gmail.com

У тезах доповіді викладено стислу історію законодавчого регулювання біометричної реєстрації. Надано пропозиції щодо вдосконалення (регулювання).

Ключові слова: біометрична реєстрація; геномна реєстрація; дактилоскопічна реєстрація.

Biometric registration: today's problems

Andrii Poltavskiy

The thesis of the report presents a brief history of the legislative regulation of biometric registration. Proposals for its (regulation) improvement are provided.

Keywords: biometric registration; genomic registration; dactyloscopic registration.

Актуальність питання зі встановлення державою особистості людини сьогодні вже не викликає сумнівів навіть у відчайдушних скептиків, особливо на тлі військових подій із 2014 року, коли різко збільшилася кількість виявлених невпізнаних трупів і безвісти зниклих осіб.

В Україні історично склалося так, що основними видами ідентифікації людини протягом багатьох десятиліть були антропологічна ідентифікація (моделювання за черепом людини об'єкту його зовнішності), ідентифікація особи за рисами зовнішності (за прижиттєвими й посмертними фотозображеннями людей) та ідентифікація за допомогою дактилоскопічної інформації (за папілярними візерунками рук). Приблизно із середини другої половини 1990-х років органи внутрішніх справ і бюро судово-медичної експертизи України розпочали опанування генної ідентифікації людей (за допомогою ДНК-профілів).

Фізіологічні особливості (відбиток пальця людини, райдужна оболонка ока, геометрія обличчя чи руки, ДНК-профіль людини тощо) або поведінкові атрибути (хода, підпис, малюнок натискання клавіш тощо), за якими проводять ідентифікацію, отримали назву біометричних характеристик людини, а процеси проведення самої ідентифікації — біометричних технологій (технологій розпізнавання обличчя, голосу, сканування відбитків пальців, райдужної оболонки ока, встановлення ДНК-профілів тощо із наступним проведенням автентифікації (один до одного) та ідентифікації (один до багатьох). День у день технології все більше інтегруються в повсякденне життя людей та в їхню взаємодію з державою [1].

Питаннями законодавчого забезпечення біометричної (дактилоскопічної та

генної) реєстрації в сучасній Україні переймалися В. П. Бахін, М. Н. Гуренко, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, І. П. Красюк, В. К. Лисиченко, Г. В. Прохоров-Лукін, М. Я. Сегай, І. Я. Фрідман та ін. Неодноразово (як на рівні проєктів спеціальних законів із дактилоскопічної реєстрації зокрема, так і на рівні біометричної реєстрації загалом, кримінальних процесуальних кодексів України 1960 р. та 2012 р. тощо) порушували ці питання і ми [2—12].

Так, 1998—2000 рр. в Луганському інституті внутрішніх справ розробили й відправили до Верховної Ради України законопроект про державну дактилоскопічну реєстрацію [3, с. 179—192], де вже перебували на розгляді два законопроекти — про ідентифікацію (від 17.06.1999 р. № 3363) і про дактилоскопію (від 18.06.1999 р. № 3365). Останні два законопроекти отримали негативні рецензії провідних учених і практиків через безліч невідповідностей та помилкових положень, починаючи від назв, які не відповідали їх суті, іншого трактування загальнозведеної термінології, заведеної в науці, до багатьох недоречних положень, які не враховували досвід, накопичений не тільки у світі, а й у країні.

Наступний законопроект про дактилоскопію (від 20.09.2001 р. № 8113), створений на базі двох згаданих вище (про ідентифікацію та про дактилоскопію) з урахуванням деяких положень законопроекту, наданого Луганським інститутом внутрішніх справ, і матеріалів за результатами їх опрацювання. Остаточний варіант законопроекту про дактилоскопію налічував багато недоліків, отримав негативну оцінку за результатами опрацювання його фахівцями держустанов (зокрема міністерств внутрішніх справ, юстиції, охорони здоров'я, фінансів тощо) [4, с. 211—213].

Отже, фактично ідею законодавчого регулювання державної дактилоскопічної реєстрації дискредитовано «непрофесійною» законотворчістю народних депутатів. Цілком слушна думка щодо цього відомого науковця та практика професора В. П. Бахіна: *«Потрібно, щоб такі законопроекти готували фахівці-професіонали, а депутати для запобігання подібній «творчості» мають давати доручення на підготовку проектів тих законів, які вважають потрібними»* [3, с. 71—75].

Окрім того, у новітній історії держави мають місце окремі негативні наслідки «сліпого» застосування Європейських стандартів. Так, наприклад, 2012 р. із Закону України «Про міліцію» виключили положення про проведення фотографування, звукозапису, кіно- і відеознімання, дактилоскопіювання осіб, затриманих за бродяжництво, хоча статистика за цією категорією осіб доводила їхню непоодинокую участь у скоєнні злочинів загальнокримінальної спрямованості. Крім того, якнайменше 30 % виявлених невпізнаних трупів цієї категорії осіб фахівці щорічно ідентифікували за допомогою саме дактилоскопічної інформації.

Аналізуючи кроки держави в напрямі законодавчого забезпечення дактилоскопічної реєстрації, не можна залишити поза увагою і «революційно нове» на той час положення Закону України «Про біженців» (№ 2557-III від 21.06.2001, утратив чинність) щодо дактилоскопіювання осіб під час порушення клопотання про надання їм статусу біженців у державі з метою їх ідентифікації (наприклад, задля виявлення й недопущення легалізації в державі екстремістські налаштованих елементів і членів міжнародних терористичних організацій, злочинців, розшукуваних Інтерполом, тощо) [13].

Черговим проривом на рівні законодавчого забезпечення у порушеному питанні стало прийняття 2008 р. Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», яким уперше на рівні закону визначено поняття біометричних даних як сукупності даних про особу, зібраних на основі фіксування її характеристик, що мають достатню стабільність та істотно відрізняються від аналогічних параметрів інших осіб, якими можуть бути відцифрований підпис особи, відцифрований образ обличчя особи, відцифровані відбитки пальців рук [14]. У цьому Законі визначено три види біометричних параметрів,

які відбирають для внесення до документів, що посвідчують особу. Крім того, в Україні, наприклад, функціонує облік ще одного виду біометричної інформації — генетичних ознак людини (ДНК-профілів), який на той час регламентували тільки державні відомчі нормативно-правові акти [15]. Отже, у державі станом на сьогодні на рівні нормативно-правових актів різного порядку визначено такі види біометричної інформації, які використовують для ідентифікації (автентифікації): дактилоскопічну, портретну та генну (генотипоскопічну, геномну). Відбір зазначених видів інформації в людини сьогодні є доволі простим: за допомогою дактилоскопічних електронних сканерів (так званих безфарбовим методом), цифрових фотоапаратів і за допомогою стерилізованих паличок забором защічної речовини відповідно.

Нарешті в липні 2022 р. прийнято Закон України № 2391-IX «Про державну реєстрацію геномної інформації людини». Метою прийняття цього акта є законодавче врегулювання процесів створення та функціонування обліку геномної інформації людини в Україні й удосконалення роботи безпекових органів України із запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів проти життя, здоров'я, волі, статевої свободи й недоторканості особи, а також інших злочинів і правопорушень, розшуку безвісти зниклих осіб та ідентифікації невпізнаних трупів. Тут доречно згадати також про осіб, особистості яких не встановлено, які не можуть повідомити про себе.

Результати понад тридцятирічного моніторингу діяльності держави із зазначених питань шляхом безпосередньої практичної участі в ідентифікації людини надали авторові сталу впевненість у необхідності регламентувати на законодавчому рівні базовим законом функціонування саме біометричної реєстрації, а не дактилоскопічної, як ми вважали раніше, генної (яку вже регламентовано згаданим вище Законом). Це підтверджується наведеним далі.

Отримання й використання всіх видів регламентованої біометричної інформації суттєво стосується прав і свобод людини та громадянина, тому порядок її отримання, зберігання й використання слід регулювати тільки на рівні базового спеціального закону, а саме Закону України «Про державну біометричну реєстрацію», яким потрібно визначити основні види, мету та завдання державної біометричної реєстрації, гарантувати отримання конституційних прав і свобод людини

та громадянина під час проведення біометричної реєстрації.

Законом необхідно визначити два види біометричної реєстрації: добровільну й обов'язкову, а також перелік отримуваної біометричної інформації.

Добровільну реєстрацію слід проводити за бажанням або згодою громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства або піклувальників, опікунів, батьків (усиновителів), якщо йдеться, відповідно, про недієздатних, малолітніх і неповнолітніх, на підставі письмової заяви. Таку можливість варто надати кожному за згаданих вище умов (через схильність малолітніх, неповнолітніх, психічно хворих до бродяжництва, через можливу загрозу життю і т. ін.). Таку біометричну реєстрацію мають проводити територіальні органи національної поліції, органи міграційного контролю за місцем проживання (реєстрації) осіб, які бажають її здійснити.

Законом необхідно розширити категорію осіб, які підлягають обов'язковій біометричній реєстрації. Насамперед це стосується тих, чия професія пов'язана з ризиком для життя: військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, рятувальників, льотчиків тощо. Обов'язковій реєстрації слід піддавати підозрюваних і звинувачених у скоєнні злочинів, затриманих за бродяжництво, заарештованих за адміністративні правопорушення, невпізнані трупи. До категорій осіб, які підлягають обов'язковій реєстрації, мають належати іноземні громадяни (за винятком захищених дипломатичним імунітетом, передбаченим законодавством України й міжнародними договорами) та особи без громадянства, які підлягають виселенню за межі України, підозрювані або звинувачені у скоєнні злочинів, а також іноземні громадяни й особи без громадянства, які подали клопотання про визнання їх біженцями на території України.

Кабінету Міністрів України необхідно надати право розширювати перелік осіб, що підлягають обов'язковій біометричній реєстрації у зв'язку з виконанням їхніх обов'язків. Він же має визначити перелік посад, на яких проходять службу (працюють) названі громадяни України.

Крім того, законом необхідно обумовити порядок використання біометричної інформації органами державної влади й судами, терміни її зберігання та порядок знищення тощо.

У разі прийняття такого закону необхідно розробити низку підзаконних нормативних актів, які б

містили докладний порядок отримання, обліку й використання біометричної інформації зацікавленими органами державної виконавчої влади.

У цій доповіді ми не розглядали кодифіковані законодавчі акти України, а також інші законодавчі акти України, якими регламентовано, наприклад, діяльність правоохоронних органів у сфері криміналістичної біометричної реєстрації тощо. Запропонований до розроблення законопроект повинен містити загальні положення, так би мовити, стратегічну концепцію у сфері державної біометричної реєстрації, відповідно до його положень потрібно змінити пов'язані з ним нормативно-правові документи. Не претендуючи на винятковість запропонованих змісту та структури поданих окремих положень законопроекту, ми сподіваємося на увагу народних депутатів до окреслених проблем і певні кроки для їх розв'язання. Окрім зазначеного вище, прийняття Закону України «Про державну біометричну реєстрацію» дасть змогу ідентифікувати більшу кількість осіб (зокрема невпізнаних трупів з ознаками насильницької смерті), що сприятиме розслідуванню кримінальних злочинів, скоєних на тимчасово окупованих територіях.

Перелік джерел посилання

1. Біометрія та конфіденційність — проблеми та виклики / OVIC. URL: https://ovic-vic.gov-au.translate.google.com/privacy/resources-for-organisations/biometrics-and-privacy-issues-and-challenges/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (дата звернення: 18.03.2023).
2. Полтавський А. О. До проблеми правового забезпечення функціонування дактилоскопічних обліків органів внутрішніх справ України. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. 2000. Вип. 4. С. 179—192.
3. Полтавський А. О. До питання вдосконалення функціонування дактилоскопічних обліків органів внутрішніх справ України. *Криміналістичний вісник*. 2002. № 3. С. 71—75.
4. Полтавський А. О. Удосконалення правового забезпечення дактилоскопічної реєстрації — актуальне завдання сьогодення. *Актуальні проблеми сучасної криміналістики* : мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. У 2 ч. Ч. 2. (Сімферополь—Алушта, 19—21.09.2002). Сімферополь, 2002. С. 211—213.
5. Полтавський А. О. До проблеми правового врегулювання реєстрації нелегальних мігрантів в Україні. *III Міжвуз. наук.-практ.*

- конф. студент., курсант. та слухач. : зб. мат-лів. Донецьк, 2003. С. 311—313.
6. Полтавський А. А. Криміналістическая регистрация в Украине: проблемы и пути совершенствования. *Использование дактилоскопической информации в раскрытии и расследовании преступлений: проблемы и пути совершенствования* : сб. мат-лов междунар. науч.-практ. конф. ГНИЭКЦ МВД Украины. Киев, 2005. С. 83—87.
  7. Полтавський А. О. Удосконалення функціонування системи криміналістичної реєстрації: процесуальний аспект. *Актуальні питання судово-експертного супроводження кримінальних проваджень* : зб. мат-лів кругл. столу. Київ, 2014. С. 227—231.
  8. Полтавський А. О. Проблемні питання правової регламентації функціонування системи криміналістичної реєстрації Кримінальним процесуальним кодексом України: шляхи удосконалення. *Междуведомственный научно-практический сборник*. 2014. Вып. 59. С. 107—113.
  9. Полтавський А. О. До питання удосконалення правової регламентації функціонування системи криміналістичної реєстрації. *Досудове розслідування в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення ефективності* : мат-ли наук.-практ. конф. (Миколаїв, 29.05.2015). Миколаїв, 2015. С. 128—134.
  10. Полтавський А. О. До питання правового забезпечення дактилоскопічної реєстрації. *Актуальні питання удосконалення нормативного та методичного забезпечення трасологічних досліджень та досліджень зброї* : мат-ли міжвідом. наук.-практ. семінару (V Бергерівські читання). (Київ, 20.04.2016). Київ, 2016. С. 47—49.
  11. Полтавський А. О. Окремі проблемні питання нормативного забезпечення дослідження слідчої інформації: шляхи удосконалення. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності* : мат-ли наук.-практ. конф. (Київ, 25.11.2016). Київ, 2016. С. 219—221.
  12. Полтавський А. О. Державна біометрична реєстрація як один із чинників ідентифікації особи при розслідуванні кримінальних проваджень про злочини на тимчасово окупованих територіях. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях* : мат-ли кругл. столу (Северодонецьк, 03.11.2017). Київ, 2017. С. 97—103.
  13. Про біженців : Закон України від 21.06.2001 р. № 2557-III (утрат. чин.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2557-14#Text> (дата звернення: 18.03.2023).
  14. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20.11.2012 р. № 5492-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text> (дата звернення: 18.03.2023).
  15. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України : затв. наказом МВС України від 10.09.2009 р. № 390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text> (дата звернення: 18.03.2023).
  16. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 09.07.2022 р. № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 18.03.2023).

Криміналістична характеристика втручання у діяльність судового експерта

Олександр Посашков,

канд. юрид. наук, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5701-5874>, e-mail: Posashkov@hniise.gov.ua

Діяльність із виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів є одним із важливих напрямів боротьби зі злочинністю в Україні.

Ключові слова: втручання в діяльність судового експерта; досудове розслідування.

Forensic characteristics of interference in forensic expert activities

Oleksandr Posashkov

The activity of detection, disclosure, investigation and prevention of crimes is one of the important directions of crime counteraction in Ukraine.

Keywords: interference in forensic expert activities; pre-trial investigation.

Із криміналістичної точки зору важливу роль у виокремленні злочинів відіграють такі ознаки, як сфера їх скоєння та особа потерпілого, які, своєю чергою, впливають на механізм їх скоєння. За зазначеними критеріями серед кримінальних правопорушень пропонують окремо виділяти втручання в діяльність працівників правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця (ст. 343 Кримінального кодексу (далі — КК) України) [1].

Вагому роль у кримінальному провадженні відіграють обізнані особи, спеціальні знання яких використовують під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, тому забезпечення належних умов для надання ними повної й об'єктивної допомоги є одним із першочергових завдань правоохоронних органів. Зокрема, йдеться про забезпечення діяльності судового експерта, якого залучають до кримінального провадження для проведення судової експертизи. У випадку порушень гарантій його незалежності, які виражаються у здійсненні на нього впливу у будь-якій формі з метою перешкодити здійсненню судово-експертної діяльності [1], правоохоронні органи повинні забезпечити своєчасне, повне, всебічне й об'єктивне досудове розслідування таких правопорушень. Тому за змішаним (криміналістичним і кримінально-правовим) критерієм у структурі кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальних правопорушень проти журналістів з урахуванням сфери скоєння (судово-експертна діяльність) та особи потерпілого (судовий експерт), а також видового об'єкту посягання пропонується виокремлювати втручання в його діяльність. Криміналістична класифікація досліджуваної групи правопорушень є підставою для побудови методик розслідування окремих категорій таких правопорушень. Відтак, із урахуванням зазначеного вище вважаємо обґрунтованою та продиктованою практичними потребами правоохоронних органів необхідність побудови такої криміналістичної підвидової методики, як методика розслідування втручання у діяльність судового експерта.

Слід зазначити, що неможливо повною мірою з'ясувати сутність криміналістичної характеристики втручання у діяльність судового експерта без визначення її структурних елементів. Криміналістична характеристика матиме

прикладне значення тільки тоді, коли в ній буде враховано всі особливості механізму вчинення кримінального правопорушення. Проте, ми не можемо погодитися з тезою «криміналістична характеристика кожного конкретного кримінального правопорушення». Як відомо, стосовно окремого кримінального правопорушення правильно вживати термін «механізм вчинення кримінального правопорушення». Це пояснюється тим, що неможливо розробити криміналістичну характеристику для окремого злочину, адже під час його розслідування неможливо виокремити всі елементи характеристики, а після завершення досудового розслідування така діяльність втрачає будь-який сенс [2, с. 189].

Наведений перелік елементів криміналістичної характеристики не був повним, а також містив некоректну термінологію. Зокрема, обставини злочину визначають за допомогою слова «умови». Терміни «суб'єкт злочину», «суб'єктивна сторона злочину» є кримінально-правовими за своєю природою. До того ж не зовсім зрозуміло, що розуміють під структурним елементом криміналістичної характеристики «схожі зв'язки конкретного злочину з діями, які не є кримінально караними». Водночас запропонована структура взагалі не висвітлює особливості особи потерпілого та їх вплив на виникнення в злочинця умислу на скоєння злочину та вибору способу його скоєння.

Із метою визначення структури криміналістичної характеристики втручання у діяльність судового експерта необхідно звернутися до кримінально-правової характеристики цього різновиду кримінальних правопорушень, а також особливостей механізмів їх скоєння. Згідно з ч. 1 ст. 343 КК України втручання в діяльність судового експерта полягає в здійсненні впливу в будь-якій формі на судового експерта з метою перешкодити здійсненню судово-експертної діяльності. Кваліфікуючою ознакою зазначеного кримінального правопорушення є вчинення зазначених дій службовою особою з використанням свого службового становища [1]. Механізм учинення втручання у діяльність судового експерта безпосередньо обумовлено складом злочину, передбаченим кримінальним законодавством України, особою потерпілого та сферою вчинення.

Тому вважаємо, що структура криміналістичної характеристики втручання у діяльність судового експерта містить такі елементи: відомості про особи потерпілого й злочинця; типові

способи та слідова картина втручань у діяльність судового експерта. Запропоновану структуру криміналістичної характеристики цього різновиду кримінальних правопорушень можна аргументувати тим, що статус особи потерпілого чітко регламентовано в статті Особливої частини КК України. Тобто потерпілою особою може бути винятково судовий експерт. При цьому вплив на нього повинен бути пов'язаний винятково зі здійсненням ним судово-експертної діяльності. Цей елемент перебуває у взаємозв'язку з такими елементами, як слідова картина та способи скоєння злочину. Адже обставини втручань у діяльність судового експерта обумовлені особливостями здійснення судово-експертної діяльності та кримінального провадження, судового розгляду цивільних, господарських та адміністративних справ, розгляду справ про адміністративні правопорушення, виконавчого провадження. Способи втручання в діяльність судового експерта обирають (поряд із обставинами вчинення злочину) з урахуванням особливостей особи злочинця — його статусу та наявності співучасників (зокрема так званих корупційних зв'язків). Залежно від обраного способу скоєння злочину різнитимуться й залишені сліди (зокрема для втручань в діяльність судового експерта характерними є ідеальні сліди). Зрозуміло, що всі елементи криміналістичної характеристики втручань в діяльність судового експерта є взаємопов'язаними, що свідчить про наявність між ними певних залежностей, які дають змогу слідчому за наявності одних ознак припустити наявність інших [3, с. 424].

Через недостатній обсяг емпіричної основи або її відсутність розроблена криміналістична

характеристика втручань в діяльність судового експерта за своїм наповненням і природою є описовою. Як зазначає А. Ф. Волобуєв, якщо криміналістичні характеристики злочинів містять відомості так званої «неліченої статистики», у яких використовують поняття на кшталт «найчастіше», «найбільш імовірно», то вони є неповними криміналістичними характеристиками [4, с. 10—11]. Тому криміналістичну характеристику втручань у діяльність судового експерта можна вважати неповною.

Виокремлення типових ознак втручань у діяльність судового експерта шляхом формування відповідної криміналістичної характеристики є одним із критеріїв і водночас засадою побудови окремої криміналістичної методики. Під нею розуміють інформаційну модель, що містить систематизований опис відомостей про особи потерпілого й злочинця, типові способи та слідову картину втручань і дає змогу визначити тактичні завдання досудового розслідування й відповідні комплекси заходів для їх розв'язання.

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 03.03.2023).
2. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 568 с.
3. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник. Київ, 2016. 640 с.
4. Волобуєв А. Ф., Одерій О. В., Степанюк Р. Л. та ін. Криміналістика : підручник у 2 т. Т. 2. Харків, 2018. 312 с.

Щодо експертизи потерпілого під час розслідування захоплення представника влади або працівника правоохоронних органів як заручника

Олександр Прокопенко,

Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7218-8423>, e-mail: 30101986canj@ukr.net

Проаналізовано умови та оцінки необхідності призначення експертизи особистості потерпілого від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 349 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: моральна шкода; експертиза особистості; психологічна експертиза; захоплення; заручник.

On forensic examination of the victim during investigation of taking a representative of authorities or an employee of law enforcement agencies as a hostage

Oleksandr Prokopenko

Conditions and necessity of appointing forensic examination of the identity of criminal offense victim, as stipulated in Article 349 of the Criminal Code of Ukraine, have been analyzed.

Keywords: moral damage; personality examination; psychological examination; capture; hostage.

Україна зараз переживає важкі часи, адже крім збройного вторгнення на її адміністративну територію відбувається ще й підвищення рівня злочинності, тому пильної уваги та ґрунтовного дослідження потребують кримінальні правопорушення проти органів державної влади та працівників правоохоронних органів. У період воєнного стану в країні актуалізувалося завдання протидії групі згаданих кримінальних правопорушень, зокрема захоплення як заручників представників влади або працівників правоохоронних органів.

Ст. 349 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за захоплення як заручника представника влади або працівника правоохоронного органу. Шляхом скоєння цього злочину підривається авторитет органів державної та правоохоронної влади, під час захоплення та утримання заручників також може відбуватися фізичне та психологічне насилля, катування тощо, що призводить до фізичних і психічних страждань потерпілих. Останніми можуть бути представники влади, працівники правоохоронних органів та їх близькі родичі. Із метою відшкодування моральної шкоди необхідним є призначення судово-психологічної експертизи потерпілої особи.

На сьогодні в Україні існує лише одна офіційно зареєстрована методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди, розроблена ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», якою мають користуватися експерти під час проведення таких експертиз. Цей предметний вид судово-психологічної експертизи проводять відповідно до п. 6 ч. 2. ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України, ст. 16, 23, 201, 1167, 1168, 1169, 1176 Цивільного кодексу України та інших питань щодо судового захисту цивільних прав та інтересів особи.

До компетенції судового експерта-психолога під час виконання судово-психологічної експертизи у справах про відшкодування моральної шкоди належить виявлення функціонального рівня психічної діяльності, особистісні та емоційні прояви суб'єкта, особливості їх динаміки під впливом конкретних життєвих подій. Висновки в частині психологічного дослідження щодо визначення орієнтовного (можливого) розміру компенсації моральної шкоди мають імовірний характер, остаточне рішення цього питання є прерогативою суду [1]. Згідно зі ст. 23 Цивільного кодексу України, особа в будь-якому разі

має право на компенсацію моральної шкоди. Слід зауважити, що проведення психологічної експертизи можливе лише за згодою потерпілого. Така позиція знаходить своє відображення у ч. 3 ст. 28 Конституції України, адже жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим або іншим дослідям [2].

Відшкодування моральної шкоди та визначення її розміру є значно складнішим процесом, ніж відшкодування матеріальної шкоди, адже остання — це збитки чи втрати, які зазвичай можливо підтвердити відповідними розрахунковими документами. Проте моральна шкода не є такою чіткою та матеріальною, це поняття оцінне, яке з урахуванням не лише правових знань, а й життєвого досвіду зумовлює складність у визначенні розміру завданої моральної шкоди та доказуванні розміру такої шкоди в суді [3, с. 74].

Зазначимо, що моральна шкода — це втрати немайнового характеру, але головна проблема полягає в тому, що її потрібно виразити грошовою сумою. При цьому законодавець не визначив жодних орієнтирів для її обчислення, навіть верхньої чи нижньої межі такої суми. Тому для обґрунтування суми грошової компенсації за моральну шкоду залишається використовувати висновок психологічної експертизи [4].

О. В. Крикунов зазначає, що на практиці психологічну експертизу потерпілого в позовному провадженні про компенсацію моральної шкоди проводять рідко. Це пояснюється новизною правової проблеми, становленням процесуальної форми розгляду та вирішення таких позовів. Громадяни та суб'єкти правозастосування недостатньо поінформовані про можливості психологічної експертизи щодо доказування такого виду позову. Тому потерпілі, позивачі, відповідачі, їх представники, обвинувачений та захисник не заявляють таких клопотань. Посадові особи не призначають психологічних експертиз потерпілого з власної ініціативи або ж не включають у постанову про її призначення питань, що пов'язані з емоційним реагуванням потерпілого, психологічними наслідками злочину [5, с. 47]. Тому виникає необхідність включення рекомендації щодо призначення психологічних експертиз потерпілого до методики розслідування захоплення як заручника представника влади або працівника правоохоронних органів.

Завданнями судової психологічної експертизи потерпілих, на думку Ю. М. Бойчука, є визначення індивідуально-психологічних особливостей

особистості; мотиваційної, інтелектуальної та емоційно-вольової сфери, особливостей поведінки в ситуації зазначеного правопорушення та інших психологічних факторів. Під час розв'язання цих завдань аналізують провідні індивідуально-психологічні та мотиваційно-вольові чинники потерпілої особи, визначають специфіку усвідомлення потерпілим зазначеної пропозиції як прийнятної, що є слабкою (уразливою) ланкою у структурі особистості потерпілого, які вплинули на її діяльність у юридично значимій ситуації. У результаті психологічного дослідження визначають ступінь усвідомленої діяльності потерпілого, що має (або не має) ознаки складної вольової поведінки (тобто здатність особи розуміти характер і значення вчинюваних щодо неї дій та чинити опір (уразливий чи безпорадний стан), а також правильно сприймати обставини, що мають значення у справі, і давати про них відповідні показання) [6, с. 25—26].

Орієнтовний перелік питань, які слідчий чи суд ставлять перед експертом, зазначено у п. 6.6 Наказу «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» [7]. Цей перелік не є вичерпним та сталим, він може змінюватися залежно від обставин справи. Правильне формулювання питань відіграє важливу роль під час доказування та визначення моральної шкоди, тому що судовий експерт у своїх дослідженнях та відповідях не виходить за межі поставлених завдань. Правильно сформульовані питання визначають зміст і напрями дослідження, що сприяє призначенню відшкодування моральної шкоди потерпілим.

Тому необхідно розробити рекомендації щодо необхідності призначення судово-психологічної експертизи про відшкодування моральної шкоди потерпілої особи та методики розслідування захоплення як заручника представника влади або працівника правоохоронних органів.

Перелік джерел посилання

1. Психологічна експертиза / Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». URL: <https://www.hniise.gov.ua/13947-psixologchna-ekspertiza.html> (дата звернення: 02.03.2023).

2. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змін та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.03.2023).
3. Куфтирєв П. В. Проблемні питання визначення судами розміру моральної шкоди у колективних позовах. *Актуальні питання судової психологічної експертизи у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди* : зб. мат-лів Всеукр. наук.-практ. конф. (за міжнар. участю) (Харків, 03.06.2022). Харків, 2022. С. 74—77.
4. Кушнарєв С. В. Теоретичні підходи до психологічної експертизи у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди. *Актуальні питання судової психологічної експертизи у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди* : зб. мат-лів Всеукр. наук.-практ. конф. (за міжнар. участю) (Харків, 03.06.2022). Харків, 2022. С. 78—82.
5. Крикунов О. В. Психологічна експертиза потерпілого як засіб доказування цивільного позову про компенсацію моральної шкоди. *Вісник Верховного Суду України*. № 5 (27), 2001. С. 46—48. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/4536/1/Krykunov%200.pdf> (дата звернення 01.03.2023).
6. Бойчук Ю. М. Судова психологічна експертиза потерпілих від злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, в умовах воєнного стану. *Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції в умовах воєнного або надзвичайного стану* : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 03.06.2022). Львів, 2022. С. 23—27. URL: https://dSPACE.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4777/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84-3-6-22_11-06-2022.pdf#page=23 (дата звернення 01.03.2023).
7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z070598?find=1&text=%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0#w1_1 (дата звернення 02.03.2023).

Визначення ретроспективної вартості земельної ділянки з урахуванням індексу інфляції

Ганна Прохорова,

Закарпатський НДЕКЦ, м. Ужгород, Україна, e-mail: anna.didovskaya@gmail.com

Сергій Рямов,

м. Ужгород, Україна, e-mail: sergeyryamov@gmail.com

Розглянуто проблеми, пов'язані з оцінюванням земельних ділянок, що значно віддалено в часі від моменту експертного дослідження.

Ключові слова: земельна ділянка; земельне поліпшення; ринкова вартість; індекс інфляції.

Determining the price of a land plot in the past taking into account inflation

Hanna Prokhorova,

The issues associated with evaluating land plots at a date that is significantly different from the date of the conducted research have been considered.

Keywords: land plot; land improvement; market value; inflation index.

Одним із проблемних питань оцінювання земельних ділянок на дату, що суттєво відрізняється від дати проведення дослідження, є недоступність інформації про цінові пропозиції на дату визначення вартості земельної ділянки. Навіть якщо до такої інформації є доступ, то він може бути обмеженим. Під час оцінювання ділянки на дату в минулому порівняльним методом використовують не угоди щодо подібного майна, а умови пропонування щодо укладення таких угод. Тоді не може йти мова про аналіз наявних інформаційних джерел, у яких опубліковано цінові пропозиції.

Однак судові експерти завжди мають доступ до цін пропонування об'єктів на дату оцінки та до основних макроекономічних показників (наприклад, рівня інфляції). Індекс інфляції, або індекс споживчих цін (що те саме) — це показник, що характеризує зміни загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання.

У запропонованому нами методі використано індекс інфляції для побудови регресійної моделі визначення вартості земельної ділянки на дату, яка суттєво відрізняється від дати проведення дослідження.

Відповідно до роз'яснення Фонду державного майна України «Інформація про можливість здійснення оцінки майна на дату, що суттєво відрізняється від дати складання звіту про оцінку майна» [1], оцінка майна, майнових прав (далі — *оцінка майна*) — це процес визначення їх вартості на дату оцінки за процедурою, установлену нормативно-правовими актами, зазначеними ст.

9 Закону України «Про оцінку» [4], відповідно до якої нормативно-правові акти, які регулюють питання вартості (ціни) майна, не повинні суперечити положенням (національним стандартам) оцінки майна.

П. 51 і 58 Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [1] визначено послідовність проведення оцінки майна та передбачено вимоги до змісту звіту про оцінку майна.

Ціна кожної земельної ділянки залежить від багатьох чинників — починаючи з її майбутнього цільового призначення, завершуючи поточними показниками, що характеризують ділянку. Визначаючи можливу ринкову вартість земельної ділянки, ми пропонуємо використовувати метод інфляційної регресії в межах порівняльного підходу, визначеного в Національному стандарті [1], де за основу взято один із макроекономічних показників, а саме зміна інфляції в країні за певний період часу.

Порівняльний підхід застосовують для визначення вартості ділянки, яку оцінюють, шляхом зіставлення цін нещодавніх продажів подібних земельних ділянок на ефективно функціонуючому відкритому ринку, де купують і продають порівняльну власність добровільні покупці та продавці, приймаючи при цьому незалежні рішення [5].

Метод інфляційної регресії визначає вартість земельної ділянки, враховуючи середнє значення інфляції за досліджуваний період часу. При цьому індекс коригування відображає найбільш ймовірну зміну ціни ділянки в минулому порівняно з поточною вартістю.

Математичне обґрунтування доцільності використання цього методу базується на коливаннях рівня цін відносно поточних. Зміна вартості оцінюваної земельної ділянки агреговано (ґрунтуючись на загальному індексі інфляції) залежатиме від цін інших товарів, що сприятимуть подальшому її використанню.

У межах цього методу для визначення рівня ціни земельної ділянки в минулому доцільно визначити середній рівень інфляції за досліджуваний період. Для цього розраховують середнє арифметичне, середнє геометричне або середнє зважене (як передбачено п. 19 Національного Стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна») [2].

Ураховуючи інфляційну динаміку, доцільнішим буде використовувати метод середнього геометричного, що зводиться до визначення кореня n -го ступеня з добутку значень рівнів інфляції за попередні періоди. Використовуючи електронні таблиці, набагато легше застосовувати піднесення до зворотного кореня:

$$\text{infl}_m = (\text{infl}_1 * \text{infl}_2 * \dots * \text{infl}_n)^{1/n}, \quad (1)$$

де infl_m — середній рівень інфляції за розрахунком середнього геометричного;

infl_i — рівень інфляції за кожен із досліджуваних періодів.

Метод інфляційної регресії може бути застосований для визначення вартості земельної ділянки в минулому, оскільки оцінювані показники за варіацією практично не відрізняються, що дає змогу стверджувати про високу ступінь надійності методу.

Ступінь схожості ділянок визначають у такій послідовності.

1. Визначення ціни ділянки з урахуванням індексу інфляції:

$$P_{\text{кор}} = P_{\text{пот}} / (1+i)^n, \quad (2)$$

де $P_{\text{кор}}$ — скоригована ціна ділянки з урахуванням рівня інфляції;

$P_{\text{пот}}$ — поточна ціна;

i — середній рівень інфляції за досліджуваний період;

n — кількість періодів.

У такий спосіб можна визначити скориговану ціну земельної ділянки, що дасть можливість розрахувати ступінь її подібності до інших.

2. Визначення різниці між поточною ціною ділянки та значенням ціни з урахуванням інфляції:

$$\Delta = P_{\text{пот}} - P_{\text{кор}} \quad (3).$$

Ступінь подібності земельних ділянок визначають як відношення між значенням цієї різниці та площею ділянки:

$$KP = \Delta / S, \quad (4)$$

де Δ — різниця між поточною та скоригованою вартістю земельної ділянки;

S — площа ділянки.

Чим ближче отримане значення до 1, тим більш подібними є ділянки.

Кореляційний зв'язок вважають визначеним, якщо коефіцієнт кореляції за абсолютним значенням не менше ніж 0,5 [7].

Головною умовою застосування такого методу оцінки подібності є схожість об'єктів між собою за якомога більшою кількістю показників.

Статичною схожістю земельних ділянок є показник коефіцієнта подібності певної вибірки за відсутності показників ціни за попередні проміжки часу.

Динамічну схожість земельних ділянок визначають за умови, якщо інформація про ціну земельних ділянок у минулому є доступною. Якщо відносні зміни ціни за аналогічні періоди для оцінюваної та порівнюваної земельної ділянки близькі за значенням (тобто різниця між ними наближається до 0), то можна стверджувати про високий ступінь динамічної схожості.

Частка від ділення поточної ціни та коригованої на середній арифметичний показник у такому випадку наближатиметься до 0, що підтверджує коректність використовуваного методу.

$$\mu = (P_{\text{пот}} - P_{\text{кор}}) / P_{\text{са}}, \quad (5)$$

де μ — отримана частка;

$P_{\text{пот}}$ — поточна ціна;

$P_{\text{кор}}$ — скоригована ціна з урахуванням індексу інфляції;

$P_{\text{са}}$ — середнє арифметичне поточної ціни земельної ділянки.

Значення коефіцієнту подібності, що наближається до 1, дає змогу оцінити ідентичність земельних ділянок незалежно від площі.

Перелік джерел посилання

1. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: постанова КМУ від 10.09.2003 р. № 1440 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна»: постанова КМУ від 28.10.2004 р. № 1442 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

- show/1442-2004-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.03.2023).
3. Роз'яснення щодо застосування Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1442 : інструктивний лист Фонду Державного майна України від 09.03.2005 р. № 10-36-2562. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2562224-05#Text> (дата звернення: 10.03.2023).
  4. Про оцінку земель : Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-IV> (дата звернення: 10.03.2023).
  5. Драпіковський О. І., Іванова І. Б. Оцінка земельних ділянок. Київ, 2004. 296 с.
  6. Leontief W. Structure of the world economy. Outline of a Simple Input-Output Formulation. Nobel Memorial Lecture, December 11, 1973 / The Nobel Prize. URL: <https://www.nobelprize.org/uploads/2018/06/leontief-lecture.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).
  7. Лісняк В. Г. Оцінка майна в Україні. Нерухоме майно : практичний посібник з оцінки нерухомого майна. Київ, 2008. 410 с.

До питання обов'язковості проведення огляду речових доказів перед призначенням комп'ютерно-технічної експертизи

Роман Пташкін,

Черкаський НДЕКЦ МВС України, м. Черкаси, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2180-0969>, e-mail: ndekc.ck@gmail.com

Розслідування злочинів, скоєних із використанням комп'ютерної техніки, не є тривіальним завданням, що пов'язано з універсальністю сучасних пристроїв. Під час проведення обшуку слідство може не мати відомостей, який саме об'єкт є знаряддям скоєння злочину. Із метою виключення випадків призначення судових експертиз об'єктів, що не мають цінності для кримінального провадження, варто обов'язково проводити попередній огляд речових доказів.

Ключові слова: комп'ютерно-технічна експертиза; слідчі дії; огляд.

Regarding obligation issue to conduct physical evidence review before appointing forensic computer examination **Roman Ptashkin**

Investigation of crimes committed with the use of computers is not a trivial task. It is connected with versatility of modern devices. While search, the investigation may not have information on crime instrument object. In order to exclude cases concerning appointment of forensic examinations of objects that have no value for criminal proceedings, it is essential to carry out preliminary review of physical evidence.

Keywords: computer forensics; investigative actions; review.

Як свідчить сучасна практика, досудове розслідування злочинів, пов'язаних із використанням комп'ютерної техніки, є доволі специфічним та вимагає розуміння й дотримання багатьох аспектів. Під час проведення обшуку чи будь-якої іншої процесуальної дії для отримання доступу чи вилучення речового доказу зазвичай вилучають не певний предмет, а все обладнання, що могло бути використане для злочину.

Пов'язано це не з рівнем знань чи компетентністю органів досудового розслідування, а з універсальністю та багатофункціональністю обладнання. Наприклад, шахрайство в інтернет-магазинах чи соціальних мережах можна здійснювати як з персонального комп'ютера чи

ноутбуку, так і з телефону чи планшету. Фактично в ході проведення обшуку органи досудового розслідування не мають достовірної інформації щодо обладнання, яке могло бути знаряддям скоєння злочину.

Тому вилучене обладнання необхідно дослідити не тільки для формування доказової бази та подальшої її кваліфікації, а й для ідентифікації вилучених предметів із огляду на їх цінність для кримінального провадження, для чого необхідні спеціальні знання.

До речі, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не містить роз'яснення поняття «спеціальні знання» [1], що є приводом для дискусій у наукових колах. Звісно, питання

про спеціальні знання було розкрито в багатьох наукових доробках, більшість фахівців уважають їх знаннями, що не є загальнодоступними, загальновідомими та не мають масового поширення [2], тобто це знання й навички, отримані в результаті фахової освіти і / або практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, які має обмежене коло фахівців [3, 4].

На жаль, доволі поширеними є випадки, коли органи досудового розслідування досліджують вилучені предмети (речові докази) шляхом призначення комп'ютерно-технічних експертиз, що вимагає застосування спеціальних знань. Тоді перед експертом ставлять низку доволі загальних питань, які для розв'язання вимагають складних методів і тривалого часу. Доволі поширеними є випадки, коли на розв'язання питань однієї експертизи експерт витрачає декілька десятків годин і з-поміж багатьох питань цінність для матеріалів кримінального провадження має лише одне з них.

Це пов'язане з тим, що органи досудового розслідування не мають відомостей, яке саме обладнання варто вважати знаряддям скоєння злочину. Натомість із точки зору слідчого чи прокурора саме експертиза — єдиний достатній спосіб дослідження вилученого обладнання, інші ж варіанти нівелюються, що є, на думку автора, великою помилкою.

Кримінальний процесуальний кодекс України дає повне право слідчому чи прокурору з метою виявлення та фіксування відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення проводити огляд речей та комп'ютерних даних. Для участі в огляді з метою отримання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий чи прокурор може запросити спеціалістів.

Огляд комп'ютерного обладнання дає змогу не тільки класифікувати певні об'єкти, а й визначити їхні індивідуальні особливості (необхідність уведення паролів чи ключів доступу, працездатність, належність до певної категорії тощо). Також під час проведення огляду речей можна сформулювати, які питання доцільно ставити на розв'язання експерту для експертизи конкретних об'єктів. Адже питання для персонального комп'ютера й телефону не можуть ураховувати

специфіку кожного пристрою (наприклад, щодо списку контактів або журналу дзвінків).

Використовувати спеціальні знання у кримінальному провадженні можна, залучаючи спеціалістів як незацікавлених у результатах досудового розслідування осіб, які мають спеціальні знання та навички, на запрошення у процесуальних діях слідчого, прокурора, суду для розв'язання спеціальних питань.

Спеціальні знання доцільно використовувати в будь-яких процесуальних діях, а особливо в слідчих (розшукових) діях. Саме залучення спеціаліста під час проведення процесуальних дій та застосування його спеціальних знань є одним із засобів забезпечення повноти доказів із метою встановлення істини у кримінальному провадженні та захисту осіб, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, а також з метою охорони прав, свобод і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження. Спеціаліст є незалежним, компетентним, незацікавленим фахівцем, який має спеціальні знання і навички, залученим до участі в слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях для розв'язання спеціальних питань, що виникають під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Залучення спеціаліста на ранніх стадіях досудового розслідування дає змогу значно скоротити обсяг і тривалість проведення судової експертизи.

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text> (дата звернення: 31.01.2023);
2. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11—18.
3. Степанюк Р. Л. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. Спецвип. С. 38—42.
4. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підручник. Київ, 2005. 588 с.

Реагування на звернення про зникнення особи безвісти внаслідок збройної агресії проти України

Оксана Пчеліна,

д-ка юрид. наук, професорка, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0224-1767>, e-mail: pchelinaov@icloud.com

Віталій Пчелін,

д-р юрид. наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9540-9084>, e-mail: pchelin@me.com

Визначено суб'єкти та способи звернення до правоохоронних органів із заявою про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин. Висвітлено особливості реагування на звернення про зникнення особи безвісти внаслідок збройної агресії проти України.

Ключові слова: реагування; безвісти зникла особа; розшук особи; збройна агресія; зникнення особи безвісти за особливих обставин; біологічні зразки; ДНК-профіль.

Responding to appeals on the disappearance of a missing person as a result of armed aggression against Ukraine

Oksana Pchelina, Vitalii Pchelin

Subjects and methods of applying to law enforcement agencies in a search for a person missing due to special circumstances are determined. The peculiarities of responding to appeals on the disappearance of a missing person as a result of armed aggression against Ukraine are highlighted.

Keywords: response, missing person, search for a person, armed aggression, disappearance of a missing person due to special circumstances, biological samples, DNA profile.

У результаті збройної агресії російської федерації (далі — *рф*) проти України багато сфер її суспільного життя зазнали вагомої і, на жаль, часто непоправної шкоди. Тому перед нашою державою взагалі й окремими суб'єктами стоїть важливе завдання не тільки відбити ворожі напади й припинити бойові дії, звільнивши від російських військ територію України, а й виявляти, фіксувати та розслідувати всі кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройною агресією *рф*. Наслідком бойових дій є загибель значної кількості як поміж військовослужбовців, так і цивільного населення. У межах документування воєнних злочинів на деокупованих територіях виявлено 3 тис. тіл загиблих [1, с. 3], однак часто тіла жертв настільки понівечені, що ідентифікувати їх за ознаками зовнішності просто неможливо.

Не менш розповсюдженими є випадки, коли про долю особи нічого невідомо, у такому разі особу вважають зниклою безвісти. Тому з метою пошуку особи, всебічного розслідування обставин її зникнення та визначення її місцеперебування необхідно звернутися до правоохоронних органів, адже близькі родичі та члени сім'ї особи, зниклої безвісти за особливих обставин, мають право знати її долю, що передбачає отримання достовірних відомостей про місцеперебування

особи, обставини її загибелі (смерті), місце поховання (якщо воно відоме) [2]. З урахуванням цих обставин у нашому дослідженні висвітлено особливості реагування на звернення про зникнення особи безвісти внаслідок збройної агресії проти України.

Згідно із законодавством України особою, зниклою безвісти, вважають фізичну особу, стосовно якої відсутні відомості про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук. Таку особу вважають зниклою безвісти за особливих обставин, якщо вона зникла безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру [3]. Із наведеного вище зрозуміло, що особу вважають безвісти зниклою з моменту подання заяви до правоохоронного органу про її зникнення. Зокрема, завдання з розшуку осіб, які зникли безвісти, покладено на органи Національної поліції (далі — *НП*) та органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність і визначені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Заяву про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, подають до відповідного територіального органу *НП* України. Заяву про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, може подати

родич такої особи, представник військового формування, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, громадське об'єднання або будь-яка інша особа, якій стало відомо про зникнення, а також Уповноважений із питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, якщо зазначені особи звернулися до нього з повідомленням про зникнення особи. У заяві про розшук особи, зниклої безвісти, зазначають інформацію, що може сприяти розшуку такої особи [3]. Подати заяву про зникнення особи безвісти внаслідок збройної агресії проти України та її розшук до НП України можна у такий спосіб: письмово у відповідному територіальному підрозділі поліції; шляхом направлення такої інформації поштою, зокрема електронною (rozshuk_znyklyh@police.gov.ua); зателефонувати на гарячу лінію 089 420 18 67 або скористатися чат-ботом (https://t.me/poshuk_znyklyh) [4].

На підставі заяви про зникнення безвісти особи внаслідок збройної агресії проти України відповідно до ст. 214 Кримінального процесуального кодексу (далі — *КПК*) України до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі — *ЄРДР*) вносять відомості про вчинення кримінального правопорушення [5]. Водночас в *ЄРДР* позначають, що особа зникла безвісти за особливих обставин. До того ж у таких випадках родичам зниклої безвісти особи внаслідок збройної агресії проти України рекомендовано разом із заявою до поліції про факт зникнення людини здавати біологічні зразки (це потрібно для виведення ДНК-профілю та подальшого порівняння із наявними у єдиній базі даних) [6].

Здійснюючи досудове розслідування, проводять процесуальні й інші заходи, спрямовані на визначення ймовірного місця знаходження зниклої особи та її ідентифікації. Оскільки однією з версій у таких кримінальних провадженнях є смерть особи внаслідок учинення воєнного злочину чи іншого кримінального правопорушення, пов'язаного зі збройною агресією РФ, потрібно отримати біологічні зразки у біологічних батьків або дітей зниклої особи, необхідні для виведення ДНК-профілю, та провести ідентифікацію невпізнаних трупів, виявлених на території ймовірного зникнення особи (наприклад, де велися бойові дії чи яка була під окупацією). У такий спосіб здійснюють судово-медичну ідентифікацію тіл (останків) померлих (загиблих) осіб із використанням генетичного аналізу [3]. Відібрання зразків і проведення молекулярно-генетичної

експертизи здійснюють лише за постановою слідчого [6].

Зокрема, спеціалісти-криміналісти слідчих підрозділів НП під час розслідування злочинів за фактом зникнення особи безвісти за особливих обставин під час отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України) відбирають біологічні зразки для ДНК-аналізу та реєстрації геномної інформації, а також пошуку співпадінь ДНК-профілів, зокрема на деокупованих територіях [1, с. 6]. Зазвичай у живих людей відбирають зразки крові, епітелій із ротової порожнини та зразки слини. Також зразки взяти можуть безпосередньо у відділеннях судово-медичної лабораторії за дорученням процесуально уповноваженої особи (слідчого) або за дорученням суду [6].

У померлих зразки відбирають у відділі експертизи трупів (це може бути будь-який біологічний матеріал: кров, м'які тканини, окремі кістки або їх фрагменти). Далі ці зразки спрямовують у відділення судово-медичної експертизи, де виділяють ДНК-профіль [6]. На місця обстрілів виїжджають мобільні ДНК-лабораторії, надані партнерами зі США, які дають змогу ідентифікувати тіло впродовж 1,5 год після смерті за наявності біологічних зразків родичів померлого [1, с. 7].

ДНК-профілі заявників-родичів безвісти зниклих осіб і невпізнаних трупів відправляють до централізованого автоматизованого обліку генетичних ознак людини, де в автоматичному режимі проводять їх порівняння [6] за допомогою автоматизованої системи на підставі заяви близьких родичів осіб, зниклих безвісти [7, с. 56].

Отже, у разі звернення до правоохоронного органу із заявою про зникнення безвісти особи внаслідок збройної агресії проти України вносять відповідні відомості до *ЄРДР* і починають досудове розслідування, під час якого у близьких родичів такої особи відбирають зразки біологічного матеріалу для проведення молекулярно-генетичної експертизи. Для ідентифікування за генетичними ознаками невизначених тіл загиблих унаслідок збройної агресії РФ активно використовують можливості криміналістичних обліків, а саме Центрального обліку генетичних ознак людини.

Перелік джерел посилання

1. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2022 році / Національна поліція України. URL: <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist/richni-zviti> (дата звернення: 03.03.2023).

2. Права осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та членів їхніх сімей / Право в умовах війни. URL: <https://bit.ly/3Tg48w6> (дата звернення: 03.03.2023).
3. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 р. № 2505-VIII (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 38. Ст. 280.
4. Якщо особа зникла безвісти за особливих обставин: алгоритм дій / Право в умовах війни. URL: <https://bit.ly/3l66f9f> (дата звернення: 03.03.2023).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
6. Пошук загиблих та зниклих безвісти за ДНК під час війни — роз'яснення МОЗ / Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://bit.ly/3JA85sd> (дата звернення: 03.03.2023).
7. Криміналістичне дослідження ДНК: технології та можливості : навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, С. І. Перлін, В. В. Кікіничук та ін. Вид. 2-ге, переробл. та допов. Харків, 2022. 120 с.

Особливості використання сучасних стандартів технології Wi-Fi

Михайло Ромбовський,

канд. фіз.-мат. наук, Сумський НДЕКЦ, м. Суми, Україна, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0002-2296-3452>, e-mail: rombovsky_m@ukr.net

Роботу присвячено аналізу особливостей сучасних стандартів технологій Wi-Fi в межах проведення судових експертиз за експертною спеціальністю «Дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів».

Ключові слова: стандарт Wi-Fi; бездротові пристрої; загасання електромагнітних хвиль; судова експертиза.

The features of using modern standards of Wi-Fi technology

Michael Rombovsky

This work is devoted to the analysis of the features of modern standards of Wi-Fi technology in the framework of forensic examinations in the expert specialty «The study of telecommunication systems (equipment) and methods».

Keywords: Wi-Fi standard; wireless devices; attenuation of electromagnetic waves; forensics.

Під час проведення експертиз за експертною спеціальністю 10.17 «Дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів» виникає потреба оцінити якість сигналу в разі використання сучасних стандартів у наявних мережах Wi-Fi. Ми проаналізували порушене питання, продовжуючи тему оцінки фізичних і технічних особливостей сучасних стандартів, розпочату минулого року [1].

Із жовтня 2018 року стандарти 802.11 отримали більш прості та зрозумілі імена стандартів Wi-Fi [2]. Така спрощена нумерація, на думку Wi-Fi Alliance, дасть змогу користувачам, які мають незначний досвід роботи з обладнанням Wi-Fi, правильно дібрати обладнання для забезпечення максимальної продуктивності в мережі Wi-Fi (наприклад, щоб сучасні гаджети з адаптером 802.11ac не використовувати в мережі стандарту 802.11n). Порівняти номери стандартів тепер

набагато простіше, а послідовна нумерація полегшує визначення новіших стандартів.

Сьогодні активно відбувається перехід побутових бездротових пристроїв (маршрутизатори, точки доступу, бездротові адаптери тощо) на стандарт бездротових мереж п'ятого покоління Wi-Fi 5 (IEEE 802.11ac). Розглянемо основні переваги й недоліки цього стандарту. Водночас основну увагу приділимо ключовим фізичним і технічним особливостям та проведемо порівняння з попереднім стандартом Wi-Fi 4 (IEEE 802.11n).

Маємо зауважити, що сьогодні стандарти та технології Wi-Fi стрімко розвиваються (ідеться про стандарти 802.11ax та 802.11be) [3].

Фінальну версію специфікації IEEE 802.11ac ухвалено в січні 2014 року.

Основні переваги стандарту 802.11ac:

- робота бездротових пристроїв в діапазоні частот 5 ГГц;

- збільшення швидкості та продуктивності бездротової мережі передавання даних;
- збільшення ширини каналів;
- збільшення кількості просторових потоків;
- використання нової технології модуляції сигналу;
- використання технології багатокористувачької *MIMO (Multi-User MIMO)*;
- підтримка технології формування спрямованого сигналу *Beamforming*.

Розглянемо докладніше кожен з переваг стандарту *802.11ac*.

Стандарт бездротових мереж *802.11ac* використовує тільки діапазон частот 5 ГГц (стандарт *802.11n* може працювати як у діапазоні частот 2,4 ГГц, так і 5 ГГц). Сьогодні основна маса бездротових пристроїв працює в діапазоні 2,4 ГГц, тому сигнал у діапазоні 5 ГГц зазнає менше різних перешкод. Використання більш вільного радіоєфіру сприяє підвищенню стабільності та швидкості з'єднання.

Стандарт *802.11ac* заявляє про максимальну теоретичну швидкість підключення до 7 Гбіт/с. Теоретично це має бути точка доступу або маршрутизатор із вісьмома антенами. У вільному продажу нині можна знайти пристрої зі швидкістю передавання даних до 1,3 Гбіт/с. Домогтися істотного збільшення швидкості передавання даних удалося завдяки збільшенню ширини каналу до 80 МГц і збільшенню кількості просторових потоків та підтримання нової модуляції *256-QAM*.

Відповідно до стандарту *802.11ac* ширину бездротового каналу для передавання сигналу збільшили до 80 МГц. Необхідно зазначити, що опціональне розширення ширини каналу можливо до 160 МГц. Дворазове збільшення ширини каналу (порівняно зі стандартом *802.11n*, який використовує ширину каналу до 40 МГц) призводить до підвищення швидкості передавання даних і поліпшення пропускних можливостей.

Попередній стандарт *802.11n* передбачає можливість використання до 4 просторових потоків, а у стандарті *802.11ac* їхню кількість збільшено до 8. Коли радіосигнал передають одночасно з різних антен, то для уникнення колізії передавання даних слід застосовувати роздільні просторові потоки (*Spatial Streams*).

Технологія *MIMO (Multiple-Input Multiple-Output)* забезпечує одночасний прийом і передавання кількох потоків даних через кілька антен. Чим більше просторових потоків, тим більше

потрібно антен для їхнього передавання та прийому. Чим більше пристрій використовує антен для одночасної роботи передавання та прийому, тим вища його максимальна швидкість передавання даних.

Застосування у стандарті *802.11ac* нової та більш продуктивної системи модуляції сигналу *256-QAM* забезпечує приріст пропускної здатності в бездротовій мережі. Модуляція *256-QAM* порівняно з *64-QAM* приблизно на 25 % збільшує швидкість передавання даних.

Наприклад, на стандарті *802.11ac* за ширини каналу 40 МГц під час використання одного просторового потоку й модуляції *256-QAM* максимальна швидкість у каналі дорівнює 200 Мбіт/с, а на стандарті *802.11n* за тих самих параметрів, але на модуляції *64-QAM* — 150 Мбіт/с. Знаючи ширину каналу, кількість просторових потоків і тип модуляції, використовуваний пристроєм, можна розрахувати максимально можливу теоретичну швидкість передавання даних у кожному конкретному випадку.

На одному просторовому потоці за ширини каналу 160 МГц і модуляції *256-QAM* теоретично можна отримати швидкість у 867 Мбіт/с. Тоді з урахуванням, що стандарт *802.11ac* підтримує 8 просторових потоків по 867 Мбіт/с теоретично можна отримати значення швидкості передавання даних приблизно 7 Гбіт/с, що значно перевищує максимальну теоретично можливу швидкість на стандарті *802.11n* (вона складає 600 Мбіт/с у разі використання 4 просторових потоків, кожен із яких працює на швидкості 150 Мбіт/с).

Технологія *MIMO*, реалізована у стандарті *802.11n*, забезпечує одночасну роботу передавання / прийому даних між пристроями мережі. Утім, у конкретний момент часу тільки один пристрій може отримувати й відправляти дані, тоді як інші чекають своєї черги. Стандарт *802.11ac* кардинально змінює підхід. У межах стандарту реалізовано технологію багатокористувачької *MIMO* — *MU-MIMO (Multi-User Multiple-Input, Multiple-Output)*.

Технологія *MU-MIMO* створює канал передавання, у разі використання якого інші пристрої не чекають своєї черги. Пристрої з підтримкою *MU-MIMO* можуть забезпечувати одночасне передавання чотирьох потоків даних (до чотирьох клієнтів). Це дає змогу більш ефективно використовувати бездротову мережу та скоротити час затримки (очікування на обслуговування),

який виникає за значного збільшення кількості клієнтів у мережі.

Суттєвим недоліком *802.11ac (Wi-Fi 5)* є доволі сильне загасання й більша чутливість електромагнітних хвиль до перешкод діапазону 5 ГГц порівняно з діапазоном 2,4 ГГц [1]. З іншого боку, за коректного підходу цей основний недолік можна використати для збільшення кібербезпеки бездротової мережі: без застосування додаткових матеріалів практично до нуля гасити бездротову мережу побутовими матеріалами й перешкодами.

Отже, розглянутий стандарт *802.11ac (Wi-Fi 5)* порівняно з *802.11n (Wi-Fi 4)* має значні переваги та позитивні тенденції для збільшення швидкості передавання сигналу. Це дасть змогу суттєво розширити сферу застосування стандарту.

Перелік джерел посилання

1. Ромбовський М., Коваль В. Особливості проходження сигналу крізь перешкоди під час використання сучасних стандартів технології Wi-Fi. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів Міжнар.

наук.-практ. конф.-полілогу (Харків, 15—16.04.2021). Харків, 2021. С. 243—245.

2. Generational Wi-Fi® User Guide. October 2018. URL: https://www.wi-fi.org/download.php?file=/sites/default/files/private/Generational_Wi-Fi_User_Guide_20181003.pdf (дата звернення: 06.03.2023).
3. Lopez-Perez D., Garcia-Rodriguez A., Galati-Giordano L., Kasslin M., Doppler K. IEEE 802.11be Extremely High Throughput: The Next Generation of Wi-Fi Technology Beyond 802.11ax. *IEEE Communications Magazine*. September 2019. Vol. 57, Is. 9. Pp. 113—119. DOI: 10.1109/MCOM.001.1900338 (дата звернення: 06.03.2023).
4. Про схвалення узагальнених умов застосування радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв : рішення Національної комісії з питань регулювання зв'язку України від 12.01.2012 р. № 18 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr018864-12#Text> (дата звернення: 06.03.2023).

Вплив професора М. В. Салтевського на розвиток криміналістики

Альона Рубленко,

Луганський НДЕКЦ, м. Дніпро, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6293-3162>

Альона Ясенюк,

Луганський НДЕКЦ, м. Дніпро, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0884-2011>,
e-mail: yasenok88@gmail.com

Розглянуто наукову, викладацьку діяльність М. В. Салтевського. Досліджено вплив його наукових ідей на розвиток криміналістики та судової експертизи та вагомий внесок у розвиток загальної теорії криміналістики, теорії криміналістичної ідентифікації, окремих криміналістичних теорій, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та методики розслідування окремих видів злочинів.

Ключові слова: криміналістична наука; судова експертиза; професор М. В. Салтевський, один із засновників наукової школи в криміналістиці; криміналістична одорологія; судова фотографія.

Influence of Professor Saltevskiy M. V on the development of criminology

Alona Rublenko, Alona Yasenok

The paper studies the scientific and teaching activities of Saltevskiy M. V. The author examines the influence of his scientific ideas on the development of criminology and forensic examination, as well as his significant contribution to the development of the general theory of criminology, the theory of forensic identification, individual forensic theories, forensic techniques, forensic tactics and methods of investigation of certain types of crimes.

Keywords: forensic science, forensic examination, professor Saltevskiy M. V., one of the founders of the scientific school in criminology, forensic odontology, court photo.

В науковій літературі існує багато підходів до визначення та класифікації наукових шкіл залежно від способу виникнення та формування школи, основної мети її діяльності тощо.

А. П. Огурцов зазначав, що наукова школа формується двома шляхами. Лідер наукової школи може запропонувати та розробити наукову теорію, яка отримує визнання. У цьому випадку

члени наукової школи орієнтуються на подальший розвиток цієї теорії, на її використання в інших галузях, корегування та усунення помилок, відхилень тощо.

Інший шлях формування школи полягає в тому, що теоретична програма об'єднує вчених та формується в ході діяльності наукової школи. Принципова ідея висувається лідером наукової школи, проте кожен учений бере участь у формуванні теоретичної позиції наукової школи, яка розгортається, збагачується та корегується завдяки спільним зусиллям учених [1, с. 252—253].

Г. Лайтко вважає, що слід виокремити чотири найпоширеніших типи наукових шкіл:

- зі структурою, орієнтованою на центр, та контактною комунікацією. Цей тип безпосередньо відповідає «класичній» науковій школі з індивідуальним авторством щодо основоположної ідеї та групою учнів, які концентруються навколо лідера;
- зі структурою, орієнтованою на центр, та з опосередкованою комунікацією. У «чистому вигляді» в таких школах присутнє індивідуальне авторство;
- у яких відсутній центр, але наявна контактна комунікація. Тут наукові школи реалізуються у кооперації вчених, рівних за рангом;
- у яких відсутній центр та наявна опосередкована комунікація. У даному випадку основоположна ідея формується й реалізується в різних місцях, незалежно та відносно одночасно; спільність ідей наукової школи пізнається за допомогою літератури [2, с. 225].

Професор Михайло Васильович Салтевський є одним із засновників наукових шкіл криміналістики в Україні. Становлення та розвиток саме науки криміналістики в Україні тісно пов'язані з його ім'ям. Немає такого розділу в криміналістиці, де б Михайло Васильович не зробив свій науковий внесок у його формування, подальший розвиток та удосконалення окремих положень та концепцій. Р. С. Белкін говорив, що Михайло Васильович Салтевський є одним із провідних криміналістів України [3, с. 377].

Першим важливим кроком у науковій біографії молодого вченого Михайла Васильовича Салтевського стала дисертаційна робота «Криміналістическое исследование замков и пломб в судебной экспертизе» (Харків, 1956). Працьовитість та цілеспрямованість дали змогу

молодому вченому під керівництвом видатного вітчизняного криміналіста В. П. Колмакова 1956 р. захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, 1957 р. йому було уже присвоєно звання старшого наукового співробітника [4, с. 13].

У криміналістиці особливого наукового інтересу в 1960—70-ті роки набувають наукові дослідження загальних і окремих питань теорії криміналістичної ідентифікації. Саме цій проблематиці М. В. Салтевський присвячує свою докторську дисертацію «Теоретичні основи встановлення групової належності в судовій експертизі (методологічні та правові проблеми)» (Харків, 1969), яку він успішно захистив 1970 р.

Окрім цього, в 1970-х роках професор почав розробку цілого циклу робіт, присвячених комплексу проблем теорії та методології криміналістики. У цих доробках учений спирався на дані судово-слідчої практики, результати аналізу великої кількості літературних джерел як зарубіжних, так і вітчизняних. Цими працями М. В. Салтевський зробив суттєвий внесок у розробку цілісної концепції загальної теорії криміналістики та окремих криміналістичних теорій [5, с. 202—212].

У науковій діяльності професора М. В. Салтевського є дослідження різних сфер застосування криміналістичних знань під час розслідування та розкриття злочинів. Одним із таких напрямів дослідження є судова фотографія. Як перспективна галузь криміналістичної техніки, судова фотографія привертала до себе увагу вчених на різних етапах розвитку криміналістики. Салтевський був активним послідовником дослідження можливостей застосування судової фотографії у слідчій діяльності. Він стояв біля джерел зародження криміналістичної одорології та фоноскопії, розвивав нові методики дослідження доказів, криміналістичного дослідження електронних документів, комп'ютерних засобів, нових інформаційних технологій у криміналістиці та ін. [6, с. 307—312].

Його роботи «Цветная фотография непосредственно на бумагу "Фотоцвет"» (1961); «Вопросы судебной фотографии» (1965); «Перспективная метрическая съёмка на месте происшествия» (1965, у співавторстві з Л. Ф. Соврань); «Судебная фотография и кинематография в деятельности органов внутренних дел» (1974, у співавторстві з Ю. С. Гапоновим); «Измерительная фотосъёмка в следственной практике» (1975, у співавторстві

із З. М. Ломако та В. Ф. Щербатовим) стали важливим доповненням до наявних знань щодо застосування судової фотографії як слідчими, так і експертами. Розуміючи важливість судової фотографії для використання під час проведення слідчих (розшукових) дій, професор (у співавторстві з Ю. С. Гапоновим) підготував навчальний посібник, у якому висвітлено основні питання судової фотографії та відеозапису. Професор М. В. Салтевський видає кілька підручників, у яких узагальнено більш ніж пів віковий досвід як практичної, так і наукової діяльності автора, і це дало змогу викласти нові погляди на сутність криміналістики як навчальної дисципліни [3, с. 377].

Салтевський М. В. зробив великий внесок у розвиток криміналістики як науки. Розробив нові напрями використання судової фотографії у слідчій та експертній діяльності, запропонував новітній метод перспективної метричної зйомки. Він був великим ученим-криміналістом, новатором, експериментатором, дослідником, практиком, експертом. Професор Салтевський М. В. написав більше 280 наукових робіт, він є автором та співавтором підручників, навчальних посібників,

монографій. Наукові роботи професора, які й досі використовуються, стали підґрунтям для розвитку сучасної криміналістики.

Перелік джерел посилання

1. Огурцов А. П. Научная школа как форма кооперации ученых / под ред. С. Р. Микулинского и др. Москва, 1977. С. 248—261.
2. Лайтко Г. Научная школа: теоретические и практические аспекты / под ред. С. Р. Микулинского и др. Москва, 1977. С. 217—247.
3. Белкин Р. С. История отечественной криминалистики. Москва, 1999. 496 с.
4. Салтевский М. В. Криминалистическая экспертиза замков и пломб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1956. 13 с.
5. Салтевский М. В. О некоторых методологических проблемах науки криминалистики. *Труды Киевской высшей школы МВД СССР*. 1972. Вып. 6. 212 с.
6. Салтевський М. В. Проблеми інструментальної детекції вербальної інформації в судовій експертизі. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2009. Т. 22 (61). № 2. 312 с.

Складання суб'єктивного портрета злочинця за ознаками зовнішності

Андрій Рудоменко,

Сумський НДЕКЦ, м. Суми, Україна, e-mail: portret-sumy@ukr.net

Розглянуто основні моменти складання суб'єктивного портрету невідомої особи за ознаками зовнішності, а саме мальованого портрету зі слів очевидця (потерпілого).

Ключові слова: портрет; опис; зовнішність.

Drawing up a subjective portrait of a criminal based on appearance

Andriy Rudomenko

This research examines the main points of drawing up a subjective portrait of an unknown person based on appearance, namely drawing up a drawn portrait from the words of an eyewitness (victim).

Keywords: portrait, description, appearance.

Суб'єктивний портрет — це зображення обличчя, фігури особи, виготовлене відповідно до уявлення про її зовнішність, яка сформувалась в особливий час у свідомості іншої людини, яка може це відтворити за певних умов у тій чи іншій формі.

Зовнішність людини залишається відносно незмінною протягом усього її життя. Зовнішній вигляд людини здавна використовують під час упізнання та кримінальної реєстрації злочинців.

Опис ознак зовнішності людини широко застосовують як дієвий інструмент для розшуку

та розслідування, однак тільки наприкінці XIX ст. завдяки науковим дослідженням французького криміналіста-антрополога А. Бертильона опис розшукуваної чи встановлюваної людини перетворили на спеціальну поліцейську систему під назвою «словесний портрет». Її донині успішно застосовують у практичній діяльності працівники правоохоронних органів. Суб'єктивні портрети бувають мальованими, композиційно-мальованими, що складає декілька мальованих портретів, із яких складається одне більш реалістичне (подібне)

зображення. Композиційно-фотографічний портрет складається з ряду дібраних зображень та фотозображень, які аплікаційно сформовані та є одним цілим і мають удосконалене, чітке зображення. Комплексне зображення має властивість містити всі елементи, які в сукупності несуть складене зображення.

Якщо потрібно намалювати портрет за словесним описом, слід дотримуватись деяких правил:

- спілкуватись зі свідками або потерпілими, щоб отримати якомога більше інформації про злочинця;
- запитувати про зовнішність злочинця: зріст, вага, колір волосся, очей та шкіри, форма обличчя, наявність шрамів, родимок, пірсингу або інших особливих рис; запитувати про характерні риси: тембр голосу, манера поведінки, жестикуляція та рухи, що може допомогти портретисту більш виразно відтворити суб'єктивний портрет.

Початок малювання — головні ознаки обличчя: форма і розмір, розмір очей і носа, форма губ, тон шкіри й волосся. Треба звернути увагу на деталі, які можуть допомогти зробити портрет більш реалістичним: зморшки, бороду або вуса. Не треба забувати додавати деталі, які можуть допомогти відтворити особистість людини: обличчя, постава, одяг.

Загалом для малювання портрета зі слів важливо зосередитись на тих деталях, які вважаєте найбільш важливими або цікавими, та дати змогу своїй уяві створити образ людини на основі описаних деталей. Важливо пам'ятати, що суб'єктивний портрет у криміналістиці може бути різним залежно від того, як сприймає людину той, хто малює портрет. Тому важливо уважно слухати опис та звертати увагу на деталі, які найбільше привертають увагу того, хто розповідає. Малювання злочинця є одним із методів ідентифікації, який використовується в криміналістиці. Цей процес передбачає створення робочого портрета

злочинця на основі свідчень свідків, фотографій та інших доказів (рис. 1—4).

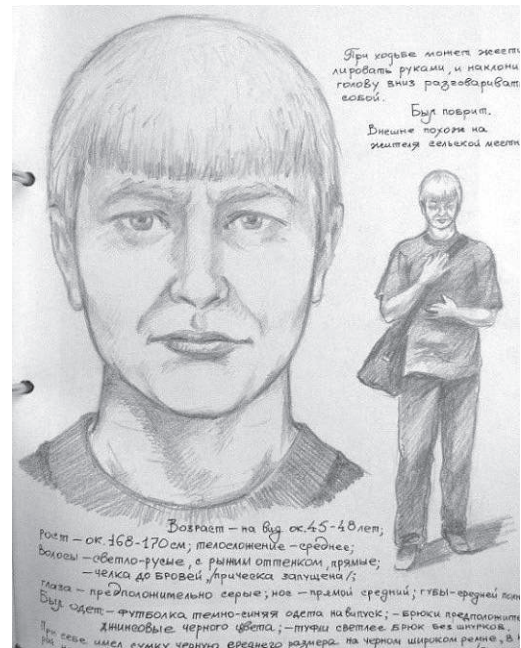

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3.

Рис. 4

Кроки, які можуть допомогти створити зображення злочинця:

1. Зібрати інформацію про злочинця. Це можуть бути свідчення очевидців, відео- та фото-, фізичні сліди та інші докази.
2. Створити опис злочинця. Свідки можуть надати інформацію про вигляд злочинця: постава, вік, зріст, вага, форма обличчя, колір волосся та очей.
3. Описати одяг, який носив злочинець. Свідки можуть надати інформацію про кольори та стиль одягу злочинця.
4. Описати особливі ознаки або татуювання, які можуть допомогти ідентифікувати злочинця.
5. Створити робочий малюнок за зібраною інформацією. Художники можуть використовувати різні техніки: олівець, фарби або комп'ютерне малювання.
6. Провести перевірку. Робочий малюнок можна використати для перевірки злочинця, знайденого в подальших розшуках.

Суб'єктивний портрет є важливою складовою в криміналістиці. Під час його створення використовують високоточні методи та технології, які збільшують шанси затримати злочинця.

Повний опис зовнішності — непросте завдання, тут слід враховувати всі анатомічні особливості, крок за кроком характеризувати кожну частину тіла, обличчя. Подібні практики часто застосовуються в психології, але більше тема створення правильного словесного портрета людини торкається криміналістики, де це особливо важливо.

Перелік джерел посилання

1. Динамічна анатомія / О. В. Цигикало та ін. Чернівці, 2011.
2. Криміналістика: підручник / В. Ю. Шепітько та ін. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків, 2019.
3. Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій / П. Д. Біленчук та ін. Київ, 2001.

До питання підвищення стресостійкості судового експерта під час війни

Ірина Савченко,

Сумське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Суми, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5815-7464>, e-mail: svhndise@ukr.net

Світлана Бабич,

Сумське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Суми, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0640-1473>, e-mail: svhndise@ukr.net

Наведено фактори потенційного стресу судового експерта в умовах воєнного часу. Підкреслено роль Л. Ароцкера як новатора в дослідженні психологічної характеристики професійно значущих якостей судового експерта.

Ключові слова: професійний стрес; стресостійкість; саморегуляція; ресурсний стан.

Regarding the issue of increasing the stress resistance of the forensic expert during the war

Iryna Savchenko, Svetlana Babych

Factors of the potential stress of a forensic expert in wartime are given. The role of L. Arotsker as an innovator in the study of psychological characteristics of the professionally significant qualities of a forensic expert is emphasized.

Keywords: professional stress, stress resistance, self-regulation, resource state.

З-поміж численних наукових новаторських досліджень Л. Ароцкера було вивчення психологічних особливостей діяльності судового експерта. У дослідженні, проведеному під його керівництвом почеркознавцями Харківського та Київського НДІСЕ, висвітлені питання психологічної характеристики професійно значущих якостей експерта (соціально-етичних, психологічних, професійних) у його діяльності на стадіях роздільного та порівняльного дослідження [1]. У статті «Про етику судового експерта» Л. Ароцкер крізь призму складових етики судового експерта торкається питання попередження такого негативного деструктивного явища, як професійна «деформація» [2]. Питання дослідження стресостійкості судового експерта як дотичне до вказаної проблематики в реаліях сьогодення набуває першочергового значення.

Стрес у сучасному суспільстві став однією із глобальних проблем. Наразі чи не кожна людина шукає ефективні шляхи зниження рівня «деструктивних» впливів реальності. Війна в Україні є надпотужним психологічним стрес-фактором для людини та суспільства. Ми не маємо природного імунітету, сформованих патернів захисної поведінки, здатних захистити від стресу, що спричиняють бойові дії. Утім існують дієві психологічні правила й практики, які дають змогу зберігати ресурсний стан за будь-яких обставин.

Значна кількість ситуацій, що викликають емоційну напругу, пов'язана також із професійним стресом. Професійна діяльність судового експерта через високі вимоги до неї, особливу

відповідальність і емоційне навантаження потенційно містить небезпеку складних переживань, пов'язаних із робочими ситуаціями та вірогідністю виникнення професійного стресу.

Е. Б. Сімакова-Єфремян визначає такі «специфічні риси й умови судово-експертної діяльності», які є підставами для застосування окремих особливих норм соціального захисту судових експертів законодавством України та можуть розглядатися як складові потенційного професійного стресу: 1) складний науковий характер та інтенсивність інтелектуальної праці, її нерегульована тривалість за умов виконання невідкладних і особливо важливих завдань з експертного забезпечення правосуддя; 2) суспільно впливова за наслідками значення робота, висока соціальна відповідальність за свою роботу та її результати; 3) постійне морально-психологічне навантаження й напруженість, виконання службових обов'язків під час здійснення судово-експертної діяльності у стресових ситуаціях; 4) систематичне перебування у відрядженнях, включаючи відрядження до місць учинення злочинів під час виконання функцій судового експерта з ризиком для здоров'я й життя; 5) прояви морально-психологічного тиску, погрози та безпосередні загрозливі дії проти судового експерта у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків тощо [3, с. 37].

З огляду на події сьогодення, зазначені особливі риси судово-експертної діяльності об'єктивно доповнюються стрес-факторами, викликаними саме наслідками військової агресії РФ

та бойових дії на території України. Наразі ми можемо говорити про: 1) інтенсивність експертного навантаження за умов різкого суттєвого збільшення замовлень окремих видів судової експертизи (психолого-лінгвістичної, інженерно-технічної, військової) при незначному зменшенні інших (актуальних у довоєнний час) видів судових експертиз; 2) інтенсивність науково-методологічної інтелектуальної праці в умовах виконання невідкладних і особливо важливих завдань з експертного забезпечення швидкого, неупередженого та об'єктивного розслідування військових злочинів за відсутності спеціальних методик, алгоритмів розв'язання вказаних експертних завдань (перебування їх на стадії наукового розроблення); 3) інтенсивність морально-психологічного навантаження й напруженості, виконання службових обов'язків під час здійснення судово-експертної діяльності в умовах повітряних тривог, відключення світла, огляд об'єктів в умовах посиленого ризику (обстріли, мінування); 4) інтенсивність альтернативних пошуків розв'язання стандартних експертних завдань, зокрема судової психологічної експертизи (важливого значення набуває організація та забезпечення безпосереднього психологічного обстеження підекспертної особи в режимі відеоконференції, оскільки Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 на території України введено воєнний стан [4] та виконуються заходи із забезпечення національної безпеки й оборони України, необхідні для відведення загрози й забезпечення національної безпеки, існують об'єктивні причини та підвищений запит замовників у застосуванні таких можливостей судової психологічної експертизи, розглянутих свого часу М. О. Журавльовою [5]).

Війна — час відповідального лідерства. Складності адаптації до нових кризових умов життєдіяльності, сучасне інформаційно-технічне та соціально-політичне навантаження, відсутність можливості планувати й прогнозувати власні дії, підвищений рівень тривожності змушують людину шукати підтримки у спеціалістів, які були б спроможні приймати її індивідуальність та неординарність життєвих виборів у ситуації невизначеності. І судові експерти як особи, прирівняні законом до осіб, що надають публічні послуги [6], перебуваючи в ситуації подолання особистісного та професійного стресу, змушені перебудовувати технології власної професійної діяльності, які мають відповідати вимогам і потребам особистості,

що живе у змінених війною умовах технологізованого світу.

Усвідомлення цього чітко виокремлює необхідність кожного судового експерта максимально наблизити та спрямувати зусилля на актуалізацію аксіологічної сфери своєї особистості, що допомагає судовому експерту повернутися до повноцінного функціонування через утвердження ціннісної ідентичності на особистісному, професійному та соціальному рівнях, а також постійно спрямовувати зусилля на укріплення внутрішньої «психологічної екологічності», якот: високий рівень самодостатності особистості, позитивна структура суб'єктивної семантики суб'єкта та високий рівень його саморегуляції та самоактуалізації. Як слушно зазначає І. А. Петрова, професію судового експерта за сучасними критеріями оцінювання можна віднести до верхівки професійної майстерності, досягти якої можна лише через повний саморозвиток і максимальну самореалізацію особистості [7, с. 79]. Підтримка особистої та професійної стресостійкості є важливим доповненням вказаного.

Перелік джерел посилання

1. Грузкова В. Г. Лев Ефимович Ароцкер — известный судебный эксперт и ученый (к 85-летию со дня рождения). *Ароцкерівські читання* : зб. мат-лів засідання, присвяч. 85-річчю від дня народж. видат. вченого-криміналіста Л. Ю. Ароцкера (Суми, 01—02.11.2012). Суми, 2012. 84 с.
2. Ароцкер Л. Ю. Об этике судебного эксперта. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1968. Вып. 5. С. 135—141.
3. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання удосконалення деяких положень нормативно-правових актів щодо експертного забезпечення правосуддя України. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю створення ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 07—08.11.2013). Харків, 2013. 192 с.
4. Про введення воєнного стану: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/64/2022> (дата звернення: 14.03.2023).
5. Журавльова М. О. Використання відеозв'язку під час проведення судово-психологічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар.

- наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, професора, засл. діяча науки і техніки України М. В. Салтевського (Харків, 07—08.11.2017). Харків, 2017. 240 с.
6. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 14.03.2023).
7. Петрова І. А. Наукова складова у формуванні судового експерта. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів між нар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, професора, засл. діяча науки і техніки України М. В. Салтевського (Харків, 07—08.11.2017). Харків, 2017. 240 с.

Лінгвістична експертиза текстів воєнної тематики: етичні засади

Ірина Савченко,

Сумське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Суми, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5815-7464>, e-mail: irsavchenko64@gmail.com

Ольга Сидоренко,

канд-ка пед. наук, доцентка, Сумське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Суми,
Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5507-2867>, e-mail: ol_sadd@ukr.net

Запропоновано алгоритм дослідження висловлювань у формі виправдовування, схвалення, заперечення збройної агресії РФ із дотриманням етичних принципів об'єктивності й неупередженості.

Ключові слова: об'єктивність; неупередженість; виправдовування; схвалення; заперечення.

Linguistic expertise of military texts: ethical principles

Iryna Savchenko, Olha Sydorenko

The article proposes an algorithm for the study of statements in the form of justification, approval, denial of the armed aggression of the Russian Federation in compliance with the ethical principles of objectivity and impartiality.

Keywords: objectivity, impartiality, justification, approval, denial.

У березні 2022 року Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 436² «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» [1]. Відповідно до змісту зазначеної статті перед експертом-лінгвістом ставиться завдання з'ясувати, чи містяться у спірному тексті висловлювання, зокрема у формі виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році. З одного боку, таке завдання вимагає від експерта застосування відповідного методологічного інструментарію щодо нового предмета дослідження, а з іншого — залишатися об'єктивним і неупередженим в умовах війни, коли інформація стосовно країни-агресора може викликати негативно-оцінне ставлення, сприйматися як деструктивна, ворожа, протиправна.

Об'єктивність і неупередженість є провідними принципами професійної етики судового експерта. Об'єктивність визначається тим, що експерт проводить дослідження і формулює висновки, «незважаючи на <...> свої політичні погляди,

ідеологічні, релігійні або інші переконання»; неупередженість — «уникнення демонстрації власних політичних переконань чи поглядів» [2, с. 10]. За словами І. Петрової та Г. Спіциної, об'єктивність і неупередженість «є запорукою принципової стійкості та самостійності в судженнях» [3, с. 115]. В наведених трактуваннях акцент робиться переважно на моральних якостях судового експерта. Нам імпонують погляди Л. Ароцкера, який морально-етичні принципи екстраполював у методологічну царину судово-експертної діяльності. Об'єктивність судового експерта він розглядав у діалектичному зв'язку із такими поняттями, як неупередженість та самостійність, підкреслюючи до того ж значущість глибокого наукового підходу до розв'язання завдань судової експертизи. У статті «Про етику судового експерта» Л. Ароцкер наголошував, що експерт має бути незалежним і самостійним у своїх судженнях із будь-якого питання, що стосується справи, а «основою його висновків мають бути лише наукові дані та результати його власних досліджень» [4, с. 139], до того ж висновок судового експерта має відбивати його внутрішнє переконання,

об'єктивною стороною якого є сукупність фактичних даних, отриманих у процесі експертного дослідження. У зв'язку з цим, на наше переконання, ґрунтовне наукове дослідження є передумовою дотримання принципів об'єктивності й неупередженості експертного висновку за результатами семантико-текстуальної експертизи текстів, об'єктивний зміст яких визначається семантикою збройної агресії Росії проти України.

На нашу думку, для виконання завдань щодо встановлення наявності у змісті тексту висловлювань у формі виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, з урахуванням вимог об'єктивності й неупередженості, доцільно дотримуватися такого алгоритму дій:

1. З'ясування лінгвістичного змісту правових понять. Шляхом компонентного аналізу встановлено лексико-семантичний обсяг і запропоновано визначення таких сполук термінів: 1) «виправдовування збройної агресії» — доведення можливості, допустимості здійснення неспровокованого збройного нападу однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації або обмеження її незалежності як правильного, справедливого; 2) «заперечення збройної агресії» — невизнання, спростування факту неспровокованого збройного нападу однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації або обмеження її незалежності [5]. Проблемним питанням з погляду меж компетенції експерта є поняття «визнання правомірною збройної агресії», оскільки в його семантичній структурі наявні компоненти, що передбачають правову оцінку досліджуваного явища: правомірний — який спирається на право. У практиці лінгвістичних досліджень окресленої проблематики використовують загальнономовний еквівалент зазначеного правового поняття схвалення збройної агресії, де схвалення означає «визнання правильними чийх-небудь дій, вчинків, рішень» [6, с. 880].
2. Установлення семантики збройної агресії в досліджуваному тексті. Семантика збройної агресії РФ проти України в дискурсивно-змістовій площині повідомлення може формуватися як ситуативно-історичним контекстом, що визначається вказівкою на дату публікації (період активних воєнних дій РФ на території України), так і лексичними засобами,

семантика яких корелює зі змістом лексикографічного тлумачення понять збройний, агресія, зокрема: 1) назви воєнних реалій і понять, наслідків агресії: війна, ефрейтор, атака, разрушення, смерть, обстрел, боевик, позиция, мина, огонь, враг, бомбить, війна, битва, знищення тощо; 2) локативи на позначення місця подій: Україна, Донбасс, Сумская область, Херсон, Крым, Мариуполь тощо; локація подій може виражатися імпліцитно (здесь, туда) і встановлюється контекстуально; 3) найменування сторін конфлікту: Україна, нацисты, Зеленский, Порошенко, радикалы, полк СС «Азов», моя любя Україна, Россия, русские, В. Путин, ребята, наши воины, освободители. Крім того, досліджуване повідомлення може становити собою креолізований текст. Зображення осіб у військовій формі, зовні схожій на форму ЗС РФ, або зображень прапора, герба, аналогічних за кольоровою гамою, формою прапору чи гербу РФ, семантично співвідносять повідомлення із країною-агресором. Відсутність лексичних маркерів семантики збройної агресії в тексті є обґрунтованою підставою для категоричного заперечного висновку експерта за поставленим питанням.

3. Логіко-контекстуальний аналіз висловлювань, що гіпотетично мають значення виправдовування, схвалення або заперечення збройної агресії РФ. Лексичними маркерами заперечення збройної агресії виступають заперечна частка *не* («Россия НЕ враг»), предикатив *нет/нету* («Нету никакой войны в нашей стране, нету») або лексеми, що семантично корелюють із поняттям внутрішній конфлікт («Это ведь они (контекстуально — полк СС "Азов") НАЧАЛИ войну на Донбассе 14.03.2014 г.»). Водночас проблемною для експерта може бути ситуація, коли в дискурсивній площині повідомлення встановлено семантику збройної агресії, є лексико-граматичне заперечення, але для визначення об'єктивного змісту повідомлення недостатньо спиратися лише на лексичний контекст. Так, у висловлюванні «Юридически ФАШИСТСКАЯ Украина с Россией НЕ в состоянии ВОЙНЫ!» є маркери збройної агресії: ФАШИСТСКАЯ Украина, Россия, ВОЙНА, заперечення НЕ. Водночас аналіз ситуативного контексту повідомлення, здійснення якого не виходить за межі спеціальних знань лінгвіста, дає змогу встановити, що наведене

повідомлення є фактичним твердженням. Поняття состояние войны та воєнний стан є різними поняттєвими дефініціями. Інформація в досліджуваному реченні є об'єктивною, а отже, є підставою для категоричного висновку про відсутність семантики заперечення збройної агресії РФ проти України.

На логіко-граматичному рівні семантика виправдовування та схвалення збройної агресії об'єктивується лексичними засобами аргументації через установлення умовних, причинових та наслідкових семантичних відношень між компонентами речення, до прикладу: «А фашистская Украина НЕ нарушала законодательные акты по НЕ применению против своего народа на Донбассе ВСУ?». Логіко-інтерпретаційним аналізом установлюємо: Росія здійснює збройну агресію («войну»), тому що в Україні ідеологія переваги однієї нації над усіма іншими націями зведена в державну політику («фашистская Украина»), тому що Україна порушила закон, і ЗСУ знищують населення Донбасу («Украина нарушала законодательные акты по НЕ применению против своего народа на Донбассе ВСУ?»).

Запропонований алгоритм, на нашу думку, дасть змогу експерту бути об'єктивним і неупередженим у виконанні завдань

семантико-текстуального дослідження зазначеної проблематики.

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14> (дата звернення 01.03.2023).
2. Паныкевич В. М., Сплавська О. В. Методологія та організація експертно-криміналістичного забезпечення боротьби зі злочинністю. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 7—14.
3. Петрова І. А., Спіцина Г. О. До питання формування кодексу поведінки судового експерта. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 114—119.
4. Ароцкер Л. Е. Об этике судебного эксперта. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1968. Вып. 5. С. 135—141.
5. Сидоренко О., Бондаренко О., Сипченко І. Лінгвістична інтерпретація юридичної термінології в семантико-текстуальних дослідженнях. *Філологічні трактати*. 2022. Том 14, № 2. С. 105—115.
6. Словник української мови : в 11 т. Т. 9 / за ред. І. С. Назарової та ін. Київ, 1978. С. 880.

Стандартизація термінологічного словника з портретної експертизи

Олександр Садченко,

канд. юрид. наук, доцент, Київський НДІСЕ, м. Київ, Україна,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0727-4181>, e-mail: sadchenko.o.o@gmail.com

Висвітлено проблемні питання методики, узагальнення, систематизації, формування термінів і їх визначень у галузі портретної експертизи.

Ключові слова: стандартизація термінології; термінологічний словник; портретна експертиза; зовнішність людини; терміносистема; терміностаття; експертна термінологія.

Standardization of the terminological dictionary of portrait examination

Oleksandr Sadchenko

Problematic issues of methodology, generalization, systematization, formation of terms and their definitions in the field of portrait examination are highlighted.

Keywords: standardization of terminology, terminological dictionary, portrait examination, human appearance, terminological system, terminological article, expert terminology.

На початку ХХ століття в Західній Європі, а згодом і в Україні, порівняльне дослідження фотозображення людини з метою її ідентифікації посідало помітне місце серед інших способів ідентифікації людини. Завдяки працям А. Бертильйона, О. Брайчевської, М. Вороновського, О. Гусева, О. Зініна, М. Зюської, Н. Завізіст, Е. Кірсанова, К. Прохорова, А.-Р. Райса, М. Терзієва, В. Снеткова,

М. Салтевського та інших учених, ідентифікація людини за ознаками зовнішності отримала визнання в експертній практиці. Дослідження цих учених були покладені в основу формування теоретичних основ портретної експертизи. Можливості цієї експертизи базуються на загальних положеннях теорії криміналістичної ідентифікації та діагностики, наукових основах учення про

зовнішність людини, відомостях із анатомії й морфології людини, антропології, судової медицини, криміналістичної фотографії тощо [1].

Стрімке зростання ролі портретної експертизи у правозастосовних процесах, безперервне збільшення обсягу та ускладнення змісту наукової інформації, необхідність її однозначної інтерпретації обумовлюють потребу в її стандартизації та у виданні термінологічних довідників.

Розв'язування проблем, пов'язаних зі створенням термінології портретної експертизи, завжди мало важливе наукове та практичне значення.

Актуальність створення та стандартизація термінології в галузі портретної експертизи обумовлена такими обставинами: по-перше, розроблення проекту ДСТУ сприяє розв'язуванню наявних протиріч між потребами правозастосовувачів у єдиній термінології в галузі портретної експертизи і станом її розроблення; по-друге, в експертній практиці розробляють розширене коло термінів, що використовують суб'єкти у правозастосовних процесах, які неоднозначно їх інтерпретують; по-третє, в умовах диференціації та інтеграції наукових знань в експертній практиці ідентифікації людини за ознаками зовнішності з'являються нові терміни, що потребують унормування; по-четверте, є потреба в уніфікації термінів — необхідність зменшення термінів, що позначають риси зовнішності людини, її елементи, деталі, ознаки та властивості, заміна декількох термінів одним; по-п'яте, науково-дослідні установи судових експертиз часто зіштовхуються з потребами досліджувати портрети близнюків, суб'єктивні портрети, витвори мистецтва, портретні зображення, виконані для різноманітної продукції, ретушовані фотозображення людини, фотозображення осіб, сфотографованих із розривом у часі, фотозображення осіб, зовнішність яких піддавалася змінам (патологічним, косметологічним, хірургічним).

У процесі формування термінології з портретної експертизи є різні тенденції, основні з яких — беззастережне відновлення термінології 1980—90-х років, що не сприяє заміні усталених термінів у криміналістичному вченні про ідентифікацію людини за ознаками зовнішності.

Другою негативною тенденцією є суб'єктивність і випадковість у відборі термінів для терміносистеми, унаслідок чого до них не потрапляє багато потрібних і важливих термінів із портретної експертизи, а також інших галузей знань.

І нарешті — це невідповідність запропонованих термінів системності, тобто терміносистемам,

які в деяких випадках не відображають зв'язки між названим терміном і пов'язаним із ним поняттям.

Висвітлюючи досвід термінологічної роботи Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, слід зауважити, що термінологічний словник «Портретна експертиза. Терміни та визначення понять» підготовлено у межах науково-дослідної роботи І.1.1 - 2022/1 «Розробка проекту ДСТУ «Портретна експертиза. Терміни та визначення понять»». Цю роботу виконано відповідно до Плану робіт із національної стандартизації на 2021 рік. Роботу виконано відповідно до ДСТУ 1.2:2015 «Національна стандартизація. Правила проведення робіт з національної стандартизації» [2] та пункту 6.3.1 порядку розроблення проекту термінологічного стандарту, визначеного ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» [3].

Обов'язковою умовою стандартизації термінології, як зазначено в цьому стандарті, є те, що «попередньо організація-розробник повинна провести науково-дослідну роботу, зібравши та впорядкувавши дані щодо чинних термінологічних стандартів (а також словників, довідників, технічної, наукової, методичної, іншої документації та літератури), що стосуються певної сфери діяльності, а також щодо стандартів, які належать до суміжних сфер діяльності».

Попри вагомий внесок у сферу експертної термінології, наявність важливих праць, що вийшли друком в Україні в останні десятиліття, проблема упорядкування термінології портретної експертизи в Україні досі залишається перспективним напрямом розвитку термінознавства [4—11].

Опубліковані словники з портретної експертизи за способом систематизації та призначенням переважно є дефінітивно-перекладними.

Отже, на сьогоднішній день назріла необхідність розроблення термінології портретної експертизи із наступною репрезентацією напрацьованого матеріалу у вигляді проекту ДСТУ «Портретна експертиза. Терміни та визначення понять». У даному проекті містяться терміни та їх визначення з методологічних, наукових, правових і методичних засад портретної експертизи. Сформульовано найбільш важливі та вживані терміни, що використовують суб'єкти правозастосовного процесу під час призначення, проведення й використання портретних експертиз. Дану науково-дослідну роботу проведено за результатом дослідження цільових потреб суб'єктів, які використовують спеціальну термінологію в портретній експертизі.

Цій роботі передував аналіз наявних термінологічних словників, відбір лексикографічного матеріалу, а також узагальнень практичного досвіду, отриманого під час створення аналогічних ДСТУ, методичного забезпечення та організації проведення таких досліджень.

Створення проекту ДСТУ «Портретна експертиза. Терміни та визначення понять» відбулося в чотири етапи. На першому етапі проводили деталізацію технічного завдання на основі наявних вимог написання термінологічних статей; розроблення проекту та загальної концепції ДСТУ, визначення його типу та призначення; виявлення функціональних і нефункціональних вимог; розроблення архітектури проекту ДСТУ; групування лексикографічного матеріалу; вибір засобів розроблення; визначення джерел інформації про термінологічні матеріали; уточнення методів їх вивчення з метою використання отриманих результатів під час складання проекту ДСТУ.

На другому етапі здійснювалися відбір термінологічного матеріалу та його структурування; вивчення наявних термінологічних словників, стандартів, довідників, технічних та інших інформаційних джерел, наукових та методичних публікацій у галузі портретної експертизи, а також стандартів та наукової літератури, що належать до суміжних сфер діяльності; укладання реєстру найбільш уживаної та важливої термінології, зважаючи на семантичну цінність терміну, частоти вживання, тематичну спрямованість, приналежність, повноту охоплення поняття, сполучуваність, визначення обсягу й формалізація наведеної лінгвістичної інформації словникової статті.

На третьому етапі здійснювали: аналіз та опис термінів; узагальнення результатів, отриманих на попередніх етапах науково-дослідної роботи, формування напрямів реалізації мети дослідження; вивчення, аналізування і оцінювання наявних у різних джерелах термінів у галузі судової експертизи; аналіз кола проблем, що виникають у практиці оформлення терміностатей; формування системи термінів та їх визначень для розв'язання під час дослідження поставлених завдань за тематикою науково-дослідної роботи.

На четвертому етапі підготовлено проект ДСТУ до видання, зокрема уточнено значення деяких термінів, їх структуру і зміст; сформовано перелік термінів та їх визначень, що становитимуть терміносистему і відобразатимуть її зв'язки з іншими терміносистемами; класифікація термінів за рівнем їх ієрархії й елементами опису та формулювання переліку термінів до термінологічної системи.

Проект розробленого ДСТУ актуалізує інтерес науковців до проблем термінознавства та сприяє розвитку термінології в галузі портретної експертизи; унормує термінологію портретної експертизи однозначно зрозумілими, несуперечливими термінами для суб'єктів застосування спеціальних знань у судочинстві, а також для використання в довідковій, методичній і науковій літературі; забезпечить однозначною термінологією державні, правові, соціально-економічні та науково-технічні програми, законодавство України в галузі портретної експертизи; дасть змогу виявити та усунути недоліки термінології, уживаної в нормативно-правових актах, процесуальних, наукових, навчально-методичних документах, що стосуються портретної експертизи; сприятиме підвищенню рівня загальної фахової освіти судових експертів.

Проект ДСТУ «Портретна експертиза. Терміни та визначення понять» запропоновано для використання науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції України, судово-медичними та судово-психіатричними установами Міністерства охорони здоров'я України, експертними службами Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Перелік джерел посилання

1. Садченко О. О., Старушкевич А. В. Криміналістичне дослідження ознак зовнішності людини (габітологія). Криміналістика : підручник / Арешонков В. В. та ін.; за заг. ред. В. В. Пяскового. Київ, 2020. С. 270—288.
2. ДСТУ 1.2:2015. Національна стандартизація. Правила проведення робіт з національної стандартизації. [Чинний від 19.08.2015]. Київ, 2015. (Інформація та документація).
3. ДСТУ 3966:2009. Термінологічна робота. Задачі і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. [Чинний від 01.07.2010]. Київ, 2009. (Інформація та документація).
4. Энциклопедия экспертизы / под ред. Т. В. Авьярновой, Е. Р. Россинской. Москва, 1999. 552 с.
5. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ, 1999. Т. 2. 744 с.
6. Шерстюк В. М. Словник основних термінів судових експертиз (теорія, організація та нормативно-правове регулювання). Сімферополь, 2009. 200 с.
7. Мазниченко Ю. О., Садченко О. О., Юсупов В. В. Словник термінів: термінологічний словник

- судово-трасологічної експертизи. Київ, 2018. 132 с.
8. Садченко О. О., Посільський О. О., Давидова О. О. Словник термінів експертизи матеріалів, речовин та виробів. Київ, 2005. 128 с.
9. Шепітько В. Ю. Криміналістика : енциклопед. словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. В. Я. Тація. Харків, 2001. 560 с.
10. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. Москва, 1997. 342 с.
11. Енциклопедія судової експертизи / Н. І. Клименко та ін. Ірпінь, 2013. 184 с.

Вплив наукових ідей Л. Ю. Ароцкера на розвиток судової експертизи і криміналістики

Елла Сімакова-Єфремян,

д-ка юрид. наук, професорка, заслужена діячка науки і техніки України, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8246-7688>, e-mail: simakova@hniise.gov.ua

Лариса Дереча,

канд-ка біол. наук, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6044-2068>, e-mail: derecha@hniise.gov.ua

Тези присвячено 95-річчю від дня народження Л. Ю. Ароцкера. Надано високу оцінку особистості та діяльності Лева Юхимовича, проаналізовано його основних наукових праць та інших заслуг у галузі судової експертизи та криміналістики.

Ключові слова: криміналістичні експертизи; слідчий експеримент; криміналістичне дослідження підписів.

The influence of L. Yu. Arotsker's scientific ideas on the development of forensic science and criminalistics

Ella Simakova-Yefremian, Larysa Derecha

These theses are devoted to the 95th anniversary of the birth of L. Yu. Arotsker. A high assessment of the personality and activities of Lev Yukhymovych, an analysis of his main scientific works, and other merits in the field of forensic science and criminalistics is given.

Keywords: forensic examinations; investigative experiment; forensic examination of signatures.

Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (далі — ННЦ ІСЕ) свято шанує традиції та пам'ять про людей, які зробили суттєвий внесок у становлення та розвиток судової експертизи і криміналістики. Однією з таких всесвітньо відомих особистостей є видатний науковець-криміналіст, доктор юридичних наук, професор Лев Юхимович Ароцкер.

Лев Юхимович був унікальною особистістю, провідним спеціалістом у галузі криміналістики та судової експертизи, зокрема почеркознавства. Його праці присвячено проблемам використання криміналістичних засобів та методів у судовому розслідуванні, етиці судового експерта тощо. Л. Ю. Ароцкер присвятив науці та її прикладним аспектам все своє наукове життя, йому належить провідна роль у формуванні наукових засад криміналістики і судової експертизи, що є гідним зразком для наслідування молодого покоління.

Він був активним учасником багатьох науково-практичних конференцій, членом правління

Харківської наукової спілки судових медиків і криміналістів, членом редакційних колегій багатьох періодичних видань, беззмінним членом ученої ради Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз та спеціалізованої вченої ради Харківського юридичного інституту.

Розпочавши свою діяльність в Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (нині — ННЦ ІСЕ) із посади завідувача музею, він продовжив свій шлях на посаді молодшого наукового співробітника, потім — старшого наукового співробітника, завідувача відділу криміналістичної ідентифікації особи. Від перших років роботи в інституті Лев Юхимович здобув репутацію енергійного й талановитого науковця-криміналіста, виконуючи багато неординарних і цінних щодо доказового значення судових експертиз і глибоких за змістом наукових робіт, де виявилися його природні здібності: спостережливість, аналітичний склад розуму, відповідальне ставлення до своїх обов'язків, суворая внутрішня дисципліна та вимогливість

до себе, постійне прагнення вивчати питання, пов'язані з дослідженням нових об'єктів, розробляти і упроваджувати в експерту практику нові методики дослідження, пізнавати складну психологію діяльності експерта, надавати практичну допомогу слідчим шляхом безпосередньої участі в слідчих діях, надавати консультації тощо. 15 серпня 1964 року Лева Юхимовича призначили на посаду заступника директора інституту з наукової роботи, яку він обіймав до останніх днів свого життя.

Вершиною творчої думки стали його праці з теоретичних засад криміналістики та судової експертизи, які були настільки затребувані, що визначили методологію розвитку цих галузей знань на багато років вперед.

За час роботи в інституті Л. Ю. Ароцкер особисто провів понад 1000 криміналістичних експертиз, брав участь як спеціаліст і експерт в оглядах місць подій, слідчих експериментах і судових засіданнях. Активно займаючись науковою та експертною роботою, він надавав науково-методичну допомогу слідчим і суддям. Л. Ю. Ароцкер одним із перших розробив теоретичні основи слідчого експерименту: визначив його місце в системі слідчих дій, зазначивши його самостійність; позначив тактичні основи й мету проведення слідчого експерименту, що сприяло подальшому розвитку цього поняття в криміналістичній і процесуальній літературі [8, 11, 13].

Підтвердженням цього став захист 1952 р. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Слідчий експеримент у радянській криміналістиці», а 1965 р. — докторської дисертації «Криміналістичні методи в судовому розгляді кримінальних справ».

Лев Юхимович є засновником харківської школи експериментального дослідження змінених почеркових об'єктів (підписів). Із понад 160 його наукових праць можна виокремити найважливіші: розроблення криміналістичної ідентифікації особи за цифровим письмом (1955), криміналістичне дослідження підписів, виконаних із наслідуванням (1958), дослідження автопідроблення підписів (1956), щодо можливостей застосування теорії ймовірностей для досліджень письма (1959), застосування ЕОМ у судовому почеркознавстві (1966—1971) та ін.

Понад 12 років Лев Юхимович працював над розв'язанням дуже актуальної проблеми — ролі криміналістичних методів у судовому розгляді кримінальних справ. Теорія і практика

застосування криміналістичних методів у судовій роботі широко висвітлені Л. Ю. Ароцкером у його монографії «Використання даних криміналістики у судовому розгляді кримінальних справ» (1964).

Хотілося б відзначити таку прекрасну рису характеру Лева Юхимовича, як те, що він, незважаючи на зайнятість, завжди надавав кожному із працівників інституту безцінну допомогу в науковій та експертній роботі, зокрема дисертантам. Він допомагав у виборі тем дисертаційних досліджень, викладенні матеріалу та написанні дисертаційних робіт, розв'язанню проблем, що виникають під час написання наукових робіт. Лев Юхимович був справжнім науковцем, із ним радилися багато представників науки закладів вищої освіти та наукових установ. Він завжди щедро ділився своїми знаннями, досвідом, завжди давав глибокі, обґрунтовані відгуки на дисертаційні роботи тощо.

Науково-дослідна робота під керівництвом Льва Юхимовича, спрямована на висвітлення актуальних питань судово-експертної діяльності, стала базою для молодих науковців: під його науковим керівництвом виконано понад 20 кандидатських дисертацій, його учнями були С. М. Вул, В. Г. Грузкова, Є. І. Козаков, А. М. Компанієць, З. С. Меленевська, І. М. Можар, С. А. Ципенюк та ін.

Головною рисою Лева Юхимовича було новаторство, його численні роботи й дотепер користуються значним попитом у фахівців України та зарубіжжя. Наукові ідеї Л. Ю. Ароцкера втілено також у посібниках і методичних рекомендаціях для працівників судово-слідчих органів, де докладно висвітлено нормативно-правові проблеми судової експертизи та криміналістики, а також питання методики експертних досліджень [1, 5, 12].

Л. Ю. Ароцкер зробив значний внесок у розвиток криміналістики, судового почеркознавства та судового авторознавства, працюючи над питанням ідентифікації особи за цифровим письмом, підписами, виконаними з попередньою підготовкою, із наслідуванням, зі зміною, за ознаками писемного мовлення тощо [7, 9, 10].

Коло інтересів Лева Юхимовича також охоплює питання професійної етики. Він уважав, що судова етика містить не тільки загальні етичні норми, але, крім того, і специфічні моральні засади, притаманні діяльності слідчого, судді та адвоката, що доповнюють загальні моральні принципи. Він обґрунтовано зазначив

поєднання загального та особливого в значенні судової етики, на зростаючу роль морального чинника в кримінальному та цивільному судочинстві. Саме в судовій етиці як у різновиді професійної етики знаходять свою реалізацію складні норми моралі, які, на відміну від простих правил моральності, моделюють «не окремі дії, а образ поведінки, тип вчинку, життєвий принцип» [3, 4].

Заслуговує уваги наведена Л. Ю. Ароцкером у статті «Про етику судового експерта» теза, що є актуальною дотепер: «Від висновку експерта... часто багато в чому залежить подальший хід кримінальної чи цивільної справи, доля людей, яких вони стосуються. Судді та слідчі, прокурори та захисники, обвинувачені та підсудні — всі учасники процесу мають бути впевнені у високій професійній кваліфікації експерта, його глибоких знаннях, моральній стійкості та бездоганній чесності» [2].

Л. Ю. Ароцкер також підкреслював, що «процес експертного дослідження полягає у застосуванні в певній послідовності різних методів пізнання, що забезпечують найбільш повне, всебічне та глибоке дослідження. Цей процес відповідно до теорії та практики криміналістичної експертизи поділяють на такі етапи (стадії):

- а) вивчення експертом обставин справи та з'ясування завдань і меж (обсягу) дослідження;
- б) попередній (орієнтовний) огляд об'єктів дослідження;
- в) роздільне дослідження;
- г) експертний експеримент (за потреби);
- д) порівняльне дослідження;
- е) остаточне оцінювання сукупності ідентифікаційних ознак» [6].

На жаль, передчасна смерть 1980 р. на п'ятдесят третьому році життя обірвала кипучу наукову та організаторську діяльність неординарного науковця та прекрасної людини.

У ювілейні пам'ятні дні, присвячені 95-річчю від дня народження Л. Ю. Ароцкера, хочемо відзначити створену ним потужну методологію судової експертизи і криміналістики, велику наукову спадщину, яку він залишив вдячним нащадкам. Теперішньому та майбутньому поколінню судових експертів і криміналістів необхідно втілювати у своїй науковій та експертній діяльності ентузіазм, любов до науки та високу

принциповість, якими пронизано все життя цього видатного науковця.

Ім'я Лева Юхимовича Ароцкера назавжди залишиться в пам'яті судових експертів і криміналістів, а також в історії славетного своїми досягненнями ННЦ ІСЕ.

Перелік джерел посилання

1. Ароцкер Л. Е. Вопросы криминалистической экспертизы в практике Верховного суда СССР и Верховного суда УССР. Киев, 1969. 60 с.
2. Ароцкер Л. Е. Об этике судебного эксперта. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1968. Вып. 5. С. 135—141.
3. Ароцкер Л. Е. Судебная этика. *Социалистическая законность*. 1969. № 9. С. 31.
4. Ароцкер Л. Е. Тактика и этика судебного допроса. Москва, 1969. С. 9—18.
5. Ароцкер Л. Е. Тактические приемы судебного допроса. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1964. Вып. 1. С. 12—18.
6. Ароцкер Л. Е. Теоретические основы советской криминалистической экспертизы. *Криминалистическая экспертиза*. 1966. Вып. I. С. 60—61.
7. Ароцкер Л. Е., Коновалов Е. П. Признаки автоподлога подписи. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1957. С. 79—86.
8. Ароцкер Л. Е. Криминалистические методы в судебном разбирательстве уголовных дел. Харьков, 1964. 310 с. ; Шепитько В. Ю. Криминалистика: курс лекций. Харьков, 2005. С. 201—203.
9. Ароцкер Л. Е. Установление автоподлога подписи. *Практика и криминалистическая экспертиза*. 1961. № 1—2.
10. Ароцкер Л. Е., Костенко К. И. и др. Устойчивость и изменяемость признаков почерка в зависимости от степени алкогольного опьянения пищевого. *Экспертная техника*. 1967. Вып. 13.
11. Колмаков В. П., Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент на предварительном следствии / под ред. проф. Н. Н. Бокариуса. Харьков, 1949. С. 6.
12. Ароцкер Л. Ю. та ін. Радянська криміналістика: криміналістична техніка і слідча тактика: підруч. для студ. юрид. вузів і ф-тів / за заг. ред. В. П. Колмакова. Київ, 1973. 296 с.
13. Шепитько В. Ю. Криминалистика: курс лекцій. Харьков, 2005. С. 201—203.

Щодо поняття «вихідні дані» для проведення судової експертизи

Олена Сліпець,

Полтавське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Полтава, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0454-2707>, e-mail: olenaslipec2020@gmail.com

Розглянуто підходи до розуміння поняття «вихідні дані». Запропоновано обґрунтування визначення вихідних даних як сукупності інформації, необхідної і достатньої для проведення експертизи.

Ключові слова: судова експертиза; вихідні дані; об'єкти експертизи.

Regarding the concept of the “initial data” for forensic examination

Olena Slipets

Approaches to understanding the concept of “initial data” were considered, The substantiation of defining the initial data as a set of information necessary and sufficient for the examination was proposed.

Keywords: forensic examination, initial data, objects of examination.

З-поміж понять, якими послуговуються люди, є такі, що сприймаються як прості та зрозумілі кожному. Таке зберігається до моменту, коли виникає потреба ці поняття визначити. На нашу думку, одним із таких «проблемних» понять в експертній практиці є поняття «вихідні дані». На його «зрозумілість» для судових експертів указує його активне використання в нормативних актах, методичних матеріалах, консультативних публікаціях, оприлюднених в інтернеті [1—5]. Водночас його визначення відсутнє в навчальних посібниках, підручниках із судової експертизи, конспектах лекцій [6—8]. У рекомендаціях щодо призначення й проведення судових експертиз, у публікаціях, де експерти зауважують, що об'єм вихідних даних недостатній, здебільшого йдеться про документи, які необхідно надати на дослідження, та про інші об'єкти дослідження (наприклад, елементи транспортних засобів, які несуть сліди контакту транспортних засобів тощо) [4, 5]. Тобто поняття «вихідні дані» уживається як синонім поняття «об'єкти дослідження». Постає питання, настільки доцільним є ототожнення понять «матеріали, необхідні для проведення дослідження», «об'єкти дослідження» і «вихідні дані».

Один об'єкт може бути носієм різної експертно значущої інформації залежно від виду експертизи та експертних завдань. Для прикладу, відомості, що містяться в медичних документах, можуть містити інформацію про етіологію і патогенез хвороби людини, фізичний чи психічний стан її, експерт-медик і експерт-психолог отримують із медичних документів різні вихідні дані.

Словники тлумачать поняття «вихідні дані» як початкові, відправні відомості, необхідні для розроблення та прийняття рішень, проведення

дослідження, розв'язання задачі (умова задачі), здійснення виробничого процесу [9, 10].

Учені в галузі експертології по-різному розуміють те, яка саме інформація є вихідними даними для виконання експертизи. Результати дослідження О. І. Тригубчака — розуміння того, що одні вчені під вихідною інформацією розуміють відомості, оперуючи якими, експерт визначає задачі дослідження, спосіб його проведення та які використовує в ході дослідження, інші вважають, що до вихідних даних для проведення судової експертизи належать «оперативна» інформація, яка стосується конкретної експертизи, та наукові знання, що є «стратегічною інформацією», якою володіє експерт і яка стосується його спеціальних знань. О. І. Тригубчак доходить висновку, що вихідними експертними даними є документ про призначення експертизи, який містить відомості про обставини справи, вид експертизи, її задачі та об'єкти дослідження, джерела методів і методик судово-експертного дослідження, інформаційно-довідкові обліки (натурні колекції, зразки й документальні фонди), нормативні акти, що регламентують судово-експертну діяльність [11]. На нашу думку, за такого підходу об'єм поняття «вихідні дані» стає надміру широким через те, що містить інші поняття («спеціальні знання», «інформаційне забезпечення експертної діяльності» тощо).

Із позиції практики експертної діяльності, методичного й інформаційного забезпечення експертної діяльності: необхідними є поняття, зміст і об'єм яких визначений і відрізняється від інших, а їх використання сприятиме ефективності діяльності.

Звернення до нормативних актів показує, що в них поняття «вихідні дані» вживається в більш

вузькому, конкретному в порівнянні з описаним вищезгаданим автором розумінні — інформація, що її отримує експерт у наданих матеріалах. Так, у статті 14 Закону «Про судову експертизу» вказано, що дисциплінарним проступком є «самостійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню, а також самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи» [1]. У пункті 2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз зазначено, що експертів заборонено самостійно вибирати вихідні дані, якщо «вони відображені в наданих йому матеріалах неоднозначно» [2].

Проведення експертизи є пізнавальною діяльністю експерта, спрямованою на отримання нового знання про предмет розслідування (спору). Виконання експертизи складається із постановки проблеми та її оцінки, побудови гіпотез, визначення методів дослідження, проведення аналітичного дослідження фактів, синтезу отриманих даних. Інформація, необхідна для реалізації цієї діяльності, міститься в постанові про призначення експертизи.

Те, яка саме інформація необхідна експерту для проведення експертизи, залежить від виду експертизи, завдань, поставлених перед експертом, ознак юридично значущої ситуації. Ці відомості містить документ, що є підставою для проведення експертизи.

Тобто вихідні дані для проведення експертизи — сукупність інформації, необхідної і достатньої для проведення експертного дослідження. Джерелами (носіями) вихідних експертних даних є документ про призначення експертизи (експертного дослідження) та об'єкти дослідження.

Для проведення судово-психологічної експертизи в документі про призначення експертизи (експертного дослідження) міститься необхідна інформація щодо предметного виду судово-психологічної експертизи, її завдання, основні відомості щодо суті справи та об'єктів дослідження. Характер і обсяг вихідних даних, які містяться в об'єктах дослідження, для розв'язання питань, поставлених перед експертом, залежить від предметного виду експертизи [12].

Перелік джерел посилання

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 13.03.2023).

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 13.03.2023).
3. Використання спеціальних знань відповідно до нового кримінального процесуального кодексу України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_42780 (дата звернення: 13.03.2023).
4. Визнання угод недійсними : психолог розбереться? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/events/viznannya-ugod-nediysnimi-psiholog-rozberetsya.html> (дата звернення: 13.03.2023).
5. Старіков Є. Л. Визначення терміну «технічна неспроможність вихідних даних» в авто-технічній експертизі. *International scientific e-journal. ЛОГОΣ ONLINE*. № 16 (December, 2020) (дата звернення: 13.03.2023).
6. Костицкий М. В. Судебно-психологическая экспертиза. Львов, 1987. 143 с.
7. Судова експертологія : навч. посіб. Харків, 2008. 192 с.
8. Основи судової експертизи : навч. посіб. для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфік. судового експерта / Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків, 2016. 928 с.
9. Академічний тлумачний словник української мови : в 11 т. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 13.03.2023).
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, 2005. URL: https://ukrainian_explanatory.academic (дата звернення: 13.03.2023).
11. Тригубчак О. І. Джерела інформації із забезпечення судово-експертної діяльності. *Актуальні проблеми дізнання та досудового слідства*. 2010. С. 124—130.
12. Єгорова Т. М., Алікіна Н. В., Савкіна Т. В. Диференціальний підхід до проведення судової психологічної експертизи як підстава визначення її предметних видів. *Ароцкерівські читання* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю від дня народж. видат. вченого-криміналіста, д-ра юрид. наук, проф. Л. Ю. Ароцкера (Полтава, 25.05. 2017). Полтава, 2017. С. 155—157.

Відновлення видалених файлів на носіях цифрової інформації за допомогою програмного засобу *Recuva*

Клавдія Соловчук,

канд-ка техн. наук, Полтавський НДЕКЦ, м. Полтава, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5191-939X>, e-mail: solovchuk.ok@gmail.com

У представленому матеріалі викладено переваги Recuva та інструкцію з її використання.

Ключові слова: комп'ютерна техніка; носій інформації; видалений стан; відновлення файлів; Recuva.

Recovery of deleted files on digital media using Recuva software *Klavdiia Solovchuk*

The presented material outlines the advantages of Recuva and instructions for its use.

Keywords: computer equipment, information carrier, deleted state, file recovery, Recuva.

Персональні комп'ютери й ноутбуки, смартфони й планшети, а також інші цифрові пристрої сьогодні використовуються для зберігання важливих і особистих даних. У разі видалення файлу, незалежно від причин і способу видалення, інформація не видаляється з носія негайно. Файл просто позначається як той, який видалено, і вважається системою таким (для системи такий варіант набагато менш ресурсозатратний, ніж повне видалення). Інформацію з видаленого файлу можна відновити до моменту перезапису місця, де зберігалися дані файлу, інформацією інших файлів.

Тобто видалений файл можна відновити доти, доки на диск не було збережено якусь кількість інформації, яка може перезаписати потрібні сектори на диску. Тому чим швидше ви почнете відновлення втрачених / видалених даних, то ймовірніше, що вони ще не втрачені назавжди. Це означає, що за звичайних обставин відновити документи, втрачені понад шість місяців тому, буде дуже складно.

Відновити видалений чи втрачений файл можна за допомогою програм для відновлення даних, наприклад *Recuva*. Це одна з найпопулярніших безкоштовних програм для відновлення даних [1]. Її було створено 2007 р. розробником таких відомих програм, як *CCleaner*, *Defraggler* та *Spssu*.

На відміну від інших програм, *Recuva* дає змогу відновлювати інформацію з пошкоджених або нещодавно відформатованих дисків. Вона проста у використанні й дуже ефективна.

Особливості програми *Recuva*:

- легко знайти в інтернеті, адже часті оновлення й тривала історія програми тримають її в топі багатьох списків на вебсайтах;
- підтримка *Windows 11, 10, 8, 8.1, 7, Vista, XP* (наявність версії для 64-бітних систем), *Mac OS* та *Android*;
- наявність портативної версії, яка не вимагає установки, а, відповідно, не встановить на комп'ютер додаткового ПЗ [2];
- відновлює файли з жорстких дисків, *USB* накопичувачів, *MP3*-плеєрів, карт пам'яті та інших пристроїв;
- відновлює всі типи файлів: офісні документи, зображення, відео, музику, електронні листи тощо;
- підтримує всі файлові системи, *FAT16*, *FAT32*, *NTFS4* і *NTFS5* включно. Програма також відновлює стислі, зашифровані файли *NTFS* і альтернативні потоки, прикріплені до файлів;
- підтримує відновлення даних із носіїв інформації об'ємом більше 3 ТБ;
- керується за допомогою Майстра з мінімальною участю у процесі відновлення користувача;
- швидка функція Стандартного сканування та більш ефективне, але довготривале Глибоке сканування.

Після запуску програми користувач відразу потрапляє до вікна Майстра, вибирає ім'я шуканого файлу або його розширення та ймовірне місце розташування видаленого файлу, а також папку, у якій він хоче зберегти відновлені файли, якщо вони будуть виявлені (рис. 1, 2).

Рис. 1. Загальний вигляд вікна Майстра у програмі Recuva

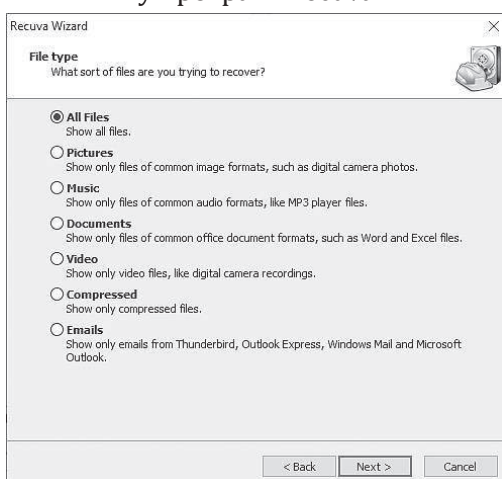

Рис. 2. Вікно вибору місця розташування видаленого файлу

Далі програма виконає первинне сканування, після аналізу диска користувачеві надається список файлів, які можна відновити. Спеціальна система фільтрів дає змогу відкинути непотрібні файли — їх треба позначити «прапорцями». Є також функція попереднього перегляду, що дозволяє визначити, чи потрібен користувачеві файл. Серед додаткових опцій — можливість вибору режиму відображення знайденої інформації простим списком або деревом з урахуванням структури каталогів. У меню параметрів можна легко відфільтрувати список, наприклад, пропускаючи файли вагою нуль байт або за іншими характеристиками. Перш ніж розпочати процес відновлення, який іноді може тривати доволі довго, Recuva відобразить інформацію про можливість відновлення файлу, тобто, чи були замінені кластери,

де зберігалася інформація. Якщо результати покажуть файл з червоним колом «перезаписаний і відновленню не підлягає», то, як і було зазначено, відновлення неможливе; марковані зеленим кольором («повністю цілі») файли, відновити дані в яких можна, оскільки всі або майже всі кластери, у яких зберігалася інформація, не були перезаписані. Помаранчеве коло («частково перезаписаний») означає перезапис частини кластерів, тобто що вміст файлу втрачений частково й після відновлення файл може відкриватися і відображати виявлений вміст або ж бути критично пошкодженим. Ураховуючи цю інформацію, користувач вибирає зі списку необхідні файли і натискає кнопку «Відновити» (рис. 3).

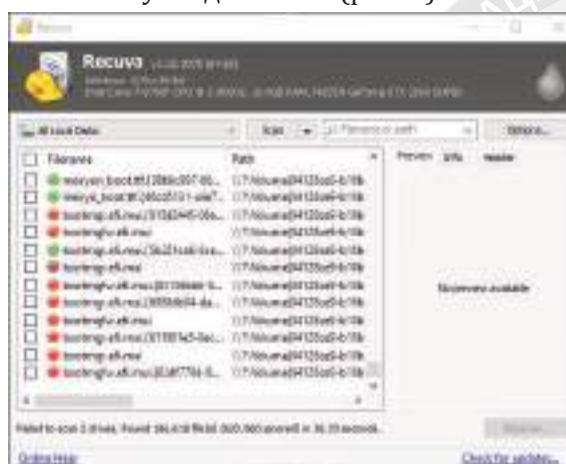

Рис. 3. Вікно вибору файлу для відновлення

Відновлення даних, розташованих на відформатованих або пошкоджених дисках, потребують більш ретельного аналізу. Для подібних випадків Recuva пропонує режим «Глибокого сканування», виконуючи повне сканування всієї поверхні диска сектор за сектором у пошуках будь-якої корисної інформації. Цей режим повністю автоматичний і не вимагає від користувача нічого, крім терпіння. У цьому режимі програма може успішно відновлювати інформацію з видалених розділів, пошкоджених і відформатованих дисків.

Перелік джерел посилання

1. Топ програм для відновлення даних з комп'ютера. URL: https://hetmanrecovery.com/uk/recovery_news/top-programs-for-computer-data-recovery.htm (дата звернення: 20.03.2023).
2. Recuva. URL: <https://biblprog.org.ua/ua/Recuva/> (дата звернення: 20.03.2023).

Причини визнання висновків експертів недопустимими доказами під час ухвалення судового рішення

Ганна Спіцина,

д-ка юрид. наук, професорка, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»,
м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5016-8694>, e-mail: spitsyna_hanna@ukr.net

Юлія Хлистун,

Київський районний суд м. Харкова, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5016-8694>, e-mail: hlystunjulia@gmail.com

Зазначено, що судова експертиза є одним із засобів доказування у справі, що сприяє всебічному, повному й об'єктивному дослідженню обставин справи, ухваленню законних і обґрунтованих судових рішень. Підсумовано, що лише суд наділено повноваженнями щодо оцінки доказів, які повинні бути достатніми, належними та допустимими, визнання висновків експерта недопустимими доказами у будь-якій справі є правом суду, а не його обов'язком.

Ключові слова: доказ; висновок експерта; недопустимість доказів; причини визнання доказу недопустимим; юридичні наслідки.

Reasons for recognizing experts' conclusions as inadmissible evidence during the adoption of a court decision

Hanna Spitsyna, Yuliia Khlystun

It is noted that the forensic examination is one of the means of proof in the case, which contributes to a comprehensive, complete and objective investigation of the circumstances of the cases, the adoption of legal and substantiated court decisions. It is summarized that only the court is empowered to evaluate the evidence, which must be sufficient, proper and admissible, recognizing the expert's conclusions as inadmissible evidence in any case is the court's right, not its duty.

Keywords: evidence; expert conclusion; inadmissibility of evidence; reasons for declaring the evidence inadmissible; legal consequences.

Відповідно до норм національного законодавства, висновок експерта визначають одним із джерел доказів у справі, законодавець визначає його як докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені в результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові, а також складений у порядку, визначеному законодавством [1] у цивільному судочинстві, та як докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [2] у кримінальному судочинстві.

«Судова експертиза — це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [3].

За цих обставин судова експертиза є одним із засобів доказування у справі, вона сприяє всебічному, повному й об'єктивному дослідженню обставин справи, ухваленню законних і обґрунтованих судових рішень. Судову експертизу призначають, якщо з'ясування певних обставин потребує

спеціальних знань, якими суд не наділений (наприклад, щодо визначення розміру завданих збитків, механізму виникнення дорожньо-транспортної пригоди, здатності особи усвідомлювати свої дії та керувати ними в момент укладення відповідного правочину, можливості виділу майна, що перебуває у спільній власності тощо). Водночас під час призначення експертизи не допускається порушення перед експертом правових питань, розв'язання яких віднесено законом винятково до компетенції суду (наприклад, щодо вини, неосудності особи тощо).

Суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин відповідної справи, керуючись законом, оцінює кожний доказ із позицій належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів — з позицій достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення.

Слід зауважити, що під недопустимим доказом прийнято розуміти не доказ, отриманий із будь-яким порушенням процесуального закону, а лише той, що містить істотні порушення прав і свобод людини [4].

Визначити недопустимість якогось конкретного доказу суд може лише після того, як дослідить його в судовому засіданні. Недопустимість доказу для суду не є заздалегідь очевидною та наявною. Учасники судового розгляду зазвичай у судовому засіданні висловлюють свої міркування та доводи щодо допустимості чи недопустимості доказу. Тому на стадії дослідження письмових доказів (зокрема висновків експерта) особа, яка бере участь у справі, у змозі заявити про те, що доданий до справи доказ викликає в неї сумніви з приводу його достовірності, може попросити суд виключити його з-поміж доказів у справі та розглядати справу на підставі інших доказів.

Надані до суду висновки експерта оцінюють лише у зв'язку з іншими доказами у справі та не мають наперед встановленої сили та переваги над іншими джерелами доказів, підлягають перевірці й оцінюванню за внутрішнім переконанням суду, яке має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи в сукупності [5]. Тобто, якщо наданий до суду висновок експерта вочевидь суперечить іншим доказам у справі, або складений на основі недопустимих доказів, або порушено порядок його отримання, суд може визнати його недопустимим взагалі, відхилити та не враховувати під час ухвалення відповідного судового рішення. Причини відхилення висновку експерта повинні бути обов'язково мотивовані та обґрунтовані в судовому рішенні. Тобто, суд у своєму судовому рішенні під час дослідження та оцінювання доказів не може відхилити такий доказ, як висновок експерта, без наведення причин його неврахування.

Однак, іноді надані до суду висновки експерта суди визнають як недопустимі докази у справі, причому причини для цього можуть бути різними й це не завжди залежить саме від компетенції судового експерта або його кваліфікації. Проаналізувавши судову практику та національне законодавство, причини визнання висновків експертів недопустимими доказами у справі можна умовно поділити на такі групи: до першої слід віднести процесуальні порушення порядку проведення експертизи (зокрема проведення експертизи неатестованим експертом і / або відсутнім у Реєстрі атестованих судових експертів; під час проведення експертизи судовому експерту не повідомляли про кримінальну відповідальність; експертизу в кримінальному провадженні проведено на основі постанови слідчого, який не належить до групи слідчих у відповідному

кримінальному провадженні тощо), до другої — матеріальні порушення порядку проведення експертизи (наприклад, проведення експертизи на основі нормативно-правових актів, які не є чинними; проведення експертизи на основі доказів, які є недопустимими і / або отримані з порушенням законодавства; проведення експертизи на основі доказів, які надано лише однією стороною у справі; проведення експертизи на основі дослідження документів без огляду майна, коли такий є необхідним, тощо); до третьої — причини та обставини, не пов'язані з порушеннями порядку проведення експертизи (до прикладу, висновок експерта не відповідає засадам розумності та справедливості; не співпадає повністю із заявленими позовними вимогами у справі або виходить за межі позовних вимог тощо).

Отже, лише суд наділено повноваженнями щодо оцінювання доказів, які мають бути достатніми, належними та допустимими, водночас визнання висновків експерта недопустимими доказами у будь-якій справі є правом, а не обов'язком суду. Досліджуючи деякі підстави неможливості врахування висновку експерта під час вирішення справи, необхідно також враховувати можливості їх усунення, зокрема шляхом допиту експерта в судовому засіданні, призначення повторних, додаткових або комплексних експертиз у справі тощо.

Перелік джерел посилання

1. Цивільний процесуальний кодекс : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін та допов.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 13.03.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 13.03.2023).
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
4. Коробка О. С. Допустимість доказів у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-4/129 (дата звернення: 13.03.2023).
5. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (дата звернення: 13.03.2023).

Дослідження інформаційного вмісту віртуальних машин, створених за допомогою програмного забезпечення *VMware Workstation*

Іван Старенький,

Одеський НДЕКЦ МВС України, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2271-8512>,
e-mail: ivan_starenkii@ukr.net

Розглянуто послідовність дій експерта в дослідженні віртуальної машини, створеної за допомогою програмного забезпечення *VMware Workstation*, у випадку розподілу віртуального носія інформації на декілька файлів із метою отримання одного суцільного файлу, який надалі може бути досліджений за допомогою спеціалізованого криміналістичного програмного забезпечення.

Ключові слова: *VMware Workstation*; цифровий носій інформації; образ; копія; монтування; файлова система; операційна система; віртуальна машина.

Information content investigation of virtual machines created using *VMware Workstation* software

Ivan Starenkiy

The paper outlines the sequence of expert actions while examining a virtual machine which was created with the help of the *VMware Workstation* software, in case of dividing the virtual storage medium into several files, in order to obtain one complete file, which can be further examined with the help of specialized forensic software.

Keywords: *VMware Workstation*; digital media storage; image; copy; montage; file system; operating system; virtual machine.

Віртуальна машина (далі — *ВМ*) — це програмне забезпечення (далі — *ПЗ*) або апаратна система, яка емулює апаратне забезпечення персонального комп'ютера (далі — *ПК*) *guest*-платформи за рахунок апаратних можливостей *host*-платформи. До найвідоміших програмних продуктів з організації віртуальних машин належать *VirtualBox* [2], *VMware Workstation* [3], *QEMU* [4], *Hyper-V* [5] та *Proxmox Virtual Environment* [6].

Можливості, які надано користувачам *ВМ*, дають змогу злочинцям використовувати їх для здійснення протизаконних дій, залишаючись непомітними для органів правопорядку, за умови використання на *host*- та *guest*-платформах відповідного *ПЗ* із маскуванню своєї діяльності. Отже, *ВМ* може бути інструментом у плануванні та здійсненні протизаконних дій.

Саме тому, досліджуючи інформаційне наповнення на накопичувачах інформації під час комп'ютерно-технічних експертиз, у випадку виявлення в пам'яті накопичувача файлів віртуальних машин дослідження цих файлів є необхідним, адже протизаконна діяльність могла вестися у середовищі операційної системи (далі — *ОС*), розгорнутої на базі файлів виявленої віртуальної машини. Далі розглянуто випадок дослідження файлів віртуальної машини, створеної за допомогою *ПЗ VMware Workstation*.

ПЗ VMware Workstation під час створення віртуального жорсткого диску нової віртуальної машини дає можливість користувачеві обрати, як його буде створено: одним суцільним файлом або він буде розділений на декілька файлів (див. рис. 1).

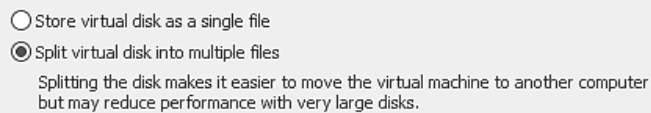

Рис. 1. Меню створення носія інформації в середовищі *ПЗ VMware Workstation*

Послідовність дій експерта в дослідженні файлів *ВМ* напряму залежить від того, який саме тип віртуального носія інформації буде обрано під час створення *ВМ* (один файл чи декілька). Якщо під час дослідження інформації в пам'яті об'єкта дослідження буде виявлено один суцільний файл віртуального носія інформації певної *ВМ*, то дослідження інформації, що містить пам'ять цього файлу, можна проводити відповідно до методик, затверджених Міністерством юстиції України [1].

Якщо віртуальний носій інформації *ВМ* було створено з розподілом на декілька файлів (див. рис. 2), то експерт має декілька способів для отримання одного суцільного файлу.

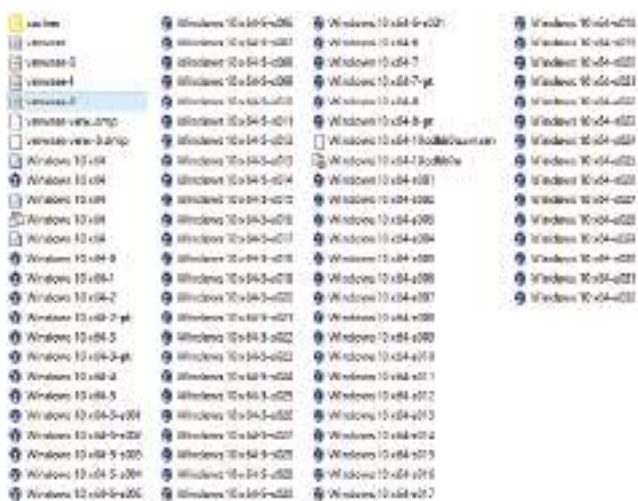

Рис. 2. Конфігураційні файли віртуального носія інформації, створеного за допомогою ПЗ *VMware Workstation*

Перший спосіб конвертації кількох файлів віртуального носія інформації передбачає наявність інсталюваного на тестовому ПК експерта (або в середовищі VM, яку експерт може використовувати як *guest*-платформу на своєму тестовому ПК) ПЗ *VMware Workstation* та використання терміналу ОС сімейства *Windows* для введення команди:

```
"C:\Program Files(x86)\VMware\VMware Workstation\vmware-vdiskmanager.exe" -r "назва_.vmdk" -t 0 "нова_назва_VM.vmdk".
```

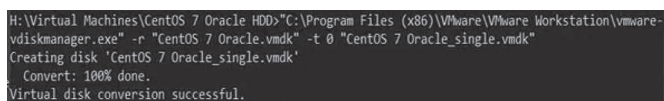

Рис. 3. Приклад успішного виконання команди в середовищі терміналу ОС *Windows*

Другий спосіб передбачає запуск віртуальної машини зі змонтованим *Live*-образом одного з криміналістичних дистрибутивів ОС сімейства *Linux* (наприклад, *Deft* або *Kali*) із подальшим завантаженням в середовищі VM криміналістичного дистрибутиву ОС *Linux*. Тоді, використовуючи команду терміналу «*sudo fdisk -l*» або використовуючи ПЗ *GParted* [7], можна визначити перелік носіїв інформації, доступних користувачеві. На рис. 4 наведено, як у середовищі ОС *Linux* інтерпретується носій інформації VM, конфігураційні файли якої наведено на рис. 2.

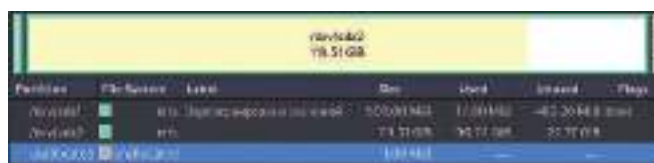

Рис. 4. Інтерпретація файлів віртуального носія інформації в середовищі ОС *Linux*

Інтерпретація в середовищі ОС *Linux* віртуального диску як блочного пристрою (*Block Device*) дає можливість створити його побітові копії на підключений до тестового ПК експерта зовнішній носій інформації, який також можна підключити до запущеної VM у середовищі ОС *Linux*, використовуючи команду терміналу «*sudo dd if=/dev/sda of=/місце_збереження/назва_файлу.dd bs=64k conv=noerror,sync*» або скориставшись ПЗ *Guymager* [8], яке також виконує цю команду із застосуванням графічного інтерфейсу.

Отриманий файл із розширенням «*.dd», який бути побітовою копією носія інформації VM, у подальшому можна дослідити відповідно до методик, затверджених Мініюстром України.

Кожний із розглянутих методів дає змогу отримати один файл як вихідний, що фактично є побітовою копією інформаційного вмісту віртуального носія інформації, який містить кілька конфігураційних файлів.

Перелік джерел посилання

1. Методика дослідження інформації на жорстких дисках [10.9.01].
2. Oracle VM VirtualBox. URL: <https://www.virtualbox.org/> (дата звернення: 09.03.2023).
3. VMware Workstation. URL: <https://www.vmware.com/products/workstation-pro/workstation-pro-evaluation.html/> (дата звернення: 09.03.2023).
4. QEMU. URL: <https://www.qemu.org/> (дата звернення: 09.03.2023).
5. Hyper-V. URL: <http://www.microsoft.com/hyper-v/> (дата звернення: 09.03.2023).
6. Proxmox Virtual Environment. URL: <https://www.proxmox.com/en/proxmox-ve/> (дата звернення: 09.03.2023).
7. GParted. URL: <https://gparted.org/> (дата звернення: 09.03.2023).
8. Guymager. URL: <https://guymager.sourceforge.io/> (дата звернення: 09.03.2023).

Концепція механізму злочинної діяльності (за М. В. Салтевським)

Анатолій Старушкевич,

канд. юрид. наук, доцент, Київський НДІСЕ, м. Київ, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7659-6646>, e-mail: stargdoc@gmail.com

Проаналізовано оригінальну, теоретично та практично значиму концепцію механізму злочинної діяльності, розроблену М. В. Салтевським, висвітлено етапи її розроблення та наукові основи.

Ключові слова: механізм злочину; механізм злочинної діяльності; механізм слідоутворення; діяльнісний підхід у криміналістиці; теорія відображення у криміналістиці; судове слідознавство; моделювання події минулого.

The concept of the mechanism of criminal activity by M. V. Saltevskiy

Anatolii Starushkevych

The original, theoretically and practically significant concept of the mechanism of criminal activity, developed by M. V. Saltevskiy, is analyzed, the stages of its development and scientific foundations are highlighted.

Keywords: crime mechanism; mechanism of criminal activity; mechanism of trace formation; activity approach in criminalistics; forensic trace investigation; simulation of past events.

1980 р. у видавництві Київської вищої школи МВС СРСР вийшов друком посібник М. В. Салтевського «Збирання криміналістичної інформації технічними засобами на попередньому слідстві» [1], у якому автор дійшов таких висновків:

- 1) розслідуючи злочин, прокурор, слідчий, дізнавач або суддя у визначених процесуальних формах пізнають явища, події й об'єкти матеріального світу, пов'язані зі злочином, до того ж вони досліджують і відновлюють минулу подію шляхом оперування інформацією, отриманою з матеріальних джерел, що відобразили подію злочину як процес взаємодії;
- 2) слідча, судово-слідча діяльність із розслідування та попередження злочинів є дослідницькою і пізнавальною діяльністю, вона характеризується загальними закономірностями пізнання взагалі, її основу складає теорія відображення;
- 3) пізнання не можна ототожнювати з процесом розслідування, адже останнє здійснюється у формі процесуального доказування і є двоєдиним, тобто характеризується, з одного боку, пізнавальною, а з іншого — посвідчувальною діяльністю;
- 4) пізнавальний бік містить виявлення джерел матеріальної та ідеальної інформації, а також вилучення, закріплення, дослідження та оцінювання відображеної джерелами інформації;
- 5) посвідчувальний бік процесу розслідування спрямовано на процесуальне закріплення отриманої інформації у визначеній законом формі;

6) розслідування злочинів є пізнавальною діяльністю, сутність якої у загальному вигляді полягає у відображенні об'єктивної дійсності у свідомості дізнавача, слідчого, прокурора та суду;

7) слід розрізняти відображення у живій і неживій природі та пов'язувати його із поняттями «взаємодія» і «відтворення» [1, с. 3—7].

Джерелом для таких висновків стали: 1) марксистська теорія відображення, яку (як відомо) запозичили її «класики» у попередників (зокрема, у представників французького матеріалізму XVIII ст., один із яких, Дені Дідро, стверджував: «здатність відчуття є загальна властивість матерії або продукт її організованості» [2, с. 387], пізніше її розвинули радянські та болгарські філософи [3; 4 та ін.]); 2) публікації Р. С. Белкіна, який теорію відображення пристосував до методології криміналістики [5]; 3) ідеї радянських криміналістів пов'язати істинне знання у криміналістиці із результатом відображення як взаємодію свідомості й об'єктивної реальності, що «приводить до істинного знання — результату відображення» [6, с. 190].

М. В. Салтевський зазначав: «... Оглядаючи місце події, слідчий відображає зміни, що відбулися у матеріальній обстановці і таким чином пізнає злочин. Допитуючи свідка-очевидця або потерпілого, які бачили злочинця і запам'ятали його зовнішність, слідчий відображає у свідомості подію і образ злочинця, трансформує їх у форму, доцільну для доказування» [1, с. 7], а також: «Відображення як процес, в ході якого відбувається відтворення (перенесення) властивостей і ознак одного об'єкта на інший, передбачає взаємодію,

у якій беруть участь два об'єкти: той, що відображається, і той, що відображає. Унаслідок взаємодії виникають сліди, які треба називати відображеннями. Подія злочину — це взаємодія об'єктів живої і неживої природи, тому вона завжди утворює у матеріальному середовищі відображення, «читаючи» які, пізнають (розслідують) злочин» [1, с. 7—8].

Проаналізувавши поняття «злочин», яке на той час розкривалося у ст. 7 Кримінального кодексу УРСР, М. В. Салтевський зробив припущення, що однією з важливих ознак злочину є наявність діяння — дії або бездіяльності суб'єктів. Справді, подія злочину як матеріальне явище об'єктивної дійсності є складною системою взаємопов'язаних і причиново обумовлених чинників, обставин, вчинків, дій та інших проявів суб'єктів у навколишньому середовищі. Вони виникають унаслідок взаємодії з матеріальними об'єктами, що опинилися в орбіті події злочину. У кожному з них спостерігаються безпосередні або опосередковані дії певної людини.

Детальніше аналізування цього явища призвело М. В. Салтевського до висновку про те, що «... злочин, так або по-іншому, супроводжується взаємодією його суб'єктів між собою і матеріальними речами. Наслідком такої взаємодії є матеріальні та ідеальні відображення (сліди) в широкому їх розумінні. Виявлення, дослідження і використання таких слідів в якості джерел криміналістичної інформації є одним із головних завдань розслідування злочинів» [1, с. 9].

Такі далекоглядні висновки дали змогу М. В. Салтевському: 1) виокремити та класифікувати види об'єктів, що взаємодіють під час скоєння злочинів (люди, неживі тіла, живі організми); 2) обґрунтувати передачу (обмін) енергією під час слідоутворення (проста і складана, безпосередньо (контактно) або опосередковано (безконтактно)); 3) схарактеризувати з криміналістичної точки зору види взаємодії (психічна, механічна, фізична, хімічна або біологічна); 4) розробити основи механізму слідоутворення (відображення) у процесі події злочину.

Щодо четвертого висновку, то М. В. Салтевський писав: «Подія злочину ... є системою різних взаємодій людей і предметів матеріального світу, унаслідок яких утворюються сліди-відображення. Сліди є джерелами інформації, що дають змогу відтворювати механізм взаємодії, вид об'єктів, що беруть у ньому участь, розв'язувати ідентифікаційні і неідентифікаційні завдання

розслідування» [1, с. 15], а також: «Механізм слідоутворення обумовлено видом взаємодії і характером структури взаємодіючих об'єктів» [1, с. 16].

Це обумовило розроблення М. В. Салтевським наукових основ: 1) утворення слідів під час механічної, фізичної, хімічної та біологічної взаємодії; 2) механізму відображення інформації у слідах взаємодії засобів скоєння злочинів; 3) техніко-криміналістичних прийомів отримання інформації для розшуку і визначення знарядь скоєння злочину, зброї, джерел підвищеної небезпеки за їх матеріальними слідами-відображеннями [1, с. 26—106].

1987 р. ідеї М. В. Салтевського щодо розроблення наукових основ «механізму виникнення слідів — джерел криміналістичної інформації при вчиненні злочину» увійшли до досить оригінального підручника «Спеціалізований курс криміналістики», виданого у Київській вищій школі МВС СРСР за підтримки та безпосередньої участі відомих радянських криміналістів Р. С. Белкіна, В. П. Бахіна, А. В. Дулова, Г. Г. Зуйкова, В. П. Лаврова, В. К. Лисиченка, І. М. Лузгіна, В. О. Конової, Г. А. Матусовського та ін. [7, с. 56—130]. На жаль, видання вийшло під обмежувальним грифом і стало відомим науковому загалу лише після його зняття.

Хоча розділ 1, у якому викладено питання предмету, системи і завдань радянської криміналістики, у цьому підручнику підготовлено Р. С. Белкіним, однак М. В. Салтевський (як відповідальний редактор підручника) вніс до нього низку своїх оригінальних ідей. У такий спосіб криміналістика стала наукою, зокрема й про «закономірності механізму вчинення злочину» [7, с. 7], до її предмету віднесли закономірності виникнення й розвитку зв'язків і відношень усередині механізму злочину (зв'язок між дією і результатом, повторюваність дій у схожих ситуаціях, стереотипи поведінки суб'єктів злочину та ін.), а під механізмом злочину пропонували розуміти «складну динамічну систему, до якої належать: суб'єкт злочину, його ставлення до своїх дій, їх наслідків, співучасників; предмет замаху; способи скоєння злочину; злочинний результат; місце, час і інші обставини, що належать до обстановки злочину; поведінка і дії осіб, що виявилися випадковими учасниками події та ін.» [7, с. 5].

На початку 1990-х років виникли справедливі сумніви щодо доцільності розроблення у криміналістиці двох паралельних учень: про механізм

слідоутворення під час скоєння злочину і про механізм злочину. У криміналістиці водночас почали використовувати поняття «механізми і способи скоєння злочину», «механізми і способи відображення злочинів у навколишньому середовищі», «механізми і способи скоєння злочинів певного виду», «механізми слідоутворення», «механізми взаємодії матеріальних тіл при скоєнні злочину», «механізм розслідуваної події», «механізм скоєння злочинів» і т. ін. [8, с. 19, 21—22].

Ураховуючи такі неоднозначні тенденції, М. В. Салтевський розпочав роботу над особистим посібником з курсу криміналістики, у розділі «Вчення про механізм вчинення злочину», вирішив обійти термін «злочин» як кримінально-правове, а не криміналістичне поняття і звернувся до популярного на той час у психології та філософії діяльнісного підходу.

На той час у філософії та суспільних науках термін «діяльність» тлумачили як спосіб буття людини у світі, здатність її вносити до дійсності зміни. Основні моменти діяльності: суб'єкт із його потребами; мета, відповідно до якої перетворюється предмет; об'єкт, на який спрямовано діяльність; засіб реалізації мети; результат діяльності. Загальним засобом діяльності визначали сукупність знарядь праці, створених людьми,—техніка й технологія [9, с. 389].

Тому, на думку М. В. Салтевського, досліджуючи механізм злочину, доцільно використовувати діяльнісний підхід, який дає змогу вивчати об'єкти, явища та їх взаємодію в аспекті діяльності суб'єктів злочину. Діяльнісний підхід інтегрує методи й засоби для визначення інформації про злочинця і його поведінку на місці події. Він обумовлений сутністю й механізмом злочину, призводить до об'єктивної оцінки скоєного у кримінально-правовому аспекті [10, с. 87].

На користь доцільності використання терміну «злочинна діяльність» замість терміну «злочин» під час дослідження його механізму М. В. Салтевський навів такі переконливі аргументи: 1) у публікаціях злочин нерідко розуміють як різновид соціальної діяльності, що є справедливим, адже це діяльність, хоча й протиправна; 2) структура злочинної діяльності є аналогічною будь-якій соціальній діяльності; 3) як соціальну, так і злочинну діяльність пов'язано зі здатністю людини здійснювати цілеспрямовану роботу, змінювати матеріальне та духовне середовище, в якому вона відбувається, вносити зміни до навколишньої дійсності [10, с. 86—87].

Аналізуючи структуру злочинної діяльності, М. В. Салтевський зазначав, що вона повністю відповідає будь-якій соціальній діяльності (трудовій, науковій, культурній тощо) і також містить чотири основні елементи: суб'єкт (суб'єкт злочину); знаряддя праці (засоби скоєння злочину); предмет праці (предмет злочинного посягання); продукт праці (сліди злочинної діяльності) [10, с. 87; 11, с. 40].

При цьому елемент «суб'єкт злочинної діяльності» має відповідати таким ознакам: 1) бути людиною (фізичною особою); 2) бути здатним діяти; 3) вступати у взаємодію; 4) відображати себе; 5) відповідати кримінальним і кримінально-процесуальним вимогам [10, с. 87; 11, с. 40].

Щодо елемента «засобів діяльності», то у законотворчій діяльності вони є знаряддями праці, різноманітними інструментами, механізмами та їх системами, які суб'єкт діяльності розміщує між собою і предметом праці для досягнення мети. Такі засоби діяльності можуть бути матеріальними і нематеріальними, спеціально пристосованими і непристосованими.

Здійснюючи злочинну діяльність, злочинець також досягає своєї злочинної мети, розміщуючи засоби злочинної діяльності між собою і предметом діяльності (об'єктом, із яким безпосередньо взаємодіє суб'єкт). До того ж злочинець впливає на об'єкт (об'єкти) замаху (предмети, зокрема й знаряддя праці: ніж, сокира, спеціально пристосований злодійський інструмент тощо), перетворюючи їх на засоби скоєння злочину (засоби злочинної діяльності) [10, с. 88; 11, с. 40-41].

Предметом злочинної діяльності вважають природне середовище перебування (проживання) людини, що є способом буття людини у світі, в якому вона здатна діяти і змінювати дійсність. Тому природа є універсальним предметом будь-якої діяльності, зокрема й злочинної.

На думку М. В. Салтевського, у криміналістиці предметом злочинної діяльності є фізичне тіло живої та неживої природи, органічного або неорганічного походження, що перебуває у твердому, сипучому, рідкому й газоподібному стані, яке піддається безпосередньому впливу й відображає його механізм [10, с. 88, 11, с. 41]. До того ж зауважувалося, що предмет злочинної діяльності доцільно розмежовувати з предметом злочину: 1) предмет злочину як кримінально-правове поняття лежить у сфері суспільних відносин, а предмет злочинної діяльності зазвичай перебуває поза цією сферою; 2) предмет злочинної

діяльності є об'єктом, з яким безпосередньо взаємодіє суб'єкт діяльності, при цьому цей об'єкт діяльності не завжди є предметом злочину.

Сліди злочинної діяльності пропонували характеризувати так: 1) це сліди в широкому розумінні, тобто будь-які зміни у природньому середовищі та суспільних відносинах; 2) слідами злочинної діяльності можуть бути будь-які очевидні та неочевидні зміни, що призводять до змін функцій людей, речей і відносин між ними; 3) такі зміни до навколишнього середовища вносять суб'єкт злочину (суб'єкт злочинної діяльності); 4) сліди злочинної діяльності є матеріальними та ідеальними відображеннями, кінцевим продуктом такої діяльності; 5) сліди злочинної діяльності можуть бути предметом злочину, однак найчастіше є об'єктами матеріального середовища, у якому розвивався злочин.

У вузькому розумінні (слідознавчому й трасологічному) сліди злочинної діяльності є результатом контактної або безконтактної взаємодії суб'єкта або системи (суб'єкт — засіб вчинення злочину) із матеріальним середовищем [10, с. 88—89; 11, с. 41].

Характеризуючи механізм злочинної діяльності й процес його відображення, М. В. Салтевський виходив із таких положень: 1) опис лише структури злочинної діяльності не розкриває її динаміки (механізму взаємодії, процесу слідоутворення, відображення як кінцевого продукту злочинної діяльності); 2) елементи злочинної діяльності, взаємодіючи, завжди відображають один одного у вигляді відбитків (мисленневих образів); 3) відображення за своєю сутністю є відтворенням, тобто внутрішньою здатністю матеріальних об'єктів перебудовуватися під впливом ззовні й відповідним чином реагувати, до того ж виникають сліди-відображення.

Пропонувалося чітко розрізняти відображення у живій і неживій природі. У неживій природі процес відображення є відносно простим (пасивним, елементарним) і завершується утворенням матеріальних слідів (рук, ніг тощо). У живій природі процес відображення складніший і напряму залежить від рівня організації та розвитку живих організмів. Найдосконалішим у цьому випадку є відображення людиною (психічне, суспільне), воно є складним процесом взаємодії людей між собою і матеріальною дійсністю на чуттєвому (органолептичному) рівні. Таке чуттєве відображення формує ідеальне відображення (слід пам'яті, суб'єктивний образ).

Процес будь-якого відображення завжди передбачає участь двох об'єктів: відображуваного (слідоутворювального) і такого, що відображає (слідосприймального), наслідком чого є відображення, тобто слід.

Складовою механізму злочинної діяльності, на думку М. В. Салтевського, є концепція енергетичного обміну між об'єктами, що взаємодіють, в основу якої покладено види руху, названі Ф. Енгельсом психічний (різновид суспільного), механічний, фізичний, хімічний, біологічний.

За Ф. Енгельсом, стрижневою ідеєю «Діалектики природи» є класифікація форм руху матерії й (відповідно до цього) класифікація наук, що вивчають ці форми руху. Нижча форма руху — це просте переміщення, найвища — мислення. Основні форми рухів, що вивчають природничі науки: механічний, фізичний, хімічний і біологічний. Кожна нижча форма руху переходить за допомогою діалектичного стрибка у вищу форму. Кожна вища форма руху містить як підлеглий момент нижчу форму, але не зводиться до неї [12, с. XVII].

Механізм злочину (механізм злочинної діяльності) є сукупністю послідовних взаємодій і відтворень, викликаних різними видами енергії. Під час взаємодії об'єкти обмінюються енергією, необхідною для слідоутворення, тобто певної роботи. Якщо задіяно більше одного виду енергії (руху), то таку взаємодію вважають складною [10, с. 89—92, 11, с. 41—43].

Отже, М. В. Салтевський сформував оригінальну, теоретично й практично значиму концепцію механізму злочинної діяльності, в основу якої поклав діяльнісний підхід до опису системи механізму злочину; теорію пізнання як одну зі сторін діяльності щодо розслідування злочинів; теорію взаємодії об'єктів у судовому слідознавстві; теорію відображення у криміналістиці; теорію відображення в живій і неживій природі; теорію енергетичного обміну між об'єктами взаємодії; метод моделювання (відновлення) події минулого шляхом отримання криміналістичної інформації з матеріальних та ідеальних джерел; принцип динамізму складових злочинної діяльності; пропозицію щодо розподілу слідів злочинної діяльності в широкому і вузькому (слідознавчому й трасологічному) розумінні; припущення про те, що наслідком взаємодії складових (елементів) злочинної діяльності є утворення відбитків (мисленневих образів), тобто продукту слідів такої діяльності.

Перелік джерел посилання

1. Салтевский М. В. Собрание криминалистической информации техническими средствами на предварительном следствии : учеб. пособ. Киев, 1980. 112 с.
2. Дидро Д. Разговор Д'Аламбера и Дидро / Сочинения : в 2-х т. Москва, 1986. Т. 1. 590 с.
3. Павлов Т. Теория отражения: Основные вопросы теории познания диалектического материализма / авториз. пер. с болгар. Москва, 1949. 522 с.
4. Ленинская теория отражения и современная наука / гл. ред. Т. Павлов. Том: Теория отражения и обществознание. София, 1973. 369 с.
5. Белкин Р. С. Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики. Москва, 1970. 130 с.
6. Ларин А. М. От следственной версии к истине. Москва, 1976. 200 с.
7. Специализированный курс криминалистики (для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального юридического образования) : учебник. Киев, 1987. 384 с.
8. Колдин В. Я., Поташник Д. П., Холыст Б. и др. Криминалистика социалистических стран / под ред. В. Я. Колдина. Москва, 1986. 517 с.
9. Українська радянська енциклопедія / гол. ред. М. П. Бажан. Київ, 1979. Т. 3. 552 с.
10. Салтевский М. В. Криминалистика. В современном изложении юристов : учеб. и практ. пособ. Харьков, 1996. 432 с.
11. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі). Київ, 2005. 588 с.
12. Маркс К. и Энгельс Ф. Сочинения. Изд. 2-е. Москва, 1961. Т. 20. 827 с.

ДНК-ідентифікація жертв війни в Україні: проблемні аспекти

Руслан Степанюк,

д-р юрид. наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8201-4013>, e-mail: stepanuk2@ukr.net

Вікторія Іонова,

Харківський НДЕКЦ, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7253-0690>,
e-mail: biologin75@gmail.com

Розглянуто деякі організаційні та методичні проблеми призначення та проведення молекулярно-генетичних експертиз та експрес-досліджень ДНК із метою ідентифікації зниклих безвісти осіб і невпізнаних трупів в умовах війни в Україні.

Ключові слова: ідентифікація жертв війни; молекулярно-генетична експертиза; криміналістичний ДНК-аналіз; експрес-тестування ДНК; розслідування воєнних злочинів.

DNA identification of war victims in Ukraine: problematic aspects

Ruslan Stepaniuk, Viktoriia Ionova

Certain organizational and methodological problems of appointing and carrying out forensic molecular genetic examination and express DNA tests to identify missing persons and unidentified corpses under conditions of war in Ukraine have been considered.

Keywords: identification of war victims; forensic molecular genetic examination; forensic DNA analysis; express DNA testing; investigation of war crimes.

Протягом останнього року у зв'язку з російською збройною агресією проти України перед правоохоронними органами й експертними установами постали нові виклики, пов'язані з необхідністю ідентифікації масових жертв війни. Таких масштабних завдань у новітній історії України досі не виникало, тому бракує відповідного досвіду. Ситуація ускладнюється через те, що бойові дії тривають, роблячи умови роботи правоохоронців і експертів надзвичайно важкими.

У комплексному мільтидисциплінарному підході до ідентифікації жертв катастроф (*Disaster*

Victims' Identification, DVI) одним із основних методів є криміналістичний ДНК-аналіз, що має низку принципів переваг (наприклад, дає змогу визначити особу за незначною кількістю біологічного матеріалу, зокрема у разі спотворення трупа; має фундаментальну наукову основу стосовно точності отриманих результатів). Водночас такі технології є доволі витратними, вони потребують високого рівня організації, оскільки в хаотичних умовах збройного конфлікту та через значну кількість жертв тільки так можна впорядкувати роботу й досягти прийнятних результатів.

Загалом у діяльності з масової ДНК-ідентифікації загиблих унаслідок катастроф міжнародні організації вже виробили відповідні керівні засади, дотримання яких є запорукою успіху в розв'язанні поставлених завдань. До них належать засади законності й етичності, стратегічного планування, централізації та координації, матеріально-технічного та кадрового забезпечення, а також забезпечення якості. Змістовне наповнення кожної із зазначених засад полягає у дотриманні суб'єктами ідентифікації чітко визначених рекомендацій, що дає змогу виконувати роботу ефективно та відносно швидко. Водночас зараз у вітчизняній слідчій та експертній практиці з ДНК-ідентифікації загиблих існують суттєві проблеми, подолання яких дасть можливість покращити її стан.

З огляду матеріально-технічного забезпечення, до роботи залучено експертні підрозділи державних судово-експертних установ (насамперед Експертної служби МВС України), які оснащені сучасним лабораторним обладнанням, вони мають кваліфікований персонал і проводять судові молекулярно-генетичні експертизи за дорученням слідчих у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних зі збройною агресією проти України. Уже під час війни, завдяки допомозі іноземних держав і благодійників, цим установам було надано мобільне обладнання, що дає змогу проводити молекулярно-генетичні дослідження (експрес-аналіз) у польових умовах (до них належать французька пересувна лабораторія *Mobil'DNA* й американські мобільні системи експрес-аналізу ДНК *ANDE* з-поміж передових систем *Rapid DNA*). Це обладнання успішно використовували для ідентифікації жертв надзвичайних ситуацій за кордоном, зараз воно демонструє гарні результати у вітчизняній практиці й може бути дуже корисним для розв'язання таких завдань у майбутньому.

Тому можна констатувати, що технічне оснащення українських правоохоронних органів та експертних установ — на високому рівні. Однак, крім технічного забезпечення, не менше значення для успішного розв'язання завдання з ідентифікації жертв війни має стан організації відповідної роботи, який, на нашу думку, наразі в Україні потребує вдосконалення. Для визначення першочергових заходів необхідно насамперед визначити типові проблеми і складнощі, які виникають у правозастосовній та експертній практиці під час криміналістичного ДНК-аналізу в умовах воєнного стану.

Результати роботи лабораторії біологічних досліджень і обліку Харківського НДЕКЦ МВС України за напрямом судово-експертного забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних зі збройною агресією проти України, свідчать про зростання кількості призначених органами досудового розслідування молекулярно-генетичних експертиз у декілька разів. Здебільшого їх призначають із метою ідентифікації загиблих (як військовослужбовців, так і цивільного населення), і на цьому тлі висвітлюються типові проблеми, які необхідно розв'язувати.

Перша проблема полягає в неузгодженості процесуальної та організаційної форм проведення ДНК-аналізу. Як відомо, основною його процесуальною формою в Україні є судова молекулярно-генетична експертиза, під час якої використовують спеціальні знання у кримінальному провадженні. Але процес призначення та проведення судової експертизи є доволі складним як з огляду на процесуальне оформлення, так і в питаннях проведення самого дослідження. Водночас процес ідентифікації масових жертв для визначення біологічної спорідненості потребує швидкого ДНК-тестування принаймні стосовно зразків трупів і ймовірних родичів. Обладнання *Rapid DNA* призначено для швидкого отримання ДНК-профілю зі зразку живої особи, але Кримінальний процесуальний кодекс України не дає можливості проводити перевірочні дослідження, якщо це обладнання використовують не судові експерти. На нашу думку, в Україні варто вжити заходів щодо процесуальної легалізації експрес-тестування ДНК, передбачивши відповідну форму в Кримінальному процесуальному кодексі. З організаційного боку варто забезпечити акредитацію відповідних лабораторій, валідацію методик дослідження, сертифікацію обладнання та навчання залученого до проведення швидкого ДНК-тестування персоналу для забезпечення якості на всіх етапах дослідження.

Друга проблема пов'язана із недостатнім наповненням національної бази даних ДНК і обмеженістю її можливостей. Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» було прийнято вже під час війни та введено в дію лише у лютому 2023 р., державну реєстрацію геномної інформації військовослужбовців тільки розпочато, а поточну ідентифікацію загиблих здійснюють фактично в умовах відсутності необхідної інформації в автоматизованій базі даних для здійснення пошуку ймовірних збігів генетичних ознак. Проте є сподівання на

покращення ситуації у зв'язку з активізацією роботи з наповнення електронного реєстру генетичної інформації після впровадження профільного законодавства.

Третя проблема зумовлена організаційними складнощами та окремими прогалинами і помилками у практичній діяльності щодо призначення слідчими та прокурорами судової молекулярно-генетичної експертизи з метою ідентифікації загиблих. Наприклад, слідчі не завжди виважено підходять до підготовки постанови про призначення такої експертизи та додаткових матеріалів, які надають експертам. Тут вкрай важливо зазначати точні відомості щодо ступеня родинного зв'язку безвісти зниклої особи та родича, який надав свої біологічні зразки. Адже існують істотні відмінності між завданнями автоматизованого пошуку близькородинних зв'язків (батьки, діти) та далекородинних (брати, сестри, дядьки, тітки, бабусі, дідусі та ін.).

Також іноді трапляється несвоєчасне спрямування відібраних зразків на експертне дослідження. Здебільшого такі випадки є наслідком бюрократичної тяганини через зміну підслідності, коли, наприклад, матеріали кримінального провадження передають від слідчих поліції до

слідчих органів безпеки. Процедура передавання матеріалів може тривати певний час, але, на нашу думку, в обставинах, які зараз переживає суспільство (зокрема родичі загиблих та безвісти зниклих осіб), такі зволікання є неприпустимими. В умовах воєнного стану ускладнено роботу з родичами безвісти зниклих осіб. Наразі у кожному відомстві (Національній поліції і Службі безпеки України, прокуратурі та Експертній службі МВС) визначено відповідальних за роботу з пошуку та ідентифікації осіб, але поки що відсутня чітка злагоджена взаємодія між різними суб'єктами цієї діяльності.

До того ж варто звернути увагу на необхідність чіткого дотримання судово-медичними експертами методичних вимог до відбирання біологічного матеріалу трупів. Досвід роботи експертів-генетиків Харківського НДЕКЦ МВС із біологічним матеріалом осіб, тіла яких виявлено у масових похованнях у м. Ізюм, дає змогу визначити пріоритетні зразки, із яких із великою долею вірогідності можливо швидко отримати якісний ДНК-профіль для ідентифікації. Але є випадки, коли експерти, які відбирають посмертні зразки, ігнорують ці рекомендації, що значно збільшує строки і вартість ідентифікації особи.

Проблемні питання під час виконання експертиз, пов'язаних зі шкідливим програмним забезпеченням

Євгеній Тарасенко,

Сумський НДЕКЦ, м. Суми, Україна, e-mail: t.expert.kte.sumy@gmail.com

Розглянуто методи, які застосовують під час дослідження шкідливого програмного забезпечення, та проблемні питання, що виникають під час таких досліджень.

Ключові слова: шкідливе програмне забезпечення; вірус; аналіз; пісочниця.

Problematic issues when performing examinations related to malware

Evgeniy Tarasenko

This paper examines the methods used during the research of malicious software and the problematic issues that arise during such research.

Keywords: malware; virus; analysis; sandbox.

У наш час комп'ютери, мобільні телефони, системи зберігання даних увійшли майже в усі сфери нашого життя. Уся важлива інформація про людину або компанію зберігається на носіях цифрової інформації. Тому останнім часом актуальні кримінальні справи, пов'язані зі шкідливим програмним забезпеченням (далі — ШПЗ), націленим на викрадення цінної інформації, її знищення або унеможливлення доступу до неї. Судові експертизи з питань ШПЗ відіграють одну з найважливіших ролей у таких справах, але подібні дослідження пов'язані з певними труднощами.

Термін «шкідливе програмне забезпечення» доволі розпливчастий. Він означає, що таке програмне забезпечення завдає шкоди користувачеві або системі, але немає чіткої межі, що саме може бути шкодою для системи, а що ні. Наприклад, програми віддаленого доступу при відповідних налаштуваннях дають змогу підключатися до кінцевого пристрою без підтвердження самим пристроєм. Підключення до пристрою без згоди користувача також є у функціоналі багатьох ШПЗ. Тому належність того чи того програмного забезпечення до категорії шкідливих — це юридичне

питання, відповідь на яке залежить від багатьох чинників. Експерт із правом проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи не може на власний розсуд сказати, чи є надане на дослідження програмне забезпечення шкідливим. Відповідний висновок може бути зроблено лише з посиланням на результати роботи антивірусного програмного забезпечення, розробленого для того, щоб ідентифікувати ШПЗ. Тому, призначаючи експертизу, першим слід поставити питання: «Чи визначається файл (назва файлу) антивірусним програмним забезпеченням як шкідливий?»

Дослідження функціональних можливостей ШПЗ пов'язане з труднощами, обумовленими як програмно-технічним забезпеченням, так і знаннями та досвідом самого експерта. Крім того, такі дослідження потребують значно більше часу, ніж інші види експертиз, адже вони вимагають використання багатьох інструментів та аналіз за допомогою різних методів. Щодо самого аналізу, то можна визначити два його основних типи: аналіз вихідного коду та динамічний аналіз.

Аналіз вихідного коду полягає в розборі файлів методом дизасемблювання. Для цього ми завантажуюмо файл в дизасемблер і досліджуємо програмні інструкції, щоб зрозуміти, які функції в ньому закладені. Ці інструкції виконуються центральним процесором, тому в такий спосіб ми можемо дізнатися деталі поведінки програми. Головним недоліком даного методу є те, що вихідний код часто буває обфускованим і його дуже складно, а інколи навіть неможливо, прочитати. Обфускація, або заплутування коду, — це приведення вихідного коду програми до виду, що зберігає його функціональність, але ускладнює аналіз, розуміння алгоритмів роботи й модифікацію при декомпіляції. Крім того, такий метод вимагає спеціальних знань із програмування, дизасемблювання та конструкції програмного коду.

Динамічний аналіз, або аналіз поведінки, — це процес запуску файлу в ізольованому середовищі й відстеження його поведінки в системі. Щоб зробити безпечним запуск шкідливої програми, спершу готують середовище, яке дасть змогу вивчати її, не ризикуючи пошкодити систему або мережу. Для цього можна використовувати програми віртуалізації, наприклад *VirtualBox*. Але краще за все проводити дослідження на спеціально виділеному комп'ютері, адже деякі ШПЗ мають функцію ідентифікації запуску у віртуальній операційній системі та можуть виявити не всі свої функції або навіть не запуснитися. Для моніторингу дій у системі та мережевої активності слід установити додаткове програмне забезпечення, наприклад

Process Monitor, *Process Hacker*, *Wireshark* або інші подібні програми. Значний час займає також аналіз зібраних журналів роботи, лог-файлів, змін у реєстрі операційної системи та інших даних, із яких необхідно вибрати потрібну інформацію та правильно її інтерпретувати.

Дослідження ШПЗ хоч і доволі новий напрям, якщо дивитися з історичної перспективи, але існує достатньо довго, щоб з'явилися автоматизовані рішення для роботи з такими файлами. Хорошим рішенням буде використання спеціалізованого програмного забезпечення для аналізу ШПЗ, так звані «пісочниці» (*Sandbox*). Такі програми емулюють запуск ШПЗ у відповідно налаштованій системі, збирають дані про його дії, мережеву активність та зміни, які він вносить до системи під час своєї роботи. Крім того, завдяки таким рішенням можна швидко встановити тип ШПЗ, його основні функціональні можливості. Після аналізу надається детальний звіт, у якому розібрані можливості програми та дії, які виконуються після її запуску. І хоч у таких звітах теж дуже багато даних, у них набагато легше зорієнтуватися, адже інформація структурована та подається в зручному для читання вигляді. Серед таких рішень можна виділити програмне забезпечення (програмно-апаратний комплекс) *Joe Sandbox* від компанії *Joe Security LLC*, у якому є можливість запуску файлів із метою простеження дій, моніторинг мережевої активності та інші функції для аналізу й розбору шкідливих файлів. Існують також інші подібні рішення, але вони платні, й ціна в кожному випадку обговорюється із замовником.

Призначаючи експертизи, пов'язані із ШПЗ, слід пам'ятати, що такі дослідження забирають багато часу, і в залежності від складності програмного забезпечення експерт не завжди в змозі виявити всі його приховані функції, особливо маючи в розпорядженні лише безкоштовні (вільні) інструменти з обмеженим функціоналом та можливостями. У будь-якому разі перед призначенням таких експертиз слід проконсультуватися з експертом на предмет того, чи є в нього спеціальні знання та навички для виконання таких досліджень та як правильно поставити запитання.

Перелік джерел посилання

1. Monappa K. A. Learning Malware Analysis. 2018. 423 p.
2. Sikorski M., Honig A. Practical Malware Analysis. 2012. 768 p.
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/stru#Stru> (дата звернення: 01.03.2023).

Чинники впливу на строки проведення судових експертиз: аналіз законодавства і пропозиції щодо його вдосконалення

Наталія Ткаченко,

канд-ка юрид. наук, заслужений юрист України, Департамент експертного забезпечення правосуддя
Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0589-0191>,
e-mail: tnm_77@ukr.net

Якість проведення судових експертиз залежить від низки факторів, серед яких зменшення витрат часу для проведення досліджень із метою надання відповідей на всі питання, поставлені експертів. Розумність строків є засадою судочинства, яка не отримала розгорнутого формулювання в законодавстві про призначення та проведення судових експертиз в Україні. У доповіді розглянуто певні аспекти реалізації зазначеної засади, а також запропоновано шляхи вдосконалення законодавства в цьому аспекті.

Ключові слова: судова експертиза; засади судочинства; розумність строків; практика Європейського суду з прав людини.

Factors affecting the timelines of conducting forensic examinations: analysis of legislation and proposals for its improvement

Nataliia Tkachenko

The quality of conducting forensic examinations depends on a number of factors, among which reduction of time spent on conducting research in order to provide answers to all questions addressed to the forensic expert. The reasonableness of timelines is the principle of proceedings that has not been exhaustively outlined in the legislation on the appointment and conduct of forensic examinations in Ukraine. The paper considers certain aspects of implementing the specified principle as well as suggests ways to improve legislation in this aspect.

Keywords: forensic examination; principles of court proceedings; reasonableness of timelines; practice of the European Court of Human Rights.

В Україні існує значна кількість нормативно-правових актів, які регулюють питання організації та проведення судових експертиз, що реалізовано в методиках їх проведення за певними напрямками досліджень. Незважаючи на доволі значну кількість нормативно-правових актів, в Україні донині відсутні норми на рівні базового Закону «Про судову експертизу» [1] і процесуального законодавства, які б докладно визначали строки проведення судових експертиз із урахуванням їхньої складності.

Для визначення змісту розумних строків у судово-експертній діяльності варто звернутися до вітчизняного законодавства. Розумність строків не є новелою законодавства: її регламентовано Кримінальним процесуальним кодексом України (далі — *КПК України*) ще у 2012 році [2]. Наразі її закріплено в загальних засадах кримінального провадження (п. 21 ч. 1 ст. 7 КПК України): зміст і форма кримінального провадження мають відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, належить розумність строків [2]. Спеціальну норму про необхідність дотримання розумних строків закріплено в п. 1.13 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних

досліджень, а саме: «Строк проведення експертизи встановлюється керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) і не повинен перевищувати 90 календарних днів», однак у разі «значного завантаження експерта (за наявності у нього на виконанні одночасно понад десять експертиз, у тому числі комісійних та комплексних), більший розумний строк устанавлюється за письмовою домовленістю з органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), після попереднього вивчення експертом наданих матеріалів» [3]. Ми вбачаємо в цій нормі певну прогалину, яка полягає у відсутності повного переліку обставин, які можуть впливати на скорочення чи збільшення строків проведення експертиз і невідповідність обраного максимального строку (90 днів) строкам досудового розслідування, передбаченим КПК України. Так, відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 219 КПК України з дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування має бути завершено «протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину» [2]. Отже, строк проведення експертизи в 90 днів не відповідає вимогам зазначеної норми КПК України.

На окрему увагу заслуговує практика Європейського суду з прав людини (далі — *ЄСПЛ*) щодо встановлення розумних строків розгляду справ. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною [4], а за п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — *Конвенція*) кожен «має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку» [5]. Вимогою про розгляд справи впродовж розумного строку в Конвенції обумовлено важливість правозастосування без зволікань, що можуть зашкодити його ефективності чи справедливості [6, § 58; 7, § 61]: тобто ЄСПЛ вбачає прямий зв'язок між справедливістю результатів судового розгляду та строками його проведення. Водночас ЄСПЛ вважає важливими й інші чинники, які ускладнюють судовий розгляд: розумний характер тривалості провадження визначають за обставинами справи, що потребує оцінки загалом [8, § 36] (про це йдеться, зокрема, у справі *Frydlender v. France* [9] із настановою обґрунтувати тривалість провадження окремо для кожної справи відповідно до її обставин).

У викладеному вище ми вбачаємо прямі вказівки на необхідність зважати на низку чинників для визначення строків судового провадження. Оскільки судова експертиза є дослідженням на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом саме судового розгляду [1], то можливе застосування цих норм до визначення строків проведення судової експертизи.

За аналогією, можна застосовувати ці норми з урахуванням таких чинників, як завантаженість експерта, кількість об'єктів експертизи, повнота вихідних даних і вичерпність інформації про об'єкти дослідження, залежність експерта від своєчасності надання відповідей на клопотання та їхньої змістовної повноти, ретроспективність дослідження, актуальність методологічної бази й доступ до неї, регулярність оновлення законодавства, військові дії та інші форс-мажорні обставини, вид експертизи тощо. Військові дії стали особливим чинником, що вплинув одразу на кадрове забезпечення (через виїзд експертів або навіть їхню смерть), можливість проводити експертизи (через окупацію територій, на яких розташовано науково-дослідні установи судової експертизи, далі — *НДУСЕ*), руйнування майна таких *НДУСЕ*

і/ або збільшення кількості експертиз через численні правопорушення, скоєні російськими військовими. Через відтік кадрів постала потреба підготувати нові кадри судових експертів, що ускладнило роботу фахівців-практиків. Зазначення хоча б декількох важелів впливу на строки проведення значно поліпшило б якість проведення експертиз і наблизило б українське законодавство до європейських стандартів.

Чинниками, що впливають на строки проведення судових експертиз, також можна назвати брак сучасної матеріально-технічної бази — новітнього обладнання. Фінансове забезпечення діяльності *НДУСЕ* є підґрунтям для виконання поставлених перед ними завдань і прийнятих на себе зобов'язань [10].

Для розгляду цього питання необхідні знання в галузі техніки, тому оцінювання відповідності матеріально-технічного забезпечення *НДУСЕ* є важливим завданням Міністерства юстиції України. Як приклад можна навести такі заходи з оновлення матеріально-технічної бази, реалізовані Мін'юстом: усі державні *НДУСЕ* отримали сучасні портативні 3D-сканери *Artec Leo* від Міністерства оборони Люксембургу [11], Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (далі — *ННЦ ІСЕ*) та Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз — *Leica Geosystems* у межах проєкту «Підтримка реформ та цифровізації сектору юстиції України (Право-Justice II)».

Найсуттєвішою допомогою у розв'язанні питань матеріально-технічного забезпечення нового напрямку досліджень стало передання *ННЦ ІСЕ* в серпні 2022 року мобільної ДНК-лабораторії *TRAPIC*, наданої Україні французькими партнерами [12].

На підставі викладеного вище та практики ЄСПЛ, а також сучасних реалій провадження судово-експертної діяльності, вважаємо очевидною й нагальною потребою внести комплексні зміни до законодавства про призначення і проведення судових експертиз. Наведені чинники впливу не є вичерпними: їхній перелік має бути відкритим для своєчасного реагування законодавства на зміни й події, що вже впливають або мають змогу вплинути на провадження судово-експертної діяльності.

Перелік джерел посилання

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 15.03.2023).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17> (дата звернення: 15.03.2023).
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мініюсту України від 08.01.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 15.03.2023).
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : від 04.11.1950 р.; ратифік. Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР; чинна для України з 11.09.1997 р. (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.03.2023).
6. Case of H. v. France. No. 10073/82. 24.10.1989 / European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-57502%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-57502%22]) (дата звернення: 15.03.2023).
7. Case of Katte Klitsche De La Grange v. Italy. No. 12539/86. 27.10.1994 / European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-57768%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-57768%22]) (дата звернення: 15.03.2023).
8. Case of Boddaert v. Belgium. No. 12919/87. 12.10.1992 / European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-57768%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-57768%22]) (дата звернення: 15.03.2023).
9. Case of Frydlander v. France. No. 30979/96. 27.06.2000 / European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-58762%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-58762%22]) (дата звернення: 15.03.2023).
10. Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. Концептуальні засади фінансового забезпечення судово-експертної діяльності в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. Вип. 34. С. 104. DOI: 10.5281/zenodo.7116296 (дата звернення: 15.03.2023).
11. ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» отримав сучасне обладнання / Офіц. сайт ННЦ ІСЕ. URL: <https://www.hniise.gov.ua/15134-nnts-se-m-zasl-prof-m-s-bokarusa-otrimav-suchasne-obladnannya.html> (дата звернення: 15.03.2023).
12. ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» отримав мобільну ДНК-лабораторію / Офіц. сайт ННЦ ІСЕ. URL: <https://www.hniise.gov.ua/14994-nnts-se-m-zasl-prof-m-s-bokarusa-otrimav-moblnu-dnk-laboratoryu.html> (дата звернення: 15.03.2023).

Ідентифікаційні виробничі ознаки підшов взуття

Ігор Ткачов,

Сумський НДЕКЦ, м. Суми, Україна, e-mail: brat_i@ukr.net

Установлено та оцінено ідентифікаційні трасологічні ознаки на підшвах, виготовлених різними виробничими способами. Розглянуто закономірності виникнення виробничих ознак у підшвах взуття із клеєвим методом кріплення, методом лиття та вулканізації.

Ключові слова: трасологічна експертиза; ідентифікаційні виробничі ознаки взуття; методи кріплення підшов.

Identification of production signs of shoe soles

Ihor Tkachov

Identifying trasological signs on soles made by different production methods were established and evaluated. The regularities of the appearance of production signs in the soles of shoes with the adhesive method of fastening, the method of casting and vulcanization are considered.

Keywords: trasological examination, identifying production signs of shoes, methods of attaching soles.

У процесі виготовлення, експлуатації та ремонту взуття на його поверхні утворюються особливості, що характеризують зовнішню будову підошви або верху. Класифікуючи ознаки взуття, їх можна розділити на ознаки виробничого походження, ознаки експлуатації й ремонту [1, с. 99]. Із погляду ідентифікаційної значимості названі групи ознак поділяються на загальні та окремі. Загальні ознаки:

- 1) будова підошви (суцільна без каблука, з окремим каблуком, з окремим каблуком і підметкою) та її малюнок;
- 2) форма підошви та її малюнок;
- 3) розмір підошви та її малюнок;
- 4) розміщення та взаєморозміщення елементів, що утворюють малюнок.

Окремі ознаки можуть виникати у процесі виготовлення взуття, його носіння й ремонту.

У зв'язку з тим, що технології виробництва взуття постійно змінюються та удосконалюються, це безпосередньо впливає на можливості ідентифікації взуття за допомогою ознак виробничого походження, а тому заслуговує на більш детальний розгляд.

Зараз виробники взуття використовують різноманітні технології для виготовлення підошов [2, с. 92]. Під час виробництва взуття може набувати окрім загальних ознак, ще й окремі, які мають різну ідентифікаційну значимість. Дані ознаки слід розділяти на декілька груп залежно від способу виготовлення та кріплення підошов.

1. Ознаки низу підошви взуття із клейовим методом кріплення.

При клейовому методі кріплення на ходовій поверхні підошви не виникає будь-яких додаткових ідентифікаційних ознак, але в подальшому при фрезеруванні підошов на ходовій поверхні, дотичній безпосередньо до зовнішнього контуру, з'являються особливості у вигляді випадкових обривків деталей малюнка. Отже, за наявності збігу ознак, які локалізовані, принаймні, на 2—3 різних ділянках по контуру підошви, може бути наданий позитивний висновок про наявність тотожності.

2. Ознаки гумового низу підошви взуття, прикріпленого методом гарячої вулканізації.

Суть даного методу полягає в тому, що невулканізована гумова суміш у вигляді заготовок, вирізаних за формою підошви, закладається у спеціальну прес-форму, камера якої має конфігурацію низу підошви. Верх взуття надягається на металеву колодку пресу та закриває

прес-форму. У прес-формі під тиском та при достатньо високій температурі гумова суміш формується, припресовується до верху взуття та вулканізується.

При правильному веденні технологічного процесу вулканізації гумовий низ взуття, виготовлений в тій самій прес-формі, набуває лише ознак, притаманних конкретній прес-формі, у якій відбувається вулканізація.

Слід зауважити, що при вулканізації низу взуття можуть виникати такі дефекти, як недопресування, яке є наслідком недостатньої товщини та неправильної форми заготовок, низької пластичності гумових сумішей; раковини та зморшки, що виникають при незадовільній підготовці верху взуття до вулканізації. При надмірній пластичності сумішей ум'ятини на поверхні підошви можуть виникати в результаті тиску повітря, що зібрався між заготовкою гумової суміші та пуансоном.

Звернемо увагу, що ознаками, які свідчать про гарячий метод вулканізації, є:

- наявність на торцях носка та задника підбора вертикальних рельєфних полос, що виникають у місцях з'єднання півматриць прес-форм;
  - наявність на проміжній частині підошви фабричного клейма заводу-виробника.
3. Ознаки низу підошви взуття, виготовленого методом лиття.

Під час виготовлення низу взуття методом лиття застосовують гранульований пластикат полівінілхлориду, що є сумішшю полівінілхлоридної суспензійної смоли із пластифікатором, стабілізаторами та пігментами. Метод рідкого формування дає змогу виготовити на взутті еластичний пористий низ із поліуретану.

Пластикат повинен мати високі ливарні властивості, високу термостабільність, здатність давати еластичний, морозостійкий та зносостійкий низ із хорошими адгезійними властивостями до деталей заготовок. Підошва, виготовлена за такою технологією, дає змогу отримати пористу поверхню. Для цього до складу пластикату додають пороутворювач. Також для отримання пористого низу на обладнанні встановлюють пристрій «пороматик», за допомогою якого вприск суміші відбувається при піднятому пуансоні, який перекриває частину об'єму прес-форми. Після заповнення прес-форми й відключення ливарного вузла пуансон опускається у крайнє нижнє положення,

відкриваючи весь об'єм прес-форми. Під внутрішнім тиском газів суміш збільшується в об'ємі та стає пористою. На поверхні підошви утворюється пориста індивідуальна структура у вигляді дрібноструктурних елементів. Окрім цього, при застосуванні даної технології можуть утворюватись заглиблення у вигляді раковин, що виникають унаслідок потрапляння пухирців повітря до прес-форми, що також є індивідуальною ознакою підошви взуття.

Отже, розуміння сучасних процесів виготовлення взуття дає змогу виявити окремі виробничі ознаки та правильно визначити їх ідентифікаційну значимість.

Перелік джерел посилання

1. Грановський Г. Л. Основи трасології. Особлива частина. 1974. С. 99—100.
2. Пророков І. І. Криміналістична експертиза слідів : навч. посіб. для ВНЗ. Волгоград, 1980. С. 92—93.

Відок — французький злочинець і перший очільник Головного управління національної безпеки

Анатолій Тяпкін,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С.Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0533-8409>, e-mail: tyapkin@ukr.net

Наталія Жила,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С.Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3535-5306>, e-mail: nataliazhila@gmail.com

Софія Карпова,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4296-7234>, e-mail: karpovasofi01@gmail.com

*Статтю присвячено висвітленню фактів буремного життя Франсуа Ежена Відока — французького злочинця, авантюриста, хулігана, картяра, донжуана, військового, бретера, дезертира, галерника і водночас засновника і першого очільника Головного управління національної безпеки Франції (фр. *Sûreté Nationale*).*

Ключові слова: історія криміналістики; Sûreté Nationale; Les Bureau des Renseignements.

Vidocq is a French criminal and the first head of the General Directorate of National Security Anatolii Tiapkin, Nataliia Zhyla, Sofiia Karpova

The article is devoted to highlighting the facts of the stormy life of Francois Eugene Vidocq, a French criminal, adventurer, and the first head of the General Directorate of National Security of France. Hooligan, card dealer, don Juan, military man, bretheler, deserter, criminal, gallerist, founder and head of the Sûreté Nationale, bourgeois.

Keywords: Sûreté Nationale, Les Bureau des Renseignements.

Франсуа Ежен Відок (фр. *François Eugène Vidocq*; 23.07.1775 — 11.05.1857) — французький авантюрист, який згодом очолив Головне управління національної безпеки (фр. *Sûreté Nationale*). Затятий злочинець, який провів не один рік у тюремних катівнях, примудрився створити перше у світі розшукове агентство, яке незабаром заробило такий авторитет, що клієнти стояли в черзі до колишнього галерника. Він був практично національним героєм Франції, де завдяки його зусиллям рівень злочинності знизився на 40 % (між 1812 та 1820 рр.), хоча неможливо оцінити загальну кількість злочинів, які він розкрив.

Більшість інформації про Відока почерпнуто з його автобіографії, написаної (як вважають багато дослідників) невідомим автором. Відок народився 23 липня 1775 р. у французькому місті Аррасі п'ятою дитиною в родині. Із перших років життя спритний Ежен став грозою навколишніх кварталів. Батьки не знали, що з ним робити: не допомагали ані ласка, ані покарання. Уже тоді проявилися головні риси його характеру: повна безстрашність, шалене честолюбство і неймовірна хитрість у досягненні своєї мети.

Батько був пекарем, намагався виховувати дитину працею, із 10 років змушуючи розносити

замовникам свіжі булки. Іноді Ежен повертався додому без грошей, запевняючи, що їх забрали хулігани. Батьки не знали, що в сусідніх кварталах навіть старші хлопці обходили їх забіюваче чадо стороною. Незабаром гроші знадобилися хлопцеві на відвідування таверни, де завжди можна було знайти вино та доступних дівчат, а також зіграти в карти з місцевими шулерами, які охоче приймали в компанію юних простаків. Ежена, який програв, «поставили на лічильник», тому він був змушений украсти вдома столове срібло. Виведений із терпіння батько здав його до в'язниці для малолітніх злочинців, але за два тижні вибачив і повернув додому. Урок пішов не на користь: юнак продовжував колишнє життя.

До підліткового віку він став лихим фехтувальником із тягою до подорожей. Відок був проникливим спостерігачем за людьми (що стало безцінною навичкою в детективному бізнесі), здатним маскуватися і читати мову тіла задовго до того, як це стало наукою (щоби пізніше ідентифікувати злочинців).

У 14 років він випадково вбив свого вчителя фехтування та вирішив утекти з міста, але витратив усі гроші на молоду актрису. У порту Остенде його заманили в кубло, напоїли і обібрали. Повернутися додому він не міг, тому влаштувався до бродячого цирку. Спочатку він був хлопчиком на побігеньках, потім спробував бути «людже-ром південних морів», ковтаючи сире м'ясо та каміння. Така «дієта» виявилася Ежену не до смаку, і він зі скандалом залишив трупу, зупинившись на театрі маріонеток, де він працював до нового скандалу. Після цього Відок повернувся до Арраса, і батьки вкотре пробачили сина. Але мир у сім'ї тривав недовго: блудний син відмовлявся працювати, пиячив, волочився за актрисами. Тому батьки полегшено зітхнули, коли Ежен оголосив їм, що йде до армії. Він вступив у Бурбонський полк, де був далеко не ідеальним солдатом: пізніше він згадував, що брав участь у 15 дуелях, убив двох супротивників і зазнав багатьох дисциплінарних стягнень.

Восени його частину відправили на фронт і розбили в одній із битв. Після цього Відок переходив з одного полку в інший і хоробро бився у ті дні, коли не сидів під арештом за різноманітні провини. Тричі його хотіли розстріляти, але бог війни оберігав хороброго солдата. У вересні 1792 р. він відзначився в битві при Вальмі й був призначений капралом. Через півроку разом із генералом-зрадником Дюмур'є перейшов на бік

австрійців. А потім, скривджений неувагою до своєї персони, повернувся на французьку сторону — і знову вцілів, хоча перебіжчиків страчували.

Повернувшись до Аррасу у 18 років, де лютував якобінський терор і щодня на гільйотину тягли нових жертв, Ежен поринув у колишнє веселе життя. Одна зі спокушених ним дівчат, Марі-Анна Шевальє заявила, що вагітна, і притягла кавалера до суду. Відок довелося одружитися, але дізнавшись, що дружина симулювала вагітність, щоб отримати гарного кавалера, він вирішив помститися їй і знову втік до армії, прихопивши за своїм звичаєм сімейні заощадження.

Цього разу він не збирався вирушати на фронт, а під прізвищем Руссо влаштувався у захопленому французами Брюсселі. Там бравий кавалер промишляв шулерством, а потім вступив до знаменитої «Бродячої армії» — спільноти злочинців, одягнених для відведення очей у військову форму. Зображаючи з себе героя війни, Відок закрутив голову немолодій бельгійській баронесі та викрав у неї 15 тисяч золотих дукатів, з якими у березні 1796 р. приїхав до Парижа. За два місяці розтративши усі гроші, він зійшовся з красунею Франсіною, яку відчайдушно ревнував, унаслідок чого одного разу жорстоко побив її коханця і на три місяці потрапив до в'язниці. Але за допомогою Франсіни незабаром утік звідти, примудрившись замкнути всіх охоронців у своїй камері. Потім Ежен змінив багато імен і занять, прикидаючись циркачем, священиком і навіть офіцером поліції. Але його піймали та засудили на 8 років каторги за крадіжки та підробку документів. Але відчайдушний і безстрашний «офіцер поліції» примудрявся багато разів утікати, що правда його ловили і знову відправляли до різних в'язниць, де він завоював певний авторитет у кримінальному світі, отримавши славу «короля ризику».

1798 р. суд укотре засудив його (цього разу за фальсифікацію) до 8 років ув'язнення, але він знову втік, перш ніж його опізнали і повернули на галери з подвійним терміном.

Відок не був злочинцем по натурі, він був скоріше жертвою власної добродушності та запальності. Коли він відмовився приєднатися до банди грабіжників у Ліоні, вони видали його поліції. Після повторного арешту Відока чекало безрадичне майбутнє. На щастя, президент ліонської поліції Жан-П'єр Дюбуа знав про можливість Відока і відчував, який із них може бути зиск. Дюбуа дав Відоку вибір: повернутися на галери до кінця

життя або стати інформатором поліції. Відок обрав останнє і став ідеальним інформатором, тому що кримінальний світ знав ізсередина. Однак, коли були потрібні свідчення Відока у відкритому судовому засіданні, його особу було розкрито. Дюбуа дав Відоку нові документи та нове ім'я, під яким він виїхав з Ліону. У Бретані його знову арештували, але він зумів втекти в Аррас.

У цей час його як закоренілого злочинця заочно засудили до страти. Але до влади прийшов Наполеон, який почав масово набирати добровольців до армії. Тому Ежен під чужим ім'ям записався у флот, швидко перебравшись на корабель пірата Жана Барта, але й звідти невдовзі втік. Отримавши чин капрала артилерії і вступивши в таємне товариство «Олімпійці», він видав їх. Це навіяло Відоку думку стати таємним агентом.

Щоб добути гроші, йому довелося скупати крадене, за що він знову потрапив до в'язниці. Там він написав листа начальнику Першого відділення паризької поліції пану Анрі, обіцяючи повідомляти йому інформацію. Анрі зажадав доказів і отримав відомості про грабування ювеліра, що готується. Грабіжників схопили на місці злочину, і поліція переконалася в серйозності намірів Відока. Декілька місяців він переходив з камери в камеру, збираючи матеріали про кримінальний світ столиці, адже злодії та шахраї не мали від нього таємниць.

Восени 1811 р. за його проєктом при поліцейському управлінні було створено організацію «*Sûreté*» (фр. «Безпека») — перший у світі кримінальний розшук, де Відок став шефом розшукової бригади, яку сам набрав із перевічених кадрів, здебільшого колишніх злочинців. Під його керівництвом 12 осіб за рік затримали 15 вбивць, 120 домушників, 73 кишенькових злодія, 38 скупників краденого, розкривши 811 злочинів та заповігши ще близько сотні.

Відок без картотеки зберігав у пам'яті дані про тисячі осіб та імен злочинців. Хоча колишні колеги засудили його до смерті, він без страху з'являвся в найглухіших нетрях завдяки мистецтву зміни зовнішності. За 18 років за його допомогою було заарештовано 17 тисяч людей, з яких понад 400 відправили на гільйотину.

Але заздрісники з-поміж поліцейських не любили Відока, запевняючи, що він видає лише дрібних сошок, а злочинних авторитетів звільняє за хабарі, й навіть його підлеглі займаються крадіжками. Тоді Відок одягнув свою бригаду в білі рукавички, у яких кишеньковий злодій

працювати не може (співробітники французької «Сюрте» досі носять їх на знак чистоти мундира).

Коли Відок зі своїми людьми у Луврі затримав графа де Руссільйон, який вкрав звідти коштовності, король Людовік XVIII помилував Відока, урочисто скасувавши давній вирок.

1827 року префектом поліції було призначено Делава, який відразу не злюбив Відока. На його бригаду обрушилися нескінченні перевірки, і розлючений цим Відок подав у відставку. Пенсії йому не призначили, тому коли видавець Тенон запропонував йому написати мемуари і виплатив щедрий завдаток — 34 тисячі франків, він погодився. За кілька місяців вийшов перший із чотирьох томів «Записок Відока», що мали гучний успіх, вийшовши тільки у Франції накладом 30 тисяч і ставши одним із перших міжнародних бестселерів (її одразу переклали 8 європейськими мовами). Згодом з-під його пера вийшли інші книжки: документальне дослідження «Злодії», «Словник злодійського аргю», роман «Справжні таємниці Парижа», трактат «Кілька слів від автора», де він запропонував власні методи боротьби зі злочинністю (зокрема перевиховання працею та гуманізацію умов ув'язнення).

Щоби довести свою правоту, Відок відкрив паперову фабрику, де працювали колишні злочинці. Але 1832 р. цю корисну для суспільства працю довелося перервати. У Парижі спалахнуло повстання, і Відока знову закликали в шефи «Сюрте» для боротьби з повстанцями. Повстання було придушене, і колишній каторжник удостоївся особистої подяки короля Луї Філіпа, який назвав його «рятівником трону». Але згодом його віддали під суд, звинувативши в тому, що він спровокував злодійську зграю на скоєння злочину, й відправили у відставку.

1833 р. Ежен Франсуа відкрив перше не тільки у Франції, а й у Європі приватне детективне агентство, що займалося не лише пошуком злочинців, а й консалтингом (за 20 франків комерсанти могли навести довідки про своїх ділових партнерів, щоб з'ясувати ступінь їхньої чесності). За рік кількість клієнтів Відока дійшла до 4 тисяч. Але недруги з поліції влаштували в його конторі обшук, конфіскувавши кілька тисяч справ.

Відоку було вже майже сімдесят, однак він продовжував керувати своїм бюро, а поліція продовжувала користуватися його послугами. 1843 р. Скотленд-Ярд звернувся до нього за порадою з приводу нещодавно створеного Департаменту кримінальних розслідувань, після чого він

відвідав Лондон. Він працював до самої смерті, яка спіткала його 11 травня 1857 р. Оскільки прямих спадкоємців не було, всі його кошти дісталися розшуковому агентству.

Його життя та робота в поліції послужили основою для кількох книг, він став прототипом Жана Вальжана та інспектора Жаверта в «Знедолених» В. Гюго; Вотрена в «Людській комедії» О. де Бальзака; Родольфа Герольштейнського у «Паризьких таємницях» Е. Сю; Огюста Дюпена в «Убивстві на вулиці Морг» Е. А. По; Лекока в «Справі вдови Леруж» Е. Габорію; поліцейського Шакала у «Паризьких могіканах» О. Дюма-батька, а 2001 р. було знято детективний художній фільм «Відок».

Суспільство Відока (англ. *Vidocq Society*) — консорціум професіоналів судово-медичної експертизи та правоохоронних органів до його заслуг відносить те, що він:

- став першим керівником *Sûreté Nationale* (1811);
- ввів у роботу поліції діловодство (систему картотек), криміналістику та науку про балістику;
- був першим, хто зробив гіпсові зліпки стопи та взуття;

- був майстром маскуванню та спостереження;
- мав патенти на незмивне чорнило й незмінний високосортний папір;
- заснував перше детективне агентство та кредитне бюро *Les Bureau des Renseignements*.

Перелік джерел посилання

1. Ashley M. The Great Detectives: Vidocq. *Strand Magazine*. 2000. № 4. Р. 39—42.
2. Edwards S. The Vidocq Dossier: The Story of the World's First Detective (1st ed.). Boston, 1977.
3. Conser J. A., Russell G. D. Law Enforcement in the United States. Jones & Bartlett Publishers, 2005.
4. Siegel J. A. Forensic Science: The Basics. CRC Press, 2006.
5. The Vidocq Society. URL: <https://www.vidocq.org/> (дата звернення: 10.03.2023).
6. The Vidocq Society: Murder on the menu / The Telegraph. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/3489805/The-Vidocq-Society-Murder-on-the-menu.html> (дата звернення: 10.03.2023).
7. Crime, Police, and Penal Policy: European Experiences 1750-1940: European Experiences 1750-1940. OUP Oxford, 2007.
8. Stead P. J. Vidocq: a Biography. NY, 1953.

Генезис інститутів науково-судової експертизи в Україні в 1922—1929-му роках: історично-правовий аспект

Владислав Федоренко,

д-р юрид. наук, професор, заслужений юрист України, Київське відділення ННЦ «ІСВ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5902-1226>, e-mail: fedorenko_2008@ukr.net;

Ігор Гавловський,

канд. юрид. наук, Київське відділення ННЦ «ІСВ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6365-7761>, e-mail: i.gavlovskiy@gmail.com

Олександр Головко,

Київське відділення ННЦ «ІСВ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0036-6514>, e-mail: golovkos80@ukr.net

Публікацію присвячено питанням генезису судової експертизи в 20-х роках ХХ ст. в Україні та заснуванню перших інститутів науково-судової експертизи. Звернуто увагу на заснування 1923 р. кабінету судової експертизи (із 1925 р. — інституту науково-судових експертизи) у Харкові під керівництвом М. С. Бокаріуса. Проаналізовано правовий статус інститутів науково-судової експертизи, їх завдання, структуру та порядок формування.

Ключові слова: *судова експертиза; кабінет судової експертизи; інститут науково-судової експертизи; Харківський інститут науково-судової експертизи; М. С. Бокаріус.*

Genesis of forensic science institutes in Ukraine during 1922–1929: historical and legal aspect

Vladyslav Fedorenko, Ihor Havlovskiy, Oleksandr Holovko

The publication is devoted to issues of genesis of forensic science in the 20-ies of XX century in Ukraine and to the question of the establishment of the first forensic science institutes. Attention is drawn to the establishment of the Forensic Science Office-museum in 1923 (since 1925: the Institute of Forensic Examinations) under the leadership of M. S. Bokarius in Kharkiv. The legal status of forensic science institutes, their tasks, structure and formation procedure are analyzed.

Keywords: forensic science; Forensic Science Office-museum; forensic science institute; Kharkiv Institute of Forensic Examinations; M. S. Bokarius.

Військова агресія Російської Федерації, що уже рік триває в Україні, ставить перед українськими науково-дослідними установами судових експертиз (далі — НДУСЕ) надскладні виклики і завдання, які полягають у формуванні належної доказової бази для національних і міжнародних судів щодо воєнних злочинів, здійснених РФ в Україні, а також визначення збитків і шкоди, завданих агресором Українській державі, фізичним і юридичним особам. До того ж важливим завданням українських НДУСЕ є переосмислення їх історичного розвитку та об'єктивних здобутків за часів перебування України у складі спочатку Російської імперії, а потім Радянського Союзу.

У попередніх роботах, присвячених історії судової експертизи в Україні [1], питанням започаткування діяльності інститутів судової експертизи за радянської доби в період лібералізації суспільного та державного життя під час проведення нової економічної політики (НЕП) до початку масової колективізації в 1929 р. і наступної політики сталінських репресій, приділено недостатньо уваги. Хоча саме цей період став точкою відліку для інституціоналізації судово-експертної діяльності в Україні.

Як відомо, із прийняттям 1922 р. Кримінально-процесуального кодексу (далі — КПК) було унормовано підстави для створення органів попереднього розслідування та судів. У ст. 62 цього КПК було передбачено такі докази, як висновок експерта. 1923 р. мережа судово-експертних установ (окрім кабінетів у Києві та Одесі) доповнилася кабінетом у Харкові. Його організацією та діяльністю керував легендарний український експерт М. С. Бокаріус. За часів колишнього СРСР змінювався організаційно-правовий статус кабінетів: 1923р. було затверджено Інструкцію про діяльність кабінетів науково-судової експертизи [2, с. 15], а 1925 р. їх трансформували в інститути науково-судової експертизи (далі — *інститути НСЕ*).

Одним із перших нормативно-правових актів, який унормував правовий статус інститутів НСЕ в Харкові, Києві та Одесі, їх функції, структуру та організацію судово-експертної та іншої діяльності, стало Положення про Судоустрій Української РСР від 23 жовтня 1925 р. Арт. 12 цього Положення унормував таку систему інститутів НСЕ в Україні:

«Щоб провадити різні науково-технічні дослідження й давати експертизи що-до судових справ, а також провадити наукові роботи та експериментальні дослідження що-до питань кримінальної техніки й методології дослідження злочинів та дослідження особи праволомця в містах Харкові, Київі й Одесі є інститути науково-судової експертизи, район їхньої діяльності визначає інструкція НКЮ» [3].

1927 р. Положення про Судоустрій Української РСР зазнало змін, зокрема через його розширення Наказом інститутам НСЕ, оголошеним у Бюлетені Народного комісаріату юстиції Української СРР (далі — НКЮ) від 2 червня 1927 р. [4]. Цей Наказ також було включено самостійним Розділом VI до четвертого випуску «Збірника чинних постанов НКЮ, інструкцій, об'їзників НКЮ та Найвищого суду УСРР» [5].

Аналіз положень Наказу інститутам НСЕ Наркому юстиції Української СРР від 2 червня 1927 р. дає змогу ретроспективно відтворити особливості правового статусу інститутів НСЕ в Україні. Відповідно до ст. 2 ч. 1 цього Наказу, інститути НСЕ в адміністративно-організаційному значенні підлягали Відділу Судоустрою та Догляду НКЮ, а в оперативному — Відділові Прокуратури НКЮ, керуючись у своїй діяльності наказами НКЮ [4]. Отже, через відому «монополію» Народного комісаріату юстиції Української СРР, який (поміж інших функцій) здійснював функції прокуратури, інститути НСЕ здійснювали експертне забезпечення досудового слідства і правосуддя.

Щодо завдань інститутів НСЕ, то ст. 19 Наказу покладала на них завдання «допомагати судові, прокуратурі й органам судової влади та дізнання у встановленні злочину й викритті винуватця шляхом проведення наукових експертиз і дачі висновків по окремих питаннях, що вимагають пристосування наукових методів дослідження або особливого технічного досвіду» [4]. Реалізація цього завдання передбачала оптимальну в адміністративно-правовому сенсі структуру інститутів НСЕ та забезпечення повсюдності їх діяльності на території України.

Відповідно до Наказу, інститути НСЕ в Україні обслуговували визначені Народним комісаріатом юстиції Української РСР округи:

а) Харківський інститут НСЕ — Харківський, Сумський, Ізюмський, Куп'янський, Артемівський, Луганський, Маріупольський, Старобільський, Сталінський, Полтавський, Кременчуцький, Дніпропетровський, Запорізький і Мелітопольський округи;

б) Київський інститут НСЕ — Київський, Бердичівський, Білоцерківський, Черкаський, Лубенський, Роменський, Прилуцький, Чернігівський, Глухівський, Конотопський, Ніжинський, Житомирський, Шепетівський і Коростенський округи;

в) Одеський інститут НСЕ — Одеський, Миколаївський, Херсонський, Першомайський, Зінов'ївський, Уманський, Криворізький, Вінницький, Проскурівський, Могилівський, Тульчинський, Кам'янецький округи і Автономну Молдовську СРР [4].

Слід зауважити, що райони (округи) обслуговування інститутів НСЕ можна було змінювати у випадку проведення повторної експертизи у справах, які виникли поза межами району їх діяльності.

Керували інститутами НСЕ їх директори (у Наказі — слово «Директор» із великої літери). Відповідно до ст. 11 Наказу інститутам НСЕ, Директора Інституту призначав і звільняв Народний комітет юстиції за поданням Відділу Судовою та Догляду НКЮ.

У складі інститутів НСЕ діяли різні секції (хімічних і фізико-хімічних дослідів; біологічних дослідів; ідентифікації особи; судово-медичних дослідів; кримінально-психологічних і психо-патологічних дослідів (ст. 5 Наказу) [4]), керівників яких призначав і звільняв Народний комітет юстиції за поданням Директора Інституту. Секції інститутів НСЕ слід відрізняти від лабораторій, музеїв та інших підрозділів, про які йтиметься нижче.

Для провадження судово-експертних робіт при Інститутах діяли допоміжні установи, які відкривав Народний комісаріат юстиції за поданням Директора Інституту. Ст. 7 Наказу визначала, зокрема, що допоміжними установами могли бути бібліотека та лабораторії (судово-хімічна, фізична, фотографічна, сироваточна та ін.), рентген-кабінет, кабінет експериментально-біологічних досліджень, художньо-муляжної майстерні та ін. [4].

Під доглядом заступника Директора Інституту для забезпечення діловодства, архіву та звітності діяли канцелярії інститутів. Також при всіх інститутах НСЕ діяли музеї, колекції яких можна було використовувати для формування знань про методи і способи скоєння злочинів та їх розслідування. Усіх співробітників Інституту (окрім заступника і завідувачів секцій) призначав і звільняв безпосередньо Директор Інституту.

Наведений адміністративно-правовий статус інститутів НСЕ в Харкові, Києві та Одесі діяв до Другої світової війни. За цей період сформувалися вітчизняні школи судової експертології (зокрема, харківська школа експертизи М. С. Бокаріуса), утвердився корпус судових експертів і система їх підготовки, запроваджувалися нові види судових експертиз, обґрунтовувалися методики їх проведення. Лише 1944 р. вони зазнали трансформації: інститути НСЕ було реорганізовано в НДУСЕ.

Перелік джерел посилання

1. Федоренко В. Л., Коваленко В. В., Кравчук В. М. Генезис і розвиток судової експертизи в Україні: від Руської Правди — до військової агресії РФ. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 3 (21). С. 23—50.
2. Основи судової експертизи: навч. посібн. / авт.-уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків, 2016. 928 с.
3. Положення про Судову Української РСР : Постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 23.10.1925 р. *Збірник Указонень Української СРР*. 1925. № 92—93. Арт. 522.
4. Інститутам науково-судової експертизи : Наказ Народного Комісаріату Юстиції Української РСР від 02.06.1927 р. *Бюлетень Народного Комісаріату Юстиції УСРР*. 1927. № 25—26. Арт. 97.
5. Збірник чинних постанов НКЮ, інструкцій, об'їжників НКЮ та Найвищого суду Української СРР, чинних на 1 квітня 1929 р. 1929. Вип. 4. 375 с.

Вплив аквапланування на безпеку дорожнього руху

Андрій Фролов,

ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3868-4511>, e-mail: frolov.andrey.5120@gmail.com

Владислав Федорченко,

ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3990-0703>, e-mail: fedorchenko94@ukr.net

Розглянуто вплив конструктивних параметрів пневматичних шин автомобільного колеса під час руху мокрим дорожнім покриттям. Установлено вплив швидкості руху транспортного засобу та конструктивних параметрів пневматичних шин автомобільного колеса на процес аквапланування.

Ключові слова: шина; дослідження шини; автомобільне колесо; транспортний засіб; дорожнє покриття; безпека дорожнього руху; зчеплення колеса; дорожньо-транспортна пригода.

Influence of aquaplaning on road traffic safety

Andrii Frolov, Vladislav Fedorchenko

The influence of the design parameters of the pneumatic tires of a car wheel when driving on a road surface that is in a wet state was considered, and the influence of the speed of the vehicle and the design parameters of the pneumatic tires of a car wheel on the process, which, based on the technical literature, is known as aquaplaning was determined.

Keywords: tire, tire research, car wheel, vehicle, road surface, road safety, wheel grip, traffic accident.

Аналіз причин дорожньо-транспортних пригод показав, що, якщо взяти один із видів дорожньо-транспортної пригоди — з'їзд із дороги й перекидання транспортного засобу, багато випадків стається на слизькому дорожньому покритті. Ця причина — на другому місці після перевищення швидкості, яке відзначається в більшості випадків. Зазначимо, що за таким загальним формулюванням, як перевищення швидкості руху, часто стоять такі причини, як технічна несправність транспортного засобу (несправність гальмової системи, знос шин), недосвідченість та неувважність водія транспортного засобу, а також незадовільний стан дорожнього покриття, насамперед слизькість. Часто дорожньо-транспортні пригоди можуть бути наслідком кількох взаємопов'язаних причин. Підвищена слизькість дорожнього покриття робить ненадійною роботу управління транспортного засобу та знижує безпеку руху: застосування екстреного гальмування або різкого маневрування (об'їзду перешкоди) призводить до втрати керування транспортним засобом або зіткненню транспортних засобів чи наїзду на пішохода. Якщо ознаки слизькості дорожнього покриття відсутні, причиною виникнення дорожньо-транспортної пригоди часто вважають несправність транспортного засобу. Така не завжди об'єктивна оцінка впливу слизькості дорожнього покриття на безпеку дорожнього руху має місце тому, що під час

розслідування тієї чи іншої пригоди в документи першочергового обліку вносять тільки чинники, які можна легко визначити і безумовно довести.

Шини легкових транспортних засобів за конструкцією, габаритними розмірами та якістю матеріалів, із яких вони зроблені, відрізняються від шин вантажних транспортних засобів. Шини легкових транспортних засобів мають більш еластичний каркас, меншу висоту й більш складний малюнок протектора, менший зовнішній і посадковий діаметр. Один із основних критеріїв при порівнянні шин легкового транспортного засобу із шинами вантажного транспортного засобу — експлуатація шин легкових транспортних засобів на більших швидкостях відносно шин вантажних транспортних засобів.

За критичної швидкості рух транспортного засобу стає нестійким, і незначний зовнішній вплив може викликати відхилення траєкторії руху транспортного засобу. Обмежуються також можливість розгону і гальмування транспортного засобу.

Об'єм рідини, який необхідно видалити із зони контакту, лінійно зростає зі збільшенням швидкості руху транспортного засобу й товщини плівки рідини на опорній поверхні. Ефективне видалення рідини із зони контакту забезпечується, насамперед, малюнком протектора. Важливе значення має тип малюнку та матеріал протектора, а також конструктивні параметри: відношення

висоти профілю шини до її ширини, діаметр ободу та ін. Аналіз науково-технічної літератури виявив, що широкі та прямі канавки полегшують видалення рідини з водяного клину безпосередньо перед зоною контакту. Вузькі ребра або елементи протектора ефективно зменшують шлях переміщення рідини, сприяючи тим самим скороченню в часі процес витиснення плівки рідини із зони контакту. Надрізи елементів протектора діють, як резервуари, і скорочують шлях переміщення рідини з контактних поверхонь.

Збільшення швидкості руху скорочує час відведення із зони контакту об'єму рідини, унаслідок чого знижується критична швидкість аквапланування. Шини із гладким малюнком протектора мають коефіцієнт підйомної сили вдвічі більший, ніж шини із серійним малюнком. На зчпні властивості шини з мокрим дорожнім покриттям впливає шорсткість дорожнього покриття, яка є типовою для асфальтобетонного і бетонного покриттів. Вони характеризуються найбільшим падінням коефіцієнту зчплення за вкривання рідиною і, відповідно, найбільшою тенденцією до аквапланування. Крупнозернисте покриття більш стійке до аквапланування, оскільки кам'яні виступи створюють мережу каналів, по яких рідина видаляється із зони контакту.

У практиці експлуатаційної служби дорожні умови і, зокрема, стан дорожнього покриття за зчпленням зазвичай розглядаються як умови, однакові для всіх учасників дорожнього руху, хоча це не так. Крім того, прийнято вважати, що кожен водій транспортного засобу має можливість здійснювати необхідний маневр, змінювати швидкість руху керованого транспортного засобу і в такий спосіб уникати небажаних наслідків, які можуть статися через ті чи ті недоліки дороги. Унаслідок цього велика кількість дорожньо-транспортних пригод, причиною яких є незадовільний стан дорожнього покриття, відносять до технічної несправності транспортного засобу, кваліфікації та стану водія, невідповідності вимогам правил дорожнього руху, але не до невідповідності якості дорожнього покриття.

Зрозуміло, що такий підхід не сприяє поліпшенню безпеки дорожнього руху, не мобілізує увагу дорожніх організацій на необхідність

усунення причин, що викликають події на дорогах, і веде до недооцінки впливу дорожніх умов на безпеку дорожнього руху. Глибоке вивчення причин дорожньо-транспортних пригод свідчить, що значення дорожніх умов у міру зростання швидкості руху безперервно збільшується. Тому вимір і оцінка якості дорожнього покриття за зчпленням, що характеризується коефіцієнтом зчплення, є важливою умовою правильного визначення причин дорожньо-транспортних пригод, планування та проведення заходів щодо їх попередження та усунення.

Подальше вдосконалення конструкцій транспортних засобів і автомобільних шин, поява нових дорожніх будівельних матеріалів, застосування нових технологічних схем побудови автомобільних доріг із шорсткою поверхнею підвищують значення регулярних вимірювань коефіцієнта зчплення й вимагають подальшого дослідження й розширення дослідницьких робіт у цьому напрямі з метою підвищення безпеки дорожнього руху та досягнення високих показників роботи автомобільного транспорту.

Отже, збільшення швидкості руху транспортного засобу скорочує час відведення із зони контакту об'єму рідини, унаслідок чого знижується критична швидкість аквапланування. Одним із основних факторів виникнення процесу аквапланування є конструктивні параметри шини автомобільного колеса, а також швидкість руху транспортного засобу. Шини автомобільного колеса з гладким малюнком протектора мають коефіцієнт підйомної сили вдвічі більший, ніж шини з серійним малюнком. Значний вплив на зчпні властивості шини автомобільного колеса з мокрим дорожнім покриттям надає шорсткість дорожнього покриття.

Перелік джерел посилання

1. Кнороз В. И., Кленников Е. В. Работа автомобильной шины / Под ред. В. И. Кнороза. Москва, 1976. 238 с.
2. Експертне дослідження шин транспортних засобів : метод. рекомендації. / М. С. Корчан та ін. Харків, 2005. 92 с.
3. Стецюк Л. С. и др. Сцепление колеса с дорогой и безопасность движения. Москва, 1963. 66 с.

До проблеми походження фізіологічності в сучасному мистецтві

Дмитро Хамула,

кандидат культурології, Одеський НДІСЕ, м. Одеса, Україна,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3146-1390>, e-mail: 0957487542dh@gmail.com

Поставлено деякі запитання із проблеми відокремлення мистецтва в сучасних реаліях постмодерністського часу від неприпустимих шарів культури на грані дозволеного.

Ключові слова: сучасне мистецтво; культура; фізіологічність мистецтва.

Regarding the issue of the origin of physiological in modern art

Dmyrto Khamula

The purpose of the report is to pose some questions in the problem of the separation of art in the modern realities of the postmodern era from the unacceptable layers of culture to the edge of the permissible.

Keywords: contemporary art, culture, physiological art

Проблема співвідношення та відділення чистого мистецтва від НЕ мистецтва дедалі стає все глибшає, особливо на тлі культури посмодерністського періоду. Розв'язання багатьох питань етико-естетичного характеру стають складнішими, потребують знань у різних сферах: соціо-гуманітарній, психологічній і, звичайно, мистецтвознавчій та культурологічній.

Коли на сучасному етапі розвитку культури ми потрапляємо на територію мистецтва, ми можемо загубитися через повну втрату орієнтирів, які колись плекали мистецтво. Відповідно, коли ми сьогодні вимовляємо слово *мистецтво*, ми розуміємо, що маємо справу з гештальтами, з областю, пов'язаною з підсвідомістю, із красою та вульгарністю, естетичним та огидним, образністю та неодмінно з потворним на протигагу тим критеріям, які, наприклад, були виявлені в античному мистецтві Г. Е. Лесінгом. Він виявив, що потворне, огидне та таке, що зображує страждання, а тим самим спотворює первозданий образ, не може бути предметом зображення образотворчого мистецтва [3]. Проте така чітка структурна уява про мистецтво давно минула.

У певний момент мистецтво звільнилося від ритуалу. Хоча це сталося в епоху Ренесансу, однак повного звільнення так і не відбулося до сьогодні. Художники певною періодичністю і сьогодні, часом навмисно, згадують ритуал, міф і вкладають їх у сюжети.

Найважливіше, що культура так само, як і духовний вектор генези людської природи, — це завжди продукт людської свідомості, будь-якої діяльності. Тобто культура — це сукупність усього, що зробила людина. Мистецтво є лише складовою культури.

У сьогоднішні саме так і відбувається, а точніше, з початку ХХ ст., коли будь-яке щось, будь-який артефакт залежно від певного контексту та континууму, може бути помислений, як витвір мистецтва. І чим скандальніше, незвичніше, а головне, провокаційніше, тим краще як для самого твору, так насамперед і для художника, який створив цей продукт. Тому не дивно, що багато того, що ми могли б визначити, як щось непристойне, їх творцями подано саме як мистецтво. Наприклад, творчість трансавангардного художника О. Ройтбурда з його численними відвертими сюжетами яскрава тому ілюстрація. Особливо серія картин «Прощання Гектора з Андромахою», яка викликала протиріччя у світі мистецтва [6].

П. Сорентіно у фільмі «Велика краса» зобразив тип сучасного художника в образі Талії Клецепт, яка на питання журналіста відповідає: «Я художник, мені ні чорта не треба пояснювати» [4]. Цей приклад є яскравою ілюстрацією тенденції сучасного мистецтва, а саме: сучасний художник повністю знімає із себе будь-яку моральну відповідальність перед суспільством.

Культурні коди, які увійшли до нашої свідомості разом із культурно-релігійним контекстом, при його знятті можуть здатися нам «вульгарними». Що ми думаємо, дивлячись на картину Рафаеля чи да Вінчі з оголеними немовлятами!? Ми згадуємо біблійні міфи. Питань щодо контексту зображеного сюжету у нас не виникатиме, тому що нам знайомі ці біблійні сюжети. А що буде, якщо ми уявимо собі ситуацію, за якої цей культурно-релігійний контекст зникне. Що ми побачимо? Жінку, яка тримає на руках голенького малюка! Що ми можемо подумати, не знаючи ніяких біблійних історій? Ми вибудуємо теорії,

які не матимуть жодного стосунку до непорушної істини, яка й породила систему християнських уявлень, які були покликані відображатися та матеріалізовуватись у творах образотворчого мистецтва. Незаперечна ж істина тут — це той самий культурний контекст, перебуваючи в якому, наша свідомість миттєво реагує на ті чи ті культурні коди.

Приклад із Дівою Марією та немовлям Христом на руках у західноєвропейському мистецтві разуче відрізняється від трактування цього сюжету у православній культурі, де оголене тіло було табуйоване. Це пов'язано насамперед із різницею культурних кодів. Так, західна культура, на думку П. Флоренського, є більш тілесною стосовно східної, тобто православної.

Флоренський визначав західний живопис так: «Такий західний живопис, що істотно виключає із себе, зі свого досвіду надчуттєве, — і тому не тільки виключає золото як засіб образотворчості, а й здригається від нього, тому що золото руйнує єдність духовного стилю картини» [5, с. 50]. Західний живопис є максимально матеріальним. Православна ж традиція живопису суто умоглядна, у ній повністю відсутні емоції та яскраво-вираження тілесності, характерні для західної живописної традиції.

Інакше кажучи, західна культура живопису вибудовується за законами «ньютонівської скрині», де всі речі перебувають у проявленому просторі, він виключає духовний або містичний простір, у той час як ікона представляє нам світ винятково в його духовному баченні, де зображені предмети представлені ніби в ідеальній формі. Ця суттєва різниця підходу в баченні духовного світу в західноєвропейській та східній традиціях безпосередньо стосується формувань морально-етичних норм суспільства.

Яскравим прикладом цієї відмінності в концепції світосприйняття західного і східного можна побачити на прикладі творчості двох художників, які жили в один час: М. Грюневальда («Розп'ятий Христос») та Діонісія («Розп'яття»). Христос Грюневальда не просто реалістичний, він максимально фізіологічний: мертве тіло із трупними плямами передано неймовірно гостро для мистецтва XVI ст. Коли ж ми дивимося на розп'яття Діонісія, то бачимо абсолютно безпристрасне, максимально умовне зображення тіла, яке подібне тіні, швидше на знак тіла, ніж фактичне його зображення. Тобто грюневальдовський Христос максимально втілений у плоті,

а діонісієвський максимально полишений матеріального, він не має жодного стосунку до світу явленого. Ці два твори можна визначити як маніфести двох полярних світоглядних концепцій, які на всі наступні століття визначають вектор розвитку не лише образотворчого мистецтва, рамки естетичного та художнього, але й визначають у культурах заходу та сходу рамки припустимості «фізіологічності» мистецтва як такого та ступеню цієї припустимості.

Своєрідним культурним містком від Грюневальда до наших днів є художня творчість фізіолога та паталогоанатома Г. фон Хаґгенса, якого прозвали «Доктором Смерть». Він багато років працює над проектом «Світ тіла». Проект є різноманітними композиціями із препаративних тіл тварин і людини. Особливе місце серед них займають твори, де мертві тіла ніби займаються сексом. Справа дійшла до того, що шанувальники його творчості навіть заповідають йому свої тіла після смерті для його специфічної творчості. Хаґгенс винайшов спеціальну технологію збереження тіл, яка називається пластинацією. Отже, творчість митця стала певним маркером у світі сучасної культури і сучасного мистецтва.

Тому нині надскладно провести межу між дозволеним та непристойним, таким, що лежить за межами законності й моралі, бо ця грань надто тонка і майже невловима [1]. Проте, сучасне мистецтво у такий спосіб хоче бути не просто скандальним, як того хотіли художники 1960-х рр., воно хоче бути максимально шокуючим, таким, що перевертає усі сталі соціокультурні норми [2, с. 502].

Наведеними компаративно прикладами ми хотіли висвітлити тенденції, які, на наш погляд, тягнуться крізь століття до сучасної художньої культури і впливають на світосприйняття та є важливим індикатором не лише у психології мистецтва, а й у ступені розквіту порнографічних елементів у сучасному мистецтві.

Перелік джерел посилання

1. Автора скандального мурала на 40-й школе снова подозревают. Теперь — в детской порнографии / Tavariga. URL : <https://tavariga.lv/ru/avtora-skandalnogo-murala-na-40-oshkole-snova-podozrevayut-teper-v-detskoj-pornografii/> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Искусство с 1900 года. Модернизм, антимодернизм, постмодернизм / Хэл Фостер и др. 2015. 816 с.

3. Лессинг Г. Э. Лаокоон, или о границах живописи и поэзии / под ред. М. Лифшица. Москва, 1933. 307 с.
4. Мирю — Рим. Фильмы Паоло Соррентино. Великая красота. URL: <https://old.kinoart.ru/archive/2015/07/miru-rim-filmy-paolo-sorrentino> (дата звернення: 10.03.2023).
5. Флоренский П. А. Иконостас. URL: https://royallib.com/book/florenskiy_pavel/ikonostas.html (дата звернення: 10.03.2023).
6. Александр Ройтбурд. Энциклопедия визуальных искусств WiksArt URL: <https://www.wikiart.org/ru/roytburd-aleksandr-anatolevich> (дата звернення: 10.03.2023).

Актуальні питання комплексної судової психолого-лінгвістичної експертизи за ситуаціями конфліктної комунікативної взаємодії між певними особами, зафіксованої у відеозаписі

Тетяна Харіна,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8482-2639>, e-mail: larinatatiana111@gmail.com

Оксана Русанова,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0342-9223>, e-mail: ksusharusanova73@gmail.com

Оксана Михайлова,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6676-4589>, e-mail: oks.mi0711@ukr.net

Зважаючи на експертну практику, розглянуто актуальні питання комплексної судової психолого-лінгвістичної експертизи за ситуаціями конфліктної комунікативної взаємодії між певними особами, зафіксованої у відеозаписі, що є предметом кримінального провадження або судового розгляду.

Ключові слова: висновок експертів; судово-експертна діяльність.

Current issues of complex forensic psychological-linguistic examination in situations of conflictual communicative interaction between certain persons recorded on video recording

Tetyana Kharina, Oksana Rusanova, Oksana Mykhailova

Taking into account the expert practice, the current issues of the complex forensic psychological-linguistic examination in situations of conflictual communicative interaction between certain persons recorded on a video recording which is the subject of criminal proceedings or court review, are considered.

Keywords: expert's opinion; forensic expert activity.

Звичне та широке застосування пересічними громадянами особистих приладів та технічних засобів фото-, аудіо- і відеофіксації різноманітних подій, зокрема юридично значущих, на сьогодні зумовило збільшення запитів на проведення комплексної психолого-лінгвістичної експертизи та експертизи відео-, звукозаписів за ситуаціями конфліктної комунікативної взаємодії між певними особами, зафіксованої у відеозаписі, що є предметом кримінального провадження або судового розгляду.

Згідно з п. 6.2 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень (далі — *Рекомендації*), психологічна експертиза

може бути часткою комплексного експертного дослідження, якщо в органі (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), виникають питання, розв'язання яких потребує синтезування спеціальних знань із різних галузей науки [1] (зокрема у галузі психологічних, лінгвістичних досліджень та досліджень відео-, звукозапису). Серед іншого, за вказаним видом комплексної експертизи на вирішення експертів-лінгвістів та експертів-психологів замовником виносяться такі питання: «Чи містяться у текстовому відтворенні фраз однієї особи у розмові, зафіксованій у наданому на дослідження відеозаписі, висловлювання, виражені у формі спонукання іншої особи до здійснення конкретних дій

(вказується, яких саме, наприклад, пострілів у її бік)?», «Чи є в розмовах та діях ознаки будь-якого психологічного впливу з боку однієї особи на іншу особу?», «Чи реалізовані у висловлюваннях однієї особи мовленнєві маніпулятивні стратегії та тактики, психологічні прийоми, спрямовані на провокування чи підбурювання іншої особи щодо вчинення конкретних дій (вказується, яких саме, наприклад, пострілів в її бік тощо), якщо так, то в чому вони виражені та в яких фразах (висловлюваннях), діях чи фрагментах розмови?».

Ураховуючи кваліфікацію експертів, відповідні дослідження відеозапису в комплексних експертизах проводяться експертом у галузі досліджень відео-, звукозапису, питання щодо з'ясування об'єктивного змісту певного висловлювання / тексту (тобто форми думки, вираженої лексично), а також належності певного висловлювання / тексту до того чи іншого виду мовленнєвих актів, зокрема погрози, образи, пропозиції, спонукання тощо — розв'язуються експертом у галузі лінгвістичного дослідження мовлення, питання щодо визначення психологічних характеристик мовленнєвої поведінки учасників комунікативної взаємодії та спрямованості наданого на дослідження інформаційного матеріалу розв'язуються експертом у галузі психологічних досліджень.

На сьогодні в Рекомендаціях в розділі VI Психологічна експертиза немає питань щодо встановлення наявності / відсутності маніпулятивних комунікативних стратегій та тактик у досліджуваному інформаційному матеріалі.

У сучасних умовах затребуваності психологічних досліджень під час проведення комплексних судових експертиз експерти використовують загальну методику призначення та проведення комплексних судових експертиз, що виконуються комісією експертів (зі змінами, внесеними рішенням Координаційної ради від 12.09.2014 р.) з реєстр. кодом — 0.1.16 [2]. Водночас досвід експертної практики вказує на існування проблеми чіткості визначення понять, пов'язаних із мовленнєвим впливом на адресата, визначенням комунікативних стратегій, які застосовуються для психологічного впливу однієї особи на іншу.

Станом на сьогодні під час проведення судово-психологічних експертиз, пов'язаних із використанням складних технологій (як сукупності взаємопов'язаних засобів) психологічного впливу, що застосовувався у шахрайській діяльності

певних організацій, психологи використовують у роботі методичні рекомендації із проведення судово-психологічних експертиз у кримінальних справах з питань застосування психологічного впливу [3]. Але для надання вичерпних відповідей на питання за ситуаціями конфліктної комунікативної взаємодії між певними особами, зафіксованої у відеозаписі, необхідна інтеграція спеціальних знань з метою об'єктивізації встановлюваних даних. Так, при розв'язанні експертних завдань судово-психологічної експертизи комунікативної взаємодії між особами, зафіксованої у матеріалах відеозапису з камери зовнішнього спостереження, психологи використовують методику (реєстр. код – 14.1.76), яка зареєстрована у Державному реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України 18.01.2019 [4], де до компетенції експерта належить установлення наявності / відсутності факту цілеспрямованого комунікативного контакту та специфіки комунікативних функцій осіб у досліджуваній ситуації. При цьому ідентифікація як установлення факту і наявності або відсутності тотожності конкретно визначеної особи за фізичними параметрами голосу є основним завданням експертизи відеозапису (як із установлення технічних умов та технології отримання відеозвукозапису) [5].

Окрім чіткості визначення понять, що є основою для надання висновку та необхідності інтеграції спеціальних знань з метою об'єктивізації встановлюваних даних, існує потреба розроблення критеріїв синтезування висновків лінгвістів щодо встановлення об'єктивного змісту тексту як інформації, що не залежить від комунікативних цілей мовця, й належності певного висловлювання / тексту до того чи того виду мовленнєвих актів, з висновками психологів із визначення психологічних характеристик мовленнєвої поведінки учасників комунікативної взаємодії та спрямованості наданого на дослідження інформаційного матеріалу (за необхідності — встановлення наявності / відсутності маніпулятивних комунікативних стратегій та тактик у досліджуваному матеріалі).

Отже, зважаючи на експертну практику, можна констатувати, що виконання комплексних завдань судової психолого-лінгвістичної експертизи за ситуаціями конфліктної комунікативної взаємодії між певними особами, зафіксованої у відеозаписі, потребує врахування особливостей кожного із зазначених вище видів експертного

дослідження для ефективного розв'язання експертних завдань цього напрямку.

Перелік джерел посилання

1. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень (додаток до Інструкції про призначення та проведення судових експертів та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 03.03.2023).
2. Реєстр методик проведення судових експертів, затверджений наказом Міністерства

юстиції України від 2 жовтня 2008 р. № 1666/5 (зі змін та допов.). URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2023).

3. Коваль Н. Л. Розроблення методичних рекомендацій з проведення судово-психологічних експертів у кримінальних справах з питань застосування психологічного впливу (заключ.). Київ, 2011. 67 с.
4. Методика судово-психологічної експертизи комунікативної взаємодії між особами, зафіксованої у матеріалах відеозапису з камери зовнішнього спостереження (реєстр. код – 14.1.76).
5. Експертиза відео-, звукозапису. URL: <https://www.hniise.gov.ua/7-products.html> (дата звернення: 03.03.2023).

Проблема кібертероризму та шляхи боротьби з кіберзлочинністю

Світлана Ходосевич,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7885-7766>, e-mail: hodosevichsvetlana07@gmail.com

Висвітлено сучасні проблеми боротьби з кіберзлочинністю на державному рівні. Ураховуючи глобалізацію злочинів через інтернет, висловлено думку про необхідність побудови протидії та попередження таких злочинів, використовуючи світовий досвід.

Ключові слова: кіберзлочини; кібертероризм; комп'ютерна злочинність.

The issue of cyberterrorism and ways of countering cybercrime

Svitlana Khodosevych

Current problems of countering cybercrime at the state level are emphasized. Taking into account globalization of crimes through the Internet, a suggestion was made about the need to counteract and prevent such crimes, using world experience.

Keywords: cybercrime; cyberterrorism; computer crime.

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин дедалі більшого значення набувають передові комп'ютерні технології, еволюція яких призвела до широкого використання інтернету.

Кіберпростір поєднав тисячі комп'ютерних мереж і мільйони комп'ютерів у всьому світі та став важливим інструментом для обміну політичною, економічною, торговельною та споживчою інформацією.

Унаслідок зростання популярності інтернету виник один із найнебезпечніших видів кіберзлочинності — кібертероризм. Проблема кібертероризму є глобальною та актуальною в сучасному інформаційному суспільстві. За відносно короткий проміжок часу кібератаки перетворилися з поодиноких випадків на одну з основних загроз інформаційній безпеці держав.

Для досягнення своїх цілей кібертероризм використовує електронні мережі, сучасні інформаційно-комунікаційні технології та радіоелектроніку. Особлива небезпека кібертероризму полягає в тому, що він не має меж, адже всі події відбуваються у віртуальному світі, де відсутнє належне правове регулювання на думку міжнародного і вітчизняного законодавства.

Особливо небезпечними є втручання в інформаційну безпеку критично важливих інфраструктур: комп'ютерних систем управління банківською сферою, обороною, промисловістю та ін. Реалізація таких загроз може призвести до небезпечних наслідків для суспільства та держави [1, с. 86]. Наприклад, 2015 р. було зламано сайт для знайомств одружених людей *Ashley Madison* із 40 млн користувачів. Хакери отримали доступ

до бази даних та виклали в публічний доступ із можливістю пошуку за адресами електронної пошти. У травні 2021 р. хакери атакували бази даних нафтової компанії *Pipeline*, унаслідок чого кілька днів не працював нафтовий трубопровід, що доставляв 45 % пального для східного узбережжя США [2].

В Україні перша масштабна хакерська атака сталася у червні 2017 р., у результаті якої було заблоковано діяльність аеропорту «Бориспіль», ЧВЕС, «Укртелекому», «Укрпошти», «Ощадбанку», «Укрзалізниці» та ін. [3]. Починаючи з січня 2022 р., кількість масштабних кібератак на українські державні сайти суттєво зростає. Наприклад, 14 січня 2022 р. було атаковано близько 70 українських державних сайтів, побудованих на *CMS October* компанії *Kitsoft*, унаслідок чого постраждала значна кількість державних сайтів, зокрема Міністерства оборони, Міністерства закордонних справ, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та ін. [4]. Атака 15—16 лютого 2022 р. на державні та банківські сайти України тривала більше 5 год, спричинивши проблеми з доступом до близько 15 українських банків (зокрема «Приватбанку» й «Ощадбанку») та сайти домена gov.ua. Вартість наслідків цих атак склала мільйони доларів, однак злочинцям не вдалося досягти своєї мети через швидку реакцію відповідальних за кібербезпеку органів та допомогу аналогічних служб США [5]. Унаслідок атаки на державні ресурси та банки 23 лютого 2022 р. постраждали вебпортали Кабміну, Верховної Ради, МЗС та ін., на зламаних сайтах почали працювати шкідливі програмні засоби *HermeticWiper*, метою яких є знищення інформації з баз даних [6].

У день нападу Російської Федерації на Україну 24 лютого 2022 р. було атаковано сайт Київської облдержадміністрації, на сайтах meta.ua та i.ua було виявлено електронні листи з фішинговими посиланнями на приватні адреси українських військових та пов'язаних з ними осіб [7].

У відповідь на такі масштаби загрози світовій спільноті необхідно розробити відповідні міжнародні стратегії боротьби з кіберзлочинністю та унормувати їх. Перші кроки в цьому напрямі здійснили поки тільки окремі країни. Так, у Великій Британії основним документом, спрямованим на забезпечення кібербезпеки, є Стратегія національної кібербезпеки, основна мета якої полягає в забезпеченні стійкості державних і приватних інституцій до кіберзагроз. У Німеччині у липні

2015 р. було прийнято Закон про інформаційну безпеку з метою запобігання нападам на важливі інформаційні системи, який визначає стандарти кібербезпеки для більше ніж 2000 компаній критичної інфраструктури. Цих стандартів безпеки можна досягти завдяки покращенню доступності, достовірності, конфіденційності та цілісності безпеки по всій країні; а також поліпшенню захисту критичної інфраструктури загальнодержавного значення.

Україна протягом останніх років так само крокує в напрямі розбудови інформаційного суспільства, забезпечення кібербезпеки та боротьби з кібертероризмом. Нормативно-правову базу в цих сферах діяльності становлять Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, ратифікована Законом України від 07.09.2005 р. № 2824-IV, а також Закони України «Про основні засади кібербезпеки України», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України», «Про інформацію» тощо; відповідні Укази Президента України (наприклад, «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року "Про план реалізації Стратегії кібербезпеки України"» від 01.02.2022 р. № 37/2022), положення Кримінального кодексу України, окремі постанови Кабінету Міністрів та рішення Ради національної безпеки та оборони України. Також діє команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України (*CERT-UA*) [8], що постійно вживає заходів щодо взаємодії з іншими командами CERT інших країн, а також із розвідувальною групою *Cisco Talos* із питань подолання наслідків кібератак на критичну інформаційну інфраструктуру та виявлення причин та обставин кіберінцидентів.

Незважаючи на проведену роботу з розроблення і прийняття нормативно-правових документів у сфері кіберзлочинності, Україна перебуває на початкових етапах розвитку цієї сфери.

Тому загальне оцінювання проблем інформаційної безпеки, пошук шляхів та методів протидії кіберзлочинності є ключовими напрямками забезпечення національної безпеки України. До них належать:

- визначення міжнародно-правового статусу кіберпростору;
- нормативно-правове закріплення юрисдикції держави щодо національних складових кіберпростору і подальше врегулювання питань, пов'язаних із кібервійною та кібератаками;

- упровадження уніфікованого поняття кіберзлочинності та чіткої систематизації відповідних діянь;
- посилення контролю в інтернеті та ін.

Також необхідно продовжувати та розширяти міжнародне співробітництво в галузі кібербезпеки, що може містити розроблення узгоджених критеріїв і методів оцінювання ефективності систем і засобів забезпечення інформаційної безпеки, взаємне визнання сертифікатів продукції у сфері захисту інформації, розширення взаємодії у розв'язанні науково-технічних і правових питань забезпечення безпеки інформації. Необхідною умовою успішної взаємодії є зміцнення взаємодії правоохоронних органів різних країн щодо запобігання комп'ютерним злочинам та притягнення до юридичної відповідальності за них.

Перелік джерел посилання

1. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналіт. доп. / за заг. ред. А. Баровської. Київ, 2016. 109 с.
2. PaySpace Magazine. URL: <https://psm7.com> (дата звернення: 09.03.2023).

3. Кібератаки на українські державні сайти (2022) / Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення: 09.03.2023).
4. Російські хакери атакували 70 державних сайтів, українські активи падають / Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua> (дата звернення: 09.03.2023).
5. Кібератака в Україні 15 лютого була найбільшою в історії держави: в Кабміні назвали вартість / УНІАН. URL: <https://www.unian.ua> (дата звернення: 09.03.2023).
6. Федоров розповів подробиці чергової атаки хакерів проти України / Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua> (дата звернення: 09.03.2023).
7. Ворог атакує email-адреси українських військових на сервісах i.ua і meta.ua — Держспецзв'язку / Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua> (дата звернення: 09.03.2023).
8. Computer Emergency Response Team of Ukraine. URL: <https://cert.gov.ua> (дата звернення: 09.03.2023).

Концептуальні засади проведення комплексних судових економічних та товарознавчих експертиз, пов'язаних із визначенням розміру матеріальної шкоди, завданої власникам пошкодженого майна у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації

Ольга Холодова,

канд-ка техн. наук, доцентка, смт. Слобожанське, Дніпропетровська обл., Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8678-3955>, e-mail: kholodova1984@ukr.net,

Алла Лисенко,

м. Підгородне, Дніпропетровська обл., Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8193-4267>,
e-mail: dnipro.sed@gmail.com,

Наведено концептуальні засади проведення комплексної судової економічної та товарознавчої експертизи в контексті визначення розміру реальних збитків унаслідок пошкодження, втрати і / або знищення єдиних майнових комплексів підприємств, установ та організацій усіх форм власності, керуючись положеннями Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією РФ, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності.

Ключові слова: комплексна судова економічна та товарознавча експертиза; матеріальна шкода; збитки; єдиний майновий комплекс підприємств.

Conceptual principles of comprehensive forensic economic and commodity examinations related to determining the amount of material damage caused to the owners of damaged property in connection with the armed aggression of the Russian Federation

Olga Kholodova, Alla Lysenko

This paper presents the conceptual principles of conducting a complex forensic economic and commodity examination in the context of determining the amount of real damages due to damage, loss and (or) destruction of single property complexes of enterprises, institutions and organizations of all forms of ownership, guided by the provisions of the Methodology for determining damage and the amount of damages caused to enterprises, institutions and organizations of all forms of ownership as a result of the destruction and damage of their property in connection with the armed aggression of the Russian Federation, as well as lost profits from the impossibility or obstacles in the conduct of the economic activity.

Keywords: comprehensive forensic economic and commodity examination; material damage; losses; a single property complex of enterprises.

Чисельні втрати, пошкодження або знищення рухомого майна різних видів і форм власності у результаті збройної агресії Російської Федерації на території України вимагали внесення та ухвалення низки нормативно-правових актів, спрямованих на розрахунок розміру матеріальної шкоди, завданої власникам майна. У зв'язку з цим постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» затверджено Порядок визначення таких шкоди та збитків (далі — *Порядок*) [1].

Останнім часом затребуваним напрямом експертної діяльності є питання, що стосуються визначення матеріальної шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності.

Такі шкоду, збитки й упущену вигоду визначають відповідно до п. 7 розд. I Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності, затвердженої спільним наказом Мінекономіки та Фонду державного майна від 18.10.2022 р. № 3904/1223 (далі — *Методика*) [2] шляхом проведення судової експертизи або експертного дослідження. Іншим затребуваним напрямом у судово-експертній діяльності є комплексні судові економічні та товарознавчі експертизи.

Комплексну судову економічну та товарознавчу експертизу, пов'язану з визначенням таких шкоди, збитків і упущеної вигоди, призначають (доручають) відповідно до вимог Закону України «Про судову експертизу» [3] та відповідного процесуального законодавства.

Під комплексною розуміють судову експертизу, яку проводять із застосуванням спеціальних знань у різних галузях науки, техніки, мистецтва тощо (різних напрямів однієї галузі знань) для розв'язання одного спільного (інтеграційного) завдання (питання) [4].

Найрозповсюдженішим завданням, що ставлять на розв'язання комплексної судової економічної та товарознавчої експертизи в контексті нашої проблематики, є визначення розміру реальних збитків унаслідок пошкодження, втрати і / або знищення єдиних майнових комплексів (далі — *ЄМК*) підприємств, установ та організацій усіх форм власності.

Відповідно до чинної Методики [2] визначення розміру реальних збитків внаслідок зменшення вірогідності отримання майбутніх економічних вигід від дебіторської заборгованості, пошкодження, втрати і / або знищення ЄМК підприємств, установ та організацій усіх форм власності передбачає визначення актуалізованих на дату оцінки витрат, необхідних для відновлення такого майна з урахуванням стану, яке це майно мало на дату заподіяння шкоди, беручи до уваги його склад, вік, стан активів і зобов'язань.

Значення облікових показників вартості майна станом на 31.12.2021 р., що використовують для машини та обладнання, для визначення розміру складових реальних збитків спочатку ураховують в умовних грошових одиницях (у доларах США, причому облікові показники вартості обраховують за офіційним курсом гривні до

долара США станом на 31.12.2021 р., який становить 27,28 гривні за умовну грошову одиницю).

Розмір реальних збитків унаслідок пошкодження, втрати і / або знищення машини та обладнання визначає судовий експерт-товарознавець з оглядом на актуалізовані на дату оцінювання витрати, необхідні для заміни такого майна, із урахуванням стану, який це майно мало на дату заподіяння шкоди, шляхом індексації облікової вартості майна. Коефіцієнт індексації розраховують на підставі базисних цінових індексів.

Розмір реальних збитків щодо пошкодженого ЄМК судовий експерт-економіст визначає як суму розмірів складових реальних збитків, визначених щодо втрачених, знищених або пошкоджених активів, що були у складі майна ЄМК.

Відповідно до Методики [2], вартість активів і зобов'язань визначають на дату оцінки з урахуванням таких особливостей:

- необоротні активи в частині основних засобів, незавершеного будівництва, інвестиційну нерухомість оцінюють за методологією, передбаченою для таких активів;
- довгострокову та поточну дебіторську заборгованість, отримані векселі, інші види оборотних активів, поточну вартість довгострокових і поточних зобов'язань, довгострокові фінансові вкладення, довгострокові та поточні фінансові інвестиції, якщо вони мають іншу форму, ніж ЄМК підприємств, або корпоративні частки в господарських товариствах, які також знищені, оцінюють, виходячи з облікової вартості таких активів, відображеною в бухгалтерському обліку;
- необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття оцінюють залежно від їх природи за методологією, передбаченою для таких активів.

Після проведених розрахунків експерти узгаляють і оцінюють результати дослідження, що відображається в синтезуючому підрозділі

дослідницької частини висновку. Також вони обґрунтовують спільний висновок за результатами досліджень, проведених експертами економістом і товарознавцем.

Слід зазначити, що під час розв'язання інтеграційного завдання щодо визначення розміру реальних збитків унаслідок пошкодження, втрати та (або) знищення ЄМК підприємств, установ та організацій, складають спільний висновок, який підписує комісія експертів, оскільки результати дослідження кожного з експертів впливають на його кінцевий результат і є складовими, на підставі яких розв'язують завдання комплексної експертизи.

Перелік джерел посилання

1. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Кабміну України від 20.03.2022 р. №326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.03.2023).
2. Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності : наказ Мінекономіки та Фонду держмайна України від 18.10.2022 р. № 3904/1223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text> (дата звернення: 22.03.2023).
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4038-12> (дата звернення: 16.03.2023).
4. Сімакова-Єфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика : монографія. Харків, 2016. 456 с.

Щодо підготовки судово-експертних кадрів вищої кваліфікації в умовах воєнного стану

Вадим Хоша,

канд. юрид. наук, ст. дослідник, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0467-9826>, e-mail: khosha@hniise.gov.ua

Дар'я Давиденко,

канд-ка екон. наук, ст. дослідниця, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9124-9511>, e-mail: davidenko.dasha@ukr.net

Розглянуто проблемні аспекти підготовки кадрів вищої кваліфікації в межах спеціальності 081 «Право» за судово-експертним профілем в умовах воєнного стану.

Ключові слова: вища освіта; воєнний стан; дистанційна освіта; доктор філософії; судова експертиза.

Concerning the training of highly qualified forensic expert personnel under the conditions of martial state

Vadym Khosha, Daria Davydenko

The work examines the problematic aspects of the training of highly qualified personnel within the scope of the specialty 081 Law according to the forensic expert profile in the conditions of martial law.

Keywords: higher education, martial law, distance education, doctor of philosophy, forensic examination.

Від початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України пошкоджено значну кількість закладів вищої освіти та наукових установ [1], унаслідок чого відбулись суттєві зміни взаємодії учасників освітнього процесу — діджиталізація. Навчальні заклади вимушені переорієнтувати інституційну освіту на віддаленість комунікації для забезпечення підготовки здобувачів освіти, зокрема експертних кадрів вищої кваліфікації. Пріоритетним завданням освіти у галузі права за судово-експертним профілем під час війни, як і усієї вищої освіти загалом [2; 3, с. 8], є забезпечення якості освітньої послуги на всіх етапах її надання, що стало можливим за умови впровадження дистанційного навчання.

Відповідно до ст. 49 Закону України «Про вищу освіту» [4] дистанційна форма здобуття освіти є індивідуалізованим процесом, що відбувається переважно за опосередкованої взаємодії відділених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на засадах сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. Тобто для організації належного дистанційного освітнього процесу необхідно забезпечити індивідуальну траєкторію навчання за технічно облаштованої зустрічі викладача зі здобувачем вищої освіти в режимі онлайн. В умовах воєнного стану в Україні дотримання необхідних критеріїв

викладання дисциплін стало проблемою через пошкодження матеріально-технічної бази освітніх закладів та порушення строків навчальних планів тощо. Кожен із 52 закладів вищої освіти та наукових установ [5], що здійснюють освітню діяльність на третьому рівні вищої освіти, продовжують реалізовувати освітні програми з метою забезпечення якісної освітньої послуги та привабливості навчання в Україні.

Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (далі — ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса») — єдина наукова установа в Україні, яка веде освітню діяльність із метою підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації у межах спеціальності 081 «Право» за судово-експертним профілем відповідно до ліцензії (наказ Міністерства освіти і науки України від 13.06.2018 р. № 1253-л «Про ліцензування освітньої діяльності») Міністерства освіти і науки України (далі — МОН). Для науково-методичного забезпечення освітньої послуги та організації навчання в межах ліцензійного обсягу здобувачів, що становить 40 осіб відповідно до наказу МОН від 30.11.2018 р. № 2320-л «Про ліцензування освітньої діяльності», у ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» працює відділ аспірантури та докторантури. З 2018 року відділом проведено 5 вступних кампаній, результатом яких стало зарахування на навчання понад 60 здобувачів

вищої освіти ступеня доктора філософії денної, заочної форм навчання та поза аспірантурою. Підготовка кадрів вищої кваліфікації за судово-експертним профілем не втрачає актуальності також під час війни, тому що процес проведення судово-експертних досліджень за фактами військових злочинів, учинених російськими окупантами, потребує постійного поповнення кадрового ресурсу висококваліфікованих судових експертів.

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» проводить повний цикл навчання аспірантів для здобуття вченого ступеня, який містить освітню та наукову складові навчального плану, що завершується захистом наукової роботи — дисертації. Як обов'язкові, так і вибіркові дисципліни здобувачі вивчають на базі сучасної організаційної техніки. Проблеми віддаленості навчання в умовах воєнного стану вирішуються за допомогою дистанційного викладання дисциплін. Технічні можливості ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» дають змогу викладачам працювати з аспірантами завдяки розширеному доступу до зустрічей онлайн у *Zoom* та на платформі з навчально-методичним забезпеченням *Google classroom*. Крім того, з метою поліпшення дистанційної взаємодії «здобувач — викладач» ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» постійно вдосконалює освітні процеси. Так, 2022 року в межах міжнародного проекту «Відкритий освітній ресурс: судова експертиза» [6] розроблено відеоконтент, який наочно демонструє аспекти проведення судової експертизи за різними її видами та дає змогу докладно ознайомити здобувача з індивідуальними особливостями дослідження судового експерта.

Отже, дистанційна підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації за третім освітньо-кваліфікаційним рівнем вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» у ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» є однією з гарантій якісного надання освітньої послуги в Україні. Крім того,

освітньо-наукова програма ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» є акредитованою (сертифікат Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти № 2433), що свідчить про відповідність якості освітньо-наукової діяльності вимогам Європейського освітнього простору.

Перелік джерел посилання

1. 2400 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 269 з них зруйновані повністю. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/2400-zakladiv-osviti-postrazhdali-vid-bombarduvan-ta-obstriliv-269-z-nih-zrujnovani-povnistyu-sergij-shkarlet> (дата звернення: 06.03.2023).
2. Фахова передвища і вища освіта в умовах воєнного стану. Міністерство освіти і науки України : вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/fahova-peredvisha-i-visha-osvita-v-umovah-voyennogo-stanu> (дата звернення: 06.03.2023).
3. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність : наук.-метод. зб. / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ—Чернівці, 2022. 140 с.
4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 06.03.2023).
5. Єдина державна електронна база з питань освіти. Реєстр суб'єктів освітньої діяльності. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/search/> (дата звернення: 06.03.2023).
6. Karina Palkova, Olena Agapova, Aelita Zile, Anton Polianskyi, Khosha Vadym, Serafyma Hasparian, Mozhaiev Mykhailo. Sustainability of Open Educational Resources in Forensic Sciences: International Experience. *European Journal of Sustainable Development*. 2022. № 11 (3). P. 71—80. DOI: 10.14207/ejsd.2022.v11n3p71 (дата звернення: 06.03.2023).

Судова економічна експертиза в контексті справ про банкрутство

Одарка Чабанюк,

канд-ка екон. наук, доцентка, Львівський НДІСЕ, м. Львів, Україна,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0884-3515>, e-mail: odarka.lndise@ukr.net

Розглянуто особливості проведення судово-економічної експертизи у справах про банкрутство з урахуванням вимог нормативних документів щодо визначення економічних показників ліквідності, платоспроможності та прибутковості фінансово-господарської діяльності підприємств.

Ключові слова: судова економічна експертиза; економічні показники; фінансовий стан; банкрутство підприємств.

Forensic economic examination in the context of bankruptcy cases

Odarka Chabaniuk

The peculiarities of conducting a forensic economic examination in bankruptcy cases are considered, taking into account the requirements of regulatory documents regarding the determination of economic indicators of liquidity, solvency and profitability of the financial and economic activity of enterprises.

Keywords: forensic economic examination, economic indicators, financial condition, bankruptcy of enterprises

За умов нестабільності в економіці зростає кількість справ, у провадженні яких виникає потреба проведення експертиз з економічного виду досліджень [1, с. 14]. Не виняток — справи щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій із приховування банкрутства, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства. Такі експертизи здійснюються експертами, які мають кваліфікацію судового експерта із правом проведення судових експертиз за спеціальністю 11.2 «Дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій».

Для проведення таких експертиз слід, зокрема, керуватись Методичними рекомендаціями щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій із приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства [2]. Серед звітних документів підприємства, які використовуються для проведення аналізу та визначення економічних показників (ліквідності, платоспроможності та прибутковості) фінансово-господарської діяльності, є фінансова звітність підприємства. Її структуру та порядок формування визначено Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку (далі — НПСБО) 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [3] та представлено в дослідженнях науковців [4].

Під час проведення експертного дослідження на основі показників фінансової звітності здійснюють аналіз та визначають стан фінансово-господарської діяльності підприємства, структуру його балансу (задовільна чи незадовільна) та обґрунтованість визнання підприємства

неплатоспроможним; тенденції щодо динаміки основних показників ефективності діяльності підприємства; наявність економічних ознак дій із приховування банкрутства, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства. Під час формування висновку експертного дослідження розрахунки показників оформлюють як додатки до висновку експерта. У разі, коли досліджуваний період припадає на зміну форм звітності, експерт звертає увагу користувачів висновку експертного дослідження на зміну нумерації та назв рядків фінансової звітності з огляду на застосування НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності».

Фіктивним може бути визнано банкрутство, коли підприємство-боржник не задовольнило вимог кредиторів та зобов'язань перед бюджетом у повному обсязі за наявності у нього на це можливості на момент його звернення до господарського суду із заявою про визнання своєї неплатоспроможності. Із метою виявлення ознак фіктивного банкрутства визначають показник забезпечення зобов'язань боржника всіма його активами шляхом зіставлення суми активів боржника із сумою його зобов'язань [2].

Визначення ознак дій із доведення до банкрутства здійснюють за період, що починається за три роки до дати порушення справи про банкрутство у разі наявності ознак неправомірних дій відповідальних осіб боржника, що призвели до його стійкої фінансової неспроможності, у зв'язку з чим боржник не мав змоги задовольнити в повному обсязі вимоги кредиторів або сплатити обов'язкові платежі.

У разі, коли в документах, за якими призначено судову економічну експертизу (ухвала суду, постанова слідчого), визначено період дослідження більше, ніж три роки, або не зазначено дати порушення справи про банкрутство, експерт з'ясовує ці аспекти шляхом надання клопотання про уточнення експертного завдання та одночасно визначає, за потреби, перелік додаткових документів для проведення експертного дослідження.

Перелік джерел посилання

1. Особливості судово-бухгалтерської експертизи та окремі питання її нормативно-правового регулювання / Р. М. Воронко та ін. // *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2022. Вип. 67. С. 13—20. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/>

[article/view/1142/1077](https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014665-06) (дата звернення: 10.03.2023).

2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій із приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства : наказ Міністерства економіки України від 19.01.2006 р. № 14 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014665-06> (дата звернення: 10.03.2023).
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 10.03.2023).
4. Бухгалтерський облік : навч. посіб. / Н. О. Лобода, О. М. Чабанюк. Київ, 2022. 224 с.

Окремі питання цифрової інформації як об'єкта експертного дослідження

Антоніна Черемнова,

канд-ка юрид. наук, доцентка, Одеський НДІСЕ, м. Одеса, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0221-6337>, e-mail: cheremnova2506@gmail.com

Надано визначення цифрової інформації та досліджено проблемні питання цифрової інформації як об'єкта експертного дослідження. Виокремлено дві групи цифрової інформації, які є об'єктами експертного дослідження під час досудового розслідування.

Ключові слова: діджиталізація; цифрові докази; цифрова інформація; судова експертиза; об'єкт експертного дослідження.

Separate issues of digital information as an object of expert research

Antonina Cheremnova

This paper provides a definition of digital information and explore problematic issues of digital information as an object of expert research. Two groups of digital information, which is the object of expert research during the pre-trial investigation, are singled out.

Keywords: digitization; digital evidence; digital information; forensic examination; object of expert research.

Цифрова інформація вже давно увійшла в наше життя, тому сьогодні неможливо уявити комунікацію в суспільстві без широкого використання сучасних цифрових технологій. Під цифровою (електронною) інформацією (цифровим контентом) розуміють будь-які відомості або дані в електронній (цифровій) формі, що містять об'єкти авторського права і / або суміжних прав і можуть зберігатися і / або поширюватися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберігальних пристроях комп'ютерів, серверів тощо в інтернеті.

Оскільки діджиталізація стає дедалі більш інтегральною частиною сучасного життя, існують

визначені правові засади, які регулюють її різні аспекти. Так, слід виокремити Закон України «Про захист персональних даних» [1], норми якого закріплюють правовий механізм, спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних. Норми Закону України «Про авторське право і суміжні права» визначають права на інтелектуальну власність, що виникають у зв'язку зі створенням і використанням цифрових матеріалів, він регулює поширення та використання цифрових продуктів, зокрема програмного забезпечення, вебконтенту та інших

матеріалів [2]. Закон України «Про електронну комерцію» визначає організаційно-правові засади діяльності у сфері електронної комерції в Україні, установлює порядок учинення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-комунікаційних систем та обумовлює права й обов'язки учасників відносин у сфері електронної комерції [3]. Правові та організаційні засади забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки визначає Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [4]. До того ж він регулює захист комп'ютерних систем і інформаційних ресурсів від кібератак та інших загроз, а також визначає вимоги до захисту даних і забезпечує правовий захист від кіберзлочинності. На окрему увагу заслуговує блок законодавства про інформаційну безпеку України [5].

Отже, діджиталізація, що стала пріоритетним напрямом на шляху становлення України як соціальної, демократичної і правової держави, потребує відповідального підходу до розроблення та впровадження в діяльність державних, правоохоронних органів й органів судочинства нового для останніх виду інформації — цифрової. Проте окреслене явище не оминуло злочинну діяльність, що призвело до потреби проведення судової експертизи та потребує насамперед підготовки фахівців-експертів, оскільки будь-який цифровий файл або документ є кодом, дослідження якого без наявності спеціальних знань і обладнання є неможливим.

Джерелами доказів, що представлені в електронній формі, можуть бути різноманітні носії інформації; моноблоки, мобільні пристрої (телефони, планшетні комп'ютери), цифрові камери, роутери, маршрутизатори, комп'ютерні мережі, інтернет, звуко- та відеозаписи тощо, тобто будь-який електронний пристрій на місці обшуку. Варто також зазначити, що постійно з'являються нові види електронних пристроїв, які можуть містити електронні докази [6, с. 6—7]. Тому постає нагальна потреба у визначенні механізму проведення експертизи цифрової інформації.

Серед науковців дотепер точаться дискусії щодо правильності визначення таких доказів як електронних, цифрових або ототожнення обох варіантів.

Так, О. Козицька під електронними доказами розуміє цифрові об'єкти, що були засобом чи знаряддям учинення кримінального правопорушення, зберегли електронно-цифрові сліди кримінального правопорушення, були предметом або об'єктом учинення кримінального правопорушення або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, установлюваних під час кримінального провадження [7, с. 418—420].

Д. Цехан під цифровими доказами пропонує розуміти фактичні дані, представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія, що після оброблення ЕОМ стають доступними для сприйняття людиною. Водночас обов'язковою ознакою цифрового доказу є конвергентність, під якою розуміють здатність одичного доказу належати до сукупності інших доказів і набувати через це доказового значення. Саме тому цифровий об'єкт, який є нематеріальним і не має відповідних якісних фізичних характеристик, має специфічну процедуру та середовище створення, здатний до копіювання та переміщення без втрати характеристик, сприймається людиною лише після оброблення ЕОМ та виведення інформації на відповідний технічний пристрій (монітор), його неможливо визнати матеріальним об'єктом і, як наслідок, речовим доказом чи традиційним документом. У цьому разі необхідно оцінювати власне інформацію, а не матеріальний об'єкт, на якому її зафіксовано [8, с. 257].

Поняття електронних доказів нормативно закріплено в Цивільному процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України та Господарському процесуальному кодексі України, проте Кримінальний процесуальний кодекс України не передбачає такого процесуального джерела доказів, як електронні, зумовлюючи у п. 2 ст. 84 лише показання, речові докази, документи, висновки експертів [9]. Така позиція законодавця є доволі незрозумілою, оскільки цей нормативно-правовий акт передбачає обов'язкове відеофіксування проведення слідчих, негласних слідчих / розшукових дій і безпосереднього судового засідання, тобто роботу законодавці щодо використання цифрових технологій під час досудового розслідування та судового розгляду проводять, проте, на жаль, вона має наразі низку неузгодженостей, що затягує процес розслідування кримінального

правопорушення та певною мірою обмежує діяльність слідчого.

Тому пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України таким процесуальним джерелом доказів, як цифрові, виклавши цю статтю у такій редакції: «2. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, цифрові докази, документи, висновки експертів», а також, відповідно, доповнити § 4 «Речові докази і документи» гл. 4 «Докази і доказування».

Слушною є думка А. Мурашко, що електронні докази можна подавати в паперових копіях, до того ж останнє не вважатимуть письмовим доказом, тобто у цьому разі постає питання, що саме слід розуміти під оригіналом документа та вміти правильно це визначити, а що — паперовою копією електронного документа [10, с. 370].

Ураховуючи те, що цифрова інформація обов'язково міститься на матеріальному або нематеріальному носії, убачаємо за доцільне виокремити дві групи першої, зважаючи на заявлений критерій.

Так, особливостями дослідження цифрової інформації, розміщеної на матеріальних носіях, є насамперед те, що певна доказова інформація щодо події вчиненого кримінального правопорушення може міститися безпосередньо на матеріальному носії, а також у цифровому файлі. Тобто можна констатувати, що характерною ознакою експертизи цифрової інформації, що належить до зазначеної вище групи, є проведення фактичного дослідження двох об'єктів: матеріального носія інформації та безпосередньо вміщеної на ньому цифрової інформації.

Належними до другої групи слід вважати цифрову інформацію, що зберігається в інтернеті або хмарних сховищах. Відмінністю такої цифрової інформації є те, що вона фактично не зберігається на конкретному матеріальному носії інформації й особи можуть мати до неї доступ з різноманітних пристроїв, які мають вихід в інтернет, а також видалити цю інформацію у будь-який момент дистанційно.

Убачаємо, що як окремий підвид можна виокремити також інформацію, розміщену та поширювану в месенджерах (*Telegram, WhatsApp, Viber* тощо), зокрема, за допомогою приватних чатів, спільнот і каналів.

Перелік джерел посилання

1. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
3. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
4. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
5. Про внесення змін до Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» щодо підтвердження відповідності інформаційної системи вимогам із захисту інформації : Закон України від 04.06.2020 р. № 681-IX (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681-20#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
6. Гуцалюк М. В., Гавловський В. Д., Хахановські В. Г. та ін. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях : метод. рек. / за заг. ред. О. В. Корнейка. Київ, 2020. 104 с.
7. Козицька О. Г. Щодо поняття електронних доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 418—421.
8. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 256—260.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
10. Мурашко А. С. Проблемні питання доказування у цивільному процесі. *Сучасна цивілістика: 15 років наукових звершень* : мат-ли XV Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 22.05.2020). Одеса, 2020. С. 369—371.

Криміналістична наукова школа професора М. В. Салтевського Національної академії внутрішніх справ

Сергій Чернявський,

д-р юрид. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України,
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2711-3828>, e-mail: 0677443745s@gmail.com

Володимир Юсупов,

д-р юрид. наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5216-4144>, e-mail: eusupov1vv@gmail.com

Розглянуто творчу діяльність доктора юридичних наук, професора М. В. Салтевського — видатного українського вченого-криміналіста, засновника криміналістичної наукової школи Національної академії внутрішніх справ, розробника криміналістичної теорії групофікації об'єктів у судовій експертизі, фундатора криміналістичної одорології та судової акустики в Україні, винахідника низки техніко-криміналістичних засобів.

Ключові слова: криміналістична одорологія; судова акустика; визначення групової належності; криміналістична наукова школа.

Forensic Science School of Professor M. V. Saltevsyky at National Academy of Internal Affairs

Sergey Cherniavskiy, Volodymyr Yusupov

The paper outlines career of Doctor of Law, Professor Mykhailo Saltevsyky (1917–2009): a distinguished Ukrainian forensic scientist, founder of the Forensic Science School at National Academy of Internal Affairs, author of a theory of forensic class (group) identification of objects, pioneer of forensic odorology and forensic acoustics in Ukraine, and inventor of a number of technical and forensic tools.

Keywords: forensic odorology; forensic acoustics; establishing group affiliation; Forensic Science School.

Михайло Васильович Салтевський — видатний український правознавець, учений-криміналіст, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, відмінник освіти України, полковник внутрішньої служби у відставці.

Тривалий час Михайло Васильович працював у Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, саме тоді під впливом харківської криміналістичної школи М. М. Бокаріуса та В. П. Колмакова він сформувався як науковець. Також у той час розкрилися здібності молодого дослідника до наукової роботи, особливо у галузі фотографічних і фізичних методів дослідження. Водночас із практичною роботою М. В. Салтевський займався педагогічною діяльністю в Харківському юридичному інституті, викладав на Всесоюзних курсах підвищення кваліфікації прокурорсько-слідчих працівників Прокуратури СРСР та інших навчальних закладах.

1971 р. М. В. Салтевський переїхав до Києва, де у жовтні того самого року його призначили в. о. начальника кафедри криміналістики Київської вищої школи МВС СРСР (далі — *КВШ МВС*), а 31.12.1971 р. — начальником цієї кафедри. Наступного року він отримав атестат професора,

а з 1979 по 1988 р. працював професором кафедри криміналістики КВШ МВС (нині — *Національна академія внутрішніх справ*).

У міліцейському виші М. В. Салтевський проводив активну наукову і педагогічну роботу з розроблення та впровадження нових методів навчання на основі програмування і використання технічних засобів, започаткувавши розроблення програмованих завдань для вивчення криміналістики. Його праці «Криміналістична техніка» (1967), «Криміналістична техніка и тактика» (1973) були першими роботами з програмованого навчання і контролю знань у вищих школах МВС СРСР. У 1974—1988 рр. М. В. Салтевський очолював міжвишівську програму розроблення та використання технічних засобів у навчальному процесі в системі вишів МВС СРСР. За його авторством 1987 р. видано унікальну на той час працю «Спеціалізований курс криміналістики (для слухачів вузів МВС СРСР, які навчаються на базі середньої спеціальної юридичної освіти)».

Професор М. В. Салтевський, зосередивши значну увагу на вдосконаленні педагогічної діяльності, багато досліджень присвятив дидактиці навчального процесу: проводив заняття з курсантами і слухачами на курсах підвищення кваліфікації, готував лекції на актуальні теми

розслідування злочинів і визначення особи злочинця правоохоронними органами («Питання щодо судової фотографії», «Ідентифікація та встановлення групової належності», «Основи методики розслідування легалізації грошових коштів, набутих незаконним шляхом», «Судове кінознімання», «Криміналістична одорологія. Робота із запаховими слідами», «Сліди людини й методи їх використання для отримання криміналістичної інформації про злочинця та обставини злочину», «Сучасні можливості дослідження голосу людини в криміналістичній практиці» та ін.), читаючи їх зазвичай без допомоги друкованих варіантів. Тому не дивно, що професор М. В. Салтевський мав заслужений авторитет і повагу слухачів КВШ МВС.

Під час роботи у КВШ МВС М. В. Салтевський започаткував нові напрями у вітчизняній криміналістиці: одорологічні й акустичні дослідження; використання слідів пам'яті у розкритті злочинів, за якими під його керівництвом захищено 2 докторські й 5 кандидатських дисертації, розроблено методики акустичного дослідження звукових слідів, збирання та використання запахових слідів. Ці наукові праці здобули загальне визнання, зокрема за кордоном.

Професор умів організувати та стимулювати активний творчий пошук у слухачьких групах. Він був винахідником техніко-криміналістичних засобів і методів, розробив низку методик дослідження речових доказів, метод виміральної фотографії та ідентифікації звукозаписувальних пристроїв, сконструював судово-метричний фотоапарат ФСМ-1. Мав три авторські свідоцтва на винаходи: фотоапарат судово-метричний (1972), спосіб ідентифікації магнітофонів (1977), методика криміналістичної ідентифікації людини за фізичними параметрами мовних сигналів (1989).

Самостійно та у складі авторських колективів вийшли друком важливі для практики протидії злочинності (здебільшого інноваційні) праці М. В. Салтевського: «Криміналістична одорологія», «Методика ідентифікації мовця за параметрами спектральних переходів мовних сигналів за допомогою спеціального обчислювального комплексу», «Сліди людини та прийоми їх використання для отримання інформації технічними засобами під час попереднього слідства», «Збирання криміналістичної інформації технічними засобами на попередньому слідстві» тощо [1, с. 363].

Під керівництвом М. В. Салтевського у криміналістиці закладено основи відео- та фоноскопичних досліджень, до розроблення яких залучали фахівців-практиків і науковців КВШ МВС (переважно викладачів кафедри криміналістики).

За 17 років роботи у провідному вищому навчальному закладі системи МВС професор М. В. Салтевський створив криміналістичну наукову школу, основні напрями досліджень якої відображено у тематиці захищених під його керівництвом дисертацій [2].

Зокрема, дослідження окремих аспектів криміналістичної техніки відображено у кандидатських дисертаціях К. В. Скибицького «Теоретические основы получения информации о преступнике из материальных источников на предварительном следствии» (1974), В. Ф. Щербатова «Фотографические измерительные методы фиксации доказательств на месте происшествия» (1979), М. М. Лисова «Специальные исследования вещественных источников информации в стадии возбуждения уголовного дела (по материалам аппаратов БХСС)» (1985), З. М. Ломако «Измерения в криминалистике: научные основы, современные возможности и сферы применения» (1988), П. Ю. Тимошенко «Тактические и технические аспекты обнаружения и использования идеальных отображений в криминалистике» (1988).

Проблеми криміналістичної тактики під керівництвом професора М. В. Салтевського розробляли М. К. Кузьменко у дисертації «Систематизация неотложных следственных действий при расследовании краж, грабежей и разбойных нападений» (1978) і П. Д. Біленчук — «Криминалистическое прогнозирование поведения обвиняемого на предварительном следствии» (1983).

Наукова школа М. В. Салтевського не залишила поза увагою дослідження актуальних питань криміналістичної методики, результати яких висвітлено в наукових працях К. Т. Мирзи «Теоретические основы и практика расследования хищений в предприятиях, учреждениях и организациях культуры и искусства» (1982), А. О. Єрохіна «Расследование хищений в системе материально-технического снабжения (по материалам УССР)» (1983), В. К. Чаюка «Исследование связей элементов криминалистической характеристики для построения методики расследования краж государственного и общественного имущества (по материалам Украинской ССР)» (1985), В. Д. Берназа «Методика расследования краж народнохозяйственных грузов на морском

транспорте» (1986), О. П. Дубового «Типичные следственные ситуации и криминалистическая характеристика в методике расследования краж с проникновением в жилище (по материалам Украинской ССР)» (1986), О. Б. Камоцького «Методика расследования хищений, совершаемых в научно-исследовательских и проектных организациях (по материалам Украинской ССР)» (1988).

Широкий діапазон наукових пошуків і значний досвід практичної діяльності дали змогу М. В. Салтевському ґрунтовно досліджувати проблеми судової експертизи. Спільно з ним цю проблему досліджували його учні: М. М. Шульга «Комплексная идентификационная экспертиза следов колюще-режущих орудий» (1977), Л. І. Громовенко «Криминалистическое исследование средств и материалов звукозаписи» (1978), Ю. Ф. Жаріков «Анализ-синтез речевых сигналов в целях идентификации человека в криминалистике» (1983).

Розвиток наукової школи М. В. Салтевського продовжили його учні та послідовники, багато з яких стали докторами юридичних наук: В. М. Мешков «Установление аспекта времени при расследовании преступлений» (1990), Ю. В. Ящури́нський «Криминалистическая диагностика звуковой среды» (1990), В. Я. Лукашенко «Криминалистические средства и методы предоставления информации на предварительном следствии» (1992), К. І. Бе́ляков «Совершенствование информационного обеспечения расследования преступлений на базе АИЛС (автоматизированных информационно-логических систем)» (1993), В. Г. Хахановський «Криминалистическое исследование средств и материалов видеозаписи» (1993), О. В. Одерій «Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів» (1997), М. Г. Чернець «Проблеми автоматизованого пошуку в інформаційних масивах осіб за їх портретними зображеннями» (1997), С. Ю. Петряєв «Криміналістичне дослідження

підроблених іноземних паперових грошей» (1999), В. М. Шевчук «Проблеми методики розслідування контрабанди» (1999), М. О. Головецький «Тактика узнавання і впізнання на попередньому слідстві» (2002), Д. Д. Бегов «Сучасні технології в судовій акустиці (проблеми автоматизації експертних досліджень)» (2003), М. Л. Комісаров «Криміналістичне дослідження замикальних технічних засобів» (2006), Л. В. Борисова «Транснаціональні комп'ютерні злочини як об'єкт криміналістичного дослідження» (2007), Я. А. Соколова «Основні положення методики розслідування викрадення людини» (2009).

Провідні напрями наукових досліджень криміналістичної школи професора М. В. Салтевського: загальна теорія криміналістики, судова експертиза і криміналістична техніка (зокрема, ідентифікація та групофікація, криміналістична фотографія та одорологія, судова акустика).

Розроблені у науковій школі професора М. В. Салтевського засоби та методи вимірювального фотознімання, судової акустики, криміналістичної одорології та відеофоноскопії, основи методики дослідження електронних документів, тактичні прийоми огляду комп'ютерних засобів стали новаторськими у криміналістичній науці та правозастосовній практиці. Вони донині складають основу сучасного техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень (зокрема, воєнних злочинів).

Перелік джерел посилання

1. Чернявський С. С., Юсупов В. В. Професор М. В. Салтевський — відомий криміналіст і талановитий педагог (до 100-річчя від дня народження). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. Вип. 4. С. 360—366.
2. Юсупов В. В. Наукова спадщина професора М. В. Салтевського (до 100-річчя з дня народження українського вченого-криміналіста). *Криміналістичний вісник*. 2017. № 1 (27). С. 212—221.

Проблемні питання тактики використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях за фактами вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки

Юрій Чечіль,

д-р філософії у галузі права, Український НДІ спеціальної техніки та судових експертиз, м. Київ,
Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4117-6737>, e-mail: icte@ssu.gov.ua

Розглянуто особливості тактики використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях за фактами вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки. Акцентовано увагу на типових помилках при призначенні судових експертиз у зазначених категоріях кримінальних проваджень.

Ключові слова: судова експертиза; криміналістична тактика; спеціальні знання.

Problematic issues of the tactics of using specific expertise in criminal proceedings based on the facts of the commitment of a criminal offense against the fundamentals of national security

Yurii Chechil

The peculiarities of the tactics of using special knowledge in criminal proceedings based on the facts of the commission of a criminal offense against the foundations of national security are considered. Attention is focused on typical errors in the appointment of forensic examinations in the specified categories of criminal proceedings.

Keywords: forensic examination, forensic tactics, special knowledge.

Кількість злочинів, учинення яких пов'язане з посяганням на основи національної державності, мир та безпеку людства, в умовах війни рф проти України визначає актуальність питання ефективності використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти основ національної безпеки.

Тактика використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є частиною більш широкого поняття криміналістичної тактики як системи наукових положень і практичних рекомендацій з організації та діяльності різних суб'єктів кримінального провадження [1], або в більш вузькому розумінні — рекомендацій з організації та планування досудового й судового слідства, визначення оптимальної поведінки осіб, які проводять окремі слідчі або судові дії, спрямовані на збирання й дослідження доказів [2, с. 216]. Залежно від поглядів дослідників на зміст поняття криміналістичної тактики (широкі або вузькі) змінюються підходи до визначення її суб'єктів. За вузького підходу суб'єктами такої діяльності є слідчий, детектив, прокурор, слідчий суддя, у разі широкого підходу — додатково визнаються експерт і адвокат [1]. Не заперечуючи цінності обох підходів, зазначимо дискусійність розгляду експерта як суб'єкта криміналістичної тактики через межі його компетенції, окреслені у ст. 69 КПК України, зокрема заборони за власною ініціативою збирати матеріали для

проведення експертизи [3]. Беззаперечно, актуальною є проблематика формування практичних рекомендацій з організації та планування залучення судової експертизи в кримінальному провадженні, що є частиною криміналістичної тактики й охоплюється поняттям «тактика використання спеціальних знань у кримінальному провадженні». Зазначене поняття дефінують як організаційно-тактичну діяльність слідчого, що містить збирання необхідних матеріалів, вибір моменту призначення експертизи, визначення предмета судової експертизи, формулювання запитань експерту, вибір експертної установи або експерта [4, с.108]

Усі зазначені положення можуть і повинні ставати предметом наукового пізнання. Зупинимось на тих проблемних аспектах, що суттєво впливають на швидкість та ефективність діяльності судово-експертних установ.

Найперше — призначення комплексних і комісійних експертиз. Ці види досліджень є тривалими за часом, тому доцільність і необхідність їх призначення має бути ретельно опрацьована. У більшості випадків планування використання спеціальних знань доцільно будувати за принципом послідовного призначення експертиз одного виду (підвиду) експертної спеціальності й призначення наступних експертиз із урахуванням результатів попередніх. Слідчому для прийняття процесуального рішення достатньо такого

висновку судового експерта. Подальші призначення судових експертиз можуть відбуватись паралельно з іншими видами слідчих (розшукових) дій.

Кількість воєнних злочинів, скоєних в Україні під час повномасштабного вторгнення актуалізує питання економії часу у процесі проведення судових експертиз та ефективного використання обмеженого ресурсу експертів за найбільш затребуваними експертними спеціальностями. Загальною рекомендацією в такому разі варто назвати призначення однооб'єктних експертиз (або з невеликою кількістю об'єктів) замість багатооб'єктних.

Так, під час проведення комп'ютерно-технічних експертиз, залежно від обсягу інформації, дослідження одного носія інформації може тривати від кількох годин до кількох тижнів. У разі призначення експертиз із надмірною кількістю носіїв інформації її виконання може тривати довше, ніж досудове розслідування. Відповідно, після значних витрат часу експерта на дослідження частини об'єктів експертизу за рішенням уповноваженого органу (суб'єкта) можуть відкликати без виконання, що значно знижує ефективність використання можливостей експертних підрозділів.

Загалом на етапі планування використання спеціальних знань варто ознайомитись як із процедурними особливостями призначення та проведення судових експертиз у конкретній судово-експертній установі, так і з переліком орієнтовних питань, які вирішують судові експерти, згідно з Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [5].

На етапі призначення судової експертизи необхідно звернути особливу увагу на формування процесуального рішення. Типовими помилками у постановах про призначення судової експертизи є некоректне зазначення виду судової експертизи, експертної спеціальності; відсутність назви виду судової експертизи (наприклад, уживання загальної фрази «судова експертиза»); призначення виду судової експертизи, якою не вирішуються поставлені запитання; некоректне формулювання запитань, поставлених судовому експертові.

Остання помилка суттєво впливає на час виконання судової експертизи та її характеристики як джерела доказів. Типовою помилкою є зазначення у постанові про призначення судової експертизи

всіх запитань, обумовлених Переліком [5], для цього виду експертизи. У такому разі експерт зобов'язаний відповісти на всі поставлені запитання, незважаючи на те, що для формування доказу у цьому провадженні достатньо відповіді лише на окремі з них. Це перевантажує судово-експертні установи та не виправдано затягує час виконання дослідження. Також варто звернути увагу на межі компетенції судового експерта, які необхідно враховувати під час призначення судової експертизи. Судовий експерт не може відповісти на запитання на кшталт: «Чи міститься на наданому на дослідження комп'ютері інформація, що має відношення до справи?» (експерт не знає, що може стосуватися до справи, а що — ні); «Чи зображений на фото громадянин ОСОБА-1?» (до повноважень експерта не належить установлення особи) тощо. Такі запитання можуть поставити під сумнів дотримання експертом приписів ч. 4 ст. 69 КПК України, згідно з якими експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи [3].

Найпоширенішими помилками є постанова на вирішення експерта запитань із питань права, що суперечить вимогам ч. 1 ст. 242 КПК України. Непоодинокі випадки постанови запитань судовому експертові щодо кваліфікації правопорушення та встановлення винної особи. Наприклад: «Чи містяться у висловлюваннях ОСОБИ-1 ознаки державної зради?»; «Чи здійснювала ОСОБА-1 несанкціоноване втручання в роботу інформаційно-комунікаційних систем, якщо так, то коли, де та яким чином?». Установлення обставин учиненого правопорушення, зокрема часу, місця та способу скоєння злочину, є компетенцією слідчого та слідчого судді. Експертові доручають провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок із питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери його спеціальних знань [3].

Отже, зазначені вище проблемні аспекти використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях за фактами вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки свідчать про необхідність подальшої популяризації знань про можливості судової експертизи серед фахівців у галузі права.

Перелік джерел посилання

1. Шепітько В. Ю. Предмет криміналістичної тактики: історія формування, зміст та тенденції.

- Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2019. № 19. С. 8—20.
2. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський та ін. ДДУВС, 2017. 480 с.
  3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.03.2023).
  4. Копча В. В. Тактика використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Призначення і проведення судових експертиз. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія «Право»*. 2017. Т. 3. Вип. 47. С. 107—111.
  5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 10.03.2023).

Особливості правового забезпечення організації судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану

Юлія Черноус,

д-ка юрид. наук, професорка, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>, e-mail: chornous@ukr.net

Тетяна Лелюк,

д-ка філософії, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6085-1638>, e-mail: tetianasinoverska2209@gmail.com

Досліджено питання правових основ організації судово-експертної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. Визначено актуальні напрями вдосконалення законодавства у зазначеній сфері з урахуванням особливостей, пов'язаних із режимом воєнного стану.

Ключові слова: судова експертиза; організація розслідування; законодавство; воєнний стан.

Peculiarities of legal support for organization of forensic expert activity under martial law **Yulia Chornous, Tetiana Leliuk**

The issue of legal foundations concerning organization of forensic expert activity in Ukraine under martial law has been studied. Relevant areas of legislation improvement in the specified field have been determined, taking into account peculiarities related to martial law regime.

Keywords: forensic science; organization of investigation; legislation; martial law

В умовах військової агресії Російської Федерації проти України наша держава повинна застосовувати всі можливі заходи для забезпечення належного функціонування органів державної влади, місцевого самоврядування, діяльності підприємств усіх форм власності, захисту прав і свобод громадян. Відповідно до національного законодавства режим воєнного стану спричиняє низку правових наслідків, пов'язаних із обмеженням конституційних прав і свобод громадян.

Нові реалії зумовлюють необхідність запровадження особливого підходу до забезпечення належного перебігу розслідування кримінальних правопорушень, а також організації всіх процесуальних дій у кримінальному провадженні. Не менш важливими залишаються також питання відповідного експертного забезпечення

правосуддя. Певних змін зазнали і нормативно-правові основи судово-експертної діяльності в Україні як одного з механізмів забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, основна мета якої полягає у всебічному, повному, об'єктивному, комплексному дослідженні об'єктів, у результаті чого формують і надають науково обґрунтовані висновки про певні властивості об'єктів дослідження, здобутих у процесі збирання доказів, установлюють можливість існування певних фактів та явищ, а також інші питання, які можна вирішити з використанням спеціальних знань експертів під час проведення експертних досліджень із метою досягнення завдань кримінального провадження.

Правову основу судово-експертної діяльності в нашій країні становлять: Конституція України,

Кримінальний процесуальний кодекс (далі — *КПК*) України, Закон України «Про судову експертизу», Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС та ін.

Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного стану передбачено доповненнями до КПК України ще 2014 р., проте останнім часом він зазнав подальших змін після набрання чинності 01.05.2022 р. Закону України № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [1]. Законодавці змінили назву розд. IX-1 КПК України на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану», а також доповнили ст. 615, у якій передбачено істотне розширення повноважень прокурора шляхом делегування йому окремих повноважень слідчого судді щодо вирішення низки питань [2].

У контексті нашого дослідження зазначені зміни торкнулися також порядку організації та проведення судової експертизи. Так, відповідно до ч. 1 ст. 615 п. 2 КПК України у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, пов'язаних із необхідністю отримання зразків для проведення експертизи, такі повноваження має керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або слідчого, погодженим із прокурором [2].

Також окремих правових змін зазнало науково-методичне та організаційно-управлінське забезпечення судово-експертної діяльності на час дії воєнного стану. Так, набрав чинності наказ Міністерства України «Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану» [3], основною метою якого є належне експертне забезпечення правосуддя в цих умовах.

Проаналізувавши зазначений підзаконний нормативно-правовий акт, маємо зауважити, що відповідні зміни стосувалися: 1) організаційного забезпечення експертної діяльності (зупинено з дня введення в Україні воєнного стану перебіг строків розгляду заяв і документів, поданих до Центральної експертно-кваліфікаційної комісії

при Міністерстві України; продовжено строк дії свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта фахівцям, які до введення воєнного стану в Україні подали заяви та документи для проходження атестації в Центральній експертно-кваліфікаційній комісії при Міністерстві юстиції України з метою продовження строку дії свідоцтв, а також свідоцтв про присвоєння кваліфікації судового експерта, строк дії яких спливає у період дії воєнного стану, або протягом одного місяця після припинення чи скасування воєнного стану); 2) контролю за судово-експертною діяльністю (зупинено проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, позапланових контрольних перевірок діяльності судових експертів та перевірок відповідності робочого місця, розпочатих відповідно до Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, на період до останнього календарного дня (включно) місяця, у якому буде припинено чи скасовано воєнний стан; перенесено проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, що мали розпочатися у період із 24.02.2022 р., відповідно до скоригованого графіка перевірок; зобов'язано фахівців протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану вжити заходів щодо продовження строку дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта у порядку, визначеному Положенням про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів) [3].

На разі слідча практика стикнулася з поширенням кібертероризму, який набуває нових форм і способів скоєння. Для забезпечення розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень потрібно вдосконалити і судово-експертну діяльність. Тому актуальними залишаються питання нормативно-правового, науково-технічного та методичного регулювання питань, пов'язаних із судово-експертними дослідженнями шкідливих програм. Не менш важливими в умовах воєнного стану є питання, пов'язані зі збереженням експертної документації, а також відновлення втрачених документів.

До того ж, зважаючи на численну кількість воєнних злочинів Російської Федерації, дедалі

більшого поширення набувають питання залучення іноземних експертів для проведення судових експертиз. Водночас норми, які регламентують міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи, системно не оновлювали з 2004 р., тому вони також потребують відповідної реакції з боку законодавця.

Останнім часом законодавство у сфері судово-експертної діяльності зазнало певних змін, які, зокрема, стосуються питань процесуального, організаційно-управлінського та контроль-но-наглядного характеру. Проте, сучасне законодавство в сфері організації судово-експертної діяльності в Україні поки не повною мірою пристосоване до реалій сьогодення та потребує перегляду й удосконалення.

Ситуація, яка склалася в нашій державі, вимагає від вищих органів державної влади відповідної реакції, зокрема в тому, що стосується вимушеної необхідності прийняття нових правових і управлінських рішень. Ця діяльність пов'язана з прийняттям надзвичайного законодавства, яке

покликано урегулювати відносини, що виникають в умовах надзвичайного та воєнного стану в країні.

Перелік джерел посилання

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 07.03.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 07.03.2023).
3. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану : наказ Мін'юсту України від 14.03.2022 р. № 1138/5. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE37662?an=16> (дата звернення: 07.03.2023).

Тактичні основи провадження негласних слідчих (розшукових) дій

Ольга Шайтуро,

д-ка юрид. наук, доцентка, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0614-0595>, e-mail: opshaituro@karazin.ua

Розглянуто питання основ тактики негласних слідчих (розшукових) дій і перспективи подальшого її розроблення. Наголошено на її однорідності з тактикою слідчих (розшукових) дій та оператив-но-розшуковою тактикою, у зв'язку з чим для неї характерні усі основні елементи останніх.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії; криміналістична тактика; засоби.

Tactical basics of conducting secret investigative (search) actions

Olga Shaituro

The issue of the basics of the tactics of secret investigative (search) actions and the prospects for its further development is considered. Emphasis is placed on its uniformity with the tactics of investigative (search) actions and operative-search tactics, in connection with which it possesses all the main elements of the latter.

Keywords: secret investigative (search) actions; forensic tactics; means.

Прийняття 2012 р. Кримінального процесуального кодексу (далі — КПК) України призвело, серед іншого, до появи нового кримінального процесуального інституту, впровадження у слідчу практику комплексу процесуальних дій, які виступають як засоби доказування у кримінальному провадженні — негласних слідчих (розшукових) дій. КПК України у ст. 246 містить визначення цього різновиду процесуальних дій: «Негласні слідчі (розшукові) дії — це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають

розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом» [1]. Із наведеного визначення можна дійти висновку, що негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом слідчих (розшукових) дій, отже, перебувають з ними у діалектичному взаємозв'язку, маючи спільну природу. Зі свого боку, це означає, що їх реалізація також потребує належної організації, планомірності та чіткої послідовності дій слідчих чи оперативних працівників залежно від ситуації, що склалася на певному етапі провадження. Це досягається завдяки урахуванню у практичній роботі криміналістичних

рекомендацій, що формуються у межах криміналістичної тактики.

Комплекс негласних слідчих (розшукових) дій на сьогодні представлено такими різновидами: 1) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); 2) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України); 3) огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України); 4) зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); 5) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України); 6) обстеження публічно недоступних місць; житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); 7) установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу; ст. 268 КПК України); 8) спостереження: за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України); 9) моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України); 10) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України); 11) контроль за вчиненням злочину (контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину; ст. 271 КПК України); 12) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) [1].

У літературі неодноразово наголошувалося на можливостях розроблення тактики негласних слідчих (розшукових) дій. Наприклад, М. Л. Грібов зауважує, що у частині проведення негласних слідчих (розшукових) дій криміналістична тактика має бути сформована на основі оперативно-розшукової з урахуванням мети, завдань та юридичних умов слідчої діяльності [2, с. 199].

Ю. В. Колесник щодо цього зазначає, що негласність слідчих (розшукових) дій означає лише особливий порядок їх підготовки, проведення, фіксації та зберігання, а також використання отриманих результатів у режимі прихованості до певного часу від інших осіб, які не причетні до їх проведення. В іншому тактика проведення таких негласних процесуальних дій нічим не відрізняється від загальної тактики діяльності слідчого під час досудового розслідування, а до тактичних прийомів про ведення негласних слідчих (розшукових) дій мають бути застосовані загальні вимоги, зокрема щодо їх вибірковості [3, с. 4].

Тактика провадження як слідчих (розшукових), так і негласних слідчих (розшукових) дій формується у межах такої підгалузі криміналістичної тактики, як слідча тактика. Зокрема, до її

засобів належать: 1) тактичний прийом як спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення її мети; 2) тактична рекомендація — науково обґрунтована та перевірена практикою порада щодо обрання та застосування засобів, прийомів і форм поведінки; 3) тактична комбінація як система (підсистема) тактичних прийомів, упорядкована сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених прийомів, що мають цільову спрямованість у процесі її реалізації; 4) тактична операція як система процесуальних та непроцесуальних дій (заходів), яка спрямована на вирішення окремого (проміжного) тактичного завдання розслідування у відповідній слідчій або судовій ситуації; 5) тактика слідчої (розшукової) дії, що охоплює весь типовий тактичний комплекс її можливого здійснення, реалізації; 6) тактика негласної слідчої (розшукової) дії; 7) тактика судової дії; 8) тактика взаємодії [4, с. 176].

Отже, тактика негласних слідчих (розшукових) дій повинна розвиватися у межах підгалузі слідчої тактики. В основу подальшого її розроблення варто покласти засоби, аналогічні однорідній їй тактиці слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових дій, а саме: тактичні прийоми, тактичні рекомендації, тактичні завдання, тактична комбінації (системи тактичних прийомів, криміналістичні алгоритми), рекомендації щодо організації, планування негласних слідчих (розшукових) дій і взаємодії слідчого з оперативними працівниками під час їх проведення. До того ж перспективним убачаємо напрям із розроблення програм провадження негласних слідчих (розшукових) дій із подальшим їх застосуванням як орієнтирів під час їх планування. Для цього слід досліджувати типові ситуації, що виникають під час провадження негласних слідчих (розшукових) дій певного виду.

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 14.03.2023).
2. Грібов М. Л. Поняття та зміст криміналістичної тактики в контексті законодавчих новацій у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 194—200.
3. Колесник Ю. В. Тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій як криміналістичні засоби діяльності слідчого. *Часопис Академії*

адвокатури України. 2013. № 4. С. 1—6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_4_11 (дата звернення: 14.03.2023).

4. Шевчук В. М. Засоби криміналістичної тактики: поняття та система. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 2 (22). С. 166—180.

Роль засобів цифрової криміналістики у розслідуванні воєнних злочинів в Україні

Віктор Шевчук,

д-р юрид. наук, професор, заслужений юрист України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8058-3071>, e-mail: Shevchuk_viktor@ukr.net

Досліджено актуальні проблеми використання засобів цифрової криміналістики у розслідуванні воєнних злочинів в Україні. Обґрунтовано, що сучасні можливості розслідування воєнних злочинів дають змогу визначити джерела цифрової інформації з метою збирання та дослідження цифрових слідів. Виокремлено основні напрями застосування інструментів цифрової криміналістики у документуванні та розслідуванні воєнних злочинів. Зазначено, що для законного отримання цифрових слідів необхідно використовувати спеціальні знання, а також проводити судові експертизи. Визначено перспективні напрями досліджень цієї проблематики.

Ключові слова: цифрова криміналістика; воєнні злочини; збирання доказів; цифрова інформація; судова експертиза; криміналістичні знання.

The role of digital forensics tools in the investigation of war crimes in Ukraine

Victor Shevchuk

Current issues of using digital forensics tools in the investigation of war crimes in Ukraine are studied. It is substantiated that modern possibilities of investigation of war crimes make it possible to identify sources of digital information for the purpose of collecting and researching digital traces. The main directions of application of digital criminalistic tools in the documentation and investigation of war crimes are allocated. It is indicated that for the legitimate receipt of digital traces, it is necessary to use specific expertise, as well as conduct forensic examinations. Prospective re-search directions on this issue are determined.

Keywords: digital criminalistics; war crimes; collection of evidence; digital information; forensic examination; forensic knowledge.

Сучасний стан злочинності в Україні та її динаміка під час війни значно вплинули на зміну пріоритетів завдань криміналістики та особливості формування і застосування криміналістичних знань. Інформатизація соціального середовища призвела до «технологізації» криміналістики, розроблення і впровадження інформаційних, цифрових, телекомунікаційних та інших технологій [11, с. 83]. У реаліях сьогодення гостро постає питання про підвищення ефективності розслідування злочинності, зокрема воєнних і кіберзлочинів за допомогою цифрових технологій.

Зараз усі практики у сфері міжнародного кримінального правосуддя повинні підтримувати новітні цифрові технології та культивувати сучасне розуміння, як соціальні мережі, геолокації, розмови за допомогою мобільного зв'язку, коп'ютерна інформація та інші цифрові сліди й комунікації використовують у зонах проведення воєнних дій [12, с. 335]. Зважаючи на воєнну

агресію окупаційними російськими військами на територію України та вчинення ними масових убивств, гвалтувань, мародерства, сьогодні гостро постає проблема збирання доказів цих злочинів. Це потребує активізації та поширення застосування цифрових технологій із метою виявлення, документування та розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду [2, с. 55].

За офіційною статистикою Офісу Генерального прокурора серед злочинів, скоєних в період повномасштабного вторгнення РФ, найпоширенішими є:

- злочини агресії та воєнні злочини (zareєстровано станом на 14.03.2023 р. 73 996 злочинів);
- злочини проти національної безпеки (16 888 злочинів);
- злочини проти дітей (загинуло 464 дитини, поранено 935 дітей);

- магістральна справа щодо агресії РФ (642 підозрюваних представників військово-політичного керівництва РФ — військово командування, посадовці, міністри, депутати, керівники правоохоронних органів та ін.) [1].

У сучасному світі майже вся діяльність людини (зокрема, злочинців) супроводжується своєрідною слідовою картиною, серед якої особливе місце посідають цифрові сліди як важливе джерело криміналістично-значущої інформації. Саме цифрові, а не електронні сліди на сьогоднішній день становлять основу доказової бази під час розслідування кримінальних правопорушень. У цифрових слідах, незважаючи на форму зберігання інформації, що постійно змінюється, залишається незмінним цифрове кодування інформації, що отримало доволі широке застосування, замінивши аналоговий сигнал. Тому, зважаючи на ці аргументи, сьогодні варто говорити про цифрові сліди, що залишаються у віртуальному просторі.

В Україні криміналістика та судова експертиза мають європейський вектор розвитку. Європейські підходи виявляються й у застосуванні стандартів доказування під час кримінального провадження [8, с. 326]. За таких обставин нині можна говорити про активізацію тенденцій формування та застосування нового наукового напрямку — цифрової криміналістики (*Digital Criminalistics*) [5, с. 35].

У спеціальній літературі існують різні підходи до визначення поняття «цифрова криміналістика» та її місця у системі криміналістики та судових наук. Одні науковці вважають, що цифрова криміналістика — це окрема галузь судових наук, яка є системою наукових методів дослідження цифрових доказів із метою сприяння виявленню та розслідуванню кримінальних правопорушень [7], інші зазначають, що цифрова криміналістика має відношення до процесу збирання, отримання, збереження, аналізування та подання електронних (цифрових) даних із метою отримання оперативного-розшукових відомостей, доказової інформації та здійснення розслідування і кримінального переслідування відносно різних видів кримінальних правопорушень [3], зокрема кіберзлочинів і воєнних злочинів. У деяких джерелах розширюють це поняття до дій із такими доказами у досудовому та судовому провадженні. Тому цифрова криміналістика може складати стратегічний напрям у розвитку криміналістичної науки [4, с. 73—77].

На нашу думку, предмет цифрової криміналістики становлять закономірності виявлення, фіксації, попереднього дослідження, використання комп'ютерної інформації, цифрових слідів та засобів їх оброблення з метою вирішення завдань виявлення, розкриття, розслідування та профілактики кримінальних правопорушень, а також розроблення на цих знаннях закономірностей технічних засобів, прийомів, методичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію діяльності щодо протидії кримінальним правопорушенням у цифровому просторі. Отже, цифрова криміналістика — це галузь криміналістики, яка займається вивченням закономірностей виникнення і використання цифрових слідів та розроблення на знанні цих закономірностей технічних засобів, прийомів та методів щодо виявлення, фіксації, вилучення та дослідження цифрової інформації (доказів) і засобів її оброблення з метою розкриття, розслідування та профілактики кримінальних правопорушень [9].

В умовах воєнної агресії РФ проти України традиційні криміналістичні засоби та форми збирання доказів воєнних злочинів можуть працювати обмежено через небезпеку для всіх учасників слідчих (розшукових) дій, а також через неможливість безпосереднього доступу до місця події, тому виникає потреба у застосуванні інструментів цифрової криміналістики.

Сучасні можливості розслідування воєнних злочинів дають змогу визначити джерела цифрової інформації, які визначають напрями збирання та дослідження цифрових слідів (зокрема, із мобільних пристроїв вилучених в учасників кримінального провадження телефонів; із персональних комп'ютерів фізичних та юридичних осіб; із серверів та інших накопичувачів інформації в організаціях та установах; із радіочастотних ідентифікаторів, GPS-трекерів, датчиків, стаціонарних і мобільних вимірювальних пристроїв із використанням систем геопозиціонування, відеоспостереження та позиціонування; із мережевих сервісів, що забезпечують голосовий і відеозв'язок через інтернет, наприклад, *ICQ, Skype, WhatsApp, Viber, Telegram* та ін.; із банківських систем на відповідних цифрових носіях (*SD*-диски, флеш-картки та ін.); від операторів стільникового зв'язку щодо деталізації абонентського зв'язку та визначення місця знаходження абонента з геолокації; із камер відеоспостереження комерційних і державних структур; із вилучених у учасників кримінального провадження фотоапаратів та відеокамер.

Не менш важливий зв'язок використання спеціальних знань під час збирання цифрових слідів, визначення можливостей судово-експертних досліджень, оцінювання та використання результатів експертиз у доказуванні та трансформації компетенцій судових експертів із більшості різновидів судових експертиз за доби цифрових технологій. У наш час об'єкти в цифровому вигляді надходять на експертизу як на окремих носіях інформації, так і в комп'ютерних системах. Тому для законного отримання цифрових слідів необхідне використання відповідних спеціальних знань, а також проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи.

Убачаємо, що застосування технологій штучного інтелекту та процес цифровізації криміналістики є закономірним етапом розвитку й формування сучасних криміналістичних знань, що передбачає впровадження цифрових технологій у різні галузі криміналістичної науки, судової експертології та юридичної практики, тому необхідно актуалізувати розвиток цифрової криміналістики. До того ж особливу увагу слід звернути на підвищення ролі криміналістичної дидактики [6, с. 12—26], зокрема криміналістичну підготовку слідчих, прокурорів, судів, детективів, слідчих-криміналістів, судових експертів у сфері цифрових технологій. Актуальним нині є започаткування нової професії та здійснення підготовки цифрового криміналіста.

Для ефективного вирішення нових завдань в умовах воєнного стану та процесів цифровізації суспільства сучасну парадигму криміналістики доцільно спрямувати на подальший розвиток і формування цифрової криміналістики як стратегічного напрямку.

Перелік джерел посилання

1. Website of the Office of the Attorney General Ukraine. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 14.03.2023).
2. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 46—56. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-1-6 (дата звернення: 14.03.2023).
3. Колодіна А. С., Федорова Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 176—180.
4. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Digital criminalistics as a strategic direction of formation of criminalistic knowledge. Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, January 20, 2023. Amsterdam, The Netherlands: European Scientific Platform. Pp. 73—77.
5. Латиш К. Цифрова криміналістика у період війни в Україні: можливості використання спеціальних знань у сфері інформаційних технологій. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija : mokslas, studijos, praktika: XVIII*. 2022. Т. 18. Pp. 31—37.
6. Malewski H., Kurapka V. E., Tamelè I. Motivation and expectations of students-an important factor in the implementation of the new bachelor's degree-program "Law and Criminalistics. *The Criminalist of the First Printing*. 2021. № 21. Pp. 12—26.
7. Степанюк Р. Л., Перлін С. І. Цифрова криміналістика й удосконалення системи криміналістичної техніки в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. № 3 (99). С. 283—294.
8. Шевчук В. М. Європейський вектор розвитку сучасної криміналістики. *Адаптація правової системи України до права Європейського союзу: теоретичні та практичні аспекти* : мат-ли VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 29.09.2022). Полтава, 2022. С. 325—327.
9. Шевчук В. М. Цифрова криміналістика: формування та роль у забезпеченні безпекового середовища України. *Нова архітектура безпекового середовища України* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 23.12.2022). Харків, 2022. С. 146—150.
10. Shevchuk V. Current Issues of Criminalistics in Context of War and Global Threats. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 2022. Is. 3 (28). Pp. 11—27.
11. Шепітько В. Ю. Формування доктрини криміналістики та судової експертизи в Україні — шлях до єдиного європейського криміналістичного простору. *Право України*. 2022. № 2. С. 76—90.
12. Freeman L. Digital Evidence and War Crimes Prosecutions: The Impact of Digital Technologies on International Criminal Investigations and Trials. *Fordham International Law Journal*. 2018. № 41 (2). Pp. 284—336.

Роль наукової спадщини професора М. В. Салтевського у розвитку криміналістики (до 105-річчя з дня народження)

Віктор Шевчук,

д-р юрид. наук, професор, заслужений юрист України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8058-3071>, e-mail: Shevchuk_viktor@ukr.net

Досліджено актуальні проблеми ролі та значення наукової спадщини професора М. В. Салтевського для формування й розвитку сучасної криміналістики та судової експертизи. Зазначено, що професор М. В. Салтевський є одним із організаторів та засновників криміналістичної науки в Україні, який мав надзвичайно широкі діапазон та коло професійних і наукових інтересів, і який приділяв особливу увагу дослідженню криміналістичної техніки, судової експертизи, проблемам теорії доказів, застосування електронних (цифрових) доказів у досудовому розслідуванні та судовому провадженні, методології криміналістики та криміналістичній методиці.

Ключові слова: наукова спадщина; історія криміналістики; наукова школа професора М. В. Салтевського; криміналістичні знання; судові експертизи.

The role of the scientific heritage of Professor M. V. Saltevskiy in the development of criminalistics (on the occasion of the 105th anniversary of his birthday)

Viktor Shevchuk

Current issues of the role and significance of the scientific heritage of Professor M. V. Saltevskiy for the formation and development of modern criminalistics and forensic examination are studied. It is noted that Professor M. V. Saltevskii is one of the organizers and founders of forensic science in Ukraine, whose range and circle of professional and scientific interests were extremely wide, paying special attention to the study of forensic techniques, forensic examination, problems of the theory of evidence, the use of electronic (digital) evidence in pre-trial investigation and court proceedings, forensic methodology and forensic methodology.

Keywords: scientific heritage; history of criminalistics; scientific school of Professor M. V. Saltevskiy; forensic knowledge; forensic examinations.

8 листопада 2022 р. виповнилося 105 років від дня народження доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, провідного фахівця у галузі криміналістики та судової експертизи, українського науковця-криміналіста Михайла Васильовича Салтевського (08.11.1917—23.08.2009).

Михайло Васильович є одним із фундаторів криміналістичної науки в Україні, новатором та генератором наукових ідей, становлення і розвиток вітчизняної криміналістики тісно пов'язані з його ім'ям. Варто зауважити, що в криміналістиці відсутній розділ, у який би М. В. Салтевський не вніс свій вагомий науковий внесок, що суттєво вплинуло на подальший розвиток та удосконалення окремих положень і концепцій криміналістичної теорії та практики [8, с. 32—35].

Творча спадщина професора М. В. Салтевського велика та значуща, його наукові праці добре знають і високо цінують не тільки науковці, а й практики. Він є автором і співавтором понад 300 наукових праць, кількох десятків монографій, підручників і навчальних посібників із криміналістики [9, с. 20].

Відомо, що після війни колишній розвідник, фронтовик М. В. Салтевський приїхав до Харкова та обрав новий шлях свого життя, присвятивши його відповідальній і важкій роботі судового експерта і пройшовши шлях від наукового співробітника до завідувача лабораторії Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса (нині — Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»). 1948 р. М. В. Салтевський вступив і 1951 р. закінчив Харківський юридичний інститут. Майже десять років він очолював у ХНДІСЕ відділ фотофізичних досліджень, є автором багатьох винаходів, особисто проводив особливо складні судові експертизи, безпосередньо брав участь в оглядах місць подій, слідчих експериментах, судових засіданнях, успішно поєднував наукову, навчально-методичну та експертну роботу, надавав допомогу практичним працівникам.

Творчий потенціал, працьовитість та цілеспрямованість дали змогу молодому науковцеві під керівництвом видатного вітчизняного криміналіста В. П. Колмакова у 1956 році

блискуче захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Криміналістическое исследование замков и пломб в судебной экспертизе» [3], а наступного року здобути звання старшого наукового співробітника [1, с. 492].

Із 1962 по 1971 р. науково-педагогічна діяльність М. В. Салтевського була пов'язана з кафедрою криміналістики Харківського юридичного інституту, де він працював доцентом (1962), в. о. завідувачого кафедрою (1965) і професором кафедри криміналістики. 1970 р. він успішно захистив дисертацію доктора юридичних наук за темою «Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе (методологические и правовые проблемы)» [6]. Із 1971 по 1988 р.— завідувач кафедри криміналістики Київської вищої школи МВС СРСР, у 1988—1996 рр.— професор кафедри криміналістики Харківського юридичного інституту (нині — *Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*).

1996 р. Михайло Васильович очолив лабораторію «Використання досягнень науки і техніки у боротьбі із злочинністю» Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України. 1998 р. М. В. Салтевському присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України», із 2003 по 2006 р. він був професором кафедри криміналістики Національного університету внутрішніх справ України (м. Харків), а з 2006 по 2009 р.— професором кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського економіко-правового університету.

Наукові праці професора М. В. Салтевського, його найважливіші висновки про загальну теорію криміналістики та окремі криміналістичні теорії, завдання, принципи, закони, методи, систематики та інші наріжні категорії криміналістичного наукового знання, суттєво уточнили уявлення про предмет криміналістики і відкрили низку нових напрямів у її розвитку. Час і практика довели, що професор Михайло Васильович Салтевський — видатна постать в історії криміналістики [10].

Вагомим є внесок М. В. Салтевського у розвиток окремих галузей криміналістичної техніки, зокрема судової фотографії, одорології, судової акустики, слідознавства, у цих напрямках наукових досліджень Михайло Васильович, безперечно, був піонером серед вітчизняних криміналістів. Він розробив прийоми вимірювального фотознімання, був одним із

засновників криміналістичної одорології та фотоскопії, розвивав нові методики дослідження доказів, криміналістичного дослідження електронних документів, комп'ютерних засобів, нових інформаційних технологій у криміналістиці [5, с. 307—312] та ін. Ці наукові напрями конкретизували та розвинули у кандидатських і докторських дисертаціях його учнів [7].

Особливу увагу професор М. В. Салтевський приділяв дослідженням новітніх і перспективних напрямів криміналістичної техніки, судової експертизи, теорії доказів у кримінально-процесуальному та інформаційному праві, проблем комп'ютерної (цифрової) інформації, інструментальної детекції вербальної інформації в слідчій та судовій діяльності, застосування електронних (цифрових) доказів у досудовому розслідуванні та судовому провадженні, використання поліграфа та ін.

Певний науковий інтерес мають пропозиції М. В. Салтевського щодо розширення меж традиційної системи криміналістики як науки і введення в неї нових елементів, запропонувавши до основних розділів системи (методології науки криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики) увести новий окремий елемент — криміналістичне слідознавство. На його думку, це розділ криміналістики, у якому досліджують сліди-відображення, механізм їх утворення, методи і засоби виявлення, фіксування, дослідження та використання в розкритті кримінальних правопорушень.

Слідознавство досліджує усі сліди-відображення, що утворюються внаслідок усіх форм взаємозв'язку (психічного, механічного, хімічного, фізичного і біологічного) матеріальних тіл живої та неживої природи. Тому воно містить трасологію як учення про слідоутворення тільки слідів-відображень, що копіюють зовнішню форму і побудову твердого об'єкта взаємодії. Структуру слідознавства складають учення про сліди: джерела криміналістичної інформації, механізм слідоутворення, зовнішність і сліди людини (рук, ніг, шкірного покриву, зубів, звукового мовлення, рухових навикчок), слідів пам'яті (суб'єктивних образів), сліди засобів учинення злочину; вчення про документалістику — ознаки та характеристики письма людини і машинопису, їх дослідження і використання у розкритті кримінальних правопорушень [2, с. 9—11].

Досліджуючи систему криміналістики, заслуговує на увагу й інший підхід науковця,

пов'язаний із поглибленим деталізуванням і розширенням елементів цієї системи — сучасний розвиток криміналістики та інформаційно-діяльнісний підхід дають змогу уявити систему науки криміналістики у такому вигляді: 1) методологічні основи криміналістики; 2) механізм учинення кримінального правопорушення і виникнення криміналістичної інформації; 3) джерела криміналістичної інформації; 4) засоби і методи збирання та подання криміналістичної інформації під час розслідування кримінальних правопорушень; 5) криміналістична тактика; 6) криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень окремих видів [4, с. 21—30].

Науковий спадок видатного українського науковця-криміналіста професора М. В. Салтевського до сьогодні не втратив актуальності та науково-практичної цінності, залишаючись затребуваним науковцями і практиками, судовими експертами, працівниками правоохоронних структур, суддями та юристами-практиками. Міцний фундамент, закладений М. В. Салтевським, своєю науковою спадщиною і сьогодні допомагає у протидії сучасній злочинності та впливає на розвиток криміналістики.

Перелік джерел посилання

1. Капустник К. В. Роль М. В. Салтевського в формуванні експертної школи Харківського науково-дослідницького інституту судових експертиз. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2012. Вип. 12. С. 491—494.
2. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Ч. 1. Харків, 1999. 528 с.
3. Салтевський М. В. Криміналістическая экспертиза замков и пломб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1956. 13 с.
4. Салтевський М. В. Криміналістика: в современном изложении юристов : учеб.-практ. пособ. Харьков, 1996. С. 21—30.
5. Салтевський М. В. Проблеми інструментальної детекції вербальної інформації в судовій експертизі. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2009. Т. 22 (61). № 2. С. 307—312.
6. Салтевський М. В. Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе (методологические и правовые проблемы) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 1969. 40 с.
7. Шевчук В. М. Вплив наукових ідей професора Салтевського М.В. на розвиток сучасної криміналістики та судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 426—438.
8. Шевчук В. М. Роль професора Салтевського Михайла Васильовича у становленні та розвитку криміналістики. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річ. від дня народж. проф. М. В. Салтевського* (Харків, 08.11.2017). Харків, 2017. С. 32—35.
9. Шевчук В. М., Шепітько В. Ю. Михайло Васильович Салтевський — видатний криміналіст минулого та сучасності (до 100-річчя від дня народження) : бібліографіч. покажч. Харків, 2017. 106 с.
10. Шепітько В. Ю. Михайло Васильович Салтевський — видатна постать в історії криміналістики / Михайло Васильович Салтевський — видатний криміналіст минулого та сучасності (до 100-річчя від дня народження) : бібліограф. покажч. // В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько. Харків, 2017. С. 3—5.

Роль професора Михайла Салтевського в розвитку криміналістики та судової експертизи

Валерій Шепітько,

д-р юрид. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член (академік) НАПрН України, Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, НДІ вивчення проблем злочинності ім. академіка В. В. Сташиса, м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0719-2151>, e-mail: shepitko.valery@gmail.com

Розглянуто внесок професора Михайла Салтевського в розвиток криміналістики та судової експертизи. Звернено увагу на дослідження вченого під час харківського періоду його наукової та творчої діяльності. Визначено заслуги у формуванні лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю». Названо розробки, що є актуальними в сучасний період.

Ключові слова: криміналістика; судова експертиза; судова фотографія; судова одорологія; судова акустика; науково-технічні засоби; новітні методи та технології протидії злочинності.

The role of Professor Mykhailo Saltevskyi in the development of criminalistics and forensic science

Valery Shepitko

This article is devoted to Professor Mykhailo Saltevskyi's contribution to the development of Criminalistics and Forensic Science. Author is paid attention to the scientist researches during the Kharkiv period of scientific and creative activities. Merits in the formation of a laboratory for the «Use of Modern Achievements of Science and Technology in the Fight Against Crime» also determined. The main modern innovations of Professor Mykhailo Saltevskyi were named in this article.

Keywords: criminalistics, forensic science, forensic photography, forensic odorology, scientific and technical means, the latest methods and technologies of combating crime.

У 2022 році виповнилося 105 років від дня народження видатного вченого-криміналіста, знаного дослідника, винахідника та раціоналізатора Михайла Салтевського, який справедливо належить до видатних постатей української правової науки [1, с. 360—366].

Професор Михайло Салтевський зробив значний внесок у розвиток криміналістики та судової експертизи в Україні [2]. Він залишив чіткий слід в історії криміналістики та судової експертизи як новатор, який звертався до розроблення перспективних напрямів криміналістичних досліджень. Коло наукових інтересів Михайла Салтевського досить широке: від загальної теорії криміналістики, проблем ідентифікації та групофікації до окремих питань криміналістичної техніки, судової фотографії, трасології, судової одорології, судової акустики та ін. [3, с. 97—99]. Професор був не лише вченим-криміналістом, а й практиком — судовим експертом.

За своїми поглядами та фаховими знаннями Михайло Салтевський був не лише юристом, а й представником природничих (технічних) наук (мав не лише юридичну, а й фізико-технічну освіту). Базова освіта дала йому можливість сформувати дещо інші погляди на криміналістику

і судову експертизу. Результати діяльності професора Михайла Салтевського відображені в низці його раціоналізаторських пропозицій: пропонуванні нового методу вимірювальної фотографії, методу ідентифікації технічних засобів звукозапису, розробленні конструкції судово-метричного фотографічного апарату [3, с. 98] та ін.

Важливе місце в житті та творчості Михайла Салтевського посідає харківський період. Мені особисто пощастило працювати разом з Михайлом Васильовичем на кафедрі криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (нині — *Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*) в період з 1988 до 2003 р. у м. Харкові. У цей час Михайло Салтевський відрізнявся великою ініціативністю в науковій діяльності, запровадженням нових підходів до навчання студентів, розробленням навчально-методичних матеріалів і написанням підручників із криміналістики.

Цікавим є й той факт, що низка праць ученого присвячена проблемам криміналістичної дидактики та новим формам навчання криміналістиці (зокрема «Криминалистическая техника (программированные задания по криминалистической технике)» (1967); «Криминалистическая

техника и тактика (программированные задания)» (1973)).

Михайло Салтевський підготував і видав авторські підручники з криміналістики: 1) Салтевський М. В. Криміналістика в современном изложении юристов. Харьков, 1997. 430 с.; 2) Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч.: Ч. 1. Харків, 1999. 415 с., Ч. 2. Харків, 2001. 528 с.; 3) Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник, Харків. 2005. 588 с.

Професор Михайло Салтевський завжди прагнув до всього нового в наукових дослідженнях. Свідомством цього є підготовані ним наукові праці, які є актуальними й зараз: «Основи методики розслідування злочинів, скоєних з використанням ЕОМ» (2000), «Запахові сліди у слідчій практиці» (1992), «Следы человека и приемы использования их для получения информации о преступнике и обстоятельствах преступления» (1983), «Основы методики расследования легализации денежных средств, нажитых незаконно» (2000).

Найкращі риси як дослідника у Михайла Салтевського виявилися під час заснування Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України (нині — *Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В. В. Сташиса*), у якому він 1995 року очолив лабораторію «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю». З 1998 по 2003 рік Михайло Салтевський працював головним науковим співробітником цього інституту.

Історія лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьби зі злочинністю» розпочалася у вересні 1995 р., через 2 місяці після створення Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України. Згідно з наказом № 1 директора інституту від 30 вересня 1995 р. спочатку було створено тимчасовий творчий колектив для роботи над науковою темою «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю (інформаційний пошук та обґрунтування напряму впровадження технічних засобів у правоохоронну діяльність» [4, с. 3—28], а 1996 р. в інституті створено окремий структурний підрозділ — лабораторію «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю».

Уже 1995 р. доктором юридичних наук, професором М. В. Салтевським була налагоджена творча взаємодія з такими провідними українськими

науковцями, як доктор технічних наук, професор І. Б. Сіроджа, доктор технічних наук, професор Ю. О. Абрамов, доктор технічних наук, професор В. К. Копила, доктор фізико-технічних наук, професор Н. П. Жук та ін., а також науково-дослідними колективами м. Харкова з питань аналізу нових технологій, технічних засобів та методів із метою їх використання в боротьбі зі злочинністю [5, с. 308—313].

Тематика лабораторії була пов'язана з розробленням новітніх продуктів для практики правоохоронних органів. Зокрема, у 1996—1997 рр. співробітники лабораторії досліджують проблеми, пов'язані з використанням досягнень науки й техніки в боротьбі з окремими видами тяжких злочинів проти особи і, насамперед, убивствами на замовлення, розбійними нападами, злочинами терористичної спрямованості, викраденням людей, у тому числі дітей. У 1998—1999 рр. співробітники лабораторії працювали над темою «Криміналістичні, правові та організаційні проблеми використання технічних засобів у боротьбі зі злочинністю» за такими напрямками: розробка методів і засобів дослідження мовних сигналів людини для її ототожнення та встановлення психофізіологічних параметрів; теорія та практика відтворення комп'ютерними засобами зовнішності злочинця за слідами пам'яті очевидця; правові та організаційні проблеми проведення судової експертизи [4, с. 4—5].

Саме перед цією лабораторією було поставлено важливе завдання: впровадження новітніх досягнень науки й техніки у практику протидії злочинності. Михайло Салтевський сформував творчий колектив лабораторії із представників різних наукових шкіл та напрямів, які розробляли і пропонували новітні методи та технології протидії злочинності. Підтвердженням високого рівня досліджень є розроблення, які були здійснені в той час: пропозиція нової методики проведення ідентифікаційного фоноскопичного дослідження зашумленого, спотвореного і обмеженого за тривалістю та за обсягом мовного матеріалу із розрахунком її потенційної надійності; визначення структури методики складання комп'ютерного фоторобота в системі «ОБРАЗ»; формування бази даних щодо ознак зовнішності людини за допомогою засобів комп'ютерної графіки, створення окремих комплектів науково-технічних засобів [5, с. 308—313] тощо. Отримання автоських свідоцтв та патентів на винаходи, участь у проведенні виставок наукових досягнень, де

демонструвалися сучасні науково-технічні засоби, є підтвердженням інноваційних підходів Михайла Салтевського.

Професор Михайло Салтевський створив власну наукову школу в криміналістиці та судовій експертизі, його навчальні та наукові праці є актуальними і затребуваними в сучасних умовах.

Перелік джерел посилання

1. Професор М. В. Салтевський — відомий криміналіст і талановитий педагог (до 100-річчя від дня народження). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (105). С. 360—366.
2. Михайло Васильович Салтевський — видатний криміналіст минулого та сучасності (до 100-річчя від дня народження) :

Бібліографічний покажчик / упоряд.: В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько. Харків, 2017. 106 с.

3. Салтевський Михайло Васильович. Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку. До 80-річчя заснування : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків, 2020. С. 97—99.
4. Шепітько В. Ю., Авдеева Г. К. Наукові здобутки та перспективи діяльності Лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю». *Питання боротьби зі злочинністю*. 2013. Вип. 26. С. 3—28.
5. Шепітько В., Авдеева Г. Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю: здобутки та перспективи діяльності наукової Лабораторії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 308—313.

Якісне та кількісне дослідження канабіноїдів у препаратах і продуктах, виготовлених на основі олійної сировини

Сергій Шкурдода

Черкаський НДЕКЦ, м. Черкаси, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7511-5126>,
e-mail: sergeyshkur@yahoo.com

Дмитро Шинкаренко,

Черкаський НДЕКЦ, м. Черкаси, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1400-6131>,
e-mail: dimashyn91@gmail.com

Роман Цинда,

Черкаський НДЕКЦ, м. Черкаси, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8425-112X>,
e-mail: rollbazen@gmail.com

Розглянуто питання щодо вдосконалення методів рідинно-рідинної екстракції продукції, виготовленої на основі олійної сировини, для відділення соекстактивних речовин (жирів і продуктів їх гідролізу) під час дослідження канабіноїдів і наступної їх ідентифікації методами газової хроматографії.

Ключові слова: канабіноїди; канабідіол; тетрагідроканабінол; рідинно-рідинна екстракція; хроматографія; хромато-мас-спектрометрія.

Qualitative and quantitative research on cannabinoids in drugs and products made on the basis of oilseed raw materials

Serhii Shkurdoda, Dmytro Shynkarenko, Roman Tsynda

The paper considers the issue of improving the methods of liquid-liquid extraction of products made on the basis of oilseed raw materials in order to separate co-extractive substances (fats and their hydrolysis products) during the study of cannabinoids and their subsequent identification by gas chromatography methods.

Keywords: cannabinoids, cannabidiol, tetrahydrocannabinol, liquid-liquid extraction, chromatography, chromatography-mass spectrometry.

Конопля (зокрема *Cannabis sativa L*) — це рослина луб'яної та олійної культури. Завдяки своїм специфічним біологічним та унікальним споживчим властивостям конопляної продукції ця рослина з давніх часів набула широкого поширення в побуті людей різних країн [1]. Рослини конопель містять близько 100 різних канабіноїдів,

саме тому їх також відносять до лікарських і наркотичних рослин [2].

Значне підвищення світового інтересу до конопель посівних як культури, яку (окрім технічного застосування) можна використовувати в медицині, призведе до створення нових біологічноактивних препаратів (наприклад, продукти

фірм *BlueMoonHemp*, *CBDLiving*, *Provacan* тощо), основним діючим компонентом яких є непсихотропний канабіноід — канабідіол (КБД) (англ. *CBD*) [3].

Постановою Кабінету Міністрів України від 07.04.2021 р. № 324 внесено зміни до табл. II списку № 2 «Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів», затвердженого Постановою Кабміну України від 06.05.2000 р. № 770, відповідно з яким заходи державного контролю до речовини ізольованого КБД (ізоляту КБД) не встановлено.

Однак, незважаючи на перспективні можливості імпорту на ринок України закордонних препаратів, що містять КБД (зокрема олійних рідин для електронних сигарет, косметичних кремів, пластирів тощо [3]), не слід забувати про підвищений ризик фальсифікації такої продукції та можливе наповнення українських ринків нарковмісними препаратами.

Тому актуальності набувають напрями покращення якісної та кількісної ідентифікації тетрагідроканабінолу (ТГК) у продуктах ізольованого КБД, виготовлених на основі олійної сировини, та встановлення відповідності продукції сертифікатам якості.

Зважаючи на те, що олії (тригліцериди вищих ненасичених карбонових кислот) суттєво заважають газохроматографічному розділенню, якісному та кількісному визначенню канабіноідів (насамперед ТГК та КБД), постає питання щодо розроблення чи вдосконалення методик дослідження канабіноідів, які є в олійних екстрактах, із наступною їх ідентифікацією методами газової хроматографії.

Проводячи експертні дослідження з пошуку ефективної методики якісного виявлення канабіноідів в зазначених препаратах та продуктах харчування, виготовлених на основі олійної сировини, було визначено методи рідинно-рідинної екстракції з різною чутливістю, кожний із яких відрізняється за кількістю виявлених на хроматограмах соекстактивних речовин, насамперед жирів та продуктів їх гідролізу, а саме вищих насинених та ненасичених карбонових кислот.

Однією з ефективних, легко відтворюваних і таких, що якісно та кількісно визначають канабіноїди в олійних препаратах та продуктах харчування, є методика рідинно-рідинної екстракції, заснована на принципі отримання метилових ефірів вищих карбонових кислот [4], що дає змогу перевести вищі карбонові кислоти в леткі

метилові ефіри, які в меншій мірі заважають газохроматографічному дослідженню канабіноідів. Цю методику [4] ми дещо модифікували для цільового дослідження канабіноідів (КБД та ТГК), використавши як об'єкт дослідження препарат, виготовлений на основі КБД із використанням олійної сировини.

Від об'єкта дослідження відбирали наважку речовини масою 0,2 г, переносили у скляний флакон, додавали 2,0 см³ метилату натрію, який був приготований за відповідною методикою [4] і розчиняли під час нагрівання до 60 °С на ультразвуковій ванні впродовж 20 хв. До отриманого розчину додавали 5 см³ дейонізованої води, розчин перемішували, поміщали до ультразвукової ванни та екстрагували впродовж 20 хв. До отриманого розчину додавали 5,0 см³ гексану та проводили екстракцію. Отриману емульсію центрифугували за 4000 об/хв на центрифугі ОПн-8 впродовж 10 хв. Верхній органічний шар (гексановий екстракт) відділяли та досліджували за допомогою газового хроматографа *Agilent Technologies 6890N* (ГХ) із мас-селективним детектором *Agilent Technologies 5975B* (МСД). Хроматографічна колонка *J&W, HP-5MS* (30,0 м·0,25 мм·0,25 мкм). Температурна програма термостату: початкова температура — 200 °С (1 хв.), поступове підвищення температури зі швидкістю 25 °С/хв до 280 °С (8 хв.). Режим вводу проби: із поділенням потоку (*Split* 30:1). Газ-носії — гелій. Об'єм проби — 1 мкл. Режим роботи МСД — за повним йонним струмом (*SCAN*).

Ми визначили, що на хроматограмах досліджуваного об'єкта, отриманого за нашою методикою, виявлено піки середньої інтенсивності (відповідають за часом утримання метиловим ефірам вищих карбонових кислот), пік значної інтенсивності (відповідає за часом утримання КБД) і пік малої інтенсивності (відповідає за часом утримання ТГК).

Кількісне визначення ТГК у препараті проводили методом газової хроматографії з мас-селективним детектуванням і методом співвідношення площі піку речовини та стандартної речовини з точно визначеною концентрацією за описаних вище умов. Межа виявлення (*LOD*) тетрагідроканабінолу (ТГК, ТНС, *Dronabinol*, Δ -9-тетрагідроканнабінолу) за цим методом дослідження становить 2 мг/1 г.

У результаті проведеного експериментального дослідження з пошуку ефективної методики якісного та кількісного виявлення ТГК в різних

препаратах КБД і продуктах харчування, виготовлених на основі олійної сировини методом рідинно-рідинної екстракції, було визначено, що методика рідинно-рідинної екстракції із застосуванням метилату натрію є перспективною для якісного та кількісного визначення канабіноїдів (зокрема КБД і ТГК) у таких препаратах і продуктах харчування.

Дослідження також довело, що цей метод відрізняється досить великою кількістю соекстактивних речовин, які виявляються на хроматограмах, але ці речовини не заважають газо-хроматографічному якісному та кількісному визначенню канабіноїдів (зокрема, КБД і ТГК). Визначено межу детектування методу (2 мг/1 г). Умовою використання є подальше дослідження з метою визначення межі кількісного виявлення ТГК та КБД (LOQ), що необхідно для подальшої сертифікації препаратів і продуктів харчування, виготовлених на основі КБД з використанням олійної сировини.

Перелік джерел посилання

1. Шкурдода С. В., Солодовнік Т. В., Пасічник В. В., Король К. П., Шинкаренко Д. Ю. Методики визначення вмісту дельта-9

тетрагідроканабінолу в насінні конопель методом газової хроматографії: аналіз і наукове обґрунтування. *Вісник Черкаського державного технологічного університету*. 2021. № 1. С. 173—182. DOI: 10.24025/2306-4412.1.2021.230000 (дата звернення: 10.03.2023).

2. Aizpurua-Olaizola O., Soydaner U., Öztürk E., Schibano D., Simsir Y., Navarro P., Etxebarria N., Usobiaga A. Evolution of the Cannabinoid and Terpene Content during the Growth of Cannabis sativa Plants from Different Chemotypes. *Journal of Natural Products*. 1964. V. 79. № 2. P. 324—331. DOI: 10.1021/acs.jnatprod.5b00949 (дата звернення: 10.03.2023).
3. Iffland K., Grotenhermen F. An Update on Safety and Side Effects of Cannabidiol: A Review of Clinical Data and Relevant Animal Studies. *Cannabis Cannabinoid Res: journal*. 2017. Vol. 2. No. 1. P. 139—154.
4. Жиры животные и растительные и масла. Газовая хроматография метиловых эфиров жирных кислот. Часть 2. Приготовление метиловых эфиров жирных кислот: ДСТУ EN ISO 12966-2:2019 (EN ISO 12966-2:2017, IDT; ISO 12966-2:2017, IDT). Київ, 2017.

Проблемні питання судової експертизи землевпорядної документації в сучасних умовах планування використання земель

Анна Штерндок,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, e-mail: Anny13438381@gmail.com

Розглянуто сутність зв'язку питань містобудування і землеустрою з урахуванням змін законодавства в судовій експертизі.

Ключові слова: містобудування; землеустрій; судова експертиза; земля; землевпорядна документація.

Challenging issues of forensic examination of land use documentation in current conditions of land-use planning

Anna Shterndok

The essence of connection between issues of urban planning and land management is considered, taking into account amendments in forensic science legislation.

Keywords: urban planning, land management, forensic examination, land, land use documentation.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» від 17.06.2020 р. № 711-IX змінив ключові підходи до розуміння сутності та місця землевпорядкування у системі просторового планування територій України. Закон врегулює визначення меж громад, комплексне просторове планування територій громад, усунення

необхідності виготовлення декількох видів містобудівної та землевпорядної документації, урегулювання питань погодження, формування електронної картографічної основи планування територій, забезпечення реального зв'язку між планами соціально-економічного розвитку та документацією з просторового планування та забезпечення прозорості шляхом громадських

обговорень та ін. Найвизначнішим є те, що згідно з цим законом вітчизняний землеустрій інтегрується в систему просторового планування, що призводить до переосмислення ролі та завдань землеустрою в сучасних умовах.

Останнім часом у наукових працях і нормативних документах дедалі частіше наголошується на спільному природному походженні та сутності процесів містобудування і землеустрою, а також доцільності їх подальшої взаємної інтеграції з метою забезпечення принципів сталого розвитку. Питанням формування вітчизняних теоретико-методологічних положень землеустрою в системі просторового планування приділили увагу такі науковці, як А. Третяк, В. Шипулін, А. Мартин, О. Дорош, Ю. Палеа, Т. Прядка та ін. Специфічні властивості землі, що беззаперечно роблять її унікальним об'єктом, створюють передумови дискусії стосовно того, яке планування — землевпорядне чи містобудівне — є первинним і має переважати під час ухвалення управлінських рішень.

Поява оновленого нормативно-правового забезпечення землеустрою формує нові виклики, зокрема у галузі земельно-технічних досліджень судових експертів. Суттєвий вплив на формування остаточних висновків щодо окремих питань, що стосуються відповідності землевпорядної документації вимогам чинних нормативно-правових актів, здійснює наявність затвердженої в установленому порядку містобудівної документації. Це пов'язано з тим, що на сьогодні більшість чинних видів містобудівної документації (наприклад, комплексний план просторового розвитку територіальної громади, генеральний план, детальний план території) є водночас містобудівною документацією і документацією із землеустрою. Майже кожна містобудівна документація, яку сьогодні розробляють, містить невід'ємну землевпорядну складову, що безпосередньо впливає на проєктні рішення та подальші дослідження для визначення їх окремих правових аспектів.

Сучасні особливості містобудівної документації, що впливають на формування землеволодінь і землекористувань:

- розмір прибережних захисних смуг у межах населених пунктів визначають згідно з комплексними планами просторового розвитку територій територіальних громад та іншою містобудівною документацією. (ч. 7 ст. 88 Водного кодексу України);

- категорію земель і вид цільового призначення земельної ділянки визначають у межах відповідного виду функціонального призначення території, передбаченого затвердженим комплексним планом просторового розвитку території територіальної громади або генеральним планом населеного пункту (ст. 20 Земельного кодексу України);
- обмеження у використанні земель у сфері забудови встановлюють певні види містобудівної документації на місцевому рівні (ст. 111 Земельного кодексу України);
- примусове відчуження земельних ділянок із мотивів суспільної необхідності (зокрема відомості про межі територій, до складу яких належать земельні ділянки, необхідні для розміщення об'єктів, щодо яких відповідно до закону може здійснюватися примусове відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності) зазначають у комплексних планах просторового розвитку територій територіальних громад, генеральних планах населених пунктів, детальних планах території щодо яких застосовують відповідні обмеження (ст. 147 Земельного кодексу України).

Не слід недооцінювати зворотний вплив затверджених в установленому законом порядку землевпорядних рішень на формування містобудівної документації. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» містобудівну документацію на місцевому рівні розробляють із урахуванням відомостей Державного земельного кадастру на актуалізованій картографічній основі в цифровій формі в державній системі координат у формі електронних документів, що містять базові й тематичні геопросторові дані. Натомість Державний земельний кадастр містить дані, сформовані за результатами проведення землевпорядних робіт.

Окрім взаємного впливу також доцільно наголосити на взаємозамінності окремих видів землевпорядної документації містобудівною: так, відповідно до п. 18 ст. 17 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» у разі затвердження в установленому цим Законом порядку генерального плану населеного пункту не розробляють:

- схему землеустрою і техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель адміністративно-територіальної одиниці на територію відповідного населеного пункту;

- проект землеустрою щодо впорядкування території відповідного населеного пункту;
- плани земельно-господарського устрою території відповідного населеного пункту;
- проекти землеустрою щодо впорядкування територій для містобудівних потреб;
- проекти землеустрою щодо організації й встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворювальних об'єктів.

Окремої уваги заслуговують проблеми судової експертизи оновлених видів містобудівної документації як комплексного документу, а також їх окремих складових. Така документація містить різнопланові рішення, а також передбачає значну складність досліджень, пов'язаних зі значними обсягами вихідних даних та обробки геопросторової інформації, необхідністю застосування спеціального програмного забезпечення, а також значним соціально-економічним та екологічним впливом проектних рішень, що розробляються.

Отже, у поточних умовах під час проведення досліджень землевпорядної документації дедалі важливішої ролі набуває її відповідність затвердженим положенням містобудівної документації, що на сьогодні є однією сукупною системою планувальних нормативів використання для певної території, такий вплив у подальшому підсилюватиметься. Це вимагає наявності нових знань і навичок із суміжних галузей для експертів-землевпорядників, додаткових вихідних даних у вигляді наборів геопросторових даних, картографічної основи та інших матеріалів містобудівної документації, а також програмних засобів для ефективної роботи з наведеною інформацією.

Перелік джерел посилання

1. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 25.02.2023).
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 25.02.2023).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель : Закон України від 17.06.2020 р. № 711-IX (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text> (дата звернення: 25.02.2023).
4. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр#Text> (дата звернення: 25.02.2023).
5. Yathenko V. O., Korotkova T. M. The spatial planning as instrument of management development of the in-plant systems of settlement is in Ukraine. *Science and Education a New Dimension*. 2020. Vol. VIII (238). No. 29. P. 23—26. DOI: 10.31174/send-nt2020-238viii29-04 (дата звернення: 25.02.2023).
6. Ігнатенко І. В. Просторове планування як інструмент управління територіальним розвитком громади: правові аспекти. *Право і Суспільство*. 2022. № 3.
7. Територіально-просторове планування землекористування: навч. посіб. / за заг. ред. професора А. М. Третяка. Біла Церква, 2022. 168 с.
8. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М. та ін. Філософія зонування земель в Україні в контексті територіально-просторового планування землекористування територіальних громад. *Економіка та держава*. 2022. № 4. С. 13—19. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.4.13 (дата звернення: 25.02.2023).

Криміналістичне дослідження ДНК: сучасні проблеми та шляхи їх подолання

Валерія Шульга,

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, Україна,
e-mail: lemon.leka@gmail.com

Розглянуто проблеми, пов'язані зі збереженням та обробкою ДНК-зразків. Запропоновано шляхи розв'язання цих проблем.

Ключові слова: дослідження ДНК; сучасні проблеми; подолання проблем; якість зразків ДНК; підроблення ДНК; класова та расова дискримінація; етичні питання.

Criminalistic DNA investigation: modern issues and ways to overcome them

Valeriia Shulha

Issues related to the preservation and processing of DNA samples are considered. Ways to overcome these issues are proposed.

Keywords: DNA investigation; modern issues; overcoming issues; quality of DNA samples; DNA forgery; class and racial discrimination; ethical issues

Дезоксирибонуклеїнова кислота (далі — ДНК) як об'єкт криміналістичного дослідження посідає чи не основне місце серед інших доказових матеріалів, оскільки аналіз ДНК дає змогу підвищити ефективність розслідування ряду злочинів та сприяє швидкому встановленню особи злочинця. Проте на практиці постають проблеми, пов'язані з тим фактом, що нерідко досить складно знайти достатню кількість ДНК-зразків, що дають змогу ідентифікувати злочинця, особливо якщо він намагався приховати свої сліди. Для того щоб бути ефективним, криміналістичне дослідження ДНК повинно мати достатню кількість відомостей про генетичний склад різних популяцій, що дозволяє правильно оцінити ймовірність того, що ДНК-зразок належить відповідній особі. Крім того, важливо, щоб дослідження ДНК проводилося відповідно до встановлених протоколів та норм, щоб уникнути помилок та забезпечити точність результатів. Іншою проблемою може бути можливість маніпуляцій із ДНК-зразками, що можуть призвести до помилкових висновків. Тому дослідження ДНК потребує високого рівня обізнаності та досвіду в цій галузі, що дасть можливість уникнути помилок та забезпечить надійні результати.

Питанню криміналістичного дослідження ДНК у своїх працях приділяли увагу такі науковці, як В. М. Атаманчук, І. Ю. Горбатенко, М. М. Дідик, Н. М. Ергард, О. Л. Кобилицький, А. В. Кофанов, О. С. Кофанова, С. І. Перлін, І. І. Попович, Р. С. Степанюк та ін.

Проте, незважаючи на значну кількість наукової літератури, у зв'язку зі стрімким розвитком науки та техніки на практиці досить часто виникають проблеми, пов'язані з криміналістичним дослідженням ДНК.

Проблема перша — якість зразків ДНК. Один із головних чинників, який впливає на точність та надійність результатів досліджень ДНК. Низька якість зразків може призвести до помилок в ідентифікації злочинця.

Наприклад, у справі *People v. Simpson* (1995) знаменитий футболіст О. Дж. Сімпсон був звинувачений у вбивстві своєї колишньої дружини та її друга. ДНК-зразки, знайдені на місці злочину, були використані як докази проти Сімпсона. Однак якість цих зразків стала об'єктом суперечок між сторонами: їх якість була висока і результати тестів були досить достовірними, проте в ході судового процесу сторона захисту висловила сумніви щодо коректності зберігання та обробки зразків. Також були висунуті теорії про можливість підробки чи заміни зразків. У зв'язку з цим захист наполягав на тому, що якість цих зразків була недостатньою і їх не можна використовувати як докази [1].

Для розв'язання цієї проблеми пропонуємо такі ідеї:

- 1) Стандартизація методології збору та зберігання ДНК-зразків. Установлення чіткої єдиної методології збору та зберігання ДНК-зразків може забезпечити їхню якість та достовірність, що зробить їх більш вірогідними як докази в судовому процесі.
- 2) Використання новітніх технологій та методів. Новітні технології та методи, наприклад, секвенування ДНК, дадуть змогу поліпшити якість ДНК-зразків та забезпечити більш точні результати досліджень.
- 3) Забезпечення належної підготовки та кваліфікації фахівців, які здійснюють дослідження ДНК. Це може забезпечити якість та достовірність результатів досліджень.

- 4) Використання додаткових методів перевірки, наприклад, порівняння результатів дослідження ДНК з іншими доказами. Це може забезпечити більш точні результати та підвищити достовірність ДНК-досліджень.
- 5) Запровадження процедур контролю якості, наприклад, регулярна перевірка обладнання та засобів для досліджень ДНК. Це може забезпечити високу якість та достовірність результатів [2].

Наступна проблема в криміналістичному дослідженні ДНК — підроблення ДНК-зразків. Це можливо за допомогою використання сторонніх зразків ДНК, заміни зразків або зламу пристроїв для зчитування ДНК.

Зокрема, резонансу набула справа *People v. Joaquin Rams*, у якій зразок ДНК був підроблений шляхом заміни частини матеріалу, взятого з оригінального зразка, на інший матеріал. Криміналісти знайшли фрагменти ДНК, які не відповідали оригінальному зразку, що свідчило про заміну матеріалу. Далі встановили, що відбулася заміна матеріалу на місці проведення експертизи і що в такий спосіб підробили зразок ДНК. У результаті судового розгляду було встановлено, що зразок ДНК був підроблений, і обвинувачення скасовано [3].

Проблема підроблення ДНК-зразків є серйозною загрозою для точності та надійності криміналістичних досліджень, тому її розв'язання є важливим завданням для науковців та правоохоронних органів. Нижче наведено кілька можливих шляхів подолання цієї проблеми:

- 1) Удосконалення методів аутентифікації ДНК-зразків. Наприклад, можна використовувати біомаркери, які складаються з кількох генетичних маркерів, а не з одного, щоб зменшити ймовірність підробки.
- 2) Розроблення нових технологій виявлення підроблених ДНК-зразків. Наприклад, можна використовувати технології штучного інтелекту для виявлення аномалій у ДНК-послідовностях.
- 3) Створення централізованих баз даних зразків ДНК. Такі бази даних можуть містити інформацію про ДНК-профілі, що використовуються в криміналістичних дослідженнях, і дадуть змогу швидко перевіряти автентичність зразків.
- 4) Установлення строгих протоколів збору, зберігання та обробки ДНК-зразків. Наприклад, можна вимагати, щоб збір зразків проводився тільки кваліфікованими фахівцями, а зберігання зразків здійснювалося в безпечних умовах.

- 5) Проведення регулярних аудитів та оглядів лабораторій, що займаються криміналістичними дослідженнями, щоб перевірити дотримання вимог стандартів якості та безпеки.

Крім указанного вище, криміналістичне дослідження ДНК може стикатися з проблемою класової та расової дискримінації, оскільки зразки ДНК можуть зібрати з різних соціальних та етнічних груп. Недостатня репрезентація певних груп у базі даних ДНК може призвести до помилок у встановленні та ідентифікації осіб, а також до неправильних висновків про поширення злочинності в різних групах населення. Для розв'язання цієї проблеми необхідно використовувати широкі бази даних ДНК, що включають зразки з різних соціальних та етнічних груп, а також проводити дослідження та аналізи для виявлення й усунення можливих дискримінаційних утисків.

Існує також ряд етичних питань, пов'язаних із криміналістичним дослідженням ДНК, зокрема збір та зберігання зразків ДНК, їх використання у кримінальних справах та можливість використання ДНК-даних з іншою метою, не пов'язаною з кримінальними правопорушеннями. Для розв'язання цих питань необхідно розробляти та використовувати надійні протоколи та процедури, у яких дотримано етичних стандартів та забезпечено захист приватності та конфіденційності ДНК-даних.

Отже, шляхи розв'язання проблем, пов'язаних із криміналістичним дослідженням ДНК, полягають у вдосконаленні технологій та методів аналізу ДНК, збільшенні представництва баз даних ДНК, проведенні наукових досліджень та аналізу даних для виявлення та усунення можливих дискримінаційних тенденцій, розвитку протоколів та процедур, що дотримуються етичних стандартів та забезпечують захист приватності та конфіденційності ДНК-даних. Для досягнення цієї мети необхідно сприяти науковому та технічному розвитку криміналістики, залучати до цієї сфери найкращих фахівців та забезпечувати їм необхідні ресурси та умови для проведення наукових досліджень.

Перелік джерел посилання

1. Contributors to Wikimedia projects. Murder trial of O. J. Simpson — Wikipedia. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Murder_trial_of_O._J._Simpson#cite_note-usa_today-14 (дата звернення: 10.03.2023).

2. Степанюк Р. Дослідження ДНК як галузь криміналістичної техніки: становлення та напрями розвитку. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування*. 2019. С. 159—162.

3. Joaquin Shadow Rams, Sr., a/k/a, etc. v. Commonwealth of Virginia. Justia Law. URL: <https://law.justia.com/cases/virginia/court-of-appeals-published/2019/1453-17-4.html> (дата звернення: 10.03.2023).

Поняття правильності висновку експерта

Михайло Щербаковський,

д-р юрид. наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1990-1231>, e-mail: shcherbakovsky@gmail.com

Термін «правильність» висновку експерта використовують у нормативних актах, однак зміст цього поняття не розкрито. Правильність висновку експерта означає наявність у нього всіх необхідних властивостей доказів — допустимості, належності, достовірності.

Ключові слова: судова експертиза; термінологія; полісемія; правильний висновок експерта.

The concept of expert conclusion correctness

Mykhailo Shcherbakovskyi

The expert conclusion correctness term is used in regulations, but the meaning of this concept is not disclosed. The accuracy of expert conclusion implies that it has all necessary properties of evidence: admissibility, relevance, veracity.

Keywords: forensic examination, terminology, polysemy, correct expert conclusion.

Юридичний термін (від лат. *terminus* — межа, кордон) — це слово або словосполучення, що виражає поняття з правової сфери і має визначення (дефініцію) в законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях та іншій юридичній літературі. Юридичний термін є знаком (моделлю) правового поняття. Внутрішній зміст, обсяг і структура поняття є логіко-сисловою основою для побудови терміну у вигляді дефініції, яка узагальнює найістотніші ознаки і взаємозв'язки правового явища. Цілком зрозуміло, що об'єктивний розгляд і справедливе рішення у кримінальних провадженнях, цивільних та адміністративних справах можливе тільки з урахуванням кваліфікованого використання процесуальних понять і термінів. Водночас правнича термінологія не є раціонально організованою, семіотично бездоганною системою, у термінознавстві повсякчас побутує проблема упорядкування термінології, перш за все, у законодавстві [1, с. 123].

Багато з процесуальних понять і термінів розроблено правниками, й вони міцно увійшли до арсеналу теорії та практичної діяльності. Водночас деякі терміни випали із поля зору дослідників. До таких, на наш погляд, неоднозначних термінів, які через свою начебто очевидність не знайшли належного тлумачення в науковому середовищі, належать «правильний» і «неправильний». Ознаку

правильності законодавець відносить не тільки до висновку експерта, а й до інших процесуальних документів, дій, характеристик учасників. Так, у кримінальному провадженні правильним / неправильним вважають переклад; застосування закону України про кримінальну відповідальність; застосування судами норм матеріального та процесуального права; тлумачення закону; розуміння особами змісту обставин доказування та ін. Багаторазово вживаючи терміни «правильний / неправильний», законодавець визначає різні юридичні наслідки. Однак до того ж не дає жодних роз'яснень, вважаючи, що ці терміни є зрозумілими без будь-якого пояснення. На наш погляд, необхідно розкрити внутрішній зміст, логіко-сислову основу термінів «правильний / неправильний», що характеризують висновок експерта. Недостатньо чітке теоретичне та практичне розуміння понять, термінів та ухвал, пов'язаних із призначенням і провадженням судових експертиз, дає змогу не тільки широко, а й іноді неправильно розуміти їх обсяг і зміст, спотворює роль, значення і навіть правовий статус суб'єктів судово-експертної діяльності.

Неправильний висновок експерта, залученого стороною обвинувачення, є підставою для звернення сторони захисту до слідчого судді із клопотанням про проведення нової експертизи (ст. 244 Кримінального процесуального кодексу

(далі — КПК) України). Сумніви щодо правильності наданого висновку експерта дають право суду з власної ініціативи доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам (ст. 232 КПК України, ст. 103 Цивільного процесуального кодексу (далі — ЦПК) України, ст. 102 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАСУ), ст. 99 Господарського процесуального кодексу (далі — ГПК) України). Сумніви в правильності висновку експерта є підґрунтям призначення повторної експертизи (ст. 113 ЦПК України, ст. 111 КАСУ, ст. 107 ГПК України). Під час допиту в суді експерту можуть бути поставлені запитання щодо застосовності та правильності застосування принципів і методів до фактів кримінального провадження (ст. 356 КПК України). Визначення «правильності / неправильності» висновку експерта спричиняє прийняття різних процесуальних рішень.

Виходячи з диференціації термінів в юриспруденції, слід визнати «правильність / неправильність» загальноживаним терміном, якій має в нормативному акті вузьке, спеціальне значення [2, с. 7]. Згідно зі словником, «правильний» означає такий, який відповідає дійсності, істинний; який відповідає встановленим правилам, нормам; безпомилковий [3, с. 503]. Отже, зміст терміну «правильний» не є однозначним: у судочинстві «правильний» означає не тільки відповідність закону, а й справедливість, відповідність дійсним обставинам справи й т. ін. Отже, правильний — це багатозначна категорія (процесуальна, філософська, етична, гносеологічна), синонім якої, зокрема, є правда, вірний, точний, достовірний, істинний, законний. Наявність в того самого терміну кількох лексичних значень є полісемією (від грецьк. — багатозначність), застосування якої у межах нормативно-правового акту визнається одним із доволі істотних законодавчих дефектів [4, с. 220].

Аналіз законодавства дає змогу стверджувати, що визначення правильності висновку експерта чи поява сумніву в цьому є результатом його всебічного оцінювання. Переконавання у правильності висновків експерта може скластися у суб'єкта доказування лише за наявності доброякісних аргументів, які б задовольняли вимогам достовірності, логічного вираження, що досягається ясним словесним оформленням результатів дослідження, надійності джерел, із яких вилучено фактичні дані, та способів їх отримання, правильного з'ясування поставленого завдання. Правильність висновку експерта означає відповідність проведення експертизи та оформлення висновку експерта процесуальним вимогам; відповідність процедури

дослідження прийнятим методичним рекомендаціям; дотримання законів логіки для аргументації умовиводів; узгодженість визначених експертом даних з іншими доказами.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про судову експертизу» правильність висновку експерта забезпечена дотриманням таких умов:

- процесуальних (призначення судового експерта визначеним законом порядком, можливість призначення повторної судової експертизи, присутність учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи);
- кримінально-правових (заборона під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи, кримінальна відповідальність судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків);
- організаційних (існування установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду; створення необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальне й соціальне забезпечення) [5].

До наведеного слід додати пізнавальні (гносеологічні) умови: наявність розроблених наукових основ і методик дослідження певного роду (виду) експертиз. Тому правильність висновку експерта означає наявність у нього всіх необхідних властивостей (ознак) доказів — допустимості, належності та достовірності.

Перелік джерел посилання

1. Шеремета Н. Правнича термінологія української мови та процеси творення. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2013. № 765. С. 120—123.
2. Артикуца Н. В. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2457/artkytsa_osnovy_vchennya.pdf (дата звернення: 01.03.2023).
3. Словник української мови. В 11 т. : Т. 8. Київ, 1977. 928 с.
4. Лейба О. А. Полісемія як дефект кримінального процесуального законодавства. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 213—222.
5. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.03.2023).

Аналітично-експертна система управління мостами — універсальний інструмент моніторингу технічного стану мостових споруд

Дмитро Юрц,

Одеський НДІСЕ, м. Одеса, Україна, e-mail: jurtsdima@gmail.com

Проведено аналіз виконання обстеження автодорожніх мостів на основі інформації бази даних Укравтодору; представлено структуру Аналітично-експертної системи управління мостами (АЕСУМ), її модулі; розкрито функції програмного комплексу АЕСУМ; проведено обґрунтування доцільності використання АЕСУМ під час моніторингу технічного стану мостових споруд; висвітлено критерії обстеження мостових споруд.

Ключові слова: мостові споруди; автомобільна дорога; програмний комплекс; Аналітично-експертна система управління мостами (АЕСУМ); обстеження; технічний стан.

Analytical expert bridge management system — a universal tool for monitoring the technical condition of bridge structures

Dmytro Yurts

The scientific work contains an analysis of the inspection of road bridges based on information from the Ukravtodor database; the structure of the analytical and expert bridge management system (AEBMS), its modules is presented; the functions of the AEBMS software complex are disclosed; justification of the feasibility of using AEBMS during monitoring the technical condition of bridge structures was carried out; criteria for inspection bridge structures are highlighted.

Keywords: bridge structures, highway, software complex, Analytical expert bridge management system (AEBMS), inspection, technical condition.

Мостові споруди як інженерні конструкції є однією з найважливіших складових транспортної інфраструктури і мають належно функціонувати для безпеки руху. Зростання інтенсивності руху та ваги транспортних засобів на автомобільних дорогах України неабияк впливає на стан як доріг, так і мостових споруд, адже вони потребують планових обстежень.

Згідно з даними Укравтодору (станом на 2020 р.), на автомобільних дорогах України налічується 16 155 мостових споруд [5]. Із них більше половини не відповідає затвердженим нормам за габаритом та вантажопідйомністю, регламентованими Наказом Держжитлокомунгоспу за N 162 «Про затвердження правил експлуатації штучних споруд на вулицях і дорогах населених пунктів» [4]. Загалом на дорогах державного значення було досліджено технічний стан 73 % мостів, на дорогах місцевого значення — близько 15 %. Також слід брати до уваги кількість зруйнованих мостів на автомобільних дорогах унаслідок війни.

Проблема діагностики технічного стану мостових споруд залишається актуальною через збільшення кількості мостів, які потребують нагального ремонту чи реконструкції. Аварійний стан мостових споруд на автомобільних дорогах може бути пов'язаний із різними причинами появи дефектів, що виникають під час будівництва

або ж експлуатації, які впливають на безпеку руху. Відповідне функціонування дорожньої мережі містить такі елементи: моніторинг стану мостів, розробку планів ремонту та модернізації, координацію дій між різними службами та організаціями та ін. — і вимагає сучасного інструментарію управління мостами. Таким інструментарієм є Аналітично-експертна система управління мостами (далі — АЕСУМ), яка допомагає розв'язати задачу безаварійної експлуатації мостових споруд.

АЕСУМ — це програмний комплекс, розроблений за завданням Державної дорожньої служби України для планування ремонтів та реконструкцій мостових споруд на автомобільних дорогах [1].

Головною метою цього комплексу є полегшення управління мостами шляхом використання сучасних інформаційних технологій. Досягнути цієї мети можна шляхом автоматизації процесу планування, керування та координації матеріальних та людських ресурсів, пошуку оптимальної стратегії фінансування експлуатаційних заходів. Це означає, що система має забезпечувати постійний моніторинг технічного стану мостів та бути спрямована на ефективне підтримання мостів у безпечному для експлуатації стані.

АЕСУМ має новітню базу даних, яка містить велику кількість текстової, графічної та числової

інформації: технічні дані про споруди та їх елементи, розрахунки; дані обстежень, опис дефектів, дані обчислень надійності та прогнозу довговічності; схеми дорожньої мережі; дані пошуку оптимальної стратегії експлуатації; нормативні вимоги щодо експлуатації, обстеження та випробовування; довідково-аналітичну систему розрахунку потреби ресурсів; дані про інвесторів, будівельників та ін. [1].

Слід додати, що у складі АЕСУМ є модуль з обстежень мостових споруд, у якому є такі режими:

- 1) фактичні обстеження для аналізу вже проведених обстежень, їх кількості;
- 2) планування обстежень на 10 років;
- 3) планування обстежень на 1 рік [3].

Нині програмний комплекс АЕСУМ містить близько 40 функцій, які об'єднуються у дві групи: інформаційні та аналітичні експертні.

Інформаційні функції АЕСУМ передбачають зберігання та оброблення інформації про споруду загалом і її конструкції; зберігання та оброблення інформації щодо ремонту, випробовування та обстеження дефектів споруди; підготовку форм статистичних звітів.

Головними аналітичними експертними функціями АЕСУМ є:

- оцінка експлуатаційного стану автодорожніх мостів;
- оцінка безпеки руху по споруді;
- аналіз вантажопідйомності мостів;
- формування рекомендацій зі стратегії експлуатації та оптимізації витрат на ремонт та реконструкцію;
- економічний прогноз, моделювання соціальних та матеріальних наслідків закриття мосту на ремонт [1].

Повертаючись до теми обстеження мостових споруд, акцентуємо увагу на тому, які критерії використовує програмний комплекс АЕСУМ (а саме модуль обстежень) під час планування обстежень із використанням накопиченої інформаційної бази стану мостів. У процесі складання планів обстежень дуже важливо правильно й достовірно встановити «ранжування» мостів щодо черговості їх обстеження. Для цього застосовують такі критерії:

- перебування споруди або її ключових елементів в непрацездатному стані;

- проведення обстеження за індивідуальним планом;
- відсутність інформації щодо зміни технічного стану моста після виконання ремонту;
- проблемний типовий проєкт прогонової будови;
- категорія дороги;
- перебування моста на міжнародному транспортному коридорі;
- довжина моста;
- матеріал моста [2].

Отже, АЕСУМ є взірцем застосування сучасних інформаційних технологій для моніторингу технічного стану мостових споруд, а також прогнозу ресурсу та безпеки їх експлуатації. За допомогою цього програмного комплексу можна отримувати науково обґрунтовані стратегічні програми ремонтів мостових споруд із наданням можливості оцінки необхідних фінансових ресурсів та технічних характеристик споруд. І найголовніше — шляхом використання сучасних інформаційних технологій АЕСУМ дасть змогу знизити витрати на експлуатацію мостів та продовжити їх життєвий цикл.

Перелік джерел посилання

1. Боднар Л. П. Програмний комплекс АЕСУМ. Сучасний стан та концепція подальшого розвитку. «Дороги і мости» : зб. наук. праць. Київ, 2010. Вип. 12. С. 31—39.
2. Боднар Л. П., Коваль П. М., Степанов С. М. Обстеження мостів та вдосконалення критеріїв планів з обстежень. «Дороги і мости» : зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 16. С. 21—27.
3. Лантух-Лященко А. І. Оцінка технічного стану транспортних споруд, що знаходяться в експлуатації. *Вісник Транспортної Академії України*. 1999. № 3. С. 59—63.
4. Про затвердження Правил експлуатації штучних споруд на вулицях і дорогах населених пунктів : наказ Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства від 11.11.2005 р. N 162 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v162a667-05#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
5. Укравтодор планує відремонтувати 1385 мостів за 5 років : Укрінформ, 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3035684-ukravtodor-planue-vidremontuvati-1385-mostiv-za-5-rokiv.html> (дата звернення: 15.03.2023).

Дисциплінарна відповідальність судових експертів в Україні в контексті євроінтеграції: реалії та проблеми

Юрій Ярослав,

канд. юрид. наук, доцент, Національний транспортний університет, м. Київ, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4720-7186>, e-mail: jaroslavexpert@gmail.com

Олег Голубенко,

Україно-німецьке підприємство «ДЕКРА ЕКСПЕРТ Україна», м. Київ, Україна, e-mail: vakula.ua@gmail.com

Проаналізовано українські та європейські нормативні джерела, що регламентують судово-експертну діяльність та дисциплінарну відповідальність судових експертів, висвітлено основні проблеми та шляхи їх подолання.

Ключові слова: судова експертиза; дисциплінарна відповідальність судових експертів; євроінтеграція.

Disciplinary responsibility of forensic experts in Ukraine in the context of European integration: realities and challenges

Yuriy Yaroslav, Oleg Golubenko

The paper analyzes Ukrainian and European regulatory sources governing forensic expert activity and disciplinary responsibility of forensic experts. The main problems and ways to overcome them are outlined.

Keywords: forensic examination, disciplinary responsibility of forensic experts, European integration.

Термін «дисципліна» тлумачать як певний порядок поведінки людей, який відповідає нормам права і моралі, що склалися в суспільстві, або вимогам будь-якої структури (організації) чи спільноти. Вимоги до правомірної поведінки і відповідальність за відхилення від них містяться в дисциплінарних нормативах у трудовій, правоохоронній, військовій та інших сферах. Окрім того, є так звана внутрішня (корпоративна) дисципліна, яку впроваджують кодекси професійної етики та стандарти певної професійної діяльності. Умовно зовнішня дисципліна спирається на примус з боку структур (організацій). Для судових експертів державних спеціалізованих установ такими структурами визначено міністерства та інші державні органи, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, у яких працюють ці експерти; для судових експертів, які не працюють у державних спеціалізованих установах, такою структурою є Мін'юст України (ст. 8 Закону України «Про судову експертизу»); для експертів-фахівців керівною фактично є лише самодисципліна.

Законотворчість у розділі дисциплінарної відповідальності судових експертів визначила далекі від досконалості норми. Стара редакція ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» тільки про неї проголошувала, маючи характер посилання. У ній не висвітлено підстав притягнення, видів проступків, порядку розгляду, забезпечення прав порушників та особливостей

оскарження ними рішень відомчого органу. Цю процедуру конкретизовано у Положенні про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію (далі — ЦЕКК) при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженому наказом Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5, де їй присвячено окремий VI розділ. В останніх змінах до цього відомчого нормативу зазначено: «Документами, що містять інформацію про можливе вчинення судовим експертом дисциплінарного проступку, є акти перевірок діяльності судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, звернення до Мін'юсту керівника НДУСЕ» (це можна розуміти як контроль відомства), а й «звернення юридичних, фізичних осіб, які є учасниками справи, або кримінального провадження, або правовідносин, до яких залучено судового експерта з метою надання висновку». Останнє фактично має ознаки викликаного такими зверненнями позасудового впливу на судового експерта з боку Мін'юсту, що протирічить не тільки ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», а й може мати ознаки кримінального правопорушення, не кажучи про те, що саме звернення протирічить ст. 12 Закону України «Про звернення громадян», адже дія цього Закону не поширюється на порядок розгляду заяв і скарг громадян, установлений кримінальним процесуальним, цивільно-процесуальним, трудовим законодавством та іншими видами законодавства. Можлива «перевірка відповідності висновку

<...> методикам проведення судових експертиз» фактично підміняє оцінку діяльність суду, хоча й констатовано, що «метою аналізу висновку не є його спростування чи підтвердження». Відомо, що знання методики належить до складу спеціальних знань експерта, тому в цій «перевірці» ховається оцінка рівня опанування спеціальних знань і відповідного ґрунтування висновку. До речі, подібне повноваження керівника спеціалізованої державної експертної установи з визначення, що «дослідження проведені з недотриманням чи відхиленням від методики» в останніх редакціях Інструкції про порядок призначення та проведення судових експертиз і експертних досліджень, затвердженої наказом Мініюсту України від 08.10.1998 р. № 53/5, було скасовано, мабуть, як аргумент хибності будь-якого аналізу чи перевірки використаної у експертному висновку методики відомством, а не судом.

Конституційна вимога (п. 22 ст. 92 Конституції України) заперечує встановлення дисциплінарної відповідальності судових експертів на підставі підзаконних актів. Але Закону, який би регламентував дисциплінарну відповідальність судового експерта, з часу прийняття Закону України «Про судову експертизу» (1994) прийнято не було. Цей правовий вакуум дав змогу посадовцям Мініюсту незаконно притягувати судових експертів до відповідальності, а самим експертам багаторазово успішно оскаржувати рішення дисциплінарної палати ЦЕКК при Мініюсті України. Один із прикладів такого оскарження містить Постанова Верховного Суду від 30.08.2022 р. у справі № 640/27721/20 (про що також свідчить правова позиція Конституційного Суду України, викладена в рішенні від 30.05.2001 р. № 7-рп/2001).

На розв'язання цієї правозастосовної проблеми Верховна Рада України 03.11.2022 р. прийняла законопроект № 7735 про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» щодо удосконалення організаційно-управлінського забезпечення судово-експертної діяльності (ініціатор — народний депутат В. І. Божик), яким подано нову редакцію ст. 14. Окреслено 12 видів дисциплінарних проступків, серед яких уже відсутні «недотримання чи відхилення від методики» (тільки «застосування руйнівних методів дослідження з порушенням встановленого порядку»), але знову не передбачено механізму захисту експерта і надано посилання на дію цієї процедури відповідно до повноважень міністерств та інших

державних органів. Максимальний строк притягнення до дисциплінарної відповідальності («позовна давність») судових експертів за цим законом значно більший (3 роки), ніж в однорідних нормативах щодо інших суб'єктів: за ст. 148 Кодексу законів про працю України, ст. 21 Дисциплінарного Статуту Національної поліції України, ст. 87 Дисциплінарного Статуту Збройних сил України — 6 місяців із часу виявлення, за ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» — 1 рік. Прийняття цього Закону не зняло питання незаконного втручання у діяльність експерта, адже будь-який позасудовий порядок перевірки процесу виконання експертиз, їх правильності та об'єктивності порушує принцип незалежності експерта (передусім експертів, які працюють самостійно).

На цьому законотворчі ініціативи тих, хто бажає регулювати галузь судової експертизи, не закінчилися. У Верховній Раді України зараз перебуває ініційований Мініюстом України законопроект № 6284 «Про судово-експертну діяльність» та ще три альтернативні законопроекти № 6284-1, 6284-2 і 6284-3. У гл. 4 законопроекту № 6284 «Відповідальність судового експерта» передбачено ті самі 12 видів дисциплінарних проступків судових експертів, описано підстави дисциплінарної відповідальності судових експертів, надано вимоги до формування дисциплінарної комісії, порядку її діяльності та накладання певних дисциплінарних стягнень. «Строк позовної давності» у цьому законопроекті зменшено (вона не може перевищувати 2 роки з дня вчинення проступку або постановлення відповідної окремої ухвали суду).

За принципом незалежності судових експертів, європейською практикою та з метою запобігання конфлікту інтересів дисциплінарна відповідальність тих із них, які не працюють у державних спеціалізованих установах судової експертизи, мала б вирішуватися в саморегулятивних громадських організаціях експертів певної професії, що передбачено законопроектом № 6284-3. В Україні існує майже десять громадських організацій судових експертів, але рівень їх саморегулювання й субординації з регулятором — Мініюстом України — досі не визначено (у цьому пункті не виконано Указ Президента від 08.11.2019 р. № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» щодо «створення системи самоврядування судових експертів»).

В Європейському Союзі виконання експертиз, їх якість та об'єктивність контролюють, передусім, суди. Ураховуючи постійний процес уніфікації законодавства країн-членів ЄС, на 24 пленарному засіданні Єврокомісії з питань ефективності правосуддя 2014 р. прийнято «Керівні принципи щодо ролі призначених судом експертів у судових процесах держав — членів Ради Європи». Цим документом (окрім вимог до експерта та його підготовки, порядку його призначення, прав та обов'язків) передбачено випадки, підстави та види його відповідальності, поміж яких, наприклад, такі: санкції за порушення особистого або процесуального обов'язку, санкції у випадках виконання неправильної / некваліфікованої експертизи,

санкції за порушення строків тощо. Окремими нормами «Керівних принципів...» визначено порядок відшкодування збитків у разі неякісної та необ'єктивної експертизи, а також обов'язок експерта застрахувати свою професійну відповідальність.

Ураховуючи, що вступ до ЄС Україна визначила як стратегічний напрям її подальшого розвитку, то вдосконалювати законодавство, що регулює судово-експертну діяльність, необхідно, передусім, у межах євроінтеграційних процесів. Це стосується також правових норм, які регулюють підстави виникнення та види відповідальності експерта. Немає потреби створювати власні норми та принципи, якщо з часом доведеться підлаштовуватися під європейські.

Особливості лінгвістичного дослідження «мови ворожнечі»

Анна Ярош,

канд-ка юрид. наук, ІСТЕ, м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0291-7061>,
e-mail: Anita_2904@ukr.net

Визначено поняття та лінгвістичні ознаки «мови ворожнечі», окреслено особливості здійснення лінгвістичного дослідження виявів «мови ворожнечі» у публічних текстах.

Ключові слова: мова ворожнечі; мова ненависті; розпалювання ворожнечі; лінгвістичні ознаки; аксіологічно маркований.

Peculiarities of the linguistic research of «hate speech»

Anna Yarosh

The article defines the concept and linguistic features of «hate speech», and outlines the linguistic research peculiarities of the expressions of «hate speech» in public texts.

Keywords: hate speech, inciting hatred, linguistic features, axiologically marked

Дослідження виявів «мови ворожнечі» у публічній комунікації пов'язане з нагальною потребою залучення спеціальних знань лінгвістів у правозастосуванні, а саме під час кримінального провадження у справах, у яких складом злочину визначено ті чи ті мовленнєві дії. Лінгвістичне дослідження виявів «мови ворожнечі» передбачає підтвердження чи спростування наявності в тексті мовленнєвих актів «заклик до протиправних дій» і «розпалювання ворожнечі». Тому окреслення особливостей здійснення лінгвістичного дослідження цих мовленнєвих актів у публічних текстах є одним із найактуальніших завдань лінгвістичної експертизи.

Дослідженню «мови ворожнечі» присвячені праці Л. Ажнюк, Ф. Бацевича, Т. Ісакової, Ю. Сороки, І. Гарбери, Г. Прищепи, К. Рускевич та ін.

Україномовна версія Вільної енциклопедії «Вікіпедія» визначає поняття «мови ворожнечі»

(англ. *hate speech* — досл. мова ненависті) як систематичне застосування промов, спрямованих на вияв агресії, спрямованої на людину або групу осіб за ознакою раси, релігії, статі або сексуальної орієнтації [1]. Більшість лінгвістів віддають перевагу саме цьому формулюванню, хоча науковці й дослідники так і не дійшли згоди щодо єдиного визначення цього терміна.

Загальнополітична рекомендація Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (далі — *ЄКРН*) № 15 визначає «мову ворожнечі» як обстоювання, заохочення або підбурювання у будь-якій формі до приниження, ворожнечі або паплюження щодо певної особи чи групи осіб, а також будь-які вияви утиску, образ, створення негативних стереотипів, стигматизації або погроз щодо такої особи чи групи осіб (і будь-яке виправдання всіх цих форм вираження) за ознакою раси, кольору шкіри, походження, національної або етнічної належності,

віку, інвалідності, мови, релігії чи вірування, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації та інших характеристик або статусу особи [2].

До того ж «мова ворожнечі» може бути спрямована як на окрему особу, так і на групу людей, які не відповідають певним критеріям, тому піддаються дискримінації. Не належить до «мови ворожнечі» контент, який має вкрай негативну конотацію, якщо він стосується конкретної особи і не ототожнює її з конкретною соціальною групою.

Здебільшого йдеться про публічні висловлювання, що стосуються засобів масової інформації та публічних людей, переважно політиків. Носії «мови ворожнечі» ділять суспільство на «таких» та «інших», «своїх» та «чужих», створюючи інгрупу (свої) та аутгрупу (чужі), яку представляють такою, що становить загрозу для інгрупи, наділяючи її рисами, що не є притаманними загальноприйнятим стереотипам суспільства.

Корпус «риторики ненависті» великий і розмитий, це не обов'язково має бути прямий заклик до насильства чи розпалювання ворожнечі, зазначає К. Рускевич. Єдине визначення, яке завжди чітко простежується — це зв'язки-протиставлення «я та інший» або «ми та інші» [3].

Лінгвістичні ознаки «мови ворожнечі»: загальні гасла задля створення негативного образу етнічної, релігійної чи певної соціальної групи; негативно-забарвлена жаргонна лексика, оказіональні вислови з негативним відтінком; згрубіла лексика, що має негативну конотацію, діалектизми, негативні оцінні вислови; наявність нетолерантних висловів, а також тенденційний добір фактів, що створює негативний образ; використання ксенофобних назв національностей, образливих слів, проголошення агресивного ставлення до іншої країни [4].

Розглянемо деякі особливості лінгвістичного дослідження виявів «мови ворожнечі» в контексті ст. 161 Кримінального кодексу України («умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями») [5] на прикладі публікації «Пришло время готовить Конституцию для Одесчины», який наводить у своїй статті Л. Ажнюк.

Аналіз текстового матеріалу в контексті розпалювання ворожнечі передбачає, по-перше, виявлення словесних позначень, що вказують на належність до певної національної або етнічної групи, а по-друге, з'ясування, чи є ці висловлювання

аксіологічно маркованими, тобто такими, які наділяються автором певними рисами (привабливими чи непривабливими) [6, с. 11].

У тексті аналізованої публікації етнічному фактору відведено помітне місце. Тут згадуються представники низки різних національностей із позитивними характеристиками: «предприимчивых греков», «трудолюбивых немецких колонистов», «новые сограждане [болгари та греки] приложили немало усилий к развитию на Одесчине сельского хозяйства», «Так бы оно и продолжалось, если бы не москали», «Русская армия очистила эти земли от татар и турок» [6, с. 11].

На тлі позитивної характеристики росіян та представників інших етносів (греків, німців, болгар) постає негативна забарвленість інформації, що стосується трьох національних груп: українців, кримських татар і турків. Українці зображені безпорадними невільниками, рабами: «Вплоть до конца XVIII в. лишь изредка украинцы могли проследовать через эти земли как посланники к крымскому хану... в основном же они попадали сюда в качестве захваченных рабов — в скорбном пути транзитом через татарский Крым». Кримські татари та турки зображені жорстокими та безжальними завойовниками: «это они своими набегами наводили ужас на Киевщину, Черкасщину и Полтавщину» [6, с. 12].

Аналіз контексту публікації, у якому вживаються слова на позначення етнічної та національної належності, показав, що висловлення, пов'язані за змістом з етнонімами українець, кримський татарин, турок, набувають негативного аксіологічного забарвлення послідовно. За висловленнями, пов'язаними за змістом з етнонімами росіянин та москаль, так само послідовно закріплені позитивні характеристики. Цього «аксіологічного принципу» автор дотримується завдяки використанню різноманітних мовних засобів і прийомів: від аксіологічно маркованих лексичних одиниць до оцінних конструкцій. Такий спосіб подання інформації в сучасній юриспруденції, соціолінгвістиці та юридичній лінгвістиці отримав назву «мова ворожнечі» [6, с. 12].

Усе зазначене вище дає підстави стверджувати, що аналізований текстовий матеріал містить відомості, які спричиняють розпалювання міжнаціональної ворожнечі. Такі відомості подаються в тексті шляхом послідовного аксіологічного протиставлення, з одного боку, етнонімів українець, кримський татарин, турок, їхніх словотвірних похідних та пов'язаних із ними подій,

а з іншого — етнізмів росіянин і москаль та пов'язаних понять і подій [6, с. 12].

Отже, виходячи з викладеного вище, варто зазначити, що «мова ворожнечі» — це слова та словосполучення, які виражають суспільну думку стосовно вразливих тем у публічній комунікації. Конструкції «мови ворожнечі» можуть бути як явними, так і прихованими. Для лінгвістичних ознак «мови ворожнечі» характерним є поєднання стандартних і експресивних одиниць: жаргонізмів, просторічних і згрубілих висловів, діалектизмів, негативних оцінних висловів. Особливостями лінгвістичного дослідження виявив «мови ворожнечі» в контексті розпалювання ворожнечі можна назвати виявлення словесних позначень, що вказують на належність до певної національної або етнічної групи та з'ясування, чи є ці висловлювання аксіологічно маркованими.

Перелік джерел посилання

1. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мова_ворожнечі (дата звернення: 12.03.2023).
2. Загальнополітична рекомендація Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) № 15: протидія мові ворожнечі від 08.12.2015 р. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-hatespeech-ukrainian-tran/1680a11674> (дата звернення: 12.03.2023).
3. Рускевич К. Риторика ненависти. URL: <http://liva.com.ua/ritorika-nenavisti.html> (дата звернення: 12.03.2023).
4. Богданова І., Лептуга О. «Мова ворожнечі» в текстах українськомовного медіапростору. Український світ у наукових парадигмах : зб. наук. праць Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Харків. 2020. Вип. 7. С. 6—11.
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.03.2023).
6. Ажнюк Л. В. Словесний екстремізм та його лінгвістична діагностика. *Одеський лінгвістичний вісник*. Спецвипуск. 2017. С. 7—14.

Новітні наукові здобутки судово-ветеринарної експертизи із визначення каліцтва тварин

Іван Яценко,

д-р ветер. наук, професор, Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8903-2129>, e-mail: yacenko-1971@ukr.net

Уперше розроблено «Методику судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва», у межах якої сформульовано дефініцію поняття «каліцтво тварин», з'ясовано причини та основні його ознаки, розроблено класифікацію каліцтва за десятьма критеріями, запропоновано порядок його визначення у практиці судово-ветеринарної експертизи.

Ключові слова: судово-ветеринарна експертиза; тварини; тілесні ушкодження; каліцтво; ознаки; класифікація; порядок визначення; судочинство.

The latest scientific achievements of forensic veterinary examination in determination of animal mutilation

Ivan Yatsenko

For the first time, the Methodology of forensic veterinary examination of animals for the purpose of establishing their mutilation has been developed, within which the definition of the animal mutilation concept has been formulated. Its causes and main signs have been clarified, also classification of mutilation by ten criteria has been developed; the procedure for its determination in practice of forensic veterinary examination has been proposed.

Keywords: forensic veterinary examination; animals; bodily injuries; mutilation; signs; classification; determination procedure; proceedings.

У кожній розвиненій країні світу поряд із захистом прав людини приділяється значна увага захисту тварин від жорсткого поводження, їх насильства й необґрунтованого винищення. Це обумовлено тим, що хребетні тварини здатні відчувати фізичні й психічні страждання [1].

У 2006 р. в Україні прийнято Закон «Про захист тварин від жорсткого поводження» [2], а в 2017 р. суттєво посилено адміністративну й кримінальну відповідальність за жорстоке поводження із тваринами [3]. Проте випадки зазначених правопорушень залишаються численними

днині і навіть спостерігається тенденція до збільшення їх кількості. У зв'язку з цим, 8 серпня 2021 р. набув чинності новий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив ЄС у сфері охорони тваринного та рослинного світу», у т. ч. й захисту тварин від жорстокого поводження, який розширює ознаки об'єктивної сторони складу злочину жорстокого поводження із тваринами, передбаченого ст. 299 Кримінального кодексу України (далі — *КК*) [4].

Акцентуємо увагу, що диспозиція частини 1 статті 299 *КК* передбачає кримінальну відповідальність за заподіяння тваринам тілесних ушкоджень, що призвели до каліцтва. Проте нормативно-правові акти, а також наукові джерела до 2022 р. не містили дефініцію поняття «каліцтво тварин», не було систематизовано його ознаки та виокремлено причини виникнення, була відсутня класифікація та не конкретизовано анатомічні дефекти й стани підекспертної тварини залежно від ступеня обмеження її життєдіяльності, а також не було розроблено й чітко окреслено процедури його визначення під час проведення судово-ветеринарної експертизи.

Наголошуємо, що відсутність науково обґрунтованої методики визначення каліцтва тварин призводило до помилкової кваліфікації судами й правоохоронними органами цього правопорушення, а також довільної, а інколи й помилкової, експертної оцінки судовими експертами тілесних ушкоджень під час дослідження тварин із тяжкими тілесними травмами. Викладене вище потребувало розроблення, систематизації, обґрунтування та впровадження в експертну практику вчення про каліцтво тварин.

У зв'язку із цим в ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» в межах виконання науково-дослідної роботи «Розробка методики судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва» (№ держреєстрації 0121U100296) автором цієї публікації успішно розроблено таку методику, і вона вже пройшла апробацію, а нині — на стадії впровадження в судово-експертну практику.

За результатами теоретичного опрацювання та аналізу експертної практики стверджуємо, що метою судово-ветеринарного дослідження живої підекспертної тварини з ознаками каліцтва є визначення локалізації, характеру, ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини,

характеру каліцтва, ступеня обмеженості життєдіяльності тварини у зв'язку із заподіяним каліцтвом, а також розв'язання інших завдань в межах компетенції судово-ветеринарного експерта за запитом органу чи особи, який (яка) призначив(ла) експертизу або залучив(ла) експерта.

У зв'язку з цим, уперше у світовій практиці висвітлені питання щодо каліцтва тварин як предмета судово-ветеринарної експертизи [5]. На підставі аналізу практики судово-ветеринарної експертизи живих тварин з ознаками каліцтва [6] встановлено, що під каліцтвом тварини слід розуміти стійкі розлади її здоров'я внаслідок тілесного ушкодження або його наслідків, вроджених вад розвитку, захворювань, нещасного випадку, що призвело до повної або часткової втрати будь-якого органа чи ділянки тіла тварини, або до повної чи часткової втрати лише функцій органа чи ділянок тіла тварини, що при взаємодії тварини із зовнішнім середовищем може призвести до стійкої втрати або значного обмеження можливості забезпечувати фізіологічні прояви життєдіяльності на рівні з іншими тваринами цього самого виду (харчування, розмноження, орієнтація та переміщення у просторі, координація рухів, ведення природного способу життя, контакту з іншими тваринами, самозахисту, здатності до виконання корисної роботи тощо), а також спотворює зовнішній вигляд тварини через знівечення частин тіла в результаті деформації або їх фізичної відсутності [5].

Зауважимо, що розлад здоров'я тварини полягає в будь-якому порушенні нормальної діяльності організму, стійкого порушення режиму звичного існування (життя) тварини, утраті здатності до корисного (загальногосподарського або спеціального) використання свійської тварини, утраті можливості до самостійного повноцінного існування в навколишньому середовищі дикою твариною або розвитку хвороби в організмі, які безпосередньо пов'язані зі шкодою, заподіяною здоров'ю.

Доведено, що основними ознаками каліцтва тварини є стійка втрата здоров'я внаслідок тілесного ушкодження або його наслідків, уроджених вад розвитку, захворювання, нещасного випадку; повна втрата будь-якого органа або ділянки тіла тварини; часткова втрата будь-якого органа або ділянки тіла тварини; повна втрата функцій органа або окремих ділянок тіла тварини (афункція); часткова втрата функцій органа або окремих ділянок тіла тварини (гіпофункція);

стійка втрата або значні фізіологічні обмеження життєдіяльності, властивої даному виду тварин на рівні з іншими тваринами цього самого виду внаслідок травми; спотворення зовнішнього вигляду тварини через знівечення частин тіла в результаті їх деформації чи фізичної відсутності.

Важливе значення практики судово-ветеринарної експертизи має розроблений нами багаторівневий, послідовний поділ обсягу поняття «каліцтво» за десятьма підставами відповідно до задалегідь визначених критеріїв з метою систематизації, поглиблення та набуття нових знань стосовно каліцтва тварин [5]. Отже, доведено, що каліцтво тварин слід класифікувати: 1) *за проявом*: каліцтво на органному рівні (повна або часткова втрата органа(ів) або ділянки(ок) тіла) та каліцтво на функціональному рівні (повна або часткова втрата функції органа(ів) або ділянки(ок) тіла); 2) *за часом набуття*: уроджені вади розвитку та набуте каліцтво внаслідок тілесного ушкодження (жорстоке поводження), захворювання, нещасного випадку; 3) *за наслідком прояву*: смертельне та несмертельне; 4) *за стійкістю прояву*: стійке (травматична ампутація, травматична енукліація, травматична екстерпація, анкілоз суглоба(ів), розім'яття (розтрощення) органів, розчленування (відділення) частин тіла, стійка деформація частини тіла та нестійка (парез, параліч, контрактура тощо); 5) *за ступенем обмеження життєдіяльності* (помірно виражене, виражене, значне); 6) *за механізмом заподіяння*: технологічне (під час утримання та експлуатації), у результаті тілесного ушкодження, техногенне (у результаті дії на тварину технічних засобів (транспорту); 7) *за видом чинника, який заподіяв каліцтво*: у результаті дії фізичних чинників (каліцтво, заподіяне механічними, температурними, електричними чинниками, променевою енергією, баротравмою), хімічних чинників, що спричиняють отруєння, та біологічних чинників (отруйні тварини й рослини, мікроорганізми); 8) *за обсягом ушкодженої ділянки тіла*: каліцтво, заподіяне ізольованою, множинною, поєднаною та комбінованою травмами; 9) *за ступенем відновлення функцій ушкодженого органа або ділянки тіла* (із частковим відновленням функції ушкодженого органа або ділянки тіла та без повного або часткового відновлення функції ушкодженого органа або ділянки тіла); 10) *за ступенем обмеженням можливості забезпечувати фізіологічні прояви життєдіяльності тварини на рівні*

з іншими тваринами цього самого виду (перший, другий і третій ступені).

Констатуємо, що основою судово-ветеринарного визначення каліцтва тварин є обмеження життєдіяльності підекспертної тварини. Так, під цим поняттям слід розуміти величину відхилення від природних проявів життєдіяльності тварини. Ступінь обмеження життєдіяльності характеризується однією або поєднанням декількох ознак каліцтва. Показано, що необхідно виділяти три ступеня обмеження життєдіяльності тварини: третій ступінь — помірно виражене, другий ступінь — виражене, перший ступінь — значно виражене.

Визначено анатомічні дефекти та стани тварини, які належать до певного ступеня. Так, наприклад, до третього ступеня обмеження життєдіяльності тварини слід відносити такі анатомічні дефекти та стани: загальну деформацію морди чи окремих ділянок тіла, що супроводжується їхньою асиметрією або без такої; відсутністю одного очного яблука; стійкий повний птоз на одному оці; сліпоту на одне око, спричинена помутнінням оптичних середовищ ока; стійку трахеостому; куксу грудної кінцівки на рівні зап'ясткового суглобу тощо [4, с. 80—81].

До другого ступеня обмеження життєдіяльності тварини слід відносити, наприклад, такі анатомічні дефекти та стани: стійкий повний птоз на обох очах та незворотні зміни органу зору; параліч тазової кінцівки, виражені тетрапарез, трипарез, грудний або тазовий парапарез, геміпарез; кукса стегна та обох гомілок; деформація грудної клітки внаслідок резекції п'яти та більше ребер за наявності легеневої недостатності тощо [4, с. 81—82].

До першого ступеня обмеження життєдіяльності тварини слід відносити, наприклад, такі анатомічні дефекти та стани: кукси обох грудних кінцівок на рівні плеча; кукси двох тазових кінцівок на рівні гомілки та вище у поєднанні з куксою однієї грудної кінцівки на будь-якому рівні; хвороби нервової системи внаслідок травм зі значно вираженими порушеннями рухових та сенсорних функцій (тетра- або триплегія, грудна або тазова параплегія, виражена атаксія, грубий гіперкінетичний синдром із неможливістю самостійного стояння та переміщення, виражені бульбарні порушення, повна сліпоту, глибока туговухість тощо); різко виражена контрактура або анкілози плечових, ліктьових, зап'ясткових, кульшових, колінних, заплеснових суглобів у функціонально

невигідному для тварини положенні; ампутація тазових кінцівок на рівні стегна або однієї грудної кінцівки на рівні плеча тощо [4, с. 82].

Констатовано, що об'єктами судово-ветеринарної експертизи є живі тварини, яким заподіяні тяжкі тілесні ушкодження, у т. ч. такі, що постраждали від жорстокого поводження чи інших протиправних дій, тварини з ознаками вроджених вад розвитку, патологічних станів, що розвинулися під час їх вирощування, експлуатації та транспортування, або в результаті нещасних випадків, а також групи тварин [7].

Аргументовано стверджуємо, що єдиним суб'єктом визначення каліцтва у тварини й надання обґрунтованого висновку є судово-ветеринарний експерт. Установлюючи каліцтво тварини, останній має дотримуватись такого алгоритму: ознайомитись із процесуальним документом про призначення судово-ветеринарної експертизи; дати морфологічну характеристику ушкодження; визначити ступінь тяжкості ушкодження; з'ясувати небезпечність ушкодження для життя; установити, чи не супроводжувалось ушкодження фізичною втратою будь-якого органа, частини тіла або втратою органом чи частиною тіла функцій; установити, чи є ушкодження екстер'єру виправним або не виправним, чи спричинило ушкодження знівечення (спотворення) тіла; ступінь обмеження життєдіяльності та анатомічні дефекти і стани тварини, які призвели до її каліцтва, скласти висновок судового експерта.

Розв'язуючи питання про характер ушкоджень, заподіяних тварині, що призвели до її каліцтва, судово-ветеринарний експерт має користуватись «Правилами судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини» [8], «Методикою судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва».

Отже, уперше розроблена методика судово-ветеринарного дослідження тварин з метою встановлення їх каліцтва, у межах якої сформульовано дефініцію «каліцтво тварин» як предмет судово-ветеринарної експертизи, встановлено ознаки та причини виникнення каліцтва, розроблено й обґрунтовано його класифікацію, окреслено анатомічні дефекти та стани підекспертної тварини залежно від ступеня обмеження її життєдіяльності, а також запропоновано порядок судово-ветеринарного визначення каліцтва тварин. Методика має позитивно вплинути на ефективність проведення і результативність

судово-ветеринарної експертизи з жорстокого поводження з тваринами, надання обґрунтованого й об'єктивного висновку судового експерта у категоричній формі.

Перелік джерел посилання

1. Zapara S. I., Fotina H. A., Klochko A. M., Fotina T. I., Yatsenko I. V. Revisiting legal understanding of wild life as a sustainable value (the case of Ukraine). *Journal of Environmental Management and Tourism*. [S.l.]. 2019. Vol. 10. Is. 1. P. 14—21.
2. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 р. № 3447-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження гуманного ставлення до тварин : Закон України від 04.08.2017. № 2120-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-19#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив ЄС у сфері охорони тваринного та рослинного світу: Закон України від 15.07.2021 р. № 1684-IX (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.03.2023).
5. Яценко І. В., Париловський О. І. Каліцтво тварин як предмет судово-ветеринарної експертизи. *Agrarian Bulletin of the Black Sea Littoral*. 2022. Iss. 102—103. P. 71—86. DOI: 10.37000/abbsl.2022.102.13 (дата звернення: 01.03.2023).
6. Яценко І. В., Париловський О. І. Практика судово-ветеринарної експертизи живих тварин з ознаками каліцтва. *Науковий вісник ветеринарної медицини*. 2022. № 1. С. 145—169. DOI: 10.33245/2310-4902-2022-1-1-145-169 (дата звернення: 01.03.2023).
7. Яценко І. В. Судово-ветеринарне встановлення каліцтва тварин: проблеми та шляхи вирішення. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління : збірник. 2022. № 6 (24). С. 71—86. DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-6\(24\)-71-86](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-6(24)-71-86) (дата звернення: 01.03.2023).
8. Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини : метод. рекомендації / І. В. Яценко, О. І. Париловський. Харків, 2022. 47 с.

Концептуальні проблеми проведення судової експертизи харчових продуктів в Україні та шляхи їх вирішення

Іван Яценко,

д-р. вет. наук, професор, Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8903-2129>, e-mail: yacenko-1971@ukr.net

Нінель Козакова,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6617-3228>, e-mail: dgany30@gmail.com

Висвітлено концептуальні питання судово-медичної експертизи харчових продуктів в Україні та окреслено шляхи їх вирішення. Підтверджена нагальна необхідність розробки вчення про теоретичні основи, методологічну концепцію та прaxeологію цього виду судової експертизи з метою підвищення її достовірності, об'єктивності та точності результатів.

Ключові слова: харчові продукти; судово-медична експертиза; навчання; фальсифікація; якість; безпека; теорія; методологія; прaxeологія; судові процеси.

Conceptual issues of forensic examination of food products in Ukraine and ways to solve them

Ivan Yatsenko, Ninel Kozakova

The conceptual issues of forensic examination of food products in Ukraine are highlighted and the ways of their solution are outlined. The urgent need to develop the doctrine of the theoretical foundations, methodological concept and praxeology of this type of forensic examination in order to increase its reliability, objectivity and accuracy of results is confirmed.

Keywords: food products; forensic examination; studies; falsification; quality; safety; theory; methodology; praxeology; legal proceedings.

Проблема безпечності та якості харчових продуктів нині набуває пріоритетного значення й особливої актуальності, адже є однією з вирішальних складових економічного розвитку та формування продовольчої безпеки держави й визначається спроможністю країни ефективно контролювати виробництво й імпорт безпечно-го та якісного продовольства [1]. Проте розвиток ринкових відносин у галузі виробництва та реалізації харчових продуктів призвів до збільшення кількості приватних потужностей у цій сфері та одночасного послаблення державного контролю за якістю і безпечністю продукції як українського, так і закордонного виробництва за відсутності гармонізованого управління та недосконалої нормативно-правової бази, низької ефективної сертифікації, недостатньо жорсткої відповідальності операторів ринку харчових продуктів за реалізацію фальсифікованої продукції [2, 3, 4].

Зауважимо, що кількість облікованих випадків виготовлення й надходження в торговельну мережу харчових продуктів, які не відповідають вимогам національних та міжнародних стандартів через додавання до їх складу інгредієнтів, не передбачених рецептурою виготовлення,

національним стандартам чи технічними умовами, або заміщення якісних інгредієнтів у складі продукту на інгредієнти низької якості, а також наявності у складі продукту різних ксенобіотиків щороку збільшується. Це призводить до значних матеріальних і моральних збитків, а здоров'я і життя споживачів наражається на небезпеку [5, 6].

Під час розслідування правопорушень щодо виробництва та обігу небезпечної продукції одним із дієвих засобів доказування є використання судової експертизи харчових продуктів, яка забезпечує впровадження в судочинство досягнень науки й техніки та є засобом наукового пояснення та тлумачення фактів [7]. Це забезпечує встановлення об'єктивної істини у справі, адже експертна справа в Україні, як і в усьому світі, посідає надзвичайно важливе місце в суспільних відносинах, забезпечуючи ефективність правосуддя [8, 9].

Основним об'єктом дослідження у судовій експертизі харчових продуктів є неякісні, небезпечні, фальсифіковані та дефектні харчові продукти. Як будь-який вид судових експертиз, судова експертиза харчових продуктів потребує теоретичного обґрунтування можливостей застосування спеціальних знань, розроблення

судово-експертних методик дослідження специфічних об'єктів та впровадження новітніх досягнень у судово-експертну діяльність [7].

Нині вже розроблено окремі методики встановлення якості та безпечності [7, 10—13], а також виявлення фальсифікації [14, 15] харчових продуктів. Проте зауважимо, що залишається нез'ясованим комплекс питань щодо теорії, методологічної концепції та праксеології цього різновиду судової експертизи. Також не розроблено та не систематизовано алгоритми проведення судової експертизи харчових продуктів; не адаптовано стадії експертного дослідження до їх застосування під час судово-експертного дослідження харчових продуктів; відсутні рекомендації щодо вдосконалення практики використання спеціальних знань у сфері безпечності та якості харчових продуктів, виявлення їх фальсифікації та дефектності під час досудового розслідування кримінальних проваджень; не порушувалось питання щодо аргументації особливостей укладання процесуальних документів на стадії призначення судової експертизи харчових продуктів та оформлення висновків; не розроблено та не обґрунтовано питання, що можуть бути поставлені у процесуальному документі про призначення судової експертизи харчових продуктів з урахуванням особливостей кожного виду харчового продукту; не окреслено основні положення щодо застосування спеціальних знань під час огляду місця події за участю фахівця у сфері безпечності та якості харчових продуктів; не висвітлено питання розвитку лабораторної бази в науково-дослідних установах судових експертиз України, а також налагодження співпраці з акредитованими лабораторіями України та зарубіжних країн для їх ефективного залучення до проведення судової експертизи харчових продуктів; не приділено увагу питанню удосконалення нормативно-правової бази із судової експертизи харчових продуктів.

За результатами проведених досліджень та попередніх наукових і практичних напрацювань констатуємо, що шляхами розв'язання проблем судово-експертного дослідження харчових продуктів є такі:

- розроблення теоретичних основ судової експертизи харчових продуктів (дефініцій основних понять, учення про предмет, об'єкт та суб'єкт судово-експертних досліджень);

- розроблення теоретичних засад використання спеціальних знань у сфері безпечності та якості харчових продуктів, виявлення їх фальсифікації та дефектності для експертного забезпечення судочинства у процесі розслідування кримінальних правопорушень в умовах оновленого кримінального процесуального законодавства;
- обґрунтування ідеології методологічних основ судової експертизи харчових продуктів із метою розроблення нових та удосконалення класичних методик дослідження окремих видів харчових продуктів, а також створення інструментів та пристроїв для експресного виявлення фальсифікованих та дефектних харчових продуктів, а також звільнення від елемента суб'єктивності в оцінці якості;
- розроблення та обґрунтування алгоритмів проведення судової експертизи харчових продуктів;
- адаптація стадій експертного дослідження до їх застосування під час судово-експертного дослідження харчових продуктів;
- розроблення рекомендацій щодо вдосконалення практики використання спеціальних знань у сфері безпечності та якості харчових продуктів, виявлення їх фальсифікації та дефектності під час досудового розслідування кримінальних проваджень;
- аргументація особливостей укладання процесуальних документів на стадії призначення судової експертизи харчових продуктів та оформлення її результатів;
- констатація та обґрунтування питань, що ставлять у процесуальному документі про призначення судової експертизи харчових продуктів з урахуванням особливостей кожного виду харчового продукту;
- окреслення основних положень застосування спеціальних знань під час огляду місця події за участю фахівця у сфері безпечності та якості харчових продуктів;
- розвиток лабораторної бази в науково-дослідних установах судових експертиз України, а також налагодження співпраці з акредитованими лабораторіями України та зарубіжних країн для їх ефективного залучення до проведення судової експертизи харчових продуктів;
- розвиток і вдосконалення нормативно-правової бази із судової експертизи харчових продуктів.

Ураховуючи наведене вище, констатуємо, що є актуальним розроблення концептуальних положень судової експертизи харчових продуктів, що буде сприяти підвищенню достовірності, об'єктивності та точності її результатів.

Перелік джерел посилання

1. Молнар Д. І., Соскіда І. М. Безпека продуктів харчування. *Економіка і суспільство*. 2016. № 6. С. 266—271.
2. Лялюк А. Проблеми фальсифікації харчових продуктів та шляхи її подолання. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. DOI: 10.29038/2411-4014-2020-01-108-116 (дата звернення: 01.03.2023).
3. Гайдей О. С., Баланчук І. К., Тишківська Н. В. Проблеми фальсифікації м'ясних продуктів в Україні. *Науковий вісник ветеринарної медицини*. 2018. № 1. С. 5–11.
4. Bogatko N. M., Yatsenko I. V., Sakhnyuk N. I., Utechenko M. V., Bogatko A. F., Bogatko L. M. Control of safety of butter for the establishment of its falsification by vegetable fats. Innovations and prospects of world science. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2021. Pp. 43–49. URL: <https://sci-conf.com.ua/ivmezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyainnovations-and-prospects-of-world-science-1-3-dekabrya-2021-godavankuverkanada-arhiv/> (дата звернення: 01.03.2023).
5. Doosti A., Ghasemi D. P., Rahimi E. J. Technol Molecular assay to fraud identification of meat products. *Food Sci. Technol*. 2014. № 51 (1). Pp. 148—152.
6. Corina E. Some Considerations on Foodstuffs Falsification. Recent Researches in Applied Economics and Management. Copyright. 2013. Pp. 406–411.
7. Яценко І. В. Новітні досягнення у судовій експертизі харчових продуктів в Україні. *Сучасні підходи гарантування безпечності та якості продуктів тваринництва* : мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. НПП та молодих науковців (Одеса, 06–07.12.2022). Одеса, 2022. С. 199—203.
8. Ключев О. М. Удосконалення експертного забезпечення правосуддя: теоретичні та організаційні аспекти. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 102—117. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.08 (дата звернення: 01.03.2023).
9. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності в умовах судової реформи в Україні. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : мат-ли круглого столу з нагоди 100-річ. від дня народж. проф. М. В. Салтевського (Харків, 30.10.2017 р.). Харків, 2017. С. 68—70.
10. Щербентовська О. М. Визначення свіжості м'яса свиней методом імпедансної спектроскопії. *Науково-технічний бюлетень Інституту біології тварин та ДНДКІ ветпрепаратів та кормових добавок*. 2012. Вип. 13, № 1, 2. С. 456—459.
11. Сердюков Я. К., Богатко Н. М., Яценко І. В., Сахнюк Н. І. Спосіб мікроструктурного виявлення бактерій у м'ясі забійних тварин, птиці та м'ясопродуктах. Деклараційний патент України на корисну модель № 109384; заявлено 22.02.2016; опубліковано 25.08.2016, Бюл. № 16. 5 с.
12. Myagka K. S., Tkachuk S. A., Yatsenko I. V., Rodionova K. O., Kostyuk M. V., Liniychuk N. V., Lyasota V. P., Zhylyna V. M., Tsvirko I. L., Savchuk L. B. Validation of the quantitative determination method of spectinomycin in muscle samples by the immunoenzyme analysis method. *Ukrainian Journal of Ecology*. 2021. 11(7). P. 33—38. DOI: 10.15421/2021_239 (дата звернення: 01.03.2023).
13. Коцюмбас Г. І., Щербентовська О. М. Морфологічні, фізичні та електронно-мікроскопічні зміни білої м'язової тканини курей у процесі 276 автолізу. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2012. Ч. 3. С. 128—137.
14. Яценко І. В., Лоцкін І. М., Богатко Н. М., Євстаф'єва В. О., Мазанна М. Г., Дегтярьов М. О. Виявлення фальсифікації меду домішкою натрію гідрокарбонату із застосуванням індикатора бромтимолового синього. *Theoretical and Applied Veterinary Medicine*. 2021. № 9 (3). С. 135—139.
15. Яценко І. В., Богатко Н. М., Бусол Л. В., Парилівський О. І., Коломоєць Д. К. Виявлення фальсифікації м'ясних фаршів крохмалем у судовій експертизі харчових продуктів. Eurasian scientific congress. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2020. Pp. 25—31. URL: <http://sci-conf.com.ua> (дата звернення: 01.03.2023).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Збірник матеріалів

Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди ювілеїв видатних учених:
95-річчя від дня народження Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання»)
і 105-річчя від дня народження М. В. Салтевського
(Харків, 19.05.2023)

Редакційна колегія:

О. М. Ключев, О. П. Угровецький, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін.

Відповідальний за випуск А. О. Полянський

Редактори: І. В. Копитіна, І. В. Лущик, Т. В. Кіпушева

Верстальник І. В. Лущик

Перекладачки: Д. О. Духненко, Т. Ю. Дрощенко

Дизайнер обкладинки А. С. Тяпкін

Підписано до друку ????.2023. Формат 60 × 90/8. Папір офсет.

Гарнітура Cambria. Друк офсет. Ум. друк. арк. 41,58. Зам. №

Наклад 100 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
вул. Чернишевська, 80А, м. Харків, 61002, Україна.

Тел./факс: (057) 716-45-53

Сайт: www.pravo-izdat.com.ua

e-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua

e-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011.

Виготовлено у друкарні ТОВ «Промарт»

Тел.: (057) 717-28-80.

Україна, 61177 м. Харків, вул. Золочівська, 8-А.

Тел. (057) 372-12-20. E-mail: hniise@hniise.gov.ua